

Міністерство освіти і науки України

Ніжинський
державний університет
імені Миколи Гоголя

Наукові
записки

Філологічні науки

Книга 1

Ніжин – 2014

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
Серія "Філологічні науки"

*Відповідальний редактор – д. філол. н., проф. **Самойленко Г. В.***

Члени редколегії:

***Астаф'єв О. Г.** – д. філол. н., проф. Київського національного університету імені Тараса Шевченка;*

***Бойко Н. І.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;*

***Ковальчук О. Г.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;*

***Левицький А. Е.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;*

***Михед П. В.** – д. філол. н., провідн. спец. Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН України та проф. Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя;*

***Плющ М. Я.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя та Київського педагогічного університету ім. М. Драгоманова;*

***Потапенко С. І.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;*

***Хархун В. П.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя*

Постановою ВАК України журнал включено до переліку наукових видань, публікації яких зараховуються до результатів дисертаційних робіт з філології (Бюлетень ВАК України, 2011. – № 2. – С. 6).

Рекомендовано до друку Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Протокол № 8 від 10.04.2014 р.

Наукові записки. Серія "Філологічні науки" (Ніжинський державний Н34 університет імені Миколи Гоголя) / відп. ред. проф. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – Кн. 1. – 189 с.

Адреса видавництва університету: вул. Воздвиженська, 3/4,
м. Ніжин, 16600,
Чернігівська обл., Україна.

Тел.: (04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru
www.ndu.edu.ua

Верстка і макетування – Н. О. Приходько

Статті друкуються в авторській редакції.

Підписано до друку
Гарнітура Computer Modern
Наклад 100 пр.

Формат 60x90/8
Офсетний друк
Замовлення №

Папір офсетний
Ум. друк. арк. 22,0
Обл.-вид. арк. 16,0

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.

© Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя, 2014
© Г. В. Самойленко, відповідальний редактор, 2014

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Науковий журнал ○ Рік відновлення видання – 1996

Філологічні науки
Книга 1
2014 рік

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИКОЛОГІЇ

- Бялик В. Д.** Телескопія як результат амальгамації лінгвоконцептів7
- Голуб О. М., Завражна С. А.** Процеси семантичної деривації в сленговій лексиці англійської мови.....12
- Грибнік Ю. І.** Місце інтернаціоналізмів у складі слів-комполітів англійської геодезичної термінології17
- Каліберда О. О.** Тлумачно-енциклопедична дихотомія в англійській лексикографічній парадигмі22
- Павлюк І. Б.** Семантична деривація у фаховій мові фітнесу26
- Сегін Л. В.** Відпрізвищеві прізвиська жителів селища Ярова на Донеччині31

ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИКИ

- Голтвеницька М. В.** Структурно-граматичні різновиди складнопідрядних речень із підрядним відповідності (на матеріалі сучасної української художньої прози)36
- Гошилик В. Б.** Взаємодія категорій футуральності і модальності в сучасній англійській мові41
- Kovbasko Yu. H.** On the question of temporal adverb-preposition transposition: solving ambiguity45
- Лебедь Ю. Б.** Вираження об'єктного значення обов'язковими прислівними компонентами формально-синтаксичної структури речення52
- Пособчук О. О.** Препозиціоналізація в іспанській мові58
- Прокопець М. І.** Синтаксичні особливості алюзії в англійському рекламному дискурсі.....62
- Тєлєжкіна О. О.** Репрезентація складних безсполучникових речень у поетичному синтаксисі Софії Майданської 67
- Туришева О. О.** До питання типологізації еліпсису в німецькій мові71

ПРОБЛЕМИ НОМІНАЦІЇ

- Бандурко З. В.** Тематичне розмаїття інтернаціоналізмів як одного з різновидів іншомовної лексики у складі сучасної німецької мови 75

Бевзо Г. А. Джерела формування термінологічної системи екологічного дискурсу в англійській та українській мовах.....	79
Білозерська Т. В. Псевдоангліцизми у сучасній німецькій мові	85
Бобро М. П. Українська історична та діалектна лексика із значенням “бідувати”.....	90
Витебская П. В. Многоаспектність поняття фразеологізма.....	94
Галинська О. М. Аспекти вираження фразеологічними одиницями суб’єктивної оцінки людини (на матеріалі української та англійської мов).....	97
Галунова Н. Н. Формо- та словотвірні реакції в асоціативних полях україномовних респондентів та україно-російських білінгвів 3-4 років.....	103
Гошилик Н. С. Структура словникового значення темпоральних лексем.....	109
Гурова О. М. Номінації зі значенням “стара жінка” в українській мові (баба та інші).....	113
Жукова О. Т. Тематична класифікація українських залізничних термінів.....	119
Ікалюк Л. М. Вигуки-меліоративи у середньоанглійській мові.....	124
Ікалюк Л. М., Щуровська Т. А. Концепт <i>TOTALITARIANISM</i> в англійській картині світу	128
Книшенко Н. П. Аналітичні терміни національної терміносистеми дорожнього будівництва	132
Куликовська Н. І. Гендерний маркер Бахуса чи тверезість свідомості (на базі фразеологічних одиниць німецької мови).....	136
Лоскутова Н. М. Терміни-юкстапозити в терміносистемі кінематографа французької та української мов	144
Мороз А. В. Лінгвопрагматичні аспекти функціонування термінологічної німецької та української фахових мов торгівлі.....	149
Ніколенко О. В. Інформаційна революція як найвпливовіший чинник утворення назв людини в англійській мові на початку XXI сторіччя.....	153
Овчаренко Н. І. Роль термінів у індивідуальному стилі Марини Гримич (на матеріалі роману “Егоїст”)	159
Олійник Л. В. Особливості семантичного зв’язку між словами-синонімами німецької молодіжної мови	163
Петренко О. В. Етапи організації вибірки науково-технічної термінології в галузі робототехніки.....	168
Петров А. В. Субполе епілогових глаголів с ядром “убить 1” в руском языкe	172
Піскозуб З. Ф. Критерії класифікації абстрактних іменників французької мови.....	178
Шумейко О. В. Вербалізація оптико-кінестетичних симптомів суму в сучасній американській прозі.....	184
Наші автори	188

CONTENTS

LINGUISTICS

THE TOPICAL PROBLEMS OF LEXICOLOGY

Bilyk O. The Images of Time in Political Discourse	7
Holub O., Zavrazhna S. The Processes of Semantic Derivation in the English Slang...	12
Grybinyk Y. The Place of the Internationalisms in the Structure of the Compound Words in the English Geodetic Terminology.....	17
Kaliberda O. Explanatory and Encyclopaedic Dichotomy in English Lexicographic Paradigm	22
Pavliuk I. Semantic Derivation in Fitness LSP	26
Segin L. Nicknames Formed from Village Yarova's Surnames in Donetsk Region.....	31

THE PROBLEMS OF GRAMMAR

Goltvenytska M. Structural and Grammatical Variations of the Complex Sentences with Compliance Subordinate (based on the contemporary Ukrainian prose).....	36
Goshlyk V. The Interaction of the Categories of Futurity and Modality in Modern English	41
Kovbasko Yu. On The Question Of Temporal Adverb-Preposition Transposition: Solving Ambiguity	45
Lebed I. The Expression of Objective Meaning by Obligatory Words Components of Formal-Syntactical Structure of the Sentence	52
Posobchuk O. Prepositionalization In Spanish	58
Prokopets M. Syntactic Peculiarities of the Allusion in the English Advertising Discourse.....	62
Telezhkina O. Representation of complex asyndetic sentences in poetic syntax of Sophia Maidanska	67
Turysheva O. On the Question of the Typology of Ellipsis in German	71

THE PROBLEMS OF NAMING

Bandurko Z. The Thematical Variety of Internationalisms as One of the Types of the Foreign Lexicon in the Structure of the Modern German Language.....	75
Bevzo H. The Sources of Forming the Terminology System of Ecology Discourse of English and Ukrainian Languages.....	79
Bilozerska T. Pseudo-Anglicisms in the Modern German Language.....	85
Bobro M. Ukrainian Historical and Dialect Lexis with the meaning "to live in poverty" ...	90
Vitebskaya P. Multidimensionality of the Phraseologism Concept	94
Galynska O. Aspects of Denoting a Person's Subjective Evaluation by Phraseological Units in Ukrainian and English	97
Galunova N. Form-building and Word-formative Reactions in the Associative Fields of Ukrainian-speaking Monolinguals and Ukrainian-Russian-speaking Bilinguals of 3-4.....	103

Galutskikh I. Mythologism in the Imagery Conceptualization of the Eroticized Body in the English Modernist Fiction	109
Hurova O. Nominations with the Meaning of an “old woman” in the Ukrainian Language (<i>baba</i> and others)	113
Zhukova O. Thematic Classification of Ukrainian Railway Terms.....	119
Ikalyuk L. Middle English Meliorative Interjections.....	124
Ikalyuk L., Shchurovska T. Concept TOTALITARIANISM in English World View.....	128
Knyshenko N. Analytical Terms in the National Road-building Term System	132
Kulykovska N. Bacchus’ Gender Marker or Sobriety of Consciousness (Based on the Phraseological Units of German)	136
Loskutova N. Yukstapozyt Terms in the Terminological System of the Cinematography of the French and Ukrainian Languages.....	144
Moroz A. Linguo-pragmatic Functioning Aspects of Terminological Lexicon of the German and Ukrainian Special Trade Languages	149
Nikolenko O. Information Revolution as the Most Influencial Factor in Forming Human Names in the English language	153
Ovcharenko N. The Role of Terms in Maryna Hrymych’s Individual Style (based on her novel “The Egoist”).....	159
Oliylyk L. Semantic Features of the Synonyms of the German Youth Slang	163
Petrenko O. Stages of the Organization of Selection of Scientific and Technical Terminology in the Field of Robotics.....	168
Petrov A. Subfields of Epilogitive Verbs with the Core “to kill 1” in the Russian Language	172
Piskozub Z. Classification Criteria of Abstract Nouns of the French Language.....	178
Shumeiko O. The Verbalization of Visual and Kinesthetic Symptoms of Sadness in Modern American Prose.....	184
Our authors	188

УДК 811.111:81'374

ТЕЛЕСКОПІЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ АМАЛЬГАМАЦІЇ ЛІНГВОКОНЦЕПТІВ

Бялик В. Д.

В статті розглядається телескопійний спосіб словотвору з когнітивної точки зору. Процес телескопії описується як результат створення особливого багатовимірного концепту, утвореного шляхом поєднання як мінімум двох відомих концептів і вираженого за допомогою стягнення лексем. Словотвірне значення телескопічних слів формується за рахунок смислових відношень між його компонентами, що складають його ономасіологічну структуру.

Ключові слова: телескопія, телескопічне слово, ономасіологічна структура, концепт, базис, ознака, мотивуюче судження.

В статье рассматривается телескопический способ словообразования с когнитивной точки зрения. Процесс телескопии описывается как результат создания особенного многомерного концепта, образованного путем сочетания как минимум двух известных концептов и выраженных при помощи стяжения лексем. Словообразовательное значение телескопических слов формируется за счет смысловых отношений между его компонентами, которые составляют его ономасиологическую структуру.

Ключевые слова: телескопия, телескопическое слово, ономасиологическая структура, концепт, базис, признак, мотивирующее суждение.

The article considers blending as a word-formation means from the cognitive point of view. The process of blending is described as a result of the formation of a specific multidimensional concept made up by means of amalgamation of at least two known concepts and expressed in terms of lexeme contraction. The word-formation meaning of portmanteau words is formed at the expense of sense relationship among the components constituting their onomasiological structure.

Key words: blending, portmanteau word, onomasiological structure, concept, basis, sign, motivation judgment.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістичній літературі до цього часу немає логічного і послідовного підходу до проблем статусу, структури і семантики телескопійних слів (далі ТС). Дескриптивний підхід, який базувався тільки на системі мови (тобто на зв'язку між словами, зокрема, між вихідними компонентами телескопійних похідних – далі ТП), не дав позитивних розв'язків цієї проблеми, що, передовсім, виразилося у домінантній позиції морфологічної структури ТС, тоді як їх семантичні та когнітивні властивості залишались в тіні.

В результаті певної дифузності існуючих теоретичних положень у лінгвістичних працях та словниках, виданих в останні десятиріччя, ТС ототожнюються із складними словами, абрєвіатурами, афіксальними похідними, а також похідними афіксоїдами тощо [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Пошук відповідей на ці питання передбачає спробу вирішити їх на морфемному, субморфемному і словотвірному рівнях з опорою на виокремлені мовознавцями телескопійних моделей. Окрім того, вважаємо доречним звернутися до таких проблем як співвідношення форми і змісту мовних засобів, специфіка формування семантики ТП, роль значень мотивуючих слів різного статусу і актуалізація словотвірного значення. Такий підхід видається актуальним ще й

тому, що у формуванні ТП беруть участь певні структури смислу, які відображають особливості структури і семантики лексичних одиниць.

Мета статті полягає у визначенні статусу і основних структурних і семантичних властивостей ТС разом із вивченням формування концепту, вираженого у мові ТС.

Телескопічний спосіб словоутворення розглядається з позицій когнітивної лінгвістики з метою уточнення співвідношення семантичних і формальних структур ТП. Тут здійснюється спроба продемонструвати, як індивідуально-суб'єктивний "людський чинник" визначає мотивуюче судження ТП, а також вибір та аранжування компонентів телескопічної структури згідно моделей конкретної мови.

Виклад та основні результати дослідження. Процес найменування ментальної структури, вербально вираженої ТС, супроводжується складними когнітивними механізмами. Людина, як правило, стикається з двома об'єктивованими у мові концептами, які співіснують поруч для вираження нового смислу і є вихідними одиницями для майбутнього телескопічного найменування. Між цими концептами встановлюється логічний зв'язок (один концепт характеризує інший чи обумовлює його), який за кожної нової актуалізації у мовленні все міцніше закріплюється у мовленні. Наслідком цього процесу є створення нового поняття – багатовимірною концепту із ускладненою структурою, оскільки у мові йому відповідає одна мовна одиниця, утворена із декількох вихідних морфем шляхом їх стягнення. В когнітивістиці такий концепт відомий як багатокомпонентний концепт [1, с. 36-38]. "Телескопічний" концепт характеризується потенціальним членуванням і складається з декількох концептів подібно до складних когнітивних образів, виражених у мові фразеологічними одиницями чи складними словами.

ТС характеризуються утворенням нових реалій: в даному випадку ціле психологічно зручніше, ніж його складники, оскільки легше запам'ятовується та відтворюється в пам'яті. Наприклад "телескопічний" концепт *homepreneur* складається із концептів *home 'дім'* та *entrepreneur 'підприємець'* і означає *'підприємець, який започатковує і займається підприємницькою діяльністю у домашніх умовах'* [2, с. 194].

При утворенні нового смислу мовець вибирає тільки ті вихідні слова, які виражають, на його думку, ядерні концептуальні ознаки "задуманого ним" майбутнього концепту, наприклад, концепт *politainer 'політик, який надто вдається до розважальних заходів під час виборчих кампаній'* має у собі ядерні концептуальні ознаки концептів *politician 'політик'* та *entertainer 'естрадний артист, естрадник; конферансьє'*, а не *man 'людина'*, *amusement 'розвага'* *pleasure 'задоволення'* тощо. Такі мовні конструкції відбивають когнітивні засади процесу мовотворчості.

Для створення однієї нової телескопічної одиниці відбувається стягнення лексем з усіченням як мінімум одного вихідного компоненту. До прикладу, когнітивний образ *deskfast 'сніданок під час роботи з комп'ютером'* утворений шляхом співставлення концептів *writing desk 'письмовий, робочий стіл'* і *breakfast 'сніданок'*, цьому сприяє стягнення та усічення слів *desk [writing i break] fast* у мові. У цьому випадку відбувається осмислення квазіморфа *break* – як *'перерва'*, а *writing desk* – як *'стіл, за яким працюють, і не обов'язково пишуть'*.

Згідно М. М. Болдирєва, концепт, репрезентований у мові значенням окремого слова, є лексичним на відміну від фразеологічних (які передаються фразеологічними структурами) і граматичних (які знаходять відображення у граматичних формах, категоріях, синтаксичних конструкціях) концептів [1]. На наш погляд, хоч "телескопічний" концепт і представлений у мові словом, ТП можна розглядати певним чином як фразеологічну одиницю із порушенням форми, про значення якої треба здогадуватися і/або запам'ятовувати. напр., слово *mancation* < *man 'чоловік'* + *vacation 'відпустка'* має значення *"a holiday among men, in men's company"*, яке виводиться на підставі контексту: *Luxury hotels now offer mancation packages like the \$49, 000, three-night bacchanal in Las Vegas for four guys that includes gambling chips, access to a Ferrari 360 Spider, and other accoutrements of the insecure male* [2, с. 217].

На підставі сказаного, можна дійти висновку, що ТС є результатом створення особливого багатомірного концепту, утвореного шляхом поєднання як мінімум двох відомих концептів і вираженого за допомогою стягнення лексем.

Окрім того, аналіз свідчить, що, як правило, при утворенні початку ТС, широко використовуються одно- і двохскладові вихідні слова, оскільки вони максимально інформативні за мінімальної протяжності. Односкладові слова не підлягають скороченню, оскільки недоречно скорочувати слова, які складаються із п'яти і менше букв, напр., *webinar* (*website* + *seminar*), *weblication* (*website* + *publication*), *flog* (*fake* + *blog*) тощо.

У структурі ТП, загалом, морфологічним зразком є те мотивуюче слово, яке має більше складів і знаходиться на другому місці у слові.

Категорійна приналежність складних слів визначається за їх другим членом [5; 6; 7; 8], *cut-throat* 'убивця' – іменник, *iron-rich* 'багатий залізом' – прикметник. Номінативний центр усіх ендосентричних словотворень знаходиться всередині слова, тобто. вони мають, зазвичай, ядерний компонент /правий/, що називає екстралінгвістичний об'єкт, і модифікуючий /лівий/, який має основне номінативне смислорозмежувальне навантаження. Наприклад, у слові *lipstick* – *stick* — ядерний компонент, *lip* - модифікуючий.

За аналогією із складними словами приналежність ТС до певної частини мови визначається другим вихідним словом (його морфологічним взірцем, напр., *girl* + *whimsical*) — прикметник.

Особливість логічного зв'язку між концептами, зумовлена суб'єктивним сприйняттям навколишньої дійсності мовної особистості, іноді виявляється у зміні базису та ознаки при переході від атрибутивного словосполучення до мотивуючого судження ТС та його структури. Наприклад, на основі словосполучення *charity mugging*, де *charity* – ознака, *mugging* – базис, послідовно формується судження '*collecting money for charity purposes*' і структура *chugging* [2, с. 114].

Спираючись на те, що за кожним ТП знаходиться словосполучення або речення (напр., *urbot* 'робот': *an urban robot used during the war in underground communications of the town for demining, or revealing chemical or biological weapons*), проведемо ономаціологічний аналіз в термінах синтаксису. Особливостями ономаціологічного базису та ознаки, як відомо, є те, що базис є темою мотивуючого судження ТП, а ознака – ремою, яка знаходиться на першому місці.

Ремою дефініції ТС стає найбільш важлива інформація — характеристики предметів та явищ, притаманних певній сфері, наприклад, в сфері реклами – особливості товарів та їх позитивна оцінка (експресивність повідомлення досягається в упізнанні старої форми у складі нової, незвичної). Наприклад, *Quink* 'назва швидкоосохнучого чорнила' — *ink which dries quickly*, *Qualitea* 'торгова марка чаю' - *tea which is of high quality*, *Fabulash* 'прекрасні вії /назва туші' - *lashes which are fabulous*, тощо.

Слід зазначити, що наведені вище приклади мають єдиний ефективний і можливий спосіб аранжування компонентів, коли використовується накладання морфів, яке забезпечує швидше розшифрування слова, і позиція реми дефініції, яка виділяє нову інформацію. на початку слова.

За аналогією із складними словами в ТП базис може виражатися першим компонентом, а ознака – другим за допомогою накладання морфів вихідних компонентів, повторення їх послідовності у мотивуючому судженні, а також порушенні нормативної позиції компонентів паралельно до існуючого атрибутивного словосполучення. Це відбувається з метою досягнення стилістичного прийому прихованої гри слів, прагматичного ефекту економії мовних засобів, а також створення такої "упаковки" структури знання, яка б успішно передавала когнітивну інформацію.

Розглянемо мотивуюче судження *biscuit which is cooked quickly*, де *biscuit* 'печиво' – тема, а *quickly* 'швидко' – рема. При створенні нової номінації із значенням 'швидко приготовлений випечений виріб' можна було б розташувати компоненти згідно нормативної позиції елементів в атрибутивному словосполученні. Відомо, що означення, виражене прикметником, в англійській мові, знаходиться, як правило, в препозиції, тому можна було б зупинитися на варіанті *quickbiscuit*, *quickbisc* тощо. Однак зміна порядку послідовності елементів у слові

призводить до того, що новоутворення привертає увагу: *Bisquick*. При цьому компонент *quick* (ознака) присутній в ономасіологічній структурі повністю.

Якщо базис розташовується на початку слова, ТС, так само, як і складне слово, може бути асинтаксичним. В синтаксичних конструкціях розташування компонентів "збігається з аранжуванням елементів в паралельних до них слово-сполучень" [5; 6, с. 183], і не збігається – в асинтаксичних.

Виокремивши особливості розташування ономасіологічного базису та ознаки у структурі ТС, розглянемо утворення ТС на прикладі найменування *divorcitmoon* "подорож з друзями для відзначення завершення розлучення" [2, с. 142]. У даному випадку мотивуючими словами є *divorce* 'розлучення' та *honeymoon* 'медовий місяць', і період після розлучення порівнюється з медовим місяцем після одруження.

Необхідно зазначити, що мотивуючі слова (в тому числі ономасіологічний базис) можуть відтинатися до елементів, які забезпечують вказівку на конкретне слово чи на існуючі у системі мови морф чи квазіморф, які допомагають упізнанню ТС. Наприклад, при утворенні телескопічної одиниці *politicionaire* "особа, яка займається політикою з метою власного збагачення чи примноження капіталу" [2, с. 263], перше вихідне слово *politician* усикається до морфеми *politic*, яка є впізнаванною в англійській мові. У другому слові зберігається значна його частина.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, функцію ономасіологічного базису (теми мотивуючого судження) у значенні ТС, виконує одне із мотивуючих слів, яке є його морфологічним взірцем і знаходиться, зазвичай, на другому місці (як і в "звичайних" складних словах, утворених шляхом простого складання компонентів) і формально виражається експліцитно вираженою його частиною (службовим і кореневим квазіморфом одночасно). Функцію ономасіологічної ознаки (реми мотивуючого судження) виконує друге мотивуюче слово (морфема або кореневий квазіморф), яке характеризує базис за різними параметрами.

З метою досягнення стилістичного прийому прихованої гри слів, прагматичного ефекту економії мовних засобів, а також створення такої "упаковки" структури знання, яка би успішно передавала когнітивну інформацію, ономасіологічний базис в телескопії може знаходитися зліва (а ознака – справа). Це відбувається за допомогою накладання морфів вихідних компонентів, повторення їх послідовності у мотивуючому судженні, а також порушенні нормативної позиції компонентів паралельно існуючого атрибутивного словосполучення.

Необхідно звернути увагу на послідовне "дбайливе" збереження форми ономасіологічного базису ТС в кожному ТП. Внаслідок накладання морфів, коли кінець першого вихідного слова стає кінцем другого слова, або при включенні одного у склад другого та їх неповного накладання, базис може бути виражений повністю. Завдяки цьому існує нетрадиційний "екстравагантний" спосіб передачі змісту шляхом ТП.

Оскільки словотвірне значення ТС – це явище словотвірної системи мови і абстрактна схема відношень між компонентами ТП, необхідно надалі розглянути конкретні смислові зв'язки, які формують ономасіологічну структуру ТС, з метою виявлення процесу створення його форми і змісту, а також їх порівняння з ономасіологічною структурою складного слова.

Література

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – Изд. 2-е, стер. – 123 с.
2. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Словник. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 360 с.
3. Квеселевич Д. И. Интеграция словосочетания в современном английском языке / Дмитрий Иванович Квеселевич. – К.: Вища школа, 1983. – 84 с.

4. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.:Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2008. – 336 с.

5. Мешков О.Д. Семантические аспекты словосложения английского языка / О. Д. Мешков. – М.: Наука, 1986. –208 с.

6. Мешков О. Д. Словосложение в современном английском языке. Учеб. пособие для институтов и факультета ин. языков. / О. Д. Мешков– М.: Высшая школа, 1985. – 187 с.

7. Омельченко Л. Ф. Особенности словообразовательных процессов разного типа [Текст] / Л. Ф. Омельченко // Социоллингвистика. Лексикология. Грамматика: межвуз. сб. научн. тр. – Пятигорск: ПГПИИЯ, 1993. – С. 177–183.

8. Омельченко Л. Ф. Телескопійні слова сучасної англійської мови та їх структурно-семантична характеристика // Збірник Львівського університету. Іноземна філологія. – Львів, 2003 – Вип. 15. – С. 49.

9. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспект англійського словотворення / М. М. Полюжин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 236 с.

УДК 811.111'276.2

ПРОЦЕСИ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ В СЛЕНГОВІЙ ЛЕКСИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Голуб О. М., Завражна С. А.

Статтю присвячено розгляду основних тенденцій в утворенні англійських сленгізмів шляхом семантичної деривації. Визначаються основні напрями у сучасному вченні про семантичну деривацію. Детально проаналізовані такі види семантичної деривації, як метафоричний та метонімічний переноси. Зазначено, що семантична деривація є саме тим механізмом утворення нових одиниць, що сприяє інтенсифікації таких важливих для сленгу параметрів, як домінування коннотативного фону над денотативним компонентом, передача експресивної, емотивної, оціночної семантики тощо.

Ключові слова: семантична деривація, сленг, метафора, метонімія.

Статья посвящена рассмотрению основных тенденций в образовании английских сленгизмов путем семантической деривации. Определены основные направления в современном учении о семантической деривации. Детально проанализированы такие виды семантической деривации, как метафорический и метонимический переносы. Указано, что семантическая деривация является именно тем механизмом образования новых сленгизмов, который способствует интенсификации таких важных для сленга параметров, как доминирование коннотативного фона над денотативным компонентом, передача экспрессивной, эмотивной, оценочной семантики и т. д.

Ключевые слова: семантическая деривация, сленг, метафора, метонимия.

The article deals with the most conspicuous trends in the formation of the English slangisms by means of semantic derivation. The main directions in modern theory of semantic derivation have been outlined. Such key kinds of semantic derivation as metaphoric and metonymic transference have been thoroughly analyzed. The authors state that in the formation of slang units semantic derivation intensifies the significance of connotative background, of expressive, emotive, evaluative semantics etc.

Key words: semantic derivation, slang, metaphor, metonymy.

Демократизація сучасного суспільства активно відображається у демократизації мови. Під цією тенденцією вчені розуміють насамперед “зближення писемно-літературної мови з усно-розмовною не літературною” [7, с. 5]. Яскравим проявом цього процесу є збагачення стандартної мови ЗМІ одиницями субстандарту, перш за все сленгізмами. Сленг є неформальною лексикою широкого (загального) вживання або спеціальною лексикою соціальних і професійних груп, що перейшла у загальний вжиток; він посідає проміжну позицію між жаргоном і загальноновживаними розмовними лексичними одиницями. Активізація процесу вживання сленгу на нестандартному рівні, а також процесу проникнення сленгізмів у мовний стандарт зумовлює актуальність вивчення різних аспектів цього проширення лексики англійської мови.

Сленг англійської мови є комплексним, багатограним явищем, що потребує поліцільового вивчення, з огляду на його безперервний активний розвиток. Представлене дослідження сфокусоване на такому важливому аспекті сленгу, як його поповнення. Фундаментальними розробками у цьому напрямі, на які спиралися автори статті, є праці Т. М. Бєляєвої та В. А. Хом'якова [2], М. М. Маковського [10], Ю. А. Зацного [7], Н. Ю. Шабаліної [15] та багатьох інших. Перспективним видається аналіз словотворення у сленгу з позицій семантичної дериватології, що активно розробляється зараз теоретиками семасіології, ономасіології, когнітивної лінгвістики тощо.

Таким чином, метою запропонованої розвідки є аналіз процесів семантичної деривації в англійському сленгу. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) огляд фундаментальних наукових тверджень щодо

семантичної деривації; 2) аналіз ролі семантичного розвитку у поповненні сленгового вокабуляру.

Термін “семантична деривація” експлікують як утворення нових значень від одного вихідного, що йде за метафоричними та метонімічними моделями з множинними явищами генералізації та спеціалізації [15, с. 7]. У межах когнітивної лінгвістики семантичну деривацію інтерпретують як когнітивний механізм і як мовний засіб фіксації змін в концептуальній картині світу [12, с. 150]. Пояснюючи природу семантичної деривації, дослідники вказують на те, що вона є явищем мови і мовлення у двоєдності [14, с. 29], тобто будь-яка здібність семантичної системи до перетворень, внаслідок реакції на зміни екстралінгвальної дійсності, є потенційно закладеною у слові, лексико-семантичному рівні та мові в цілому. Водночас поштовхом до семантичної деривації виступає акт мовної творчості індивіда, який, відповідно до комунікативної мети та під впливом психоментальних, соціокультурних та інших факторів, використовує мовний знак вдруге у функції називання. Звідси ще один термін на позначення процесів і результатів семантичної деривації – вторинна номінація.

З позиції функціональної лінгвістики семантичну деривацію трактують як “функціональну переорієнтацію мовних одиниць” [8, с. 48], або ж як їх “функціональну транс орієнтацію”, що “розширює номінативно-комунікативні можливості мови та сприяє економії вербокративних зусиль” [6, с. 141].

Зміни семантики можуть відбуватися такими шляхами: модифікація (узагальнення, конкретизація, енантіосемія) і перенесення найменування (метафоричне, метонімічне) [4, с. 8].

Найбільш продуктивними серед видів семантичної деривації є метафоричний і метонімічний переноси. Структурна лінгвістика експлікує метафору як образний засіб, який зв'язує значення слова. Когнітивна лінгвістика інтерпретує метафору як певну ментальну операцію, що поєднує дві понятійні сфери, надаючи мовцю можливість використовувати потенції структурування сфери “джерела” при концептуалізації сфери “мети” [15, с. 9]. Метафоризація інтенсифікується у тих прошарках лексики, які є найбільш важливими та актуальними у конкретний період. Так, дослідивши процеси семантичної деривації в російській мові другої половини ХХ століття, Н. П. Тропіна дійшла висновку, що поява технократичного канону світосприймання відбивається у вигляді неологічного технократичного архетипу семантичної деривації, який проявляється як у узуальних, так і в оказіональних інноваціях [15, с. 32].

Під метонімією розуміють перенесення найменування на предмети іншого роду або виду завдяки наявному реальному зв'язку між предметами. В різних лексичних групах перевага метафори чи метонімії у процесі вторинної номінації варіюється. Д. О. Морель виявив, наприклад, що в англійській системі позначення алкогольних напоїв як сфери-джерела існує очевидна перевага метонімії (як у загальній кількості випадків, так і за кількістю моделей перенесення, що регулярно повторюються) [12, с. 149].

Відзначають також комплексну дію декількох типів семантичної деривації на утворення одного значення, що може бути одночасною або послідовною і веде до ускладнення та розгалуження семантичної системи лексичної одиниці.

Семантична деривація на субстандартному рівні передбачає утворення нових значень шляхом розвитку семантичної структури слова, що належить до стандартного або субстандартного рівнів і вже функціонує у мові. Найбільш продуктивними у сленговому вокабулярі є утворення лексичних одиниць шляхом перенесення найменування (метафоричне та метонімічне), а також шляхом модифікації значення (найчастіше – генералізацією та специфікацією). Семантична деривація є саме тим механізмом утворення нових одиниць, що сприяє інтенсифікації таких важливих для сленгу параметрів, як домінування конотативного фону над денотативним компонентом, передача експресивної, емотивної, евалюативної семантики, наприклад, реалізація жартівливого, іронічного, грубого, несхвального або ж позитивного, захопливого та ін. найменувань.

Домінуюча роль метафори в утворенні нових сленгових одиниць підтверджує важливість прагматичної функції, яку виконують стилістично марковані лексичні одиниці, що допомагає не лише назвати об'єкт, а ще й експресивно його

охарактеризувати. В англійському сленгу знаходимо такі яскраві приклади найменування особи: 1) **canary** (*a bird*) → **canary** (*a prisoner*) (in Canadian slang – *a female singer*); 2) **cedar** (*a tree*) → **cedar** (*a silly, dull person*); 3) **iceberg** (*a large mass of ice floating in the sea*) → **iceberg** (*a person who can bathe in water even of a very low temperature* (cf. Russian **морж**)); 4) **koala** (*an animal*) → **koala** (*a diplomat*) [13, с. 10–11].

Асоціації, на яких ґрунтується подібне перенесення, можуть бути найрізноманітнішими: 1) **bean**: *a vegetable* → **head** [форма]; 2) **stem**: *a part of a flower* → **legs** [форма, розташування]; 3) **snow**: *precipitation in the form of flakes of ice crystals* → **cocaine** [колір, порошкоподібна текстура, форма]; 4) **type-writer**: *a device for typing* → **a machine-gun** [кількість]; 5) **century**: *100 years* → **100 dollars** [кількість].

Лінгвістична метонімія є менш продуктивною для поповнення сленгового вокабуляру. Це можна пояснити природою перенесення найменування, що передбачає існування стійких зв'язків між двома об'єктами. Наприклад, референти можуть бути пов'язані відношеннями причина – наслідок, ціле – частина, матеріал – об'єкт, вироблений з нього, заклади (організації) – будівлі, в яких вони розташовані, вчений – його винахід/відкриття, автор – його твір тощо. Наведемо декілька прикладів утворення нових сленгізмів на основі метонімії: **Circus**: *the building at Cambridge Circus, London* → *the British Secret Service*; **lurk**: *cheating* → *he who cheats*; **kangaroo**: *animal* → *an Australia born person* [13, с. 13].

Таким чином, метафора і метонімія забезпечують яскраве, живе, оригінальне, образне вторинне найменування особи, об'єкта, явища тощо.

Серед інших семантичних процесів, в результаті яких утворюються сленгові лексичні одиниці, є розширення, звуження значення, його зниження тощо. Наприклад, іменник **fink** мав вихідне значення *a strikebreaker*, яке стало реципієнтом для нового – *a betrayer or disappointer*; іменник **heap**, навпаки, набув більш конкретизованого значення: *a run-down car*. Наступний приклад ілюструє зниження значення: **strawberry**: *a fruit* → *a graze on the skin*.

Таким чином, семантичні деривати, що належать до сленгу, характеризуються особливою образністю, емоційними й оціночними конотаціями, експресивністю номінацій тощо.

Розглядаючи механізм вторинної номінації, вчені часто говорять про таке явище, як ресемантизація власних назв [3, с. 88]. Ідеться про довільну етимологізацію за співзвуччям. Якщо в українській мові це явище є типовим для довільного семантичного зближення власної назви і лексики стандарту, яка позначає те саме, що і сленгізм (наприклад, **чайковський** → **чай**), то англійський сленг має у своєму арсеналі інший принцип вторинної номінації, у результаті якого виокремлюється особлива група лексичних одиниць – “римований сленг” [3, с. 89] (РС). Отже, для номінації за такою моделлю вихідним елементом виступає лексична одиниця стандарту (рідше субстандарту), значення якої переноситься на співзвучне з нею словосполучення (рідше слово). Вихідними одиницями римованих сленгізмів можуть з'явитися літературні слова, так й інші сленгізми, наприклад, **elbows and knees** → **trees** (літературний іменник); **Duke of Yorks** → **forks** (сленгізм, *fingers*); **Richard the third** → **bird** (сленгізм, *girl or woman*). Тут маємо справу з подвійним перенесенням. З погляду функціональної лінгвістики, римований сленг – це одиниці, що утворюють перехідну зону між одиницями лексичного і синтаксичного рівня. Компоненти римованих утворень, пов'язані відношеннями семантичної єдності, що набуває нового змісту, який відрізняється від значень складових його лексичних одиниць. На думку А. Е. Левицького, наявність подібних одиниць ґрунтується на природній схильності людського мислення до об'єднання, зіставлення, а іноді і протиставлення думок про явища і предмети зовнішнього світу, безпосередньо або опосередковано пов'язаних один з одним у процесі когнітивної діяльності стосовно предметів об'єктивного світу [9, с. 104].

Одиниці РС найчастіше є результатом переосмислення слів, що позначають побутові речі (одяг, гроші та т. ін.), частини тіла, пагубні звички (наркотики, алкоголь), злочини та злочинців, наприклад, **not much frocks** → **socks**; **bees and honey** → **money**; **pots and pans** → **hands**; **Errol Flynn** → **chin**; **gold watch** → **Scotch** (*whiskey*); **oily rag** → **fag** (*cigarette*); **Brahms and Liszt** → **pissed** (*intoxicated, drunk*); **grass park** → **nark** (*informer*); **bottle and stopper** → **copper** (*policeman*); **bird lime** → **time** (*prison: to do birds – imprisonment*).

Утворення римованих субститутів є характерним для лондонського діалекту кокні. Австралійський РС був привезений на континент злочинцями, депортованими до колонії. Сьогодні лексикографи спостерігають процес змішування римованого сленгу із загальним сленгом [11, с. 12]: **butcher's hook** → **crook** (*ill or angry*), пор. брит.: **look**, **Oxford scholar** → **dollar**, **potato peeler** → **Sheila** (*a girl or young woman, a girlfriend*); **Oscar Asche** → **cash** (від імені австралійського актора, Оскара Еша (1871–1936)) [17].

Перспективи подальших досліджень в окресленій галузі вбачаються у глибокому вивченні моделей семантичних переносів, що є типовими для утворення всіх частин мови в українському та англійському субстандартах.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Беляева Т. М. Нестандартная лексика английского языка / Т. М. Беляева, В. А. Хомяков. – М. : Либроком, 2010. – 136 с.
3. Бондаренко К. Л. Зіставна лексикологія (тендерний та соціолінгвістичний аспекти) / К. Л. Бондаренко, О. С. Бондаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – 168 с.
4. Варламова М. Ю. Семантическая деривация на базе наименований лица в современном русском языке : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / М. Ю. Варламова. – Казань, 2008. – 26 с.
5. Голуб О. М. Структура та семантика римованого сленгу в сучасній англійській мові / О. М. Голуб // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии. – Славянск : СГПУ, 2010. – Вып. XIX. – С. 78–82.
6. Єнікєєва С. М. Синергетичні аспекти семантичної деривації (на матеріалі сучасної англійської мови) [Електронний ресурс] / С. М. Єнікєєва // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – № 32. – С. 140–144. – Режим доступу до журналу : <http://eprints.zu.edu.ua/1639/1/27.pdf>
7. Зацний Ю. А., Янков А. В. Нова розмовна лексика і фразеологія: Англо-український словник. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2010. – 224 с.
8. Левицький А. Э. Явление функциональной переориентации языковых единиц / А. Э. Левицкий // Вісник Київського лінгвістичного університету. – 1999. – № 1. – Т. 2. – С. 48–53.
9. Левицький А. Е. Зіставлення функціональних особливостей систем номінативних одиниць англійської й української мов / А. Е. Левицький // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2001. – № 8. – С. 101–105. – Режим доступу до журналу : <http://eprints.zu.edu.ua/1008/1/01laeaum.pdf>
10. Маковский М. М. Современный английский сленг: Онтология, структура, этимология / М. М. Маковский. – М. : Либроком, 2009. – 168 с.
11. Моисеева Е. А. Рифмующийся слэнг в современном английском языке : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е. А. Моисеева. – Л., 1990. – 26 с.
12. Морель Морель Д. А. Семантическая деривация и интеграционная активность концептов [Электронный ресурс] / Д. А. Морель Морель, Л. М. Шашкин // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2010. – № 1 (5). – С. 148–151. – Режим доступа к журналу : <http://www.gramota.net/editions/2.html>
13. Новикова Е. И. Семантические и словообразовательные особенности нестандартной лексики австралийского варианта английского языка (на материале сленгизмов – имён лица) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е. И. Новикова. – Киев, 1988. – 18 с.
14. Тропіна Н. П. Семантична деривація в сучасній російській мові : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / Н. П. Тропіна. – Київ, 2004. – 41 с.
15. Шабалина Н. Ю. Когнитивные модели субстандартной семантической деривации (на материале тематической группы субстандартных глаголов умственной деятельности современного английского и русского языков) : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук : спец. 10.02.20

“Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Н. Ю. Шабалина. – Тюмень, 2007. – 25 с.

16. Ayto, J., Simpson J. The Oxford Dictionary of Modern Slang / Ayto, J., Simpson, J. – Oxford–N.Y. : Oxford University Press, 1996. – 306 p.

17. Green, J. The Slang Thesaurus / Green, J. – L. : Penguin Books, 1999. – 290 p.

УДК 81.111

МІСЦЕ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМІВ У СКЛАДІ СЛІВ-КОМПОЗИТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ГЕОДЕЗИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Грибіник Ю. І.

У статті досліджено поняття слів-інтернаціоналізмів та їх характерних особливостей, проаналізовано терміни-інтернаціоналізми, а також визначено найбільш продуктивні міжнародні терміноелементи, які входять у структуру слів-комполітів англійської геодезичної термінології.

Ключові слова: геодезична термінологія, слова-комполіти, слова-інтернаціоналізми, запозичення, міжнародні терміноелементи.

В статье исследовано понятие слов-интернационализмов и их характерных особенностей, проанализированы слова-интернационализмы, а также определено наиболее производительные международные терминологические элементы, которые принадлежат к структуре слов-комполітов английской геодезической терминологии.

Ключевые слова: геодезическая терминология, слова-комполіти, слова-интернационализмы, заимствование, международные терминологические элементы.

The problem of international words and their peculiarities are studied in the article, the terminological internationalisms and the most productive international terminological word components, which belong to the structure of compound words of English geodetic terminology were analyzed and determined.

Key words: geodetic terminology, compound words, international words, loans, international terminological components.

Загальновідомим є те, що кожна мова, зокрема англійська, розвивається та збагачує свій словниковий склад завдяки взаємодії з іншими мовами світу, абсорбуючи нові іншомовні лексеми чи міжнародні компоненти слів. Інтернаціоналізація термінологічної лексики є невідворотним та безперервним процесом, адже кожна наука постійно вдосконалює та поглиблює свої знання, для того, щоб відповідати вимогам ХХІ століття.

Формування та вдосконалення англійської геодезичної термінології також відбувалось під впливом інших мов, зокрема латинської, грецької, французької, німецької. Збагачення мови іноземними терміноелементами перш за все зумовлено торговельними, економічними та культурними зв'язками між народами. Проникаючи в нову терміносистему іноземне слово розширювало свої контексти вживання і таким чином міцніше закріплювалось у мові. Серед запозичень у досліджуваній терміносистемі значну частину займають слова-інтернаціоналізми.

Міжнародні лексеми присутні в кожній мові, проте їх кількість залежить від того, чи мова активно приймає та абсорбує такі лексичні одиниці чи навпаки відштовхує їх. Сьогодні проблема розбудови **англійської геодезичної терміносистеми** має надзвичайно важливе як теоретичне, так і практичне значення, спричиняючи необхідність визначити місце **слів-інтернаціоналізмів та міжнародних компонентів** у складі слів-комполітів досліджуваної термінології, що і зумовило вибір теми статті.

Особливості процесів інтернаціоналізації та вживання слів з міжнародними елементами розглядаються у працях українських та зарубіжних науковців: В. В. Акуленка, І. К. Білодіда, А. А. Григорєва, Т. Л. Канделакі, Є. А. Карпіловської, Т. Р. Кияка, Н. Ф. Клименка, І. І. Колесника, Т. І. Панько, А. Д. Олійника, Дж. Бентам, О. Есперсен, А. Мартіне, А. Мейє та інших [3; 5; 7; 9; 10]. Фахову лексику з міжнародними компонентами розглядали: З. Й. Куньч (риторичну), Л. В. Мисловська (військову), Г. Ю. Пастернак (економічну), З. Таран (медичну), тощо.

Мета цієї публікації – здійснити аналіз інтернаціональних слів та міжнародних елементів, які є найбільш продуктивними серед термінів-комполітів

англійської геодезичної термінології. Реалізація цієї мети передбачає низку конкретних завдань:

- проаналізувати лінгвістичні погляди на слова-інтернаціоналізми та міжнародні компоненти як особливі типи запозичень;
- з'ясувати за науковими джерелами поняття інтернаціоналізм та визначити його характерні риси;
- виявити найбільш вживані слова-інтернаціоналізми та міжнародні терміноелементи, які входять до складу термінів-комполітів сучасної англійської геодезичної термінології і визначити їх місце у досліджуваній галузі науки.

Інтернаціоналізм – це досить широке поняття, яке слід розглядати разом із поняттям національної лексики, адже інтернаціональне втілюється в різних національних реалізаціях, причому суть його виявляється саме при зіставленні і порівнянні таких реалізацій. Серед інтернаціоналізмів виділяється значна група слів з греко-латинськими компонентами, які посідають чільне місце в багатьох терміносистемах, зокрема геодезичній, так як такі мови як давньогрецька, латинська, а також англійська та французька протягом тривалого часу були міжнародними мовами, науки, релігії, політики, техніки, культури [7, с. 135].

Термін "інтернаціональний" з'явився у XVIII ст. Дослідники вважають, що автором цього слова був англієць Дж. Бентам. На початку XX століття інтернаціоналізми розглядалися як суто європейське явище і як окремий випадок лексичних запозичень. Розглядаючи явище інтернаціональної лексики А. Мейє висловив думку про існування аналогічних явищ у різних регіонах земної кулі [6, с. 6].

Згідно з Т. Секунда, інтернаціональними можна вважати ті терміни, що їх уживають з тим самим значенням у більшості європейських, особливо висококультурних, мов. В. В. Акуленко визначає інтернаціоналізми як слова й вислови, що належать до спільного етимологічного фонду ряду мов, близьких за походженням або історичною належністю до певної зони. Це важливе джерело спільної лексики і фразеології, а також термінології [6, с. 7].

На думку А. Д. Олійника, інтернаціоналізми є особливою категорією термінів, онтологічно пов'язаною із запозиченнями, які однак, необхідно розглядати не у діахронічному, а в синхронічному аспекті. На заваді інтернаціоналізації нерідко стає пуризм, тобто свідомо протидія проникненню в мову запозичених слів [8, с. 11]. Пуризм націлений насамперед проти поповнення фонду рідної мови матеріальними запозиченнями, які, однак, у сфері науки та техніки часто є виправданими і доцільними. Інтернаціоналізація геодезичної термінології – об'єктивний і обґрунтований процес, продиктований вимогами науки та суспільства нового століття [1, с. 8].

До **інтернаціональної лексики** належать слова чи термінологічні одиниці, які мають таку саму чи близьку форму та подібне звучання, а також значення і вживаються в багатьох мовах народів Європи, Азії та інших континентів [6, с. 7].

Визначальною рисою слів-інтернаціоналізмів є функціонування не менш як у 3-х мовах, до того ж із неблизько споріднених мовних сімей (А. О. Білецький). Даний шар лексики також характеризується активними тенденціями до інтеграції та диференціації мовних одиниць, а також мовної економії (О. Есперсен, А. Мартіне), що знаходить своє вираження в абревіації, заміні описових конструкцій або складних слів раціональнішими найменуваннями, які використовують вже відомі поняття [2, с. 341]. Наприклад: GPS-measurement, де GPS – Global Positioning System – Глобальна система позиціонування; WGS-84 ellipsoid, де WGS – World Geodetic System – Всесвітня геодезична система [11].

Більшість словників міжнародні терміноелементи подають як частину складного слова, а також беручи до уваги твердження Є. А. Карпіловської та Н. Ф. Клименко [4, с. 29] слова і терміни з такими елементами вважатимемо складними: microrelief, multiplexing, photonavigator, pseudoazimuthal projection, semi-orbit, хоча вони можуть бути наявні і у простих словах: micron, pseudolite.

Так як **об'єктом нашого дослідження** є геодезична терміносистема, а **предмет вивчення** становлять терміни-комполіти та іншомовні терміноелементи, які входять до їх складу, надалі будуть наведені приклади вживання інтернаціоналізмів та міжнародних терміноелементів саме у **геодезичних складних словах**, серед яких нерідко можна спостерігати тенденцію до інтернаціоналізації, адже кількість

інтернаціональних лексичних одиниць та їх компонентів у структурі геодезичних композитів постійно збільшується, а коло їх функціонування розширюється.

У результаті аналізу складних геодезичних слів було виявлено, що серед даних термінів можна виділити композити, які цілком являються інтернаціональними (3%): *on-line*, *kilometer*, *radiosonde*, *microscope*, **photoplan** та слова-інтернаціоналізми, які виступають компонентами складних геодезичних термінів (97%): **orbit-inclination angle**, *phase-locked antenna*, **radiotheodolite**.

Окремі міжнародні елементи композитів зберігають кореневий статус і можуть вживатися як самостійні слова, передаючи конкретне значення: **autofocusing**, **radiogeodesy**, *ultra-stable oscillator* (38 %), деякі ж лексичні компоненти зберігають тісний зв'язок зі словом, з якими вживаються, вони найчастіше виступають префіксами чи суфіксами, мають узагальнений характер та специфікують значення основи (62 %): *aeronautical-radio navigation*, **astronomic(al)-geodetic deviation**, **self-gravitation**. Найчастіше такі термінологічні елементи поєднуються із іменниками (60 %) та прикметниками (27 %) і рідше з іншими частинами мови (13 %).

Результати компонентного аналізу міжнародних терміноелементів у складі термінів-композитів геодезичної терміносистеми, які були вибрані із англійсько-українського геодезичного словника (автори: Заблоцький Ф. Д. та Заблоцька О. Ф.), можна зобразити у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Міжнародні терміноелементи у складі сучасних геодезичних термінів-композитів

Формат	Походження	Статус	Значення за походженням	Кількість одиниць	Відсоток	Приклади
1	2	3	4	5	6	7
aero	Грец.	Преф.	повітря	5	2	rocartographic camera , <i>aeromagnetic survey</i> ;
astro	Грец.	Преф.	зоря	3	1	<i>astro-geodetic deflection</i> , astro-gravimetric geoid ;
auto	Грец.	Преф.	само	3	1	autocorrelation , autofocusing ;
baro	Грец.	Преф.	тиск	4	2	<i>arometrograph</i> , <i>inverse-barometric correction</i> ;
extra	Лат.	Преф.	зовні	1	0,5	extra terrestrial navigation;
geo	Грец.	Преф.	земля	2	1	<i>astro-geodetic deflection</i> , radiogeodesy ;
gram	Лат.	Суф.	написаний	5	2	photogram meter , air photogram metry ;
graph	Грец.	Суф.	написаний	8	4	<i>stereoplanigraph</i> , <i>stereocartograph</i> ;
hydro	Грец.	Преф.	вода	1	0,5	<i>hydro-acoustic intersection</i> ;

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
hyper	Грец.	Преф.	понад	1	0,5	hyper -ellipsoid;
ion	Грец.	Преф.	іти	4	2	ionosphere -free combination, ionospheric -delay estimate;
infra	Лат.	Преф.	під	1	0,5	infra -red radiation;
inter	Лат.	Преф.	між	10	5	interferometer , interchannel bias ;
kilo	Грец.	Преф.	тисяча	1	0,5	kilo byte;
meter	Грец.	Корінь	міра	8	4	barometer -altimeter, micrometer -screw;
micro	Грец.	Преф.	малий	15	7	micro level, micro relief;
milli	Лат.	Преф.	тисяча	3	1	milli bar, milli gal, milli meter;
mono	Грец.	Преф.	один	2	1	mono pole antenna;
multi	Лат.	Преф.	багато	22	10	multi -mission altimetry, multi -lens camera;
photo	Грец.	Преф.	світло	29	14	photo -point, photo plan;
poly	Грец.	Преф.	багато	1	0,5	polynomial approximation;
pseudo	Грец.	Преф.	обман	10	5	pseudocode , pseudo -distance;
quasi	Лат.	Преф.	ніби	5	2	quasi -polar orbit, quasi -real time;
radio	Лат.	Преф.	промінь	14	7	radiolog , radio theodolite;
semi	Лат.	Преф.	половина	17	8	semi apex angle, semi axis;
spectro	Лат.	Преф.	вигляд	1	0,5	spectro gram;
stereo	Грец.	Преф.	твердий	19	9	stereo cartograph, stereo measurement;
sub	Лат.	Преф.	під	7	3,5	sub -constellation, sub -systems atmosphere;
super	Лат.	Преф.	над	6	3	super impose, super refraction;
thermo	Грец.	Преф.	тепло	2	1	thermo dynamics, thermo gravimetry;
ultra	Лат.	Преф.	понад	2	1	ultra -rapid orbit, ultra -stable oscillator.
Разом				212	100	

Результати таблиці 1, свідчать про те, що у структурі складних слів англійської геодезичної термінології найбільш продуктивними є наступні міжнародні терміоеlementи: *photo* (14 %), *multi* (10 %), **stereo** (9 %), *semi* (8 %), **radio** (7 %), та *micro* (7 %). Слід також зазначити, що складні терміни можуть містити не тільки один (73 %): **semisphere of Earth**, **intermap relationship**, але і два (13%): **radiogeodesy**, **stereograph**, три (12%): **microbarometer**, **photogrammeter**, чи навіть чотири (2%): **aerophotogrammetric survey**, **stereophotogrammetry** міжнародні компоненти.

Таким чином терміни-інтернаціоналізми та терміни з міжнародними елементами посідають вагоме місце серед композитів англійської геодезичної терміносистеми, полегшуючи розвиток науково-технічних зв'язків між країнами у досліджуваній галузі, крім того, з них легко утворити нові лексичні одиниці, в тих випадках, коли з національних терміоеlementів побудувати короткий і точний термін не вдається.

Так як **інтернаціоналізація слів** є досить складним і динамічним процесом, який вимагає постійного вивчення та аналізу, **перспективою подальшого дослідження** виступає визначення загальної сукупності та специфіки функціонування міжнародних лексичних одиниць у геодезичній галузі, зокрема серед термінів простих слів та термінологічних словосполучень, а також розподіл досліджуваних компонентів за структурно-семантичними групами та моделями.

Література

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Л. М. Архипенко. – Харків, 2005. – 20 с.
2. Керлатенко Ю. В. Іншомовне слово: визначення, адаптація, функціонування // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. ХХХ Міжнародна науково-практична конференція: Мови і світ: дослідження та викладання. Серія: Філологічні науки. Випуск 81. – Кіровоград, 2009. – С. 339-343.
3. Кияк Т. Інтернаціональне та національне в термінологічному процесі // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць Вип. IV. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 53 – 56.
4. Клименко Н. Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови // Українська мова, 2003. – № 3 – 4. – С. 83 – 106.
5. Кочан І. В. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові: Монографія / І. В. Кочан. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 519 с.
6. Кочан І. М. Термінологія: національна чи міжнародна? / І. Кочан // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології", 2009. – № 648. – С. 3–8.
7. Ліпінська А. В. Науково-технічна термінологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За ред. акад. М. І. Жалдака. – К.: Університет "Україна", 2007. – 219 с.
8. Олійник А. Д. Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / А. Д. Олійник. – Київ, 2002. – 20 с.
9. Павлова О. І. Основи термінознавства: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. І. Павлова. – Рівне: Волинські обереги, 2001 – 200 с.
10. Реформатский А. А. Введение в языковедение : учебник для студентов филол. специальностей высш. пед. учеб. заведений / А. А. Реформатский; МГУ им. М. В. Ломоносова. – 5-е изд., испр. – М.: Аспект Прес, 2004. – 518 с.
11. Заблоцький Ф. Д. Англійсько-український геодезичний словник / За ред. Б. Є. Ричара / Ф. Д. Заблоцький, О. Ф. Заблоцька. – Львів: Вид-во Національного університету "Львівська політехніка", 2010. – 360 с.

УДК 811.111'374

ТЛУМАЧНО-ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА ДИХОТОМІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІЙ ПАРАДИГМІ

Каліберда О. О.

У статті досліджуються тлумачний та енциклопедичний жанри словників. Всупереч традиції тлумачні словники англійської мови стають більш енциклопедичними. Аналізуються принципи енциклопедизму тлумачних словників англійської мови.

Ключові слова: англійська лексикографія, словникова типологія, структура словника.

В статье исследуются толковый и энциклопедический жанры словарей. Вопреки традиции толковые словари английского языка становятся более энциклопедическими. Анализируются принципы энциклопедизма толковых словарей английского языка.

Ключевые слова: английская лексикография, словарная типология.

This paper explores general and encyclopedic genres of dictionaries. Against the tradition general dictionaries of the English language become more encyclopaedic. The principles of general dictionaries of the English language encyclopaedisation are analysed.

Key words: English lexicography, dictionary typology, dictionary structure.

На сьогодні питання про типи лексикографічних довідників залишається дискусійним. Досі не вироблена загальноприйнята універсальна класифікація, але зіставлення різних словникових типологій [2, с. 198-205; 4, с. 78-85; 6, с. 582; 11, с. 21; 13, с. 48-49] дозволяє зробити висновок, що більшість дослідників дотримуються спільної думки щодо розмежування енциклопедичних та лінгвістичних словників. Дана дихотомія ґрунтується на критеріях відбору лексичних одиниць та принципах презентації семантичної структури вхідних слів.

Якщо лінгвістичний словник, і перш за все тлумачний словник національної мови, намагається зареєструвати всі категорії лексичних одиниць, то реєстр енциклопедичного словника завжди обмежений у відборі вхідних слів, які зазвичай представлені широким спектром власних імен та термінами різних галузей знання. В тлумачному словнику лексична одиниця характеризується як елемент мовної системи, а в енциклопедичному – як елемент екстралінгвальної реальності.

Але англломовна лексикографія демонструє, що усталена опозиція тлумачний словник vs. енциклопедичний словник постійно порушується на практиці. Отже, мета нашого дослідження полягає у виявленні основних тенденцій енциклопедизму англломовних тлумачних словників. У відповідності до поставленої мети вирішується таке завдання: визначити рівні фіксації енциклопедичної інформації в тлумачному словнику англійської мови. Об'єктом дослідження є англійська лінгвістична лексикографічна парадигма. Предметом дослідження виступають структурні елементи тлумачних словників англійської мови, які знаходяться у площинах перетинання з енциклопедичною лексикографією.

Диференціація лексикографії на енциклопедичну та лінгвістичну пов'язана з типом інформації, що повідомляється потенційному користувачу довідника. Енциклопедична інформація про вхідне слово ґрунтується на фактичному знанні і стосується опису об'єктивної реальності, а не лексичних одиниць, що тлумачаться. В енциклопедичній дефініції відображається енциклопедичне знання про явища, події, реалії, а не лінгвістичне знання про слова. Лінгвістична інформація оперує даними про орфографічні (правопис), орфоепічні (вимова), граматичні (приналежність до певної частини мови), семантичні (дефініція), етимологічні (діахронічний аспект) та прагматичні (позначки щодо вживання) особливості вхідного слова.

Проте ці дві сфери перехрещуються в словниках, оскільки на практиці не існує чіткої межі між енциклопедичною та лінгвістичною інформацією. Багато тлумачних

словників англійської мови містять енциклопедичні елементи у статтях, зазвичай як частина так званої енциклопедичної дефініції, або за межами макроструктури, як складник титульних елементів або довідкового апарату.

Звернення до попередників сучасних англійських словників свідчить про те, що вони також характеризувалися наявністю енциклопедичних елементів на різних структурних рівнях. Наприклад, у словнику *"The English Dictionary: or a Interpreter of Hard English words"* (1623 р.) Г. Кокрема до макроструктури входили лексичні одиниці, що позначали міфологічних героїв, богів, персоналії, назви тварин, топонімічних об'єктів тощо [7, с. 187]. Використовувалась візуальна інформація [12, с. 101] у вигляді малюнків, схем, що завжди асоціюється з енциклопедією, для розкриття семантики лексичних одиниць у мікроструктурі таких словників, як *"Dictionary"* (1538 р.) Т. Еліота, *"An English Expositor"* (1616 р.) Дж. Буллокара, *"Glossographia"* (1656 р.) Т. Блаунта.

До XVIII ст. межа між енциклопедичною та лінгвістичною інформацією була нечіткою на практиці і не досить виразно усвідомлювалась в теорії. Лінгвістична лексикографія фіксувала вхідні слова з енциклопедичною природою, намагаючись організувати їх відповідно до ієрархії уявлень про навколишній світ та використовуючи енциклопедичні підходи до семантизації цих слів [1, с. 6].

У другій половині XVIII ст. узагальнюються та уніфікуються принципи кодифікації англійського лексикону. Вперше всі лексикографічні техніки застосовуються в *"A Dictionary of the English Language"* (1755 р.) С. Джонсона, але дослідники відзначають енциклопедичний характер його мікроструктури. Особливо це помітно на відрізку літер А-С [9, с. 176]. Наявність енциклопедичної інформації пояснюється тим, що автором ще не були чітко вироблені принципи укладання словника на початку роботи, і він користувався значною частиною інформації з енциклопедій Дж. Харріса, Е. Чемберса та словника Н. Бейлі.

В XIX ст. продовжується вдосконалення принципів лексикографічної презентації англійського лексикону, які на практиці виявились у такому: 1) реєстрація всіх лексичних одиниць, хоч технічні терміни та енциклопедична інформація вважаються небажаними; 2) точна алфавітна макроструктура; 3) стандартна система фонетичних символів; 4) простеження етимології та дериватів лексичної одиниці від первинної форми в англійській мові; 5) організація дефініцій кожної полісемантичної лексичної одиниці в хронологічній або логічній послідовності; 6) підтвердження існування кожного лексичного значення цитатою-ілюстрацією; 7) впорядкована система позначок [1, с. 7]. Отже були сформульовані критерії кодифікації англійського лексикону, які відокремлювали лінгвістичну інформацію по лексичну одиницю від енциклопедичної інформації. Це послужило теоретичним підґрунтям для створення тлумачного словника *"Oxford English Dictionary"* (1879-1934 р.р.).

Безперечно тлумачний словник національної мови знаходиться на найвищому рівні в лексикографічній парадигмі, оскільки лексична одиниця всебічно описується із застосуванням максимально повного набору параметрів. Необхідно відзначити, що в англійській лексикографії спостерігається процес об'єднання різних словникових жанрів в одному довіднику [8, с. 193-208]. Інформаційні потреби сучасного суспільства ускладнюють та збільшують типологічний спектр словників, оскільки неможливо в одному довіднику надати вичерпну характеристику, яка б задовольнила все суспільство в цілому та його окремі прошарки [5, с. 22], і як наслідок, деякі лексикографічні форми інтегруються, словники набувають непритаманних їм ознак. Цей чинник зумовлює виникнення нових класифікацій, які з часом можуть змінюватися та доповнюватися іншими типами словників.

Гібридні словники стають невід'ємним елементом сучасної лексикографії [8, с. 193-208]. Необхідно зазначити, що гібридизація завжди була прикметною рисою практичної лексикографії, і словникові довідники змішаного типу завжди можна знайти в будь-якій національній традиції [10, с. 156]. Синтез параметрів лінгвістичних та енциклопедичних словників на сучасному етапі розвитку теоретичної та практичної англійської лексикографії сприймається природно, тому що "кожна доба, потреби суспільної практики вносять свої корективи в трактування поняття "словник", при цьому змінам підлягають не лише форма, а й зміст знань, спосіб їх систематизації та представлення у словнику" [3, с. 18]. Ідеальним словником в

теоретичній лексикографії вважається універсальний довідник, який зміг би повністю відобразити мовну стихію, всі розряди одиниць лексикону з усіма їх властивостями.

Аналіз *“Longman Dictionary of English Language and Culture”* (LDELС) [15], *“New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language”* (NWD&ThEL) [16], *“Paperback Oxford English Dictionary”* (POED) [17], *“The Random House Dictionary of the English Language”* (RHDEL) [18] у зіставленні з *“Encyclopaedia Britannica”* (EB) [14] дає підстави дійти висновку, що енциклопедична інформація є інтегральною частиною англomовного лінгвістичного словника і може залучатися до конструювання будь-якого структурного рівня.

На рівні мегаструктури енциклопедичні елементи інкорпуються в довідковий апарат лінгвістичного тлумачного словника у вигляді різноманітного матеріалу географічного, історичного або культурологічного змісту. Але його обсяг та контент залежать від настанов укладачів та потенційного адресата словника.

Звернення до макроструктури англomовних тлумачних словників виявило, що реєстри LDELС, NWD&ThEL, POED та RHDEL разом із загальною лексикою фіксують лексичні одиниці, які традиційно вважаються пріоритетом енциклопедичного словника (персоналії, географічні назви, наукові терміни, найменування представників фауни, флори, явища культури та історії). Переважна більшість відібраних вхідних слів представлена іменниками, доволі часто фіксуються вільні словосполучення, зрідка – прикметники. Саме слова таких лексичних категорій притаманні енциклопедичному словнику.

Аналіз дефініцій та їхньої інформаційної наповненості в LDELС, NWD&ThEL, POED та RHDEL продемонстрував, що вхідні слова перш за все характеризуються як елементи лінгвістичної системи за орфографічним та орфоепічним параметрами, крім того, зазначається їхній складоподіл і частиномовна належність, що відсутнє в енциклопедичному словнику.

Дослідження текстів тлумачних статей показало, що значення лексичної одиниці неможливо всебічно описати виключно в рамках лінгвістичного підходу, оскільки семантика лексичної одиниці енциклопедична за своєю природою, бо узагальнює знання та уявлення мовців про довкілля, тобто їхній когнітивний досвід.

Таким чином, у дефініції зберігається інформація про навколишній світ, що екстрагується свідомістю людини з досвіду, але вона (інформація) фіксується не хаотично, а у вигляді фрейма, складеного зі слотів, і презентує знання про фрагмент людського досвіду. Отже, дефініція вхідного слова представляє собою структурно-впорядковану конструкцію у вигляді ієрархічно розташованих концептуальних ознак, що співвідносяться зі знанням, яке зберігається за певним значенням. Але обсяг представленого знання може варіювати в лексикографічній дефініції.

Інтегрування в тлумачний словник необхідних екстралінгвальних фактів збільшує інформаційний потенціал словникової статті. Усталений у світовій лексикографічній практиці поділ словників на лінгвістичні та енциклопедичні підлягає перегляду. В англійській лексикографічній традиції спостерігається феномен енциклопедизму тлумачних словників.

Результати і перспективи подальшого дослідження полягають у розробці та доповненні загальних проблем лексикографії, прогнозуванні актуальних, перспективних шляхів розвитку англomовної лексикографії, виявленні принципів кодифікації англійського лексикону в словниках різних типів.

Література

1. Каліберда О. О. Енциклопедизм як різнорівневий складник англomовних тлумачних словників [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Каліберда Оксана Олександрівна; Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2013. – 20 с.
2. Каліберда О. О. Проблема словникової типології в лексикографії / О. О. Каліберда // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. III (139). – С. 198-205.
3. Карпіловська Є. Українські словники нового покоління в суспільстві знань / Є. Карпіловська // Людина. Комп'ютер. Комунікація: Збірка наукових праць / За ред. Ф. С. Бацевіча. – Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. – С. 18-20.

4. Карпова О. М. О новых типах словарей в современной английской лексикографии / О. М. Карпова, И. П. Лихарева // Вестник Ивановского государственного университета. Сер. Филология. Вып.1 / Ивановский государственный университет. – Иваново : ИВГУ, 2000. – С. 79-86.
5. Разливанова И.С. Современная лексикографическая картина Великобритании / И. С. Разливанова // Гуманитарная планета. Вып. 1. – Санкт-Петербургский институт гуманитарного образования. – Санкт-Петербург : СПбИГО, 2009. – С. 18-23.
6. Coleman J. Lexicography / J. Coleman // The handbook of English linguistics / Edited by B. Aarts, A. McMahon. – Blackwell Publishing Ltd., 2006. – P. 581-600.
7. Hanks P. English Lexicography // Encyclopedia of Language and Linguistics. – 2nd ed. – Elsevier Science, 2006. – Vol. 4: Du-Gen. – P. 184-194.
8. Hartmann R. R. K. Pure or hybrid? The development of mixed dictionary genres // Series: Linguistics and Literature, 2005. – Vol. 3. – №2. – P. 193-208.
9. McDermott A. Johnson's definitions of technical terms and the absence of illustrations // International Journal of Lexicography – Oxford: Oxford University Press, 2005. – Vol.18. – №2. – P. 173-187.
10. Podhajecka M. Historical Development of Lexicographical Genres: Some Methodological Issues / M. Podhajecka // Selected Proceedings of the 2008 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX 2) / Ed. R.W. McConchie, Alpo Honkapohja, and Jukka Tyrkkö, 2009. – P. 153-170.
11. Saphou-Bivigat G. A theoretical model for an encyclopaedic dictionary for the Gabonese languages with reference to Yilumbu / G. Saphou-Bivigat. – Stellenbosch University, 2010. – 284 p.
12. Stein G. I. Illustrations in dictionaries // International Journal of Lexicography. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – Vol.4. – №2. – P. 99-127.
13. Swanepoel P. Dictionary typologies: A pragmatic approach / P. Swanepoel // A Practical Guide to Lexicography / Ed. by Piet van Sterkenburg. – John Benjamins Publishing Co., 2003. – P. 44-70.

Лексикографічні джерела

14. Encyclopaedia Britannica. Ready Reference, 2006 Режим доступу : CD-ROM. © Encyclopaedia Britannica, Inc. 1994-2005, Merriam-Webster, Inc. © Zero G Software, Inc. 2005 © Sun Microsystems, Inc. 1994-2005.
15. Longman Dictionary of English Language and Culture / Ed. by D. Summers. – Pearson Education Limited, Second Impression, 2006. – 1624 p.
16. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Lexicon Publications, Inc. Danbury, CT, 1993. – 1216 p.
17. Paperback Oxford English Dictionary / Ed. by C. Soanes, S. Hawker, J. Elliot. – Oxford University Press, Sixth edition, 2006. – 897 p.
18. The Random House dictionary of the English language / Ed. in chief: J. Stein, managing ed. L. Urdang. – N.Y. : Random House, 1967. – 2059 p.

УДК 811.111'373.46

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ У ФАХОВІЙ МОВІ ФІТНЕСУ

Павлюк І. Б.

Статтю присвячено семантичній деривації у фаховій мові фітнесу. У статті зроблено спробу проаналізувати лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники вторинної номінації у даній терміносистемі. В рамках розвідки були описані моделі метафоричного та метонімічного перенесень.

Ключові слова: семантична деривація, метафора, метонімія, термін.

Статья посвящена семантической деривации в сфере фитнеса. В статье сделана попытка проанализировать лингвистические и экстралингвистические факторы вторичной номинации в данной терминотерминосистеме. В рамках исследования были описаны модели метафорического и метонимического переносов.

Ключевые слова: семантическая деривация, метафора, метонимия, термин.

The article is devoted to semantic derivation in the language of fitness. This paper attempts to analyze the linguistic and extralinguistic factors of secondary derivation in this terminology system. Within the framework of the study the metaphoric and metonymic models of semantic derivation have been described.

Key words: semantic derivation, metaphor, metonymy, term.

В основі семантичного термінотворення лежить зміна значення слова. Це продуктивний спосіб утворення назв для різноманітних понять, особливо у нових галузях науки і техніки, а також тих, що розвиваються. Загальноновживане слово, яке переосмислюється, виступає у ролі нового науково-технічного терміна. Семантична деривація в різних терміносистемах неодноразово ставала об'єктом дослідження таких науковців, як Т. Л. Канделаки [7], М. І. Мостовий [12], М. Н. Володіна [4], В. Н. Прохорова [14], І. А. Дегтярьова [6] та ін.

Механізм перенесення найменувань, чи семантичної деривації, тобто появи у слів нових значень, може бути описаний на основі тих семантичних ознак слова, які роблять можливим його застосування для номінації нових явищ та предметів [16, с. 94.]. В процесі семантично утворення слів під загальноновживане слово підводиться чітка дефініція. Для побудови нового терміна використовуються наявні, які вже функціонують у складі іншої термінології. Таке явище називається ретермінологізацією, тобто перенесенням готового терміна з однієї дисципліни до іншої з повним або частковим переосмисленням [2, с. 508]. Такий перехід термінів з однієї терміносистеми в іншу можна пояснити інтеграцією наук та появою нових фахових мов, які виникли на стику різних дисциплін. Теж саме можна сказати і про фахову мову фітнесу, яка розвивається не ізольовано, а в тісній взаємодії між термінологіями спорту, медицини та харчування. Ретермінологізація є в деякій мірі небажаним явищем у термінознавстві, адже веде до багатозначності терміна. Загальноновживане слово тільки у науково-технічному тексті скорочує число своїх значень і виявляє інші валентні можливості, причому змінюються їхні лексико-графічні зв'язки з іншими словами, вони стають обмеженими і стійкими [13, с. 39].

До явища семантичної деривації відносять широке коло семантичних перетворень, у першу чергу, різні види перенесень (метафоричні, метонімічні, функціональні), зміну семантичного обсягу слів (розширення та звуження, спеціалізація значень), семантичні кальки. Семантична деривація належить до так званої вторинної номінації, тобто до "використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції найменування" [15, с. 129].

Мета статті – виявити та охарактеризувати семантичні процеси, що відбуваються в англійській фаховій мові фітнесу, з'ясувати роль метафори та метонімії у становленні й розвитку досліджуваної терміносистеми.

Звідси випливають наступні завдання – визначити сутність метафоризації та метонімічного перенесення як семантичного процесу та виявити його продуктивні моделі в термінології сфери фітнесу, які ще не були об'єктом дослідження.

На семантичну деривацію термінів у сфері фітнесу мають вплив такі лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники, як поява нових понять, які вимагають вираження у терміносистемі, зміна уявлень про об'єм того чи іншого поняття, розвиток різних підходів у фітнесу, свідоме прагнення науковців змінити об'єм значення певного терміна, підвищений інтерес фахівців у сфері спорту та медицини, так само як і пересічних громадян, до проблем та покращення здоров'я населення.

Метафорична номінація можлива за наявності якої-небудь схожості нової реалії з уже існуючою, чи то за формою, величиною, якістю або зовнішньою схожістю. Знання законів пізнання допомагає простежити процес семантичного розвитку слова: рух від конкретного, як результат живого споглядання, до абстрактного, характеризує розвиток багатьох слів, які отримали вторинне значення в результаті метафоричної зміни значень. На цьому, зокрема, наголошують Мішланова С. Л. [11], Ліпіліна Л. А. [9], Лапшина М. М. [10], Лакофф Дж. [8] та багато інших дослідників.

Метафора – завжди порівняння, у якому приховане і переосмислене значення зіставляється з буквальним значенням на основі його внутрішньої форми [15, с. 119-120].

Досліджуючи явище метафоризації у фаховій мові фітнесу, слід зазначити, що провідну роль при творенні лексики фітнесу відіграє подібність реалій між загальноновживаними словами і термінами фітнесу, що знаходять своє відображення у подібності значень. Під час метафоричного термінотворення, який є процесом вторинної номінації, знову створена мовна одиниця – метафоричний термін – тягнє до своєрідного семантичного розгортання, оскільки починає починає функціонувати у знову народженому тексті як інтерпретант нового наукового поняття [1, с. 49]. Так, наприклад, утворився термін фітнесу *rabbit* (бігун на далекі дистанції) шляхом метафоричного перенесення від загальноновживаного слова *rabbit* “кролик”. Цей приклад є свідченням того, що існує тісний і нерозривний зв'язок процесів метафоризації з абстрагуванням значення.

Вивчення сфери функціонування термінів, які набули нових значень завдяки метафоризації, дає змогу виділити дві групи таких термінів, які підлягають транстермінологізації шляхом метафоризації:

- 1) терміни, які пройшли етап детермінологізації та одночасно функціонують у вихідному термінологічному полі без змін;
- 2) терміни, які не є поширеними у загальноновживаній мові.

У першому випадку метафора зв'язує лексичні одиниці двох мов (фахової мови та загальноновживаної мови), у другому – лексичні одиниці однієї мови (фахової мови).

З метою виявлення метафоричних основ для переноса і метафоричних моделей, які функціонують у фаховій мові фітнесу, нами було проведено дослідження термінологічної лексики, джерелом якої слугував термінологічний словник “Food and Fitness. A Dictionary of Diet and Exercise” [18]. В результаті дослідження поміж термінів фітнесу було виявлено метафоричні утворення, в основі яких лежить схожість ознаки понять або схожість кількох ознак:

- метафора за формою: **plate** – *диск штанги*, від **plate** – *тарілки, столового прибору*; **apple-shaped obesity** – *ожиріння в районі живота або чоловічий тип ожиріння*, від **apple** – *яблуко*; **pear-shaped obesity** – *ожиріння в районі бедер або жіночий тип ожиріння*, від **pear** – *груша*; **frame** – *тілобудова та шина для імоболізації кісток та суглобів*, від **frame** – *каркас*; **washboard** – *дуже худорлява людина*, від **washboard** – *дошка для прання*; **six-pack** – *добре розвинуті м'язи черевного пресу*, від **six-pack** – *блок з шести банок пива*; **bridge** – *мостик, вправа для укріплення м'язів спини або переносиця, який вживається у медицині*, від **bridge** – *міст як архітектурна споруда*;

- метафора за функціональною подібністю: **dip** – *віджимання на брусах*, від **dip** – *коротке занурення*; **flush** – *раптове почервоніння обличчя або приток крові до м'язів внаслідок інтенсивного тренування*, від **flush** – *раптовий прилив*

води; **crawl** – кроль або вільний стиль у плаванні, від **crawl** – повзання або повільний рух; **press** – жим штанги, від **press** – натискання, стиснення; **windmills** – вітряк, вправа для розігріву плечових м'язів, від **windmill** – вітряк; **woodchopper** – лісоруб, вправа для розминки м'язів, від **woodchopper** – лісоруб; **good-morning** – гіперекстензія (під час виконання якої, людина нагинає верхню частину тулуба наче вітається), від **good-morning** – добрий ранок; **wind sprint** – короткотривале прискорення під час бігу, від **wind** – вітер, який має здатність бути поривчастим; **yoyo dieting** – швидка втрата та набір ваги, від **yoyo** – іграшка, яка рухається вгору та вниз;

- метафора за схожістю ознак: **bulk** – тіло кремезної людини, від **bulk** – велика кількість або маса; **layered eating** – програма з корекції ваги, під час якої спочатку споживається низькокалорійна, але об'ємна їжа, щоб знизити апетит перед вживанням висококалорійної їжі, від **layer** – шар, пласт; **junk food** – неповноцінна їжа, від **junk** – мотлох, барахло; **empty calorie** – висококалорійна їжа із низьким вмістом поживних речовин, від **empty** – порожній; **pyramid system** – вид силового тренування, коли навантаження поступово збільшується, а кількість повторень зменшується, **food pyramid** – харчова піраміда, від **pyramid** – піраміда;

- метафора за схожістю з тваринами: **inchworm** – вправа для покращення гнучкості м'язів спини, від **inchworm** – п'ядак; **butterfly** – стиль у плаванні, **butterflies** – нервово тремтіння, **butterfly machine** – тренажер, під час виконання вправи на ньому рухи нагадують метелика, від **butterfly** – метелик; **charley-horse** – судома верхньої частини бедра, від **horse** – кінь (найбільшу кількість травм коні отримують у задні кінцівки), **frog stretch** – розтяжка-жабка, від **frog** – жаба;

- метафора за подібністю назви місця: **core** – тулуб, від **core** – серцевина, центральна частина чогось; **peak** – найвища точка фізичної підготовленості, від **peak** – вершина гори; **plateau** – стадія, коли нема очевидного прогресу, від **plateau** – плато, плоскогір'я; **threshold** – гранична величина, від **threshold** – поріг;

- метафори за схожістю з назвами професійної діяльності: **athlete's foot** – грибокве захворювання ніг, **athlete's heart** – розширення серця (часто пов'язане із заняттям спортом), від **athlete** – атлет, спортсмен; **miner's cramp** – судома м'язів через надмірне подовиділення, від **miner** – шахтар; **farmer's walk** – прогулянка фермера (спортсмен несе вагу так само як у давнину носили воду відрами), від **farmer** – фермер.

Слід зазначити, що такий поділ метафоричних перенесень є доволі суб'єктивним, адже в основі переносу завжди лежить співставлення на асоціативному рівні, завжди існує емоційне сприйняття об'єкта, без якого поняття було б важко співставити.

В той час як метафоричне перенесення відбувається в мові через асоціації за подібністю, то метонімічний переніс – внаслідок суміжності предметів чи понять – часової, просторової, логічної, причинової, речової та ін. Метонімія відображає постійні контакти між об'єктами й типізується. Зв'язок між ланками іде від одного до іншого слова послідовно і опосередковано, що кардинально відрізняє метонімію від метафори.

Проблемі класифікації метонімічного переносу присвячені праці Д. Шмельова [16, с. 104], Р. Якобсона [17, с. 328], Гаспарова [5, с. 404], але жодна з них не є вичерпною, а стосується лише окремих аспектів. Метонімія є синтагматично мотивованою деривацією, яка в системі утворення нових лексичних одиниць в англійській мові протиставлена парадигматично обумовленим переосмисленням – метафорі, звуженню та розширенню значення та ін. Зіставлення розгорнутого експліцитного виразу і згорнутого імпліцитного виступає наочною ілюстрацією того, що метонімія утворюється за принципом семантичного стиснення [3, с. 3-7].

Метонімічні утворення, як узуальні, так і okazaційні, виконують передусім номінативну функцію, очевидно, внаслідок того, що метонімічний переніс, як правило, не має у складі лексичного значення конотації експресивності-емоційності [14, с. 68].

В досліджуваній фаховій мові виокремлюємо такі моделі метонімічного перенесення:

1) перенесення “процес – результат”: **blood** – пускати кров і бути в крові; **burn** – пекти і опік; **burnout** – змучитися і виснаження фізичних та духовних сил; **comeback** – одужання і реабілітація; **eating** – споживання їжі та їжа; **composition** – побудова і тілобудова; **conditioning** – піклування про фізичний стан здоров'я і хороша фізична форма; **adaptation** – пристосування і адаптація; **cramping** – виникнення судом і судоми; **drive** – стимулювати і стимул; **drying-out** – висушування і усихання; **exhaustion** – висмоктування і виснаження; **perspiration** – потіння і піт; **practice** – тренування і вправа;

2) перенесення “результат – процес”: **build** – тілобудова і зміцнювати здоров'я; **challenge** – виклик і робити виклик; **cheating** – обман і махлювати (не притримуватись дієти); **circumdation** – обертальний рух і виконувати обертальний рух; **condition** – форма, натренованість і тренувати; **atrophy** – атрофія органа і виснажувати; **lunge** – випад і робити випад;

3) перенесення “процес – особа”: **coach** – тренувати та тренування; **contest** – змагатися і змагання; **burnout** – виснажувати і виснажена людина; **dope** – приймати допинг та особа, що приймає допинг; **dropout** – перестати займатись якоюсь справою і особа, яка більше не займається спортом;

4) перенесення “процес – предмет”: **bicycle** – їздити на велосипеді і велосипедний спорт; **treadmill** – одноманатна механічна праця і бігова доріжка; **nutrition** – харчування і наука про харчування; **intolerance** – непереносимість та алергія; **fast** – постити і піст;

5) перенесення “предмет – особа”: **arm** – рука і гравець із сильним кидком; **pacemaker** – пейсмейкер і лідер у забігу; **pronator** – м'яз-пронатор і особа, яка пронує під час бігу або ходьби.

Дослідження термінів фітнесу, утворених шляхом семантичної деривації, відбувається за загальними законами семантичного розвитку, тобто нове термінологічне значення є вмотивованим, зв'язане із вихідним словом, на основі якого воно утворилось. Слід зазначити, що метафоричне перенесення у кількісному співвідношенні є поширенішим, ніж метонімічне. Підсумовуючи, відзначимо, що у терміні сполучаються різні типи значень – абстрактні і конкретні, так само, як метонімічні зв'язки значень терміна є схожим до реальних відношень між предметами, процесами, явищами об'єктивного світу.

Семантична деривація, отже, використовує наявні у загальноживаній мові слова у термінологічному значенні, і тим самим поповнює термінологію кількісно та якісно.

Перспективним напрямком подальшого дослідження може бути розгляд та аналіз семантичних відношень всередині терміносистеми фітнесу, а саме полісемії, омонімії, синонімії та антонімії.

Література

1. Алексеева Л. М. Термин и метафора: семантическое обоснование метафоризации / Л. М. Алексеева. – Пермь, 1998. – 250 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Книжный дом “ЛИБРИКОМ”, 2010. – 576с.
3. Бевз Т. Загальні закономірності семантичної деривації / Т. Бевз // Наукові записки. – Випуск 35. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – С. 3-7
4. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация. Дис.. канд. филол. наук: 10.02.04. / М. Н. Володина – М., 1998. – 345 с.
5. Гаспаров М. Л. Избранные труды. т. 2. О стихах / М. Л. Гаспаров. – М.: Языки русс. культуры, 1997. – 504 с.
6. Дегтярева И. А. Исследование современного содержания и развития терминов литературоведения: на материале английской и русской литературоведческой терминологии. Дис. . канд. филол. наук: 10.02.19. / И. А. Дегтярева. – М., 2002. – 194 с.
7. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. М.: Наука, 1977. – 167 с.
8. Лакофф Дж. Метафоры. которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 387-415.

9. Липилина Л. А. Когнетивные аспекты семантики метафорических инноваций (на материале существительных, появившихся в современном английском языке за последние 30 лет): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. / Л. А. Липилина. – М., 1998. – 249 с.
10. Лапшина М. М. Семантическая деривация в когнитивном аспекте. Дис... докт. филол. наук: 10.02.19. / М. М. Лапшина. – СПб., 1996. – 331 с.
11. Мишланова С. Л. Метафора в медицинском тексте (на материале русского, немецкого, английского языков). Дис... канд. филол. наук: 10.02.19. / С. Л. Мишланова. – Пермь, 1998. – 166 с.
12. Мостовой Н. И. Детерминологизация в современном английском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04. / Н. И. Мостовой. - Киев, 1971. – 23 с.
13. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Дис... док. філ. наук: 10.02.01. / Непийвода Н.Ф. – К., 1997. – 421с.
14. Прохорова В. Н. Русская терминология (лексико-семантическое образование) / В. Н. Прохорова. – М.: Филол. фак. МГУ, 1996. - 125 с.
15. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация: Виды наименований. М.: Наука, 1977. – С. 129-221.
16. Шмелев Д. Н. Внешние и внутренние факторы семантического развития. Основные типы семантических изменений в современном русском языке / Д. Н. Шмелев // Русский язык и советское общество: Социолого-лингвистическое исследование. – М.: Наука, 1968. – С. 92-128.
17. Якобсон Р. Заметки о прозе поэта Пастернака / Р. Якобсон // Работы по поэтике. – М.: Прогресс, 1987. – С. 324–338.
18. Kent M. Food and Fitness. A Dictionary of Diet and Exercise / M. Kent. – Oxford. New York. Oxford University Press. 1997. – 356 p.

УДК 81'373.232 (477.62)

ВІДПРИЗВИЩЕВІ ПРИЗВИСЬКА ЖИТЕЛІВ СЕЛИЩА ЯРОВА НА ДОНЕЧЧИНІ**Сегін Л. В.**

У статті проаналізовано морфологічний та неморфологічний способи творення відпрізвищевих прізвиськ жителів селища Ярова Донецької області. Морфологічний спосіб характерний тим, що до прізвиськ додаються патронімні, матронімні форманти, а також усикається суфікс чи частина кореня. Аналіз антропонімії селища Ярова свідчить, що відпрізвищеві прізвиська, утворені морфологічним способом, різноманітні за структурою. Ключові слова: відпрізвищеве прізвисько, антропонім, патронімний і матронімний суфікси.

В статье проанализированы способы образования отфамильных прозвищ жителей поселка Яровая Донецкой области – морфологический и неморфологический. Морфологический способ состоит в том, что к прозвищу прибавляются патронимические или матронимические суффиксы; образование нового слова может сопровождаться морфонологическими изменениями, в частности, усечением производящей основы. Анализ антропонимии поселка Яровая свидетельствует, что отфамильные прозвища, образованные морфологическим способом, разнообразны по структуре. Ключевые слова: отфамильное прозвище, антропоним, патронический и матронимический суффиксы.

Morphological and not morphological means of formation of the Yarova village inhabitants' nicknames, which are derived from the surnames, are described in this article. The morphological means are characterized by adding patronymic, matronymic formatives and also by cutting off suffix or part of the root. The analysis of Yarova village inhabitants' antroponyms gives evidence that nicknames, which are derived from the surnames, formed by morphological means are different according to their structure.

Key words: a nickname, which is derived from the surname, an antroponym, formatives, a patronymic suffix.

Антропоніми є важливою частиною лексичного складу будь-якої мови та одним із компонентів у системі іменування. Трикомпонентна офіційна антропосистема представлена прізвищами, особовими іменами та патронімами. У народно-побутовій комунікації, зреалізованій у говірковому середовищі та в соціальних мікроспільнотах, основні функції антропонімів виконують прізвиська. Якщо прізвищам та власним особовим іменам присвячено низку спеціальних ґрунтовних досліджень, зафіксовано в лексикографічних працях [П. П. Чучка, М. Л. Худаш, В. Д. Познанська, І. Д. Фаріон, Р. І. Осташ, Л. О. Кравченко та ін.], то неофіційна система називання людей досліджена ще недостатньо, хоча вуличні прізвиська, як справедливо зауважують науковці, становлять помітний пласт антропонімікону. Упродовж останніх десятиліть в українській ономастиці активізувалися дослідження неофіційних антропонімів у різних регіонах, зокрема у Степовій Україні: Донеччина (О. В. Антонюк), Луганщина (Н. М. Федотова), Нижня Наддніпрянщина (В. А. Чабаненко), у Західній Україні: Наддністрянщина (М. Я. Наливайко), Галичина (Р. І. Осташ, О. С. Вербовецька), Бойківщина (Д. Г. Бучко, Г. Є. Бучко), Покуття (Г. Д. Ліщинська), Гуцульщина (М. П. Лесюк), Закарпаття (П. П. Чучка) тощо. Периферійність студіювання народно-побутових іменувань зумовлена складністю їх фіксації через усне, незадокументоване функціонування, морально-етичну закритість.

Антропоніми селища Ярова Краснолиманського району Донецької області не були об'єктом дослідження, що й складає актуальність цієї статті.

Мета роботи – проаналізувати особливості творення та функціонування відпрізвищевих прізвищ селища Ярова.

Мета передбачає вирішення таких завдань:

- 1) проаналізувати способи творення відпрізвищевих прізвищ;
- 2) виявити засоби творення аналізованих антропонімів;
- 3) з'ясувати кількісну наповнюваність виявлених груп.

Матеріалом для дослідження послужили прізвища селища Ярова в кількості 286 одиниць, отримані шляхом опитування жителів.

Основою творення прізвищ можуть ставати різні антропонімичні категорії: прізвища, власні імена, по батькові. Однією з таких груп є відпрізвищеві прізвища, які неодноразово були об'єктом досліджень науковців [3; 7; 9 та ін.]. У лінгвістичній літературі можна зустріти різні погляди на поняття “відпрізвищеві прізвища”. Одні науковці розглядають відпрізвищеві неофіційні антропоніми як прізвища [2; 7 та ін.]. Білоруська дослідниця І. А. Шумська називає їх неофіційними прізвищами. На її думку, неофіційне прізвище – це побутове прізвище, яке існує паралельно з офіційним, тільки не занотоване в документах [14, с. 26]. О. І. Олександрова відносить відпрізвищеві прізвища до групи фактичних імен, які виконують контактну функцію [1, с. 130–131]. П. Т. Поротников на позначення цих прізвищ використовує термін “відпрізвищеві прізвищові найменування” [9, с. 70]. Спостерігаються різні думки серед науковців і щодо специфіки цих антропонімів. Так, З. П. Нікуліна стверджує, що відпрізвищеві прізвища у семантичному плані немарковані, виконують номінативну функцію, але нічого не можуть характеризувати, є асемантичними [7, с. 63–64]. Протилежної думки дотримується І. А. Шумська, яка зазначає, що кожне прізвище є мовним знаком, має багату гамму значень, а тому не може бути асемантичним, бо це суперечило б його призначенню. У мовленні з'являється нова мотивація відпрізвищевих прізвищ, яка взаємодіє з основною, але асоціюється з нею вже за іншими ознаками, пов'язується з характером людини, зовнішністю і т. д. [14, с. 26–27]. О. В. Бороніна такого типу оніми за їх способами творення розподіляє на три групи :

- найменування, що утворені неморфологічним способом (ономатизація та трансформація апелятива);
- найменування, що утворені морфологічним способом;
- “незвичайні” утворення [3, с. 113].

В. А. Чабаненко поділяє відпрізвищеві прізвища на три види. На його думку, вони можуть виникати:

- шляхом усічення прізвища;
- відтворення апелятива;
- на основі синонімії та антонімії [12, с. 17].

У мовленні жителів селища Ярова побутує кілька підгруп прізвищ, мотивованих прізвищами їх носіїв. На основі аналізу зібраних прізвищ можна виділити такі номінативні групи:

1. Відпрізвищеві прізвища, утворені морфологічними способами.

Серед морфологічних способів творення прізвищ найчастіше зустрічається суфіксація (у тому числі нульова), усічення основи чи кореня прізвища. Ця група нараховує 177 (61,8%) номенів. У межах цієї групи можна виділити такі підгрупи:

У межах першої підгрупи утворення прізвищ відбувається шляхом усічення. Ця підгрупа нараховує 74 прізвища, що становить 41,8% загальної кількості цієї групи. Прізвища підлягають усіченню, оскільки вони часто використовуються в різноманітних ситуаціях і в скороченому вигляді не утруднюють спілкування; у переважній більшості скорочують довгі прізвища. Серед прізвищ є багато таких, які утворені за допомогою усічення, яке збігається з морфемними межами. З. П. Нікуліна стверджує, що більша частина відпрізвищевих прізвищ утворена шляхом усічення кінця твірної основи [8, с. 125]. Результати аналізу прізвищ досліджуваного села підтверджують цю думку: *Біляк* (від Біляков), *Борщ* (від Борщов), *Войт* (від Войтенко), *Волк* (від Волков), *Гаврик* (від Гавриченко), *Гайдук* (від Гайдуков), *Гапон* (від Гапоненко), *Гонтарь* (від Гонтаренко), *Граф* (від Графський), *Грима* (від Гримайло), *Гусь* (від Гусак), *Єрмак* (від Єрмаков), *Ждан* (від Жданов), *Калмик* (від Калмиков), *Капран* (від

Капранов), *Карась* (від Карасьов), *Козак* (від Козаков), *Конарь* (від Конарев), *Конон* (від Кононенко), *Кот* (від Котвицький), *Кроль* (від Крольков), *Кук* (від Кукава), *Лимар* (від Лимаренко), *Мартин* (від Мартиненко), *Мирон* (від Мироненко), *Мороз* (від Морозов), *Москаль* (від Москаленко), *Наум* (від Науменко), *Оврам* (від Овраменко), *Плехан* (від Плеханов), *Поля* (від Полякова), *Пономар* (від Пономарцов), *Поп* (від Попіванов), *Прокоп* (від Прокоп'єв), *Руб* (від Рублевський), *Скляр* (від Скляров), *Без* (від Безкишко), *Бес* (від Безкровний), *Стриж* (від Стриженко), *Тарас* (від Тарасіков), *Терен* (від Терент'єв), *Ткач* (від Ткаченко), *Томаз* (від Томазенко), *Турік* (від Туріченко), *Франц* (від Францевич), *Царь* (від Царьков), *Чабак* (від Чабаков), *Чумак* (від Чумаков), *Шабан* (від Шабанов), *Шалаш* (від Шалашний), *Щербак* (від Щербаків), *Яким* (від Якименко), *Черкас* (від Черкасов), *Гаврик* (від Гавриченко), *Жупан* (від Жупанов), *Зуб* (від Зубенко), *Малик* (від Маліков), *Гайдук* (від Гайдуков), *Дорох* (від Дорошенко), *Єпа* (від Єпанчин), *Єрма* (від Єрмашкевич), *Коза* (від Козацька), *Кічин* (від Кичинський), *Сич* (від Ситченко), *Пірог* (від Пирогов), *Дід* (від Дідушенко), *Ігнат* (від Ігнатенко).

Значно рідше зустрічається усічення початку прізвища: *Щока* (від Краснощока), або початку і кінця одночасно: *Каравай* (від Безкаравайний), *Шейк* (від Ошейко), *Чук* (від Марчуков), *Дуб* (від Піддубний), *Хан* (від Ішханян), *Ріпа* (від Кріпак).

До другої підгрупи належать прізвиська, утворені шляхом усічення основи прізвища і/або додавання афіксів **-а(я)**, **-ий**, **-о/е**, **-и/і** (60 одиниць, що становить 33,8%): *Аля* (від Алексеева), *Ара* (від Архангельський), *Беря* (від Бережний), *Безя* (від Безугла), *Безя* (від Безарчук), *Боня* (від Бондаренко), *Боря* (від Борискіна), *Вася* (від Василенко), *Аба* (від Абраменко), *Ганжа* (від Ганжела), *Горя* (від Горюшко), *Гриня* (від Гриньов), *Доня* (від Донцов), *Зоза* (від Зозуляк), *Каліна* (від Калінін), *Крава* (від Кравченко), *Кузя* (від Кузьміна), *Кузьма* (від Кузьмін), *Кура* (від Курінний), *Литва* (від Литвинов), *Меля* (від Мельникова), *Мошеня* (від Мошенський), *Муся* (від Мусенко), *Ося* (від Осипенко), *Пузя* (від Пузик), *Редя* (від Редько), *Роменя* (від Роменський), *Руба* (від Рублевський), *Руда* (від Рудоман), *Сава* (від Савченко), *Селя* (від Селіверстов), *Селя* (від Селютін), *Сіля* (від Сильченко), *Теря* (від Терент'єв), *Тіма* (від Тимошенко), *Тіма* (від Тітов), *Труба* (від Трубніков), *Фома* (від Фоменко), *Харитя* (від Харитоненко), *Черя* (від Черкасова), *Черя* (від Черніков), *Шаля* (від Шалашний), *Шева* (від Шевченко), *Маня* (від Манькова), *Мантула* (від Мантуленко), *Гнудо* (від Гнудилова), *Квіта* (від Квітницький), *Шкоді* (від Шкода), *Третяки* (від Третяков), *Сороки* (від Сорока), *Рєво* (від Рєвуцький), *Білогури* (від Білогуров), *Білаші* (від Білаш), *Мацегори* (від Мацегора), *Бєски* (від Безкровний), *Лєві* (від Левий), *Курмази* (від Курмаз), *Фаня* (від Єфанова), *Гуня* (від Гумненко), *Кєла* (від Керпич).

Шляхом суфіксації, в тому числі з допомогою усічення, утворюється 43 номена, що становить 24,2%. Досліджувані прізвиська утворилися, здебільшого, шляхом додавання до прізвища патронімних, матронімних, андронімних суфіксів. У таких морфологічних дериватах разом із словотвірною і мотиваційною диференціацією виявлена ще й функціональна: у першому випадку неофіційні антропоніми яскраво реалізують характеристичну функцію, в другому – свідчать про родову належність [5, с. 10]. На думку дослідників, називання дружини за чоловіком, дочки за батьком є поширеним видом іменувань, а прізвиська із суфіксами **-их(а)**, **-їх(а)**, **-ичк(а)** сприймаються як стилістично нейтральні. Для творення відповідних родичівських прізвищ використовуються такі патронімні (матронімні) форманти, як **-ік**, **-ик**, **-чі(и)к**: *Жирік* (від Жирновий), *Хренчік* (від Хренов), *Ма́цик* (від Мацак), *Перчик* (від Перцева), *Пазік* (від Пазушко), *Турік* (від Турченко), *Фролік* (від Фроленко), *Хмелик* (від Хмелевський), *Шутік* (від Шутов), *Усік* (від Усаченко), *Ларік* (від Ларіонов), *Асік* (від Осипенко), *Бузик* (від Бузовський), *Дедик* (від Дідушенко), *Чарик* (від Овчаренко), *Коврик* (від Ковришкін); **-к**: *Короткий* (від Коротич), *Майбородка* (від Майборода), *Рибка* (від Рибалко), *Білашка* (від Білаш), *Білка* (від Білозовський), *Паска* (від Пасічник), *Синячка* (від Синяк), *Вінічка* (від Винниченко), *Каршичка* (від Каршицька); **-их**: *Супруниха* (від Супрун), *Карасиха* (від Карасьова), *Бойчиха* (від Бойко), *Билєнчиха* (від Билєнко); **-ок**: *Полячок* (від Поляков), *Вовчок* (від Вовченко),

Васьок (від Васильєв); **-ушк:** *Хохлушка* (від Хохлова); **-ак:** *Баштак* (від Баштовий); **-ей:** *Бублєй* (від Бубловський), *Міхєй* (від Михайленко); **-ух:** *Чернуха* (від Чернов); **-ак:** *Фесак* (від Фесенко); **-ш:** *Попіванша* (від Попіванова); **-ас:** *Дубас* (від Дубовицький); **-ник:** *Лісник* (від Лісовий); **-ар:** *Маляр* (від Мальований); **-єц:** *Карабец* (від Коробочка).

2. Другу групу за кількістю (91, 31,8%) утворюють **прізвиська, утворені шляхом лексичних асоціацій**. Ці прізвиська поділяються на підгрупи: а) прізвиська, утворені за синонімічними відношеннями: *Брехня* (від Неправда); б) за антонімічними відношеннями: *Бик* (від Коровченко), *Бугай* (від Коровченко); в) за асоціацією родо-видових та видо-родових відношень апелятивів: *Крупа* (від Гречко), *Птиця* (від Чайка), *Пернатий* (від Гусак), *Камбала* (від Рибак); г) за асоціацією належності апелятивів до одного класу чи виду: *Мукомель* (від Млин), *Шлак* (від Сорока), *Грак* (від Воронов), *Мулік* (від Грязьон), *Сєно* (від Скирда); д) за звуковою асоціацією: *Дід Мазай* (від Мазаєнко), *Комарь* (від Комір), *Петрович* (від Петрукович), *Німець* (від Немчин), *Рембо* (від Тремба), *Рогалік* (від Горалік), *Тележка* (від Олежко), *Сольоний* (від Соляник), *Сойка* (від Сойнікова), *Шалапутна* (від Шалашна), *Шульц* (від Шульга), *Юшка* (від Юхновець), *Чехол* (від Чехленко), *Редька* (від Радько), *Матузок* (від Матущенко), *Огірок* (від Гуров), *Трушляк* (від Труш), *Фєня* (від Парфьонов), *Фріц* (від Францевич), *Куриця* (від Курмаз), *Січка* (від Сильченко), *Сук* (від Сердюк), *Слизя* (від Слищенко), *Смаглій* (від Смоленко), *Сердитий* (від Сердюк), *Чуб* (від Чуприна), *Жора* (від Журавльов), *Жорік* (від Жаркова), *Ліда* (від Павліді), *Хрос* (від Охріменко), *Чапа* (від Шаповалова), *Трухлявий* (від Труш), *Тузік* (від Матущенко), *Могिला* (від Ісмагілов), *Киця* (від Кичко), *Мартишка* (від Мартиненко), *Бред* (від Бридченко), *Афонька* – (від Афанас'єв), *Румин* (від Рóман), *Бєлка* (від Білик), *Беник* (від Бабенко), *Бирік* (від Бистрицький), *Бібон* (від Бибко), *Буцик* (від Обуховський), *Вєня* (від Винниченко), *Гєря* (від Гавриченко), *Гриша* (від Гавриченко), *Зяма* (від Землякова), *Каланик* (від Ніколаєнко), *Калєся* (від Колісник), *Касінка* (від Косевич), *Кєря* – Коровченко, *Курєня* (від Курінний), *Окишка* (від Нікішкіна), *Потс* (від Половинко), *Рем* (від Роменський), *Родя* (від Руденко), *Сало* (від Салько), *Сата* (від Савченко), *Сидр* (від Сидоренко), *Созя* (від Сазонов), *Фрузя* (від Фурцева), *Хамза* (від Харитоненко), *Чама* (від Чайка), *Чірік* (від Черкасов), *Шабан* (від Шалашний), *Шуня* (від Шульга), *П'ятак* (від П'ята), *Павлін* (від Павлюченко), *Пєнич* (від Пєвнєв), *Француз* (від Францевич), *Барига* (від Барилін), *Клюша* (від Ключніков), *Гриша* (від Гримайло), *Трєш* (від Трємаскін), *Костиль* (від Костін), *Якорь* (від Яковенко), *Биця* (від Бичков).

3. **Відпрізвищеві прізвиська, що з'явилися шляхом відтворення апелятива**. Ця група нараховує 14 прізвищ, що складає 4,9% від загальної кількості відпрізвищевих прізвищ: *Вода* (від Водяний), *Білий* (від Біляков), *Галушка* (від Галушко), *Глуха* (від Глухенька), *Кобила* (від Кобилко), *Могिला* (від Могильний), *Скорий* (від Скоренко), *Солома* (від Соломенко), *Тригуба* (від Тригубенко), *Корова* (від Коровченко), *Горбата* (від Горбатих), *Горе* (від Горюшко), *Соловей* (від Соловійова), *Колесо* (від Колісник).

Серед досліджуваного матеріалу зустрічаються іменування, утворені із співзвучних римованих компонентів: *Галка-Негодяйка* (від Негодуйко). Виявлено і прізвиська, побудовані на основі ініціалів ночіїв: *Бєн* (Бибко Едуард Миколайович), *Гаї* (Ганжела Анатолій Іванович), *ПВА* (Петрукович Валентина Анатоліївна).

Отже, серед досліджуваних прізвищ виділено три групи: відпрізвищеві прізвиська, утворені морфологічними способами; прізвиська, утворені шляхом лексичних асоціацій; відпрізвищеві прізвиська, що з'явилися шляхом відтворення апелятива. Найбільша кількість неофіційних антропонімів зафіксовано у першій групі. Серед антропонімів першої групи утворення прізвищ найчастіше відбувається шляхом усичення прізвищ.

Література

1. Александрова О. И. Неофициальные личные имена в частной переписке и дневниковых записях конца XIX – начала XX в. / О. И. Александрова // Ономастика Поволжья 3. – Уфа, 1973. – С. 126–132.

2. Антошин А. Н. Прозвища жителей с. Монахова / А. Н. Антошин // Ономастика Поволжья 2. – Горький, 1971. – С. 98–100.
3. Боронина О. В. К вопросу об отфамильных прозвищах / О. В. Боронина // Вопросы ономастики. – 1975. – № 10. – С. 111–115.
4. Бучко Г. Є. Народно-побутова антропонімія Бойківщини / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко // *Linguistica slavica*: ювілейний збірник на пошану І. М. Желєзняк. – К.: Київ, 2002. – С. 3–14.
5. Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія Львівщини: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01 / Наливайко Марія Ярославівна. – К., 2011. – 19 с.
6. Наливайко М. Я. Способи творення українських прізвиськ / М. Я. Наливайко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. К. Винниченка. Серія : Філологічні науки. – Кіровоград, 2007. – Вип. 37. – С. 32–39.
7. Никулина З. П. Лексико-семантические и структурные особенности отфамильных детских прозвищ / З. П. Никулина // Материалы межвуз. науч. конф., посвященной 50-летию образования СССР: Лингвистика. – Томск, 1972. – Вып. 5. – С. 63–68.
8. Никулина З. П. О специфике индивидуальных прозвищ разных возрастных групп / З. П. Никулина // Проблемы лексикологии, фразеологии и лексикографии сибирских говоров. – Красноярск, 1975. – С. 122–127.
9. Поротников П. Т. О способах образования отфамильных прозвищных именованных / П. Т. Поротников // Русская ономастика и ее взаимодействие с апеллятивной лексикой. – Свердловск, 1976. – С. 70–74.
10. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
11. Ушаков Н. Н. Прозвища и личные неофициальные имена (к вопросу о границах прозвища) / Н. Н. Ушаков // Имя нарицательное и собственное. – М.: Наука, 1978. – С. 146–173.
12. Чабаненко В. А. Прізвиська в системі експресивних засобів народнорозмовної мови (на матеріалі говірок Запорізької та Дніпропетровської областей) / В. А. Чабаненко // Повідомлення української ономастичної комісії. – К., 1976. – Вип. 14. – С. 16–19.
13. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : [монографія] / П. П. Чучка. – К.: ТОВ “Папірус”, 2008. – 671 с.
14. Шумская І. А. Пра адін тып антропонімау / І. А. Шумская // Белоруская анамастыка. – Мінськ: Навука і техника, 1992. – С. 26–31.

ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИКИ

УДК 81'367.335:82

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ РІЗНОВИДИ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ ПІДРЯДНИМ ВІДПОВІДНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Голтвеницька М. В.

У пропонованій статті аналізуються складнопідрядні речення з підрядним відповідності з урахуванням особливостей їхньої структурно-граматичної організації. Дослідник доходить висновку, що в текстах сучасної української художньої прози розглядані синтаксичні утворення активно вживаються як самостійні синтаксичні одиниці елементарної й неелементарної будови, так і в складі багатокomпонентних конструкцій.

Ключові слова: складнопідрядне речення з підрядним відповідності, речення елементарної будови, речення неелементарної будови, багатокomпонентні (поліпредикативні) конструкції, структурно-граматична організація.

В предлагаемой статье анализируются сложноподчиненные предложения с придаточным соответствия с учетом особенностей их структурно-грамматической организации. Исследователь приходит к выводу, что в текстах современной украинской художественной прозы рассматриваемые синтаксические единицы активно употребляются как самостоятельные синтаксические образования элементарной и неэлементарной структуры, так и в составе многокомпонентных конструкций.

Ключевые слова: сложноподчиненное предложение с придаточным соответствия, предложение элементарной структуры, предложение неэлементарной структуры, многокомпонентные (полипредикативные) конструкции, структурно-грамматическая организация.

The article deals with the complex sentences with compliance subordinate according to the peculiarities of their structural and grammatical organization. The author has concluded that the texts of the modern Ukrainian prose actively use the examined syntactic forms both as independent syntactic units of elementary and non-elementary structure, and as a part of multi-component constructions.

Key words: complex sentences with compliance subordinate, sentences of elementary structure, sentences of non-elementary structure, multi-component (polypredicative) constructions, structural and grammatical organization.

Незважаючи на велику кількість досліджень із теорії складнопідрядного речення в українській і російській синтаксичній науці, дотепер залишаються поза увагою науковців складнопідрядні речення, між головною і підрядною частинами яких розгортаються семантико-синтаксичні відношення відповідності. До цього часу мовознавці не дійшли спільної думки щодо називання цих конструкцій. І синтаксичні утворення на зразок *Чим більше я придивляюся до дорослих, тим більше мені хочеться залишатися підлітком* (В. Даниленко) кваліфікують то як складнопідрядні способу дії [4, с. 542], речення міри і ступеня [6, с. 222; 3, с. 271] чи речення співвідносною міри і ступеня [5, с. 222], або складнопідрядні речення з підрядними міри / ступеня зіставлювані [13, с. 285], то як складнопідрядні речення із відношенням зіставлення між головною і підрядною частиною [11, с. 121; 1, с. 53; 7, с. 591; 9, с. 164; 12, с. 327], то як складнопідрядні речення з підрядним відповідності [8, с. 755; 2, с. 329; 10, с. 222]. Зважаючи на різночитання в називанні цих синтаксичних утворень і прозорі семантичні відношення відповідності,

уважаємо за доцільне у своїй статті розглядати їх як складнопідрядні речення з підрядним відповідності. З огляду на те, що структурна організація складнопідрядних речень із підрядним відповідності в українській синтаксичній науці не досліджена, вбачаємо такий розгляд актуальним і виправданим на сучасному етапі розвитку граматики української мови.

Мета нашої статті – визначити структурно-граматичні різновиди складнопідрядних речень із підрядним відповідності, репрезентованих в українській художній прозі початку XXI століття.

Для отримання більш об'єктивних результатів дослідження приклади були дібрані з прозових творів, що характеризуються різними жанрово-стильовими ознаками, зокрема: постбіблійного детективу В. Базіва "Хрест", романів Б. Бойчука "Над сакральним озером", Ю. Винничука "Весняні ігри в осінніх садах", Л. Дереша "Голова Якова", М. Дочинця "Вічник. Сповідь на перевалі духу", "Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії", "Світован. Штудії під небесним шатром", О. Думанської "Хроніка пригод Геня Муркоцького", В. Климчука "Рутенія. Повернення відьми", А. Кокотюхи "Джерело", Д. Корній "Тому, що ти є", В. Лиса "Камінь посеред саду", "Соло для Соломії", Г. Пагутяк "Королівство", В. Слапчука "Осінь за щокою", Н. Сняданко "Чебрець в молоці", повістей В. Даниленка "Сонечко моє, чорне й волохате", "Тіні в маєтку Тарновських", М. Дочинця "Дорога в небо – до людей. Історії чоловіків, які витримали", "Руки і душа та інші невигадані жіночі історії", В. Слапчука "Жінка зі снігу".

Спостереження засвідчили, що в опрацьованих художніх творах представлені зразки складнопідрядних речень із підрядним компонентом відповідності, що різняться своєю структурно-граматичною організацією.

Так, було помічено, що сучасні українські письменники активно використовують розглядувані речення елементарної будови: *Чим далі із беручкої школярки виростала доросла, приваблива жіноча краса, тим цей вогонь дужчав і дужчав* (В. Базів); *Чим далі народилися батьки, тим більше шансів мати здорове потомство!* (О. Думанська); *Що норавливішою рибилася Оксана, то більше шаленів і ставав настирливішим юнак* (Д. Корній).

Крім речень такого зразка, де прочитується сполучникова пара *чим – тим* чи *що – то*, подеколи спостерігаються конструкції з незаміщеною позицією другої частини сполучника, як-от: *Чим далі йшла Віталія – у неї поступово зникав чомусь страх* (В. Лис). Те, що наведені ілюстрації належать до речень досліджуваного різновиду, підтверджує їхня трансформація. Порівняймо: *Чим далі я вглиблювався, ліс світлішав, ставав чистішим* (М. Дочинець) – *Чим далі я вглиблювався, тим більше ліс світлішав, ставав чистішим*.

Також були виявлені поодинокі приклади складнопідрядних речень із підрядним відповідності елементарної будови з усіченою підрядною предикативною частиною: *Чим більше я звикатиму, тим більше... [А що тим більше? Відвикатиму? Тоді треба сказати – болючіше. Я вже планую відвикати?]* (В. Лис). Враховуючи зміст наступних речень, які вказують на подальше розгортання міркувань персонажа, можна зробити припущення, що повне речення могло мати такий вигляд: *Чим більше я звикатиму, тим більше відвикатиму* або *Чим більше я звикатиму, тим болючіше відвикатиму*. Таке припущення дозволяє стверджувати, що будова і зміст усіченого підрядного складника відтворюється з найближчого контексту.

Внутрішня будова головного і підрядного предикативних компонентів аналізованих синтаксичних одиниць неоднорідна. Більшість речень складають такі, що мають двоскладну будову обох предикативних складників: *Чим більше жертвоприношень я бачила, тим більше гасло моє кохання до Зотца* (Б. Бойчук). Проте є зразки, в яких перший складник неповний: *[Суворо зарипіли завіси, неохоче здвигаючи невблаганну часову послідовність, яка пручалася вторгненню у минуле. Здавалося, вони зсувають у зворотному напрямі те саме колесо історії, і] чим далі, тим більше метафора перетворювалася на реалії* (В. Базів) чи *[Збір винограду Отто-бачі намагається здійснити за один день, особливо білого сорту. Ягоди бажано відділити. Їх змелють і заміряють цукристість. Темні сорти "умлівають" до 5 днів.] Що більше, то темнішим і терпкішим буде напій* (М. Дочинець), або неповні обидві предикативні частини:

[– Дехто додає настоянки лавра і порошок рубіна, – зауважила Соня. –] **Чим більше – тим краще** (Г. Пагутяк) чи [Хвилин кілька ще намагався боротися з відчуттям, що це зовсім не моя квартира, що мені негайно слід забиратися звідси –] **чим швидше, тим краще** (В. Лис). Як видно з наведених ілюстрацій, зміст і структура неповної головної частини чи головної й підрядної відновлюється зі змісту попередніх речень.

У аналізованих текстах засвідчена наявність різних ускладнювальних компонентів, переважно в підрядній предикативній частині: *Що далі вони заглиблювалися в сад, то чимраз більше він вивищувався і вивищувався на їхніх очах, ставав величнішим і таємничішим, весь побасаманений тіннями й півтінями, вигойдуючи в гіллі шовкові клапти сизої імлі, [– виводила моя рука на папері]* (Ю. Винничук) – ускладнення однорідними присудками, дієприкметниковим і дієприслівниковим зворотами, або *Чим більше я говорив, тим помітніше блідло й суворішало (наче лагідність випаровувалася з нього, а риси робилися щораз твердішими, зашкарубленими) Неоніліне обличчя* (В. Слапчук) – ускладнення вставленою конструкцією. Такі зразки доповнюють ряд можливого вияву складнопідрядних речень із підрядним відповідності, чим підтверджують їх активне й різнопланове вживання в художньому тексті.

Двокомпонентні складнопідрядні речення з підрядним відповідності становлять більшість з-поміж представлених в проаналізованих творах. Проте не є єдино можливим варіантом функціонування розглядуваного різновиду складних утворень. Крім речень елементарної будови, в опрацьованих художніх текстах часто вживаються багатоконпонентні конструкції.

З-поміж дібраних зразків були виокремлені розглядувані речення неелементарної структури, що функціонують як окремі синтаксичні одиниці. Особливістю таких синтаксичних утворень є те, що багатоконпонентність виникає внаслідок ускладнення предикативної частини. У таких реченнях може ускладнюватися як препозитивний складник – підрядний, так і постпозитивний – головний (розміщення головного і підрядного компонентів подаємо за визначенням К. Ф. Шульжука [13, с. 285]). Можливість ускладнення препозиції обов'язковим компонентом підтверджують такі приклади: **Чим більше праці ти ущільнив у своєму житті, чим більше пізнав і відкрив, тим воно довше – життя** (М. Дочинець); **Чим довше дорога буде служити, чим більше нею їздитимуть – а воно так і буде – тим більший приріст матимуть наші вклади** (М. Дочинець). Реалізацію складнопідрядних речень із підрядним відповідності з ускладненою головною предикативною частиною засвідчують ілюстрації *Чим довше і ретельніше ти жуєш їжу, тим менше їжі тобі треба, тим поживнішою буде її малість* (М. Дочинець) та *Чим більше таких дрібних кроків, тим легше дається наступний вибір, тим простіше обійти суперника* (В. Климчук).

Також було з'ясовано, що, крім таких багатоконпонентних структур, сучасні автори активно використовують поліпредикативні конструкції, в яких складнопідрядне речення з підрядним відповідності є невід'ємним смисловим складником. Зазначимо, що утворення з підрядним відповідності можуть займати різні позиції у складі багатоконпонентного речення. Це засвідчують такі приклади:

– на початку синтаксичного утворення неелементарної будови – підрядне відповідності є основою для розвитку інших смислових відношень: **Чим більше Майя гралася, тим більше Анатолій укріплювався в думці, що карма його тяжка** (Л. Дереш); **Чим більше я чекатиму, тим більше розумітиму, що саме по собі моє чекання не має сенсу** (В. Лис);

– наприкінці багатоконпонентної конструкції еквівалент складнопідрядного речення з підрядним відповідності виконує функцію висновку: – *Але щоб розумів тутешню специфіку: що далі село – то далі від влади* (А. Кокотюха); – ... *Та мені здається, що тут має би діяти закон фізики: чим більший тиск, тим більший опір* (Г. Пагутяк);

– усередині поліпредикативного утворення, коли речення із семантикою відповідності виконує дві описані вище функції: *Талик помітив: чим довше вона говорила, тим слабше звучав її голос, ніби вона перебувала в початковому*

слові її речення – кожне наступне слово відтісняло її, притишуючи голос (В. Слапчук);

– головний і залежний компоненти складнопідрядного речення з підрядним відповідності займають початкову і кінцеву позиції, а інші складники багатоконпонентної структури розміщуються між ними: *Щоправда, що довше Ігор чекав, поки верхи вирішать його долю, то гостріше кортіло, аби справді перевели куди подалі* (А. Кокотюха); *Що слово давніше, каже він, тим сильніше, насичене енергією часу і духу мовців* (М. Дочинець).

Цей ряд доповнюють приклади, де виявлено складнопідрядні речення з підрядним відповідності, ускладнені обов'язковим головним компонентом у складі поліпредикативної структури, як-от: *Злякавшись, вона заборсалась у тих чорних клаптях, але що більше вона борсалася, то чіпкіші вони ставали, то сильніше прилипали, то більше їх робилося* (В. Климчук); *Чим старішими стають люди, котрі живуть духовним життям, тим більше розширюється їхній розумовий кругозір, тим ясніша їхня свідомість* (М. Дочинець), або такі, в яких спостерігається вживання двох аналізованих одиниць в одному багатоконпонентному реченні на зразок: *Але їй чим далі, тим менше хотілося користатися з цієї їхньої послужливості й чим далі, тим більше було шкода втрачати добрих друзів і відчувати, що саме через неї розпадеться їхня дружба, якщо вона надасть перевагу комусь одному* (Н. Сняданко). Такі ілюстрації засвідчують невичерпні можливості форм структурно-граматичного подання відношень відповідності за допомогою складнопідрядних утворень.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що в текстах сучасної української художньої прози активно вживаються складнопідрядні речення з підрядними відповідності як самостійні синтаксичні одиниці елементарної та неелементарної будови, так і в складі багатоконпонентних конструкцій. З-посеред елементарних речень визначаються такі, що мають двоскладні предикативні головну й підрядні частини, неповні та ускладнені різними ускладнювальними конструкціями. Розглянуте підтверджує думку про те, що розглядуваний різновид речень активно функціонує в художній прозі сучасних українських авторів і виявляється як багатогранна структурно-граматична одиниця мови.

Продовження розпочатого дослідження вбачаємо в окресленні характеристик складнопідрядних речень із підрядним відповідності з погляду стилістичного й комунікативного синтаксису.

Література

1. Валгина Н. С. Сложноподчиненное предложение в современном русском языке / Н. С. Валгина. – М. : Московский полиграфический институт, 1971. – 83 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Дудик П. С., Прокопчук, Л. В. Синтаксис української мови / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2010. – 384 с.
4. Івченко М. П. Сучасна українська літературна мова / М. П. Івченко. – К. : Вид-во Київського університету, 1960. – 592 с.
5. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови / М. У. Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.
6. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Радянська школа, 1965. – 282 с.
7. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
8. Современный русский язык / В. А. Белошапкова, В. Н. Белоусов, Е. А. Брызгунова и др.]; под. ред. В. А. Белошапковой. – М. : Высшая школа, 1989. – 800 с.
9. Сучасна українська мова. Синтаксис / За ред. О. Д. Пономарева – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
10. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові / Р. О. Христіанінова. – К. : Видавничий дім Бураго, 2012. – 368 с.

11. Чередниченко І. Г. Складнопідрядні речення в сучасній українській мові / І. Г. Чередниченко. – Чернівці, ЧДУ, 1959. – 134 с.
12. Шелякин М. А. Справочник по русской грамматике / М. А. Шелякин. – М. : Русский язык, 2000. – 355 с.
13. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2010. – 408 с.

УДК 811.111:81'366.58

ВЗАЄМОДІЯ КАТЕГОРІЙ ФУТУРАЛЬНОСТІ І МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Гошилик В. Б.

Стаття присвячена дослідженню когнітивної природи взаємодії категорій футуральності й модальності в сучасній англійській мові. З'ясовано специфіку майбутнього як сфери потенційних, гіпотетичних дій. Розкрито характер міжкатегорійної взаємодії у вираженні темпоральної семантики аналітичними футуральними формами сучасної англійської мови.

Ключові слова: категорія, міжкатегорійна взаємодія, футуральність, модальність.

Статья посвящена исследованию когнитивной природы взаимодействия категорий футуральности и модальности в современном английском языке. Выяснена специфика будущего как сферы потенциальных, гипотетических действий. Раскрыт характер межкатегориального взаимодействия в выражении темпоральной семантики аналитическими футуральными формами современного английского языка.

Ключевые слова: категория, межкатегориальное взаимодействие, футуральность, модальность.

The article deals with the investigation of the cognitive nature of the interaction of the categories of Futurity and Modality in Modern English. The author ascertained the specificity of the Future as the sphere of potential, hypothetical actions. The nature of the intercategory interaction in the expression of temporal semantics by the Modern English analytical forms of the Future Tense was revealed.

Key words: category, intercategory interaction, Futurity, Modality.

Як відомо, очевидне домінування у сучасній лінгвістиці когнітивної парадигми виявилось у численних спробах дослідити ментальну сутність мовних одиниць, їх зв'язок із процесами пізнання, сприйняття, переробки інформації, їх відношення до структур свідомості. Так, у лінгвістичних розвідках, присвячених категорії часу, спостерігаємо зміщення координат від аналізу категорії часу дієслова, трактованої як форма відображення об'єктивного часу, до проблеми мовної експлікації поняттєвої (семантичної, когнітивної) категорії часу. При цьому традиційні бінарні відношення *граматичний час – об'єктивний (фізичний, реальний) час* змінює триада *онтологічний (істинний, реальний) час – поняттєвий (концептуальний) час – лінгвістичний (мовний) час (темпоральність)* (Н. Д. Арутюнова, О. В. Агрова, С. М. Беякова та ін.) чи відношення *базова когнітивна структура – лінгвістичний час* (А. В. Кравченко).

Незважаючи на примарну незастосовність теоретичних принципів когнітивної лінгвістики до граматичних категорій, лінгвісти (Б. Гейне, Р. Дірвен, Р. Ленекер та ін.) наполягають на доцільності дослідження граматики як сфери абстрактних відношень також в руслі когнітивної парадигми. Вагомим аргументом є те, що категорії морфології та синтаксису не меншою мірою формуються на основі досвіду та уявлень мовного колективу, а їх використання відображає комунікативну сутність мови. Саме тому, на думку А. В. Кравченка, "природу граматики, що розуміється ... як певні загальні принципи відображення у знакових формах досвіду взаємодії зі світом, неможливо розкрити без звернення до особливостей когнітивної діяльності людини" [8, с. 32].

Оскільки когнітивна теорія сприймає граматику не як автономну, замкнуту й ірраціональну систему, а як систему, що відображає людський досвід пізнання світу й осмислення довоколишньої дійсності, така позиція видається вельми перспективною у дослідженні категорії футуральності, особлива проблемність якої зумовлена ірреальною природою майбутнього та органічним зв'язком семантики майбутнього часу з модальністю.

Мета даної розвідки полягає у дослідженні когнітивної природи взаємодії категорій футуральності й модальності в сучасній англійській мові і передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати специфіку майбутнього як сфери потенційних, гіпотетичних дій; 2) розкрити характер міжкатегорійної взаємодії у вираженні темпоральної семантики аналітичними футуральними формами сучасної англійської мови.

Складність визначення категорійного статусу майбутнього часу впливає зі специфіки переробки свідомістю носіїв мови об'єктивного часу за допомогою певних когнітивних механізмів. На відміну від об'єктивного простору, мінімально чуттєво сприйманий час відбивається у людській свідомості за умов максимальної свободи вираження та яскравого психологічного забарвлення [12, с. 30]. Майбутнє не відбувається на наших очах, завдяки чому проспективна дія постає як потенційно можлива, гіпотетична й невизначена. Повідомлюване мислиться як здійсненне, але воно лише передбачається, очікується чи планується. При цьому великою є міра суб'єктивності сприйняття подій в майбутньому, що виявляється у залежності відношення мовця до майбутньої дії від волі й емоційного стану, знання доколишньої дійсності та різного роду обставин, які формують своєрідне тло для сприйняття майбутнього.

Розуміння того, що ірреальна природа майбутнього “когнітивно більш абстрактна відносно чуттєво більш пізнаваних й емпірично доступних минулого і теперішнього” [17, с. 22-23], дає підстави говорити про вторинність категорії майбутнього. Цю тезу підтверджують докази первинної категоризації часу через протиставлення категорійних форм теперішнього і минулого, що історично зумовлено специфікою світосприйняття.

Властива майбутньому “модальність нереалізованої дії” (в термінології Є. Й. Шендельс) спричинила гостру полеміку щодо структури граматичної категорії часу в англійській мові. Протягом довгого часу її розгляд як двочленного чи тричленного утворення залишається одним з найбільш дискусійних питань в англістиці.

Прихильники дихотомічного поділу на минуле та не минуле (теперішнє) вважають, що “об'єктивний час, будучи незворотнім, має в кожен поточний момент свою процесуальність. По відношенню до неї все, що відбувалося до неї, є античасовим, а все, що буде після, виявляється псевдочасовим (оскільки в реальності воно не існувало і не існує). Буття має зв'язок або з минулою даністю, яка вичерпала себе й перетворилася в античас, або з теперішньою, яка безпосередньо проявляє себе, виступаючи власним часом. Все те, що пов'язане з псевдочасом, не є буттям, оскільки часова шкала, об'єктивно не дійшовши до процесуальної даності, не може дати якої-небудь реальної відображеності та перетворення у просторово предметнене буття” [7, с. 39]. З іншого боку, аналітичні конструкції *shall+Inf.* та *will+Inf.*, які, на думку Л.С. Бархударова, прихильники трихотомічного поділу безпідставно називають спеціалізованими засобами вираження футуральності в англійській мові, нічим не відрізняються від сполучень з модальними дієсловами ні за формою, ні за значенням, а віднесеність до майбутнього визначається контекстуально [4, с. 126-129].

Прихильники тричленного складу парадигми часу відстоюють власну думку, звертаючись до психологічної природи майбутнього, яке можна трактувати як “бажане” теперішнє чи “нездійснене” минуле. Незважаючи на те, що майбутнє є проспективним і ще не стало реальністю, “у свідомості людини воно, аналогічно минулому існує у вигляді “сценаріїв”, які людина планує здійснити, або, які заплановані кимось чи чимось здійснитися у житті людини” [11, с. 27]. Такого роду “сценарії” можуть бути класифіковані за критеріями значущості для індивіда, а майбутнє постає невизначеним, близьким, гнітючим, фатальним тощо.

Аналізуючи структуру граматичної категорії часу в англійській мові, О. І. Смирницький відзначав її неспростовне конституювання, передовсім, формами теперішнього та минулого часу, що пов'язано з їх синтетичною природою. При цьому, на думку дослідника, представлена двома рядами синтетичних форм категорія часу доповнена одним рядом аналітичних форм майбутнього часу [13, с. 85]. І хоча аналітичну за природою категорійну форму майбутнього не завжди

можна чітко відмежувати від генетично близьких їй сполук, зі значенням майбутнього вона входить до системи часів дієслова, яка видається вже не дво-членною, а тричленною [там само, с. 332].

Незважаючи на значне пожвавлення наукового інтересу до природи та специфіки функціонування аналітичного майбутнього як універсального лінгвістичного феномена, в сучасній англістиці досі немає одностайної думки щодо кваліфікації спеціалізованих засобів вираження майбутнього часу *shall+Inf.* та *will+Inf.* і специфіки їх футурально-модального наповнення. Визнаючи генетичним джерелом форм майбутнього часу в англійській мові сполуки інфінітива з модальними дієсловами зі значенням повинності та волевиявлення (передовсім, *scullan* і *willan*), більшість дослідників не заперечують факт розвитку даних сполук шляхом граматизації і парадигматизації, що призвело до утворення аналітичної форми, співвідносної з простими, синтаксичними формами дієслова, зумовивши тим самим включення її до дієслівного парадигматичного ряду. Справжня полеміка розгорілася вже на етапі обґрунтування розгляду сполук *shall+Inf.* та *will+Inf.* як аналітичної форми дієслова чи збереження за ними статусу сполук модальних дієслів з інфінітивом.

У пошуках відповідей на зазначені питання потрібно, на нашу думку, звертатися до когнітивної позиції мовця, компонентами якої є його знання, інтенції та інші компоненти загальної комунікативної ситуації. Адже нез'ясованим досі залишається те, “як та чи інша граматична форма втілює в собі спосіб осмислення (= концептуалізацію) людиною певної майбутньої ситуації, в результаті чого залишається практично не дослідженим питання взаємодії когнітивних факторів, які визначають вибір тієї чи іншої граматичної форми” [14, с. 200].

Попри численні спроби зарахувати аналітичні форми з футуральною семантикою до засобів вираження категорії модальності чи категорії темпоральності з очевидним баченням вирішення питання їх співвідношення в термінах граматичної омонімії, поряд з ідеєю створення нової граматичної категорії дієслова, яку можна було б назвати “модальним часом” [6], дослідники не могли не зауважити постійну внутрішню “боротьбу” темпорального та модального начал в семантиці футуральних форм. Характерно, що у випадках, коли мовець, на думку Дж. Ліча та Я. Свартвіка, трактує подію як факт і відкидає всі сумніви, властиві по відношенню до майбутнього, використовується форма теперішнього часу дієслова, як-от: *Tomorrow is Saturday; The term starts at the beginning of October* [20, с. 72].

Взаємозумовленість футуральної і модальної семантики дає підстави говорити про футуральність як сферу міжкатегорійної взаємодії, надзвичайно залежну в аспекті її функціонування й інтерпретації від “фактора екстралінгвістичного змісту та умов контексту” [10, с. 8].

Отже, когнітивний підхід до вивчення граматики дає змогу розглянути граматичні категорії в більш широкому науковому ракурсі, зрозуміти їх специфіку, розширити межі пізнання мови як засобу знакового кодування і маніпулювання концептуальними структурами людини. У плані когнітивно-дискурсивного опису категорії футуральності перспективним видається комплексне дослідження в зіставно-порівняльному аспекті зв'язку семантики майбутнього часу з модальністю в сучасних англійській та українській мовах.

Література

1. Агрова О. В. Грамматическая категория времени : субстанциональные характеристики и лексико-семантические интерпретации : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / О. В. Агрова. – Краснодар, 2005. – 43 с.

2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.

3. Архипкина Г. Д. Когнитивный и антропоцентрический подходы к интерпретации грамматических категорий [Електронний ресурс] / Г. Д. Архипкина. – Режим доступу :

http://www.rusnauka.com/4_SND_20_13/Philologia/3_128355.doc.htm

4. Бархударов Л. С. Очерки по морфологии современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М. : Высш. шк., 1975. – 156 с.
5. Белякова С. М. Образ времени в диалектной картине мира (на материале русских старожильческих говоров юга Тюменской области) / С. М. Белякова. – Тюмень : Изд-во ТюмГУ, 2005. – 264 с.
6. Биренбаум Я. Г. О форме будущего в грамматической категории времени английского глагола / Я. Г. Биренбаум // Филологические науки. – 1981. – № 1. – С. 50-59.
7. Кошечкина И. Г. Типология преломления времени и пространства в языке / И. Г. Кошечкина, М. М. Нагаева // Англо-русские языковые соответствия. – М. : МОПИ, 1981. – С. 39-43.
8. Кравченко А. В. Методологические основания когнитивного анализа значения / А. В. Кравченко // Когнитивный анализ слова. – Иркутск : Изд-во ИГЭА, 2000. – С. 8-32.
9. Кравченко А. В. Язык и восприятие. Когнитивные аспекты языковой категоризации / А. В. Кравченко. – Иркутск : Изд-во Иркутск. гос. ун-та, 1996. – 159 с.
10. Логунов Т. А. Аналитические формы будущего времени как лингвистический феномен : на материале английского и русского языков : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Т. А. Логунов. – Кемерово, 2007. – 26 с.
11. Медведева О. Ю. Концептуализация и актуализация темпоральных отношений : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Медведева Ольга Юрьевна. – Барнаул, 2002. – 138 с.
12. Селиванова Е. Е. Футурум в английском языке : понятийная категория и ее языковая репрезентация / Е. Е. Селиванова // Сб. науч. тр. / Моск. гос. лингв. ун-т. – М., 2001. – Вып. 460. – С. 29-49.
13. Смирницкий А. И. Морфология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1959. – 440 с.
14. Хрисонопуло Е. Ю. Когнитивный аспект варьирования форм Indefinite при выражении будущих действий / Е. Ю. Хрисонопуло // Квантитативная лингвистика и семантика. – 2001. – Вып. 3. – С. 200-206.
15. Шендельс Е. И. Категория времени в коммуникативном аспекте / Е. И. Шендельс // Функционирование языковых единиц в коммуникативных актах : Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тореза. – Вып. 272. – М. : Изд-во МГПИИЯ им. М. Тореза, 1986. – С. 71-77.
16. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / R. Dirven, M. Verspoor. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 300 p.
17. Fleischman S. The Future in Thought and Language : Diachronic Evidence from Romance / S. Fleischman. – Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 1982. – 218 p.
18. Heine B. Cognitive Foundations of Grammar / B. Heine. – New York : Oxford University Press, 1997. – 185 p.
19. Langacker R. Cognitive Grammar : A Basic Introduction / R. Langacker. – Oxford University Press, USA, 2008. – 584 p.
20. Leech G. A Communicative Grammar of English / G. Leech, J. Svartvik. – London : Longman, 1975. – 324 p.

УДК 811.111'01:81'42

ON THE QUESTION OF TEMPORAL ADVERB-PREPOSITION TRANSPOSITION: SOLVING AMBIGUITY

Kovbasko Yu. H.

Стаття присвячена дослідженню явища транспозиції у межах категорій темпоральних прислівників та прийменників в англійській мові. Встановлено, що, принцип розрізнення прислівників та прийменників шляхом використання останніх тільки з “іменниковою фразою-доповненням” не є дієвим та актуальним. Доведено, що існують передумови для транспозиції ряду лексичних одиниць з ознаками темпоральності з категорії прислівників у категорію прийменників.

Ключові слова: транспозиція, темпоральність, прислівник, прийменник

Статья посвящена исследованию явления транспозиции в рамках категории темпоральных наречий и предлогов в английском языке. Установлено, что принцип разграничения наречий и предлогов путем использования последних с “именной фразой-дополнением” не является действенным и актуальным. Доказано, что существуют предпосылки к транспозиции ряда лексических единиц с признаками темпоральности из категории наречий в категорию предлогов.

Ключевые слова: транспозиция, темпоральность, наречие, предлог

The article focuses on the analysis of temporal adverb-preposition transposition phenomenon in the English language. The principle of differentiation between adverbs and prepositions, according to which, the latter must be used with a “noun phrase complement” has been defined as inefficient and non-topical. It has been proved that there are preconditions for transposition of some temporal lexical units from the adverb category to the category of preposition.

Key words: transposition, temporality, adverb, preposition

One of the key issues in modern linguistics is the problem of communicative nature of the language and semantics of language units. Consequently, the phenomenon of grammatical transposition as means of lexico-grammatical word classes enlarging is put in the forefront.

In modern Anglistics studies adverb as “a word or phrase that modifies the meaning of an adjective, verb or other adverb, expressing manner, place, time or degree” [10]. R. Huddleston, G. K. Pullum and others point out that “class of adverbs has something of the character of a residual or miscellaneous class, a class to which items are assigned that lack the more specific positive properties associated with other primary class” [5, p. 96]. The linguists suggest that “the traditional adverb category has something of the character of a classificatory wastebasket, a dumping ground for words that don't belong to any of the other more clearly defined categories” [4, p. 131]. First of all, it indicates the ambiguous and vague character of adverbs as a category of parts of speech. As all languages undergo evolutionary processes, their categories are constantly enriched with the new words. So, it gives us an opportunity to suppose that the lexico-grammatical class of adverbs can be enlarged with the help of transposition in two ways:

a) traditionally – as a type of lexical derivation when a lexical item is just transposed from one lexical class, i.e. Noun, Verb, Adjective, Adverb to another [1, p. 278]. It corresponds to the conventional definition of an adverb and describes a generally accepted way of the adverbs formation;

b) miscellaneously – if the word is obviously not a noun, verb, adjective or conjunction, it is usually ascribed to put the adverb category.

The subject matter of the paper underlies the fact that very often there are no grounds to refer certain lexical unit to the adverb category when it does not conform to the adverb's definition and does not meet its requirements. Among the lexico-

grammatical classes that are most frequently merged with the adverbs is the category of prepositions. The correlation of prepositions and adverbs is based on linguistic anthropocentrism, cognitive and communicative aspects of language. **The topicality of the paper** is explained by the fact that in current linguistics still there is no unified word class classification as well as grounded researches concerning the differentiation between adverbs and other word classes, in particular prepositions, their merging and distinguishing. Defining the demarcation line between adverbs and prepositions will give an opportunity to reconsider the traditional conception of prepositions as a word class, to enlarge it with the help of lexical units that now are treated as adverbs.

The category of time is principal and common for both prepositions and adverbs and therefore is one of the cornerstones of their overlapping, that is why the prepositions and adverbs of temporality form **the object of the research**. The data of the research are selected from the text fragments, representing various discourse registers in the BNC [9].

In linguistics, preposition “is a word that indicates a relation between the noun or pronoun it governs and another word, which may be a verb, an adjective or another noun or pronoun” [2, p. 355]. This definition imposes a fundamental restriction on lexical units which can be assigned as prepositions, namely the presence of the noun phrases as complements. Thus, “in general, words are traditionally analyzed as prepositions only if they have complements in the form of NPs” [4, p. 127]. The conventional examples of prepositions must be:

1) ... *hold the foot between both your hands for **about a minute** or two to soothe it*

2) *And judging by the calls we got **after the programme**, there wasn't much time*

3) *But you haven't changed **since the day** when I first met you*

About, after, since must be classified as prepositions in traditional grammar as they indicate location relation and moreover they have NPs complements *a minute, the programme, the day* respectively, see e.g. 1-3.

At the same time the units *about, after, since* in the examples 4-6 are no longer assigned to prepositions, as they do not meet the “NPC” requirement:

4) ...*we were still in bed but **about four hours** sleep just **about***

5) ...*but it re-forms itself immediately **after and begins** again*

6) **Since then** *Sotheby's business has spread into less traditional auction house areas, including real estate*

In example 4 *about* has the so-called null complement, in 5 – *after* is used with a coordinating conjunction as its complement, in 6 – an adverb functions as a complement for preposition *since*. So, due to the absence of the NP complement, traditional grammar treats these lexical units not as prepositions but as adverbs. The difference between temporal prepositions *about, after, since* in instances 1-3 and 4-6 lies exclusively in a matter of a complement.

As a result it causes complications in the subsequent word class division as the class of adverbs contains essentially and syntactically different words united only by temporal characteristics. *About, after, since* as well as other similar lexical units are labeled as adverbs since they do not take NP complements, though “nowhere else in the grammar is a part-of-speech distinction based purely on a difference of this kind” [4, p. 129].

The aim of the paper is to reconsider the lines between the lexico-grammatical classes of temporal adverbs and prepositions. Proving the fact that some lexical units have been mistakenly transposed to the adverb category and reconsidering their place among the lexico-grammatical word classes will result into the extension of the preposition category.

In grammar studies, a lexico-grammatical category of prepositions belongs to the closed word class as it is not a subject to transposition processes, therefore its quantity is limited to “about a hundred prepositions in current use” [4, p. 127]. J. Essberger enumerates the list of 150 prepositions stating that it “is comprehensive at the time of writing, and represents all the prepositions currently found in a good English dictionary such as the *Concise Oxford Dictionary*” [3, p. 6]. Hence, on the

grounds of 150 prepositions and data from the English dictionaries, 38 one-word and 4 complex prepositions (total 42) indicating temporal relations have been selected, see Table 1.

Table 1

Temporal Prepositions in English

One-word temporal prepositions					Complex temporal prepositions
*about	Beyond	In	Pending	Towards	Ahead of
*after	By	*inside	per	Under	Close to
Against	Circa	Into	*round	Until	Up to
*around	*down	*near	*since	Upon	Up until
At	During	Of	through	With	
*before	Following	*on	*throughout	Within	
*behind	For	*over	Till		
*between	From	Past	To		

Table 1 represents the list of temporal prepositions in English selected on the basis of their lexical meanings – one way or other indicating temporal relations. One-word temporal prepositions, marked in table 1 with a * sign, are treated both as prepositions and adverbs. Correspondingly, to solve this ambiguity between prepositions and adverbs, these lexical units must undergo a thorough research. Other units, like **from**, are pure prepositions and are exclusively used to denote period of time or date, when we speak of them in the frames of temporal relations.

The presence of NP complement is the crucial point that makes delimitation of adverbs and prepositions and the primary task of the investigation is to prove that there are no justifications to state that prepositions must take NP complements. To prove this all ambiguous lexical units from Table 1 will be analyzed in combination with various types of complements. Every example with a null complement will be reconstructed to make a “traditional” frame *Prep. + Noun Phrase complement* and the meanings of the original and reconstructed units will be compared and relevant conclusions will be drawn.

The main types of complements are:

- Noun Phrase complement (NPC) – is a complement consisting of a noun phrase;

- Clausal complement (CC) – is a complement consisting of any other phrase or clause etc., except a noun phrase. P. Suppes points out that clausal complements as well as other phrases, for instance, adjective phrases, and null complements are very rare in the language [8, p. 3];

- Null complement (NC) – is also called “pragmatically controlled zero anaphora”, “understood argument”, “linguistically unrealized argument” and can be omitted, yet the sentence is well-formed and the meaning effect is as if a complement were present” [6, p. 1]. In other words the null complement “can function as a variable bound by a higher quantifier” [6, p. 7] and should not refer to some particular entity made it salient. Thus, there is no detriment to the sentence meaning which is reproducible from the context.

In our paper we will prove that lexical units denoting temporal relations can take all types of complements and must be regarded as temporal prepositions, but by no means as adverbs. Let’s consider the following lexical units:

About

7) *The analysis ... will be meaningful only in **about ten years** ...*

8) *Well, I said, it was **about so long** ...*

Example 7 provides a conventional example of *Prep + NPC*, where the NC is represented by a noun and a numeral, in 8 – by an adverbial phrase that belongs to clausal complements. Though, it should be mentioned that the constructions *Prep + CC* is rarely used and *Prep + NC* has not been registered. It gives us an opportunity to say that *about* must be treated as a conventional preposition of time.

After

9) *In the more recent squad of 35 the figure was up to four **after Sale's David Baldwin** had been brought in as cover for Dooley*

10) *We can walk home **after***

11) *But there's the travelling to get to the one the night **after and seeing** a different one every middle of the week.*

Sentence 9 presents a traditional model *Prep + NPC*, which is common for the preposition *after*. In sentence 10 *after* is used with a null complement, and 11 – with a clausal complement, represented by a coordinating conjunction. The example of a sentence with a null complement can be reconstructed into a traditional sentence with a noun phrase as a complement:

10.1) *We can walk home **after** [+ the dinner]*

Such reconstruction is possible but unnecessary as the meaning can usually be understood from the context.

Around

12) *The prepatent period is **around 11 weeks***

Preposition *around* must be treated a genuine preposition as it is exclusively used with a noun phrase complement, see: e.g. 12. The examples of *around* with other complements have not been registered in the BNC.

Before

13) *In the moment **before they returned**, Nicholas spoke*

14) *The funeral had in fact been held only the day **before***

15) *The Deputy Under Secretary had known **heat before, but that was in the dim and dark ages when he had been young and ambitious ...***

Preposition *before* is equally used in each model, like *Prep + NPC* in 13, *Prep + CC*, in 15, where the clause complement is represented by a coordinating conjunction *but*, *Prep + NC*, as in 14, where *before* is the last word of the sentence. If necessary, example 14 can be reconstructed into a traditional model, e.g. 14.1

14.1) *The funeral had in fact been held only the day **before** [+ her arrival]*

The reconstruction in 14.1 completely changes the meaning of the sentence, as the event took place not “yesterday”, but after the arrival which might occur at any time. It again testifies that the noun phrase is not an essential element but an optional one which is used when it is necessary to specify information.

Behind

16) *You needn't be a 'saint' to face it, just brave enough to leave **behind 'all our yesterdays'***

17) *... that there is no future for me in the world I left **behind so long ago***

18) *... she completed the event in 2.23.87 with Gail Hamilton of Ards a massive five-and-a-half seconds **behind***

In general the research shows that *behind* is more frequently used in locative meaning than in temporal sense. It also describes that all types of constructions are rather rare in language, see: *Prep + NPC* in 16, *Prep + CC* in 17, *Prep + NC* in 18.

18.1) *... she completed the event in 2.23.87 with Gail Hamilton of Ards a massive five-and-a-half seconds **behind** [+ the previous result]*

The NPC in 18.1 provides no new information, as it is clear from the sentence “whose result was behind” and that is why it was omitted by the author.

Between

The results of the analysis give an opportunity to speak about the existence of the *Prep + NPC* and *Prep + NC* structures as several of them have been fixed during the research of the BNC data, though they are not frequent.

19) *During the year under review, and **between the year end** and 17 March 1993...*

20) *... which cover a four-and-a-half year period **between 1985 and 1988***

21) *We are planning a major project ... over the weekends of June 12 – 13th and June 19 – 20th, with possibly some mid-week work in **between**.*

The reconstruction can be carried out to show that *between* functions either with or without an NPC, see 21.1

21.1) *We are planning a major project ... over the weekends of June 12 – 13th and June 19 – 20th, with possibly some mid-week work in **between** [+ these dates]*

As an NPC does not extend the meaning of the sentence, i.e. does not give any additional important information, the author decided to omit it.

Down

As a preposition of time, *down* has been observed only in a traditional construction *Prep + NPC*, see 22, i.e. it is used only with a noun complement as a traditional preposition.

22) ... *correspondence has been a significant means of direction **down the years***

Inside

Preposition *inside* is characterized by peculiar existence of the subsidiary preposition of which is an integral part of *Prep + CC* construction, which is not a frequent one if we speak of *inside* as a temporal preposition, see 23. The construction *Prep + NPC*, see 24, is more frequently used, according to the BNC data; while the construction *Prep + NC* has not been fixed at all.

23) *The statues **inside of 1715–21** are all by M. B. Braun; ...*

24) *Core's victory provided his manager Phil Martin with his second British champion **inside a week** ...*

As *inside* in its temporal meaning is usually found in traditional *Prep + NPC* construction and can be thought of as a genuine preposition.

Near

Near is found in all constructions what indicates its versatility, see 25 for *Prep + NPC*, 26 for *Prep + NC* and 27 for *Prep + CC* construction.

25) *Duncan ... spends **near all his time** on the garden when he's not fishing*

26) *This may be especially appropriate if you are planning to become self-employed or if retirement age is drawing **near***

27) *At times it came very **near but, narrowly** and not without some years of ...*

Reconstruction of the sentence with an NC can be provided, see: 26.1:

26.1) *This may be especially appropriate if you are planning to become self-employed or if retirement age is drawing **near [+ you]***

Such reconstruction bears no sense, because it is clear from the context "that the retirement age is drawing near the already mentioned addressee".

On

The temporal preposition *on* must be treated as a traditional one, as it is usually used in a conventional construction *Prep + NPC*, see 28. As for the constructions *Prep + CC* and *Prep + NC* they do not take *on* as a preposition with its own, individual meaning, though *on* can be used in adverbial phrases like: *later on, from now on, on and off*, where it is used as a part of a phrase, see 29, 30.

28) *Provisional dealings in the shares start at 2.30pm tomorrow, and unconditional dealings **on April 15***

29) *This ordering ensures that standard phenomena are covered first, exceptions and non-grammatical structures **later on***

30) *He had been seeing Molly **on and off** for about six months*

Over

The peculiarity of the temporal preposition *over* in *Prep + CC* construction is that it functions only as a part of a phrasal verb. At the same time it means that *over* is commonly used in a traditional *Prep + NPC* construction, see 32 and sometimes in *Prep + NC*, see 31.

31) *This thing breaks it down by age, we're looking at seventy-fives and **over***

32) *Funds under management rose from J25 to J31 billion **over the year***

It is possible to reconstruct the null complement as in 31.1:

31.1) ... *breaks it down by age, we're looking at seventy-fives and **over [+ it]***

Round

According to the research of the BNC data *round* is rarely used as a preposition of time and is observed in the traditional construction *Prep + NPC*. So, *round* can be treated as a genuine preposition which requires a direct object.

33) *We had rustlers **round a year** or two back*

Since

A peculiar characteristic of *since* as a temporal preposition lies in its frequent usage as a part of *Prep + NC*, see 34, while it is rarely used as a part of *Prep + CC*

construction, see 35 the characteristic which has not been observed among the rest of temporal prepositions under investigation, as the correlation between the construction with null and clause complements is usually equal.

34) ... *in August 1986 and how it has recovered* **since**

35) *She has had no real contact* **since but occasionally rings up Mr Smith** ...

36) *She has always been that way, ever* **since she was a little girl**

The sentence can be easily reconstructed into the traditional one, as in 34.1:

34.1) ... *in August 1986 and how it has recovered* **since** [+ that time]

Throughout

The temporal preposition *throughout* is easily used in any prepositional scheme, like *Prep + NPC*, see 39, *Prep + NC*, see 37 or *Prep + CC*, see 38.

37) *God has been with his people* **throughout**

38) *We laughed and joked* **throughout and won the tournament**

39) *But* **throughout all this teaching, this familiarising and making intelligible** ...

If necessary the null complement in 37 can be transformed into the noun phrase complement as in 37.1:

37.1) *God has been with his people* **throughout** [+ the history of mankind]

It is evident that a noun phrase complement can be different, for instance all the time, but the meaning will remain the same.

Thus, according to the traditional grammar adverbs and prepositions of time are demarcated on the basis of the constraint, that prepositions can take only the noun phrase complement. As a result of the research, we can make a conclusion that among 38 one word temporal prepositions (see Table 1) 14 units overlap with the adverbs in their meaning. Accordingly, these prepositions have been in the focus of the investigation. The study shows that among 14 prepositions, only 3 units (*around, down, round*) take exclusively noun phrases complements and therefore are genuine prepositions according to the current definition. 4 more units (*about, inside, on, over*) usually take noun phrase complements, though some exceptions have been registered. Other 7 prepositions can take both noun phrase complements and clause or null complements, while the lexical meaning effect of the prepositions is the same, notwithstanding the complement they take. It proves that there is no need to transpose these prepositions to the word class of adverbs.

We believe that the best way to set this divergence is to eliminate the constraint of “the noun phrase complement” from the modern definition of a “preposition” as a part of speech. Due to this there will be no ambiguity in drawing the boundaries between prepositions and adverbs; and a large group of words with “different syntactic properties from genuine adverbs” [4, p. 132] will be transposed from the class of adverbs. As to the differences between the types of complements, we assume that a preposition can take a noun phrase as an optional element, which can be easily omitted in stylistic purposes or be used if the situation needs some specification of time, which is not understood from the context.

The subsequent diachronic analysis will help to ascertain the historical preconditions for such usage of complements. The overlapping of meanings of temporal and local prepositions which have the same form must be examined.

References

1. Beard R. The Separation of Derivation and Affixation: Toward a Lexeme-Morpheme Base Morphology / R. Beard // *Quaderni di semantica*. – Lunlin: IULC, 1988. – №5. – Pp. 277-287
2. Curme G. O. A Grammar of the German Language / G. O. Curme. – London: Macmillan & Co., 1922. – 623 p.
3. Essberger J. English Prepositions List / J. Essberger. – Cambridge: CUP, 2009. – 4th Ed. – 56 p.
4. Huddleston R., Pullum G. K. A Student's Introduction to English Grammar / R. Huddleston, G.K. Pullum. – Cambridge: CUP, 2005. – 312 p.
5. Huddleston R. Introduction to the English Grammar / R. Huddleston. – Cambridge: CUP, 1984. – 500 p.

6. Junker M.-O., Stainton R., Wearing C. The Semantics and Syntax of Null Complements / M.-O. Junker, R. Stainton, C. Wearing. – Carleton: Carleton University Cognitive Science Technical Report, 2006. – 20 p.
7. Snider T. The Semantics of Prepositions: An Exploration into the Uses of “at” and “to” / T. Snider. – Dietrich: Dietrich College of Humanities and Social Sciences, 2010. – 37 p.
8. Suppes P. The Syntax and Semantics of English Prepositional Phrases / P. Suppes // The Old New Logic: Essays on the Philosophy of Fred Sommers. – Cambridge: MIT Press, 2005. – Pp. 101-109.
9. British National Corpus [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
10. Oxford English Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oed.com/>

УДК 811.161.2'367'37

**ВИРАЖЕННЯ ОБ'ЄКТНОГО ЗНАЧЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВИМИ
ПРИСЛІВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНОЇ
СТРУКТУРИ РЕЧЕННЯ**

Лебедь Ю. Б.

У статті розглянуто синтаксичну семантику обов'язкових прислівних компонентів формально-синтаксичної структури речення. Визначено основні форми вираження об'єктного значення, а також групи обов'язкових прислівних компонентів формально-синтаксичної структури речення, яким властиве об'єктне значення.

Ключові слова: семантико-синтаксичні відношення, обов'язкові прислівні компоненти з об'єктним значенням, система виражальних форм.

В статье рассмотрено синтаксическую семантику обязательных присловных компонентов формально-синтаксической структуры предложения. Определены основные формы выражения объектного значения, а также группы обязательных присловных компонентов формально-синтаксической структуры предложения, которым свойственно объектное значение.

Ключевые слова: семантико-синтаксические отношения, обязательные присловные компоненты с объектным значением, система выразительных форм.

The article is devoted to syntactic semantics of obligatory word components. It shows basic forms of expression of objective meaning, and also groups of obligatory word components to which peculiar objective meaning.

Keywords: semantic-syntactic relation, obligatory word components with an objectivemeaning, the system of expressive forms.

Питання про природу прогнозування синтаксичних позицій у структурі речення є одним із найбільш актуальних і дискусійних у сучасному мовознавстві. Проблема встановлення специфіки сильних (обов'язкових) синтаксичних позицій у формально-синтаксичній структурі речення знайшла розвиток в україністиці у сучасних синтаксичних теоріях (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, М. Я. Плющ, А. П. Загнітко, Н. В. Гуйванюк, М. В. Мірченко, О. І. Леута та ін.).

Компоненти словосполучень і речень вступають у семантико-синтаксичні відношення відповідно до закономірностей сполучуваності, властивих семантичній та граматичній системам мови. В особливостях сполучуваності повнозначних слів, що утворюють компоненти словосполучення і речення, виявляється специфіка слова як частини мови, здатність його (слова) самостійно чи в сполученні з іншими словами номінувати фрагменти позамовної дійсності.

Потреба в цілісному дослідженні прислівних обов'язкових компонентів, репрезентованих різними морфологічними формами, дискусійність проблем, пов'язаних із визначенням їхньої синтаксичної семантики, та недостатнє вивчення цього типу компонентів у загальній формально-синтаксичній структурі речення і зумовили актуальність досліджуваного питання.

Мета статті – з'ясувати, які обов'язкові прислівні компоненти формально-синтаксичної структури речення виражають об'єктне значення.

Об'єкт дослідження – синтаксична семантика обов'язкових прислівних компонентів формально-синтаксичної структури речення.

Предмет дослідження – обов'язкові прислівні компоненти формально-синтаксичної структури речення.

Кожен прислівний обов'язковий компонент виражає певну синтаксичну семантику (має синтаксичне значення). Характер таких значень визначає тип семантико-синтаксичних відношень між словами в підрядному словосполученні. Синтаксичну семантику прислівного обов'язкового компонента розглядаємо як семантико-синтаксичну категорію, що її репрезентують: об'єктне значення,

обставинне значення, атрибутивне значення та обмежувальне значення. Семантичні типи та семантичні варіанти типів синтаксичних значень прислівних обов'язкових компонентів зумовлює характер відношень відповідних розчленованих денотатів (процесуального, предметного, атрибутивного, обставинного). Для прислівних обов'язкових компонентів властивими є два основні види синтаксичних значень: об'єктне та обставинне. Кожне із таких значень володіє системою виражальних форм (типових, морфологізованих, основних та нетипових, неморфологізованих, периферійних).

Розглянемо детальніше обов'язкові прислівні компоненти з об'єктним синтаксичним значенням. Поняття об'єктної синтаксичної семантики пов'язане з узагальненими властивостями предметних денотатів, на які так чи інакше впливає дієслівна процесуальність. Каузовані процесуальністю денотати, безвідносно до їхніх мовних виражень, утворюють комплекс сигніфікативних ознак, які асоціюють узагальнений предметний денотат, у його інтерпретаційній парадигмі визначають як об'єкт чи об'єктне значення відповідного прислівного обов'язкового компонента.

Сукупність мовних виражень об'єктної синтаксичної семантики складає мовновиражальну парадигму цієї семантичної підкатегорії. Парадигматичний ряд виражень об'єднує їхня імплікаційна семантична ознака – каузація процесуальної ознаки на об'єкт у сукупності його мовновиражальних форм.

Частковим виявом категорійної сутності такої ознаки є синтаксична об'єктна семантика обов'язкового компонента в сильній прислівній позиції: *Скажи мені (що?) правду; Скажи мені (що?) все, що думаєш; Скажи мені (що?), що зробити; Скажи мені (що?), як зробити; Скажи мені (що?), коли зробити.*

Залежні від дієслівної словоформи *скажи* структури (іменник, займенник, підрядне речення), вживані в сильній позиції, що її утворює синсемантичне дієслово, мають спільне семантико-синтаксичне значення об'єкта (об'єктне значення), виражальним морфологічним інваріантом якого виступає іменникова словоформа в знахідному відмінку *правду*. Ця форма типово експлікує прислівний (прідієслівний) обов'язковий компонент із семантико-синтаксичним об'єктним значенням.

Обов'язкові компоненти об'єктного типу (від лат. *objectum* – предмет) виражають предметне значення. Об'єктні синтаксичні відношення виникають між граматично опорним компонентом, що називає дію, стан, процес, та залежним компонентом, що позначає предмет, на який спрямована дія, процес чи стан. Об'єктні відношення визначаються не семантикою компонентів, а формою, способом вираження цих відношень.

Специфічним способом формально-граматичного зв'язку слів, функцію якого складає граматично узагальнене вираження різних відношень із предметом, є керування. Це пояснюється двома причинами: по-перше, наявністю в мові синсемантичних слів (дієслів, іменників, рідше – прикметників та прислівників), які, вступаючи в підрядні словосполучення, вимагають керованих форм для їхньої смислової завершеності; по-друге, значною кількісною перевагою синсемантичних дієслів та іменників над автосемантичними. Дієслово є ядром синтаксичної конструкції, виступає смисловим та конструктивним центром речення. "Можливості поширення дієслова на основі його сполучувальних властивостей більші за можливості іменника в середньому на одну словоформу", – доводить Г. Акимова [1, с. 29]. "Кожна частина мови має певні граматичні "потреби", дієслово "задовольняє" їх об'єктними та обставинними поширювачами", – пише Т. П. Ломтев [3, с. 67].

Прислівні обов'язкові компоненти з об'єктним значенням утворюються внаслідок транспонування в реченнєву структуру власне-синтаксичних словосполучень із синсемантичними словами у позиції опорного слова. Елементи таких словосполучень поєднуються синтаксичним зв'язком сильного керування та зрідка – прилягання: *Бджоли, хазяйновиті, кожную квітку обмацують, нагадують людям про близьке літо* (В. Підпалій); *Хто не жив посеред бурі, той ціни не знає силі, той не знає, як людині боротьба і праця милі* (Леся Українка); *Ми кров'ю власною й життям за все сплатили* (Є. Плужник); *І ми із дому вийдемо*

з тобою в погожий день під сонце золоте (Г. Чубач); *Телевізора пісню про сон хай без мене прослухає вечір* (Г. Чубач).

Серед прислівних компонентів із таким значенням особливе місце займає прислівний компонент, виражений іменником в орудному відмінку. Такі компоненти вживаються у позиціях, що їх утворюють дієслова конкретної дії як відображення різних проявів діяльності людини, процесів природи. “Оскільки в ролі знаряддя може бути використаний будь-який предмет, теоретично можна говорити, що в мові будь-яке перехідне дієслово здатне виражати дію суб’єкта, спрямовану на прямий об’єкт, і одночасно може допускати вказівку на знаряддя, яким здійснюється дія або процес”, – пише М. Я. Плющ [4, с. 117]. Маркують це функціонально-семантичне значення іменники, що є назвами як конкретних предметів (*колотити чай ложкою, рубати дерево сокирою, виймати осколок щипцями*), так і узагальнених понять (*налякати людину криком, зіпсувати стосунки листуваннями, вразити чоловіка байдужістю*).

У переважній більшості випадків компоненти із значенням знаряддя дії поширюють елементарне речення із обов’язковим придієслівним компонентом, заповнюючи позицію, утворену синсемантичним перехідним дієсловом. М. Я. Плющ переконливо довела, що таке вживання орудного із значенням знаряддя дії є типовим при перехідних дієсловах у чотиричленній структурі речення (підмет + присудок + прямий додаток + додаток, виражений іменником в орудному відмінку). Функціонально-семантичне значення знаряддя дії переважно виражають придієслівні компоненти із значенням назв частини тіла: *пошуквати пальцем, хитати головою, вдарити рукою, дивитися очима*. В усіх таких випадках зазначені компоненти кваліфікуємо як факультативні.

Придієслівні компоненти у формі орудного відмінка іменника часто виражають засіб дії: *їхати поїздом, летіти літаком, переправлятися човном*. Таке значення, як зауважує М. Я. Плющ, сформувалося “на основі інструментального значення знаряддя дії як вираження предмета-засобу в процесі трудової діяльності людини” [4, с. 22]. Ці компоненти переважно із значенням назви тварини, людини, машини, за допомогою яких здійснюється дія, спрямована на об’єкт, є також необов’язковими у синтаксичній структурі речення, що підтверджує трансформація елімінування: *За селом Ничипора наздогнали кіньми...* (М. Зеров) → *За селом Ничипора наздогнали*. Такі компоненти дещо обмежені сферою вживання та семантикою слів у ролі опорних: засіб пересування (*їхати поїздом, добиратися машиною, їхати конем, орати кіньми*), вид упряжки чи сам предмет (*їхати возом, їхати саньми, летіти літаком*). Характерним для української мови є вживання синонімічних конструкцій, у яких варіюються форми орудного та місцевого відмінків: *їхати поїздом, їхати в поїзді, їхати на поїзді*.

Отже, придієслівні іменникові компоненти в давальному та орудному відмінках не виявляють ознак обов’язковості; вони поширюють присудок, виражаючи наступний об’єкт (другий після знахідного) з цільовою семантикою (давальный відмінок) чи ще дальший об’єкт із семантикою уможливлення (орудний відмінок).

Деяку специфіку щодо вираження об’єктної семантики мають окремі обов’язкові компоненти в нетипових для них позиційних умовах. Це стосується зокрема приприкметникових компонентів. Функціонуючи як позиційний еквівалент дієслова, прикметник у ролі компонента формально-синтаксичної структури речення вступає у такі ж синтаксичні зв’язки і семантико-синтаксичні відношення з іншими компонентами, як дієслово. Суттєвим з цього погляду є поділ прикметників на дві словотворчі групи: 1) прикметники, не пов’язані дериваційно із дієсловами; 2) віддієслівні прикметники (сюди ж зараховуємо дієприкметники). Друга група прикметників “копіює” особливості керування (поширення залежним прислівним компонентом) співвідносних із ними дієслів внаслідок словотвірних зв’язків з останніми та водночас розвиває власне іменні можливості поширюватися залежними компонентами [2; 6].

Поширення прикметників залежними від них компонентами суттєво залежить від атрибутивної та предикативної функції. Прикметники поширюються компонентами із об’єктним значенням у випадку, коли вони виконують предикативну функцію, у власне атрибутивній функції таке поширення спостерігається

зрідка. Це пояснюється тим, що прикметник у предикативній позиції має більші можливості для поширення, бо типове для такої позиції дієслово, умовно кажучи, “передає” сполучувальні можливості похідному прикметнику.

Основними засобами морфологічної репрезентації обов’язкових компонентів із об’єктною семантикою є іменники та іменникові займенники.

При цьому відмінкові форми іменника спеціалізуються на вираженні певних об’єктних значень: знахідний відмінок – на значенні власного об’єкта, давальний відмінок – на значенні адресата, орудний – на значенні засобу дії.

Об’єктну семантику можуть у поодиноких випадках отримувати обов’язкові іменникові компоненти в нетипових для них позиційних умовах, наприклад у приприкметниковій позиції. Таким, наприклад, може бути прийменниково-іменниковий компонент (разом із прикметником) у сильній приприкметниковій позиції: *А ти що ж таке замислив собі? Хіба, може, глухий на ліве вухо?* (М. Зеров). Уживання такого типу поширювачів зумовлене лексико-семантичною специфікою опорного у словосполученні слова, зокрема з притаманною прикметникам семою “фізичний стан людини” (*глухий, сліпий, кривий, кульгавий, косий, хворий*): *глухий до (чужої) біди, хворий (невеликою) хворобою, кривий на (праву) ногу*. Прикметникові компоненти, отже, поширюють обов’язкові прийменниково-іменникові компоненти із значенням хвороби чи органа, що, у свою чергу, ускладнюється факультативним прикметниковим компонентом атрибутивного типу: *глухий до чужої біди чоловік, кривий на праву ногу дідусь*.

Об’єктний поширювач у формі орудного відмінка у приприкметниковій позиції може бути надлишковим за умови вживання прикметника в переносному значенні: *сліпий очима*, але комунікативно необхідним, якщо реалізується лексико-семантичний варіант полісемічного прикметника: *сліпий серцем* у контекстуальному оточенні функціонування прикметникового компонента приіменникової залежності знаходить семантико-стилістичну розшифровку. Атрибутивний компонент, що ускладнює таку конструкцію, виступає змістовою домінантою конструкції: *Обличчя спокійне веселим спокоєм; Жінка красива ніжною і мрійною українською красою*.

За семантико-синтаксичними ознаками об’єктна семантика піддається поділу на часткові варіанти, що визначає взаємодія типової лексичної семантики опорного та залежного компонентів. Характерними для української мови є такі семантико-граматичні групи обов’язкових прислівних компонентів об’єктного типу: власне-об’єктні, об’єктно-адресатні, об’єктно-інструментальні.

Власне-об’єктну семантику має більшість прислівних обов’язкових компонентів, особливо утворених на базі дієслівно-іменникових словосполучень із синсемантичними дієслівними каузованою на предмет фізичної чи розумової дії: *обробляти поле, вирощувати овоч, транспортувати газ, готувати вечерю, проголошувати незалежність, розважати аудиторію, реєструвати офіс, приватизувати об’єкт, відновлювати стосунки, підписувати наказ, розуміти проблему, передбачати опади*.

Вираження об’єктної семантики якнайтісніше пов’язане із синтаксичним значенням знахідного відмінка іменників у позиції при перехідних дієсловах та родового відмінка у позиції іменникових девербативів: *прочитати доповідь, вголосити промову, розробити план, вихопити ніж, поцінувати дівчину, народити хлопчика, розуміння небезпеки, спорудження стадіону, втручання в процес, приватизування землі, висування кандидатур, прибирання території, вирощування квітів*.

Об’єктно-адресатні обов’язкові прислівні компоненти виражають значення предмета – адресата дії. На вираженні цієї семантики спеціалізується давальний відмінок, переважно в іменникових (займенникових) обов’язкових придієслівних компонентах: *Подали сватам рушники* (І. Білик); *Споруджують собі і знайомим будиночки – тим і живуть* (З газ.); *Найперші пасма жовтої трави під ноги нам недбало кине осінь* (В. Сторожук). Рідше об’єктно-адресатні обов’язкові компоненти мають форму родового відмінка: *До своєї рідні писав він частенько* (В. Винниченко); *Старий лелека молиться до зір* (Л. Костенко).

Детермінація семантико-синтаксичного об’єктного значення власне об’єктної семантики чи адресатно-об’єктної семантики є семантичними різновидами

об'єктного значення. Їхній статус у сфері семантико-синтаксичного вияву визначає категорійна обов'язковість прислівного компонента, що об'єднує й підпорядковує єдину форму чи систему морфологічних виражальних форм.

Саме тому, "упорядковуючи" систему відмінкових форм іменника в плані активності щодо вираження об'єктних значень, М. Я. Плющ відводить "третю" (після знахідного та давального) об'єктну позицію при дієслові-присудку орудному відмінку зі значенням знаряддя або засобу дії, називаючи такий компонент "необов'язковим". "Дистрибутивний максимум дієслова, що може реалізуватися в реченні через заповнення об'єктних позицій, на третій позиції зазвичай зумовлений інформативною потребою у вираженні об'єкта, який виступає інструментом діяння на інший об'єкт", – пише авторка [4, с. 121].

Об'єктну семантику обов'язкового прислівного компонента завжди детермінує ознака денотативної каузації підпорядковуючого компонента на підпорядкований, безвідносно до їхніх формальних виражень: *вирішувати* (що?) *проблеми*; *вирішення* (чого?) *проблем*; *зосереджуватися* (на чому?) *на вирішенні* (чого?) *проблем*: *Острозька Біблія поповнила* (що?) *численну колекцію старовинних першодруків, що зберігаються в Академії* (3 газ.); *Кожному, зацікавленому* (чим?) *першодруком*, відкривається (що?) *його дивовижна історія* (3 газ.); *Українські вчені оголосили* (що? чому?) *війну ракові* (3 газ.).

Аналізований матеріал показує, що об'єктну семантику концентрують обов'язкові компоненти в сильній позиції, лексичну номінацію яких об'єднують семи спрямованості дії, стану, ознаки на предметні чи опредмечені, абстрактні чи узагальнені субстанції: *виводити* (що?) *теорему*, *витримувати* (що?) *опір*, *вигадувати* (що?) *міфи*, *вислухати* (кого?) *кожного*, *переконатися* (в чому?) *в необхідності* (чого?) *втручання* (в що?) *в ситуацію*.

Типовими виразниками об'єктної синтаксичної семантики виступають обов'язкові компоненти, які поширюють головні члени односкладних безособових речень: *У нього не було та й не могло бути іншої долі, як та, що долею наречена* (І. Франко); *Поки що не щастить українському слову вийти на п'єдестал найнетлінніших цінностей нації* (3 газ.); *Немає поганих ворогів, є ненадійні друзі* (Нар. тв.).

На межі власне-об'єктної і об'єктно-адресатної семантики перебувають обов'язкові компоненти в приприкметниковій позиції: *дорогий серцю, чужий рідні, байдужий до горя, корисний для справи, потрібний людям*.

В односкладних реченнях із інфінітивним головним членом об'єктно-адресатні обов'язкові компоненти виражають значення суб'єкта дії. Такі компоненти формально-синтаксичної структури речення співвідносні з підметами, можуть стати ними при трансформації речень, але не входять до граматичної основи. І. І. Слинсько зауважує: "З граматичного погляду непрямі відмінки з семантичним значенням суб'єкта становлять проміжні категорії між підметами і поширювачами, які можна назвати потенційними підметами (можливо, підметоїдами), тобто утвореннями, що близькі до підметів" [5, с. 6].

Відсутність прислівних обов'язкових компонентів, зокрема іменникових об'єктної семантики у придієслівній позиції, стає нормативно узвичаєним, функціонально маркованим і стилістичним параметром деяких різновидів сучасного публіцистичного мовлення: *Ми не декларуємо; Ми аналізуємо; S руйнує; S стабілізує; Не зволікайте!; Не зупиняйтесь!; Паркуйте тут; Звертайтеся – обов'язково допоможемо* і т.д.

Отже, об'єктну семантику на рівні семантико-синтаксичних міжкомпонентних відношень мають обов'язкові компоненти, коли вони вказують на спрямовану дію чи ознаку на предмет або поєднання стану з предметом. Предмет, на який спрямована дія чи з яким поєднується стан, виражають повнозначні слова (іменники, прийменниково-іменникові сполучення, іменникові займенники, інфінітиви), що компенсують семантику слова в позиції опорного компонента. У такий спосіб утворюються прислівні обов'язкові компоненти з об'єктним синтаксичним значенням.

Об'єктна семантика властива переважно таким обов'язковим прислівним компонентам: іменниковим (займенниковим) обов'язковим прислівним компонентам у знахідному, рідше – в родовому, давальному та орудному відмінках,

іменниковим прийменниково-іменниковим обов'язковим придієслівним компонентам у місцевому відмінку. Таку семантику виражають також іменникові приіменникові компоненти, прийменниково-іменникові обов'язкові компоненти.

Перспектива дослідження полягає у подальшому визначенні семантико-синтаксичних відношень, які виражають обов'язкові прислівні компоненти формально-синтаксичної структури речення, а також у визначенні типових форм вираження певних семантико-синтаксичних відношень обов'язковими прислівними компонентами формально-синтаксичної структури речення.

Література

1. Акімова Г. Н. К вопросу о валентности переходных глаголов в русском языке / Г. Н. Акімова // Теория языка, методы его исследования и преподавания. – Л. : Просвещение, 1981. – С. 28-32.
2. Иванчикова Е. А. О структурной факультативности и структурной обязательности в синтаксисе / Е. А. Иванчикова // Вопросы языкознания. – 1965. – № 5. – С. 84-94.
3. Ломтев Т. П. Структура предложения в современном русском языке / Т. П. Ломтев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 198 с.
4. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1986. – 176 с.
5. Слинько І. І. Другорядні чи поширюючі члени речення? / І. І. Слинько // Мовознавство. – 1990. – №2. – С. 3-11.
6. Терлак З. М. Ад'єктивні сполуки з залежною словоформою в родовому відмінку / З. М. Терлак // Українське мовознавство. – 1981. – №9. – С. 88-95.

УДК 811.134.2'367.633

ПРЕПОЗИЦІОНАЛІЗАЦІЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Пособчук О. О.

Цю статтю присвячено дослідженню особливостей препозиціоналізаційних процесів у сфері іспанських прийменникових еквівалентів слова. До аналізу прийменникових еквівалентів іспанської мови застосовуються основні принципи теорії граматикизації, зокрема, препозиціоналізації.

Ключові слова: препозиціоналізація, еквівалент слова, прийменниковий еквівалент слова, граматикизація.

Эта статья посвящается исследованию особенностей препозиционализационных процессов в области испанских предложных эквивалентов слова. В анализе предложных эквивалентов испанского языка применяются основные принципы теории грамматикализации, в частности, препозиционализации.

Ключевые слова: препозиционализация, эквивалент слова, предложный эквивалент слова, грамматикализация.

This article is devoted to studying characteristic features of grammaticalization processes in the function area of the Spanish prepositional equivalents of words. The author applies the main principles of the theory of grammaticalization and, particularly, prepositionalization, to examination of Spanish prepositional equivalents of words.

Key words: prepositionalization, equivalents of words, prepositional equivalents of words, grammaticalization.

Останнім часом підвищується інтерес до порівняльно-контрастивного вивчення мов. Порівняння, як один з загальнонаукових методів вивчення явищ дійсності, сприяє глибоким спостереженням за подібностями та відмінностями об'єктів, процесів, явищ, що розглядаються.

Оскільки мовна система постійно розвивається, у її складі є багато перехідних одиниць, які у синхронному зрізі не належать до жодного з рівнів мови у їхньому класичному розумінні, знаходяться між ними, є проміжними. Це одиниці, в яких спостерігається часта "відсутність чітких розмежувальних ліній між ними, що утворює об'єктивні ускладнення для їх розрізнення і класифікації" [2, с. 16]. Спрямування зусиль мовознавців головним чином на вивчення базових рівнів мови та їхніх одиниць дає змогу прослідкувати динамічні процеси всередині окремих рівнів та зробити висновки про розвиток окремих систем мови. На противагу цьому, вивчення проміжних рівнів мови дає змогу дослідити динаміку всієї мовної системи, тому і викликає особливий інтерес, про що свідчить збільшення кількості досліджень у цій галузі.

У кожен період мовного буття в ньому наявні елементи, що народжуються, і елементи, що вмирають, паралелізм яких часто спричиняє варіативність граматичних і лексичних явищ, тобто варіативність певною мірою слугує для зв'язку синхронії й діакронії, сприяючи наступності в розвитку системи [4, с. 17].

Група петербурзьких дослідників, аналізуючи флективні та нефлективні структурні типи сучасної російської мови, дійшла висновку, що між повнозначними частинами мови та нефлективними неструктурованими одиницями постійно відбувається перерозподіл, який свідчить про динамізм морфологічного рівня, що "виходить з тієї внутрішньої напруги системи, яка є наслідком її "полюсної" організації" [1, с. 82]. Наслідком такого перерозподілу одиниць можуть ставати й елементи, що утворюються шляхом граматикизації у вигляді сполучень двох або більше самостійних одиниць. Але їхній статус залишається невизначеним, для його остаточного становлення потрібен певний проміжок часу. З-поміж таких структур виокремлюються одиниці, які пройшли та проходять процеси граматикизації, однак зберегли певні релікти словосполук. Зазначені елементи

виступають у системі мови як еквіваленти слова і засвідчують такий закон розвитку мовної системи: “вони [еквіваленти слова]. зароджуються в синтаксисі, пізніше “виштовхуються” на морфологічний рівень і поступово лексикалізуються” [3, с. 95].

У дослідженні розглядається перехід вільних іспанських прийменникових сполучень у сферу функціонування прийменників. Нарізнооформленість таких одиниць і часткове збереження їхньої варіативності не дозволяє зарахувати їх до прийменників на основі гетерогенної класифікації частин мови. Проте за семантичним, функціонально-синтаксичним та граматичним критеріями вони функціонують у мові як прийменники, тобто прийменникові еквіваленти слова є окремими грамами. Це засвідчує те, що відбувається процес граматикалізації вільних прийменникових сполучень, препозиціоналізація.

Порівняно з іншими європейськими мовами, характерною ознакою іспанської мови є так званий “дефіцит” прийменників. Більшість граматик нараховують лише дев'ятнадцять прийменників: *a, ante, bajo, cabe, con, contra, de, desde, en, entre, hacia, hasta, para, pro, según, sin, so, sobre, tras*, з яких *cabe* є застарілою лексемою, яка вживається лише як архаїзм, *pro* вживається рідко, а *so* вживається виключно з іменниками *sapa, calor, pena pretexto*. На протигагу до цього, німецька мова за даними різних авторів налічує більше прийменників, причому всі автори наводять різну їх кількість: від 50 до 210.

Вважається, що одним із засобів, що компенсують таку невелику кількість іспанських прийменників є їхня полісемія [13, с. 1]. Наприклад, прийменник *a* еквівалентний таким українським прийменникам як *до* (*desde las cinco a las diez* – з п'яти **до** десяти (годин)), *в(у)* (*ir al teatro* – *п'їти в театр*), *за* (*a la mesa* – **за** столом; *a cien metros de aquđ* – **за** сто метрів звідси), *біля* (*a la puerta* – **біля** дверей), *через* (*a los cinco días* – **через** п'ять днів), *на* (*al quinto día* – **на** п'ятий день, *subir al techo* – **піднятися на** дах), *о* (*a las cinco de la tarde* – **о** п'ятій годині вечора), *по* (*a cuarenta pesetas la pieza* – **по** сорок песет за штуку), (*a la salida del sol* – **зі** сходом сонця). Іспанський прийменник *de* за семантикою у відповідних контекстах може співвідноситися з такими українськими прийменниками як *з* (*salé del cuarto* – *я вийшов(ла) з кімнати*, *son naranjas de Cuba* – *це апельсини з Куби*, *de cristal* – *зі скла*), *від* (*me aparté de la mesa* – *я відійшов(ла) від стола*) *ніж* (*vivió en Madrid más de tres años* – *він прожив у Мадриді більше ніж три роки*) тощо, а також вказує на приналежність комусь, до чогось, відношення (*capote del padre* – *шинель батька*, *esquina de la calle* – *кут вулиці*) та ін.

Іншим мовним засобом, окрім полісемії первинних прийменників, є прийменникові еквіваленти слова. Так, наприклад, для вираження часових відношень вживаються такі прийменникові еквіваленти слова як *antes de* (укр. *до*), *dentro de* (укр. *всередині*), *a principios de* (укр. *на початку*); для вираження просторових відношень – *encima de* (укр. *над*), *debajo de* (укр. *під*), *cerca de* (укр. *біля*) тощо.

Думки про еквівалентність таких одиниць слову висловлювалися вченими різних країн. Зокрема, для прикладу порівняємо праці дослідників іспанської мови, які досліджували прийменникові еквіваленти слова: “Брак прийменників замінюється прийменниковими зворотами, що складаються зі слів, що еквівалентні прийменникам, що складаються з іменника, прикметника або прислівника з прийменником, який стоїть у пре-, пост- або циркумпозиції” [6, с. 50]; “Очевидно, що існують прийменникові звороти, функціонально еквівалентні слову” [10, с. 159].

Про неоднозначність та дискусійність такого явища як прийменникові еквіваленти слова також свідчить відсутність єдиної термінології на позначення цих одиниць у лінгвістичних традиціях різних країн. У цій праці термін *прийменниковий еквівалент слова* означає лексико-граматичну одиницю, що складається з двох та більше компонентів і співвідноситься за своїми семантичними і граматичними властивостями з лексичним прийменником. Прийменники не так просто відмежувати від прийменникових еквівалентів слова. Це також проявляється і в тому, що є велика кількість термінів на позначення мовних знаків, які наближені до традиційних прийменників, але на думку різних авторів не можуть бути визнані “повноцінними” прийменниками. Наведемо приклади термінів, які використовувалися українськими та зарубіжними вченими на позначення

прийменникових еквівалентів слова: “прийменникові (або препозитивні) фрази” (ісп. *frase prepositiva (o preposicional)*); “прийменникові звороти” (ісп. *locuciones prepositivas*); “складені прийменники” (ісп. *preposición compuesta*); “групові прийменники” (ісп. *preposición en grupo*); “скупчення прийменників” (ісп. *preposición conglomerada*); “прийменникові синтагми” (ісп. *sintagmas preposicionales*) “прийменникові фрази” (ісп. *frases preposicionales*); “хибні прийменники” (франц. *prépositions fausses, c.à.d. nominales*); “квазі-прийменник”, “складний прийменник” (англ. *quasi-preposition, complex preposition*); “іменникові прийменники” (нім. *Nominalpräpositionen*).

У граматиці іспанської мови цій категорії приділяється мало уваги. Більшість із них обмежується тим, що перелічує певну кількість прикладів. Р. Секо, пояснюючи семантичну еквівалентність між прийменниками та прийменниковими еквівалентами слова, зазначає, що між мовними одиницями *bajo = debajo de, cabe = junto a, sobre = encima de* чітко простежується семантична еквівалентність. Звідси вчений робить висновок, що *debajo de, junto a, encima de* функціонують у якості прийменників, еквівалентних іншим, які наявні в мові [12, с. 124-125].

К. Ліндкіст вважає, що така відсутність єдності також є показником непевності щодо частиномовної приналежності багатьох слів або сталих фраз. [11, с. 3].

Ф. Хертель вважає, що причина такої відсутності єдності та непевності “у першу чергу полягає у тому, що інвентар прийменників також у сучасності збагачується за рахунок слів та сполук слів з інших частин мови, та всюди виникають проблеми їх розмежування” [8, с. 18]. Для нього проблематика частин мови є лише питанням спроможності чи неспроможності науки дослідити цю проблему.

На думку Ф. Ханссена та Х. Кеністона, еквівалентність, має навіть більш функціональний, аніж семантичний характер: “Іменники з прийменниками часто еквівалентні прийменникам: *en torno a, a virtud de, encima de, a cabo de, a guisa de, en atención a, frente a* тощо” [7, с. 316].

Як зазначає іспанський лінгвіст А. Белло: “Багато прийменників, можливо навіть всі, походять від слів, що належать до інших частин мови, зокрема іменників. А оскільки ця зміна не може бути миттєвою, іноді трапляється так, що слово частково зберігає свою початкову форму, залишившись у недосконалому вигляді, як ембріон з ознаками іншого, у так званому стані переходу” [5, с. 368].

Підсумовуючи викладене вище, варто зазначити, що межі між прийменниковими еквівалентами слова та іншими вільними сполуками не завжди чіткі. Наприклад, *en casa de* не належить до прийменникових еквівалентів слова: *Te hospedaste en casa de doña Pilar*. Але конструкцію з тією ж структурою прийменник + іменник + прийменник *en lugar de* більшість вчених зараховує до прийменникових еквівалентів слова: *Llega Juan con una pistola en el cinturón en lugar de fusil*. А ось щодо сполуки *con la ayuda de* серед лінгвістів немає однастайності: (...) *se levanta con la ayuda de la enfermera*.

Беручи до уваги безперервний розвиток мови, можна зробити висновок, що проміжні одиниці, зокрема прийменникові еквіваленти слова, доцільно вивчати не лише методами частиномовної класифікації, визнаної апіорі, тобто за допомогою класифікаційного упорядкування, але й також із застосуванням інших теорій, зокрема тих, що аналізують мовні зміни, наприклад теорії граматикиалізації.

Дослідження прийменникових еквівалентів слова в іспанській мові відкриває широкі перспективи вивчення препозиціоналізаційних процесів в інших мовах, оскільки дослідники констатують, що це явище не є унікальним лише для іспанської мови, а спостерігається також і в інших індоєвропейських мовах.

Література

1. Акимов Г. Н., Богданов С. И., Бондаренко Л. В. и др. Динамика структуры современного русского языка / Отв. ред. В. В. Колесов. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1982. – 136 с.
2. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. - М.: Школа “Языки русской культуры”, 1998. – 768 с.

3. Лучик А. А. Природа і статус еквівалентів слова у мовній системі / А. А. Лучик // Мовознавство. - 2006. - № 5. - С. 95-99.
4. Ярцева В. Н. Проблемы языкового варьирования: исторический аспект / В. Н. Ярцева // Языки мира. Проблемы языковой вариативности. - М.: Наука, 1990. - С. 436.
5. Bello A. Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos. Con las notas de Rufino José Cuervo (estudio y edición de R. Trujillo) / A. Bello. - Madrid: Arco/Libros, 1988. - 384 p.
6. García Yebra V. Claudicación en el uso de preposiciones / V. Garcí Yebra. - Madrid: Gredos, 1988. - 287 p.
7. Hanssen F. Gramática histórica de la lengua castellana / F. Hanssen. -- Halle a.S.: Niemeyer, 1913. – 367 p.
8. Hertel V. Der Gebrauch lokaler Präpositionen in Adverbialien im Deutschen des 18. Jahrhunderts / V. Hertel. – Berlin, 1982. - 157 S.
9. Keniston H. The Syntax of Castilian prose: The sixteenth century / H. Keniston - Chicago: The Univ. of Chicago Press, 1937. - 374 p.
10. Koike K. Algunas observaciones sobre colocaciones sustantivo-verbales/ K. Koike // Gerd Wotjak. Estudios de fraseología y fraseografía del español actual. Vervuert Iberoamericana. -1998. - P. 245-255.
11. Lindqvist Ch. Zur Entstehung von Präpositionen im Deutschen und Schwedischen / Ch. Lindqvist // Linguistische Arbeiten, 311. - Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1994. - 323 S.
12. Seco R. Manual de gramática español / R. Seco. - Madrid: Aguilar, 1954. – 217 p.
13. Ueda H. Frases prepositivas del español / H. Ueda // Revista de la Facultad de Ciencias Humanísticas de la Univ. de Tokio. – 1990. – P. 9-33.

УДК 811.112'43

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АЛЮЗІЇ В АНГЛОМОВНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Прокопець М. І.

В даній статті ми описуємо основні особливості синтаксичної структури алюзій в англomовних рекламних повідомленнях. Ми аналізуємо прагматичні особливості рекламного дискурсу, що впливають на застосування стилістичних та синтаксичних засобів в таких повідомленнях

Ключові слова: алюзія, рекламний дискурс, прагматика, синтаксично-стилістичні засоби.

В данной статье мы описываем основные особенности синтаксической структуры аллюзий в англоязычных рекламных сообщениях. Мы анализируем прагматические особенности рекламного дискурса, которые влияют на применение стилистических и синтаксических приемов в таких сообщениях.

Ключевые слова: аллюзия, рекламный дискурс, прагматика, синтаксические стилистические приемы.

In this article we describe the main peculiarities of the syntactic structure of the allusion in the English advertising messages. We analyze the pragmatic peculiarities of the advertising discourse that influence the usage of stylistic and syntactic expressive means in these messages.

Key words: allusion, advertising discourse, pragmatics, syntactic stylistic expressive means.

Рекламний дискурс є частиною медійного дискурсу, що в сьогодення постає одним з самих популярних та досить стрімко розвивається. Дискурс медіа має на меті вплив та зміну/формування думки реципієнта, в тому числі, за допомогою інформаційного навантаження.

Англomовні рекламні повідомлення, що продукуються в основному в США, є провідними в даній сфері. Такі повідомлення реалізуються не лише в англomовному суспільстві, а й в країнах, де державними мовами та мовами для спілкування постають мови різних сімей. Англomовна реклама, що ґрунтується на використанні алюзії, реалізується також на теренах України.

Така популярність та прогресивність англomовної реклами зумовлює її особливість нашого дослідження, що полягає в аналізі англomовних комерційних рекламних повідомлень з використанням алюзії. Використання цього стилістичного засобу слугує причиною застосування інших мовних засобів, прийомів, що зумовлює певну специфіку і відображається на синтаксичних особливостях саме у рекламних повідомленнях даного типу. Тому ми вважаємо за необхідне дослідити такий вагомий пласт рекламного дискурсу, бо рекламні повідомлення з використанням алюзії складають 36% усіх комерційних рекламних повідомлень.

Актуальність такого дослідження полягає у вагомості його результатів для теоретичних праць зі стилістики та маркетингу, а також для подальшого практичного застосування у створенні рекламних повідомлень.

Варто зауважити, що інтенція реклами постає основною функцією, яка впливає на всі інші особливості рекламного дискурсу, зокрема на стилістичні, фонетичні та морфологічні, що відображається на синтаксичних, чи впливає з них. Оскільки за допомогою вищезгаданих засобів можливо надати необхідного значення, відтінку та інших якостей рекламному повідомленню. Тому в нашому дослідженні прагматична складова рекламного дискурсу розглядається як основна.

Синтаксичні особливості рекламного дискурсу з використанням алюзії ще не поставали проблемою дослідження інших вчених, що зумовило наш інтерес до викладення даної теми у цій статті.

Алюзію в інших дискурсах була досліджена рядом вчених – Л. Д. Бурковська, В. С. Воеводська, Л. В. Грек, О. М. Дронова, К. О. Комарова, О. О. Лавриненко, А. А. Тютенко, Н. А. Хімуніна, G. Hermeren, M. Leddy, P. Lennop та інші.

Предметом нашого дослідження постає синтаксична структура алюзій в англomовному комерційному рекламному дискурсі.

Метою дослідження є аналіз синтаксичних особливостей алюзій в рекламному дискурсі, дослідження прагматичного навантаження, яке зумовлює певні синтаксичні особливості, а також аналіз стилістично-синтаксичних засобів, які використовуються в таких рекламних повідомленнях.

Матеріал дослідження становить 1400 рекламних повідомлень, що містять алюзію.

Ми маємо гіпотезу, що певні типи речень переважатимуть, що може бути зумовлено певними ознаками як рекламного дискурсу, так і характерних алюзій.

Такі рекламні повідомлення мають певні сталі ознаки, наприклад – алюзія у рекламі притаманна в основному комерційному рекламному дискурсу та використовується в коротких рекламних повідомленнях – слоганах. Такі особливості зумовлені інтенцією комерційного рекламного дискурсу та доцільністю застосування у ньому алюзії, а також принципами такого впливу.

Алюзія – це (лат. *allusio* – натяк) – художньо-стилістичний прийом – змісто-ве відсилання, часто семантично-структурне використання виразу, який натякає на певний літературний твір, сюжет чи образ, кінематографічну, міфічну, історичну подію, побутовий факт з розрахунку на певну ерудицію та обізнаність аудиторії, покликана розгадати закодований зміст цього повідомлення.

Використовуючи алюзію, продуцент звертається до вже відомої реципієнту інформації у видозміненому вигляді, що змушує реципієнта підсвідомо закарбувати у пам'яті інформацію, подану у рекламному повідомленні, та відповідно відреагувати, піддавшись впливу, а саме придбати товар чи послугу.

Дана особливість також пояснює використання алюзії у слоганах. Алюзію в рекламі не має сенсу розписувати у великому рекламному повідомленні, оскільки таким повідомлення притаманна, перш за все, інформаційна складова. Також такі повідомлення розраховані на іншу категорію потенційного споживача, зокрема це професійно спрямовані товари, товари для чоловіків та ін., тобто це товари та послуги, які потребують детального вивчення функцій, властивостей, характеристик.

Алюзія використовується у рекламі товарів та послуг, які можна придбати, радше керуючись емоціями, реакцією на стислу інформацію, подану в рамках рекламного повідомлення, що містить алюзію і т.д.

Завдяки певним обмеженням рекламних повідомлень, що містять алюзії наше дослідження звужене до аналізу синтаксичних особливостей англomовних комерційних слоганів з натяком на певну реалію чи факт.

Короткі рекламні повідомлення – слогани, як правило, не перевищують одного-двох, а максимум трьох речень. Наприклад – “Grapes, like children, need love and affection” (реклама Almaden, що побудована на відсиланні до побутового факту, що дітям необхідна любов та хороше ставлення), “Easy as Dell” (реклама комп'ютерів, що натякає на простоту їх використання та відсилається до виразу “easy as two plus two”), “Eye it, try it, buy it”, “More choice. More style. More you.” (реклами Chevrolet та Kaldor Shop, що є структурними алюзіями на вираз латиною “veni, vidi, vici”). Як бачимо, інформаційне навантаження у таких повідомленнях досить обмежене. Акцент лежить на певному емоційному впливі.

Досліджуючи рекламне повідомлення, варто пам'ятати, що це продукт праці команди, яка складається з спеціалістів різних сфер – маркетингу, психології, соціології і т.д., а тому у рекламі не буває випадкових слів, типів речень, їх довжини. Аналізуючи рекламне повідомлення, можна піти від зворотнього, досліджуючи ціле та його окремі частини, дійти до причин використання цих засобів. У рекламі все пов'язано, а тому маючи кінцевий результат – вдалу чи невдалу рекламу, тобто дієву чи не дієву рекламу, ми можемо пояснити функції,

які виконують, або мали б виконувати лінгвальні та екстралінгвальні засоби, які були застосовані у кожному рекламному повідомленні.

Проаналізувавши матеріал дослідження, можемо зауважити, що загалом були використанні прості речення. Вони складають 98% усіх речень англомовного рекламного комерційного дискурсу з уживанням алюзії. Даний факт досить легко пояснити. Прості речення легкі для розуміння та сприйняття, а тим паче, для запам'ятовування. Також такі речення підпадають під правило лаконічності та простоти реклами загалом [1, с. 47].

В просте речення досить складно вкласти всю інформацію, яку можливо подати про товар чи послугу. Проте слогани з коротких простих речень відповідають закону мінімізації інформації в сучасному світі та суспільстві. В середньому рекламне повідомлення, що містить алюзію, складається з 6-7 слів. Наприклад: "Neighbor's envy, owner's pride – ondia TV in India", "Sleep well knowing your pet is covered" – страхова компанія.

Розглядаючи довжину повідомлення з одного простого речення, то вона в середньому складає 4-5 слів, наприклад "Paradise has an address" – Las Vegas, "The jeans that built America" – Levis.

Розглянувши наповнення таких речень, ми можемо зауважити, що вони майже завжди містять іменник, дієслово та/або прикметник позитивної конотації (можливі різні варіанти поєднання вищезгаданих частин мови).

Загалом рекламні слогани складають прості поширені речення, оскільки вони все ж дозволяють подати певну інформацію та водночас є простими для сприйняття.

За метою висловлювання найчастіше вживаними є розповідні речення (92%) – "Between love and madness lies Obsession" (Calvin Klein). Попри те зустрічаються майже всі типи речень. Питальні – "Do you...Yahoo!? – Yahoo!" Варто зауважити, що питальні речення зазвичай постають звичайним питанням, як у наведеному прикладі. Оскільки, якщо питання деталізувати, об'єм речення автоматично зростає та ускладнить розуміння. Деякі типи питань притаманні лише для теле- чи радіо-реклами, або ж для обох, як наприклад альтернативне запитання "To buy or not to buy" – структурно-літературна алюзія, що була використана і як реклама, і як назва книг та телешоу. Варто зауважити, що реклама, яка сприймається на слух надто відрізняється від реклами, що сприймається органами зору, а наше дослідження не присвячене порівняльному аналізу. Тому можемо зауважити лише, що в теле- та радіо-рекламі будуть присутні такі явища, які для реклами письмової не є типовими, як наприклад, окличні речення, що зумовлено типом сприйняття інформації реципієнтом та похідними явищами та особливостями.

Часто використовуються у рекламних слоганах з використанням алюзії наказові речення, які виражають більшою мірою оптатив, ніж імператив. Такий підхід продуцентів реклами цілком очевидний, оскільки, пряий наказ негативно вплинув би на реакцію реципієнта, оскільки будь-який тиск людина сприймає негативно, особливо в сучасному антропоцентричному суспільстві, де високо цінується свобода особистості. Задля уникнення прямого очевидного впливу створюються різноманітні методи впливу. Реклама застосовує зазвичай оптатив у першій частині рекламного повідомлення, а у другій, зображуючи результат, який може принести використання послуги (товару) – "Keep that school girl complexion", "Have a break – have a kitkat", "Never underestimate the importance of local knowledge".

Можемо зауважити, що у рекламі з використанням алюзії з'являються усі частини речення. Рідко зустрічаються речення, де були б присутні лише підмет та присудок, частіше це буде присудок (з/без підмета) та додаток та/чи обставиною, або ж підмет з іншими частинами речення.

Варто зауважити, що у рекламному дискурсі, зокрема ті, що містять алюзії, використовуються самі прості варіанти підмета та присудка, продуцент уникає складних конструкцій.

Підмет зазвичай виражається іменником або особовим займенником – "The Future's bright; The Future's Orange", "You are in good hands with Allstate".

Присудок, як правило, виражається дієсловом – “Like a good neighbour State Farm is there”, “The greatest tragedy is indifference”.

На відміну від інших типів дискурсу, в рекламному дискурсі переважають прості конструкції на всіх рівнях, окрім прагматичного, де конструкції і схеми постають непомітними для реципієнта, проте безумовно впливають на нього.

Щодо синтаксично-стилістичних засобів, то використовуються вони досить активно в рекламному дискурсі. Одним з найуживаніших засобів можемо назвати еліпсис, один з синтаксично-стилістичних засобів редукції моделі речення, – упущення в реченні підмета, присудка або обох [2, с. 73]. Вище ми згадували про частоту використання таких речень. Ми можемо пояснити таку частоту використання цього засобу тим, що інформації-засобу впливу має бути максимально багато вкладено в мінімум лексичних одиниць, і часто інші частини мови, які не можуть в реченні постати підметом чи присудком, можуть краще виразити суть повідомлення. Наприклад – “All suppa, no urra”. З тієї ж причини використовуються називні речення, загалом поширені та апозіопезис – “Sharp Minds. Sharp Products”, “Do you ... Yahoo!? – Yahoo!”. Рідше використовують парцеляцію, задля наголошення на певних частинах, покрокової інструкції, де чітко визначені частини – “There comes a time when execution is more important than theory. Go on. Be a Tiger”.

Синтаксично-стилістичні засоби редукції моделі речення є часто вживаними, оскільки не суперечать правилу економії мовних одиниць та лаконічності тексту.

Синтаксично-стилістичні засоби розширення моделі речення не є такими поширеними, оскільки суперечать вищезгаданим правилам. Використовуючи такі засоби, продуцент автоматично відмовляється від використання ряду інших лексичних та стилістичних засобів. Тому в рекламному дискурсі з використанням алюзії ми спостерігаємо тільки нечасте застосування повторів. Наприклад (анафора) – “More choice. More style. More you.”, перелічення – “It was made with a sweetener. Do the words “have”, “cake” and “eat” it come to mind?”

Таким чином можемо побачити, що застосування синтаксично-стилістичних засобів є цілком логічним та обґрунтованим. Стосовно інших засобів цього типу, можемо зауважити, що їх застосування не є доцільним в рекламних слоганах, оскільки їх не завжди просто поєднати з алюзією. Тому вони можуть застосовуватись поодинокі і не мають статистичного значення для нашого дослідження.

Варто зауважити, що вживання майже всіх типів та різновидів речень та широкого спектру синтаксично-стилістичних засобів зумовлено тим, що рекламний дискурс імітує діалог, спілкування між продуцентом реклами та її реципієнтом (потенційним споживачем). Таким чином, як і в реальному спілкуванні в рекламному дискурсі зустрічаються повідомлення у різних формах. Проте, варто зауважити, що у будь-якому рекламному повідомленні, в тому числі, що містить алюзію, існує прагматичне навантаження впливу на реципієнта і форма повідомлення, що нагадує форму комунікації – це лише одна з функцій впливу на реципієнта. Це випливає з основи визначення комунікації, як обміну будь-якою інформацією. На протигагу стандартам комунікації в рекламі інформацію отримує лише реципієнт.

Важливим є те, що реципієнт не може уникнути сприйняття реклами, завдяки сучасним технологіям впливу, реципієнт звертає увагу на яскраві кольори, цікаве зображення і швидко читає повідомлення приблизно з 6 слів (за 2,4 секунди). Це означає, що за 18 секунд реципієнт може повністю усвідомити повідомлення. Такий маленький відрізок часу, який йде на сприйняття реклами, майже не дає можливості реципієнту уникнути її сприйняття, що є ще однією підставою для використання коротких простих речень.

Ми можемо зауважити, що в англійських комерційних рекламних слоганах з використанням алюзії є типові риси, використання яких нерозривно зв'язано з теорією впливу реклами. Такими рисами є використання простих коротких речень (в кількості від одного до трьох). В таких реченнях зазвичай відсутні складні конструкції і часто використовуються різні типи редукції моделі речення. Засоби розширення тексту не являються часто вживаними для такого типу

рекламних повідомлення. Проаналізувавши синтаксичні особливості таких слоганів, ми можемо підтвердити тенденцію лаконічності реклами. Перспективу дослідження бачимо у аналізі синтаксичних особливостей рекламних повідомлень з використанням інших стилістичних засобів.

Література

1. Зирка В. В. Манипулятивные игры в рекламе: Лингвистический аспект. / В. В. Зирка. – Изд. 2-е испр. – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 256 с.
2. Єфімов Л. П. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз. Учбово-методичний посібник / Л. П. Єфімов, О. А. Ясінецька. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 240 с

УДК 811.161.2

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СКЛАДНИХ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У ПОЕТИЧНОМУ СИНТАКСИСІ СОФІЇ МАЙДАНСЬКОЇ

Тєлєжкіна О. О.

У статті розглядаються складні безсполучникові речення з однофункціональними і різнофункціональними предикативними частинами, які активно вживаються у віршованих творах С. Майданської. Розглядувані синтаксичні одиниці як активний компонент поетичного синтаксису мисткині вповні реалізують свій виражально-художній і текстотвірний потенціал.

Ключові слова: складне безсполучникове речення, поетичний синтаксис, виражально-художній потенціал, текстотвірний потенціал.

В статье рассматриваются сложные бессоюзные предложения с однофункциональными и разнофункциональными предикативными частями, которые активно употребляются в стихотворениях С. Майданской. Анализируемые синтаксические единицы как активный компонент поэтического синтаксиса поэтессы полностью реализуют свой художественный и текстообразующий потенциал.

Ключові слова: сложное бессоюзное предложение, поэтический синтаксис, художественный потенциал, текстообразующий потенциал.

This article deals with analyzes of complex asyndetic sentences with monofunctional and multifunctional predicative parts that are actively used in the poetic works of S. Maidanska. As an active ingredient of poetic syntax of the writer the studied syntactic units fully realize their expressive and artistic and text forming potential.

Key words: complex asyndetic sentence, poetic syntax, expressive potential, text forming potential.

Синтаксис віршової мови тривалий час викликає у мовознавців науковий інтерес. До питання синтаксичної організації поетичних творів неодноразово зверталися такі вітчизняні дослідники, як О. П. Безпалько [1], С. Я. Єрмоленко [7; 8], А. П. Загнітко [9; 10], В. Г. Мариниченко [13], А. М. Поповський [14], Г. М. Удовиченко [15], І. М. Уздиган [16]. Окремі риси стилістичної реалізації складних сполучникових речень і багатокомпонентних конструкцій у поезії розглядали О. С. Грановська [3], Н. Я. Грипас [4], О. О. Кузьмич [11], В. В. Лобода [12]. Стилiстичні й естетичні функції складних безсполучникових речень залишаються поза увагою дослідників і висвітлюються в поодиноких розвідках, зокрема С. І. Дорошенка [5], Т. І. Вавринюк [2]. Проте особливості функціонування складних речень безсполучникового типу в поетичних творах потребують більш детального вивчення. У зв'язку з цим уважаємо, що на часі аналіз складних безсполучникових конструкцій, репрезентованих у віршах Софії Майданської. Актуальність пропонованої розвідки підкреслюється ще й тим, що творчість цієї поетеси з погляду стилістичного синтаксису раніше не була досліджена.

Мета статті – проаналізувати особливості реалізації складних безсполучникових речень у поетичних творах С. Майданської, уміщених у поетичній збірці “Зійшло мені сонце печалі”, з’ясувати їхні виражальні можливості.

Спостереження над використанням складних безсполучникових речень у творах С. Майданської засвідчили, що мисткиня удається до вживання обох структурно-семантичних класів аналізованих синтаксичних утворень (за класифікацією С. І. Дорошенка [6, с. 33]). Активно представлені і речення з однофункціональними предикативними частинами, як-от: *Бродила музика густа, / Хмільний метелик сів на руку* (“Музика”) або *Прозорими стеблами / він торкнувся землі, / він струсив на плечі / дзвінки, ядровиті / зерна* (“Переді мною...”), і з різнофункціональними, наприклад: *Не переймай мене на бистрині / Жорстким льодивом речей свавільних, / Я від прокляття і закляття вільна, /*

Побілена, як вишня навесні (“Не переймай мене на бистрині...”) чи *Я раптом зрозуміла, милий Боже, / Ніхто це диво знищити не зможе* (“В городі ріс горох і пастернак...”). Такі конструкції, вжиті в монологічному й діалогічному мовленні, мають значні виражальні можливості. Прикладом використання розглядуваних синтаксичних утворень як реплік у діалогічному мовленні можуть бути такі рядки: *Ще є час, – ти сказав, – це попереду ніч...* (“Лист 1”) або *[Крізь штахети / з цікавістю він зазирає у двір / і кволо усміхається. / Пси казенні / аж надривались.] / – Хлібця, дайте хлібця, / я сирота* (“Лист 4”). Ілюстрації вживання аналізованих речень у монологічному авторському мовленні становить переважна більшість дібраних прикладів, як-от: *Десь тур зламав кремінний ріг, / Десь молодість твоя осіння, / Танцює вітер до зомління. ... Згадай мене, я вічний спогад. / Забудь мене, я забуття* (“Хто я? Чи курява доріг...”).

С. Майданська вводить складні безсполучникові утворення в пейзажні замальовки, як, наприклад, у вірші “Соната вужа”: *Ріку свого тіла несе він, / таку повнокровну, глибоку, / поглянь, крізь плінний спокій / посміхається чисте дно* чи “Вечір”: *Старий веде корову з паші, / теленькає зоря вечірня*. Відчуваючи себе часточкою природи, поетеса зображує людину і природу у нерозривному зв’язку, який допомагають підкреслити не лише відповідні лексичні засоби, а й первинне безсполучникове поєднання предикативних складників ужитих речень: *Не ремстуй, / не журися – / бачиш – / маленький ремез / моторно / гніздо чіпляє / за твій мізинець* (“Отут зупинимось...”) або *Ти збудував цей дім / край білої дороги, / він з каменя життя, / він дерева тривоги* (“Ти збудував цей дім...”). Й робить філософське узагальнення про людину й природу як неподільне ціле, що перетікає одне в одне, а отже, – про сенс життя: *Ти здобуваєш в ній своє безсмертя, / вона своє – / здобуде у тобі* (“Похвала воді”).

Поетеса активно вживає складні безсполучникові конструкції не лише для зображення картин зовнішнього світу. За допомогою цих речень автор відтворює емоційні переживання ліричного героя. Використання “обірваного” речення підкреслює високий рівень експресивності висловленого: *Я мушу дочекатися тебе, / я мушу...* і далі обґрунтування такого психоемоційного стану: *Стара вже стала, / раптом – не впізнаєш* (“На кам’яних скрижальях...”).

У С. Майданської складні безсполучникові утворення активно представлені і в громадянській ліриці, де порушується проблема забуття дітьми рідної мови: *Ти, соколе, пізно сюди прилетів, / твій син вже тебе не знає, / він давно папугою став / і соромиться мови твоєї* (VIII, із циклу “Варіації на теми дум”). Таке безсполучникове поєднання предикативних частин завдяки їхній чіткій структурній окресленості допомагає авторові наголосити на гостроті висловленого. Не менш важливе стилістичне навантаження несе складна безсполучникова конструкція, що займає фінальну позицію у вірші, де поетеса говорить про свою любов до рідного краю: *Не покидай мене, / єдиний краю, / до тебе пригорнувшись, / я повторяю* (“Горілиць лежить моє село...”). Важливість сказаного підкреслює імператив і заперечення у першому складнику безсполучникового утворення.

Так само влучно поетеса вживає аналізований різновид речень в інтимній ліриці, розкриваючи читачеві найпотаємніші переживання й найглибші таємниці душі: *Я здичавіла од волі, / довге сплутавши коріння, / хтось крилату мою долю / розчахнув у нетерпінні* (“Я, мов сад без огорожі...”) – тут відчувається стрімкість, рвйність, ніби ліричний герой хоче якомога швидше розповісти про свій внутрішній стан. Натомість у вірші “Стежка в саду...” спостерігаємо спокійний плін оповіді, викладеної за допомогою безсполучникових складних речень: *[Стежка в саду. / Достигають порічки.] / Жадібно п’єш – / я дивлюся-дивлюся, / жодної краплі пролити боюся. / Б’ється он жилка / у тебе на скроні, / шрам на зап’ясті – / це од січкари, / ще як в дитинстві...* – читачеві розкривається картина одухотвореного милування й зачасного хвилювання від спілкування з коханим. Розміреність викладу, що досягається через безсполучниковість, спокій, що струменить із кожного рядка, допомагають читачеві відчути всю насолоду від близькості двох закоханих, якої ліричний герой сповнений в цю хвилину: *Ти поруч, / ти слухаєш тіло моє, / як музику зорепаду, / як вишню, / стиглу, терпку, / ти ловиш його / вустами / і міцно, / як пам’ять і правду, /*

мене пригортаєш, / одягнути тільки в покірність, / у ніжну покірність (“Народження”).

Окрім виражально-художнього потенціалу, вияв якого підтверджують усі наведені приклади, складні безсполучникові речення мають потужний текстотвірний потенціал. Розглядуваний різновид синтаксичних одиниць відіграє важливу роль у структурній організації поетичного тексту. Ужиті в зачині твору – початок першої строфи або вся перша строфа – складні безсполучникові речення зображують навколишній світ, в якому живе ліричний герой: *Провінція, костюл, музична школа* (“Органіст”), або розкривають обставини розвитку подій, відтворених у вірші: *Він безпечальний, світиться душа / В його розхристаній, веселій волі. / Ось має хлібчик, має дрібку солі, / Йому стає ще й пригостить лоша* (“Дурний Володя”), завдяки чому читач налаштовується на сприйняття подальшої оповіді. Основна частина віршованого твору теж може передаватися за допомогою аналізованих речень:

<i>Візьми мене з собою,</i>	<i>Гніздо на стежку впало,</i>
<i>мій вірний, мій далекий,</i>	<i>втекла весела птиця,</i>
<i>душа моя зелена,</i>	<i>рікою золотою</i>
<i>мов зрубана смерека.</i>	<i>пливе моя живиця</i>
	<i>(“Візьми мене з собою...”)</i> –

тут простежуємо розгортання роздумів ліричного героя. Крім того, складні безсполучникові речення спостерігаються і в сильній фінальній позиції – як наприкінці строфи, так і в кінці усього поетичного твору:

*[Ти поспішаєш?]
Постривай,
ще буде час
нам повернутися
до самого початку,
ще буде час
на землю намотати
новий клубок
вогню і льоду.*

*Ти – сонячний годинник,
Я – тінь твоя* (“Ти – сонячний годинник...”).

Наведені приклади засвідчують, що досліджувані синтаксичні конструкції беруть участь у забезпеченні формального зчеплення окремих елементів поетичного тексту й розвитку його смислового зв'язку, а відтак забезпечують реалізацію таких важливих ознак тексту, як зв'язність і цілісність.

Сказане підтверджують приклади віршованих творів, в основі структурної будови яких лише складні безсполучникові речення, як-от:

*Я давно з тобою поруч,
я – твій відблиск в темній хвилі,
сяєво твоє струмує
наче кров в моєму тілі.*

*Неспокійний і глибокий
час тече між берегами,
я до плину вікового
прицвяхована зірками.*

*На піску, на білій ріні,
як вода – я чиста й гола,
в мене каменем хтось кине –
розійдуться світлі кола* (“Я давно з тобою поруч...”).

Викладене підтверджує думку, що складні безсполучникові речення з однофункціональними і різнофункціональними предикативними частинами активно вживаються в проаналізованих віршованих творах. Розглядувані синтаксичні одиниці вповні реалізують свій виражально-художній і текстотвірний потенціал, що доводять наведені у розвідці ілюстрації. Усе це дозволяє зробити

висновок про те, що складні безсполучникові речення є активним компонентом поетичного синтаксису Софії Майданської.

Продовження розпочатого дослідження вбачаємо у вивченні аналізованих синтаксичних конструкцій із погляду їхньої комунікативно-прагматичної організації.

Література

1. Безпалько О. П. Із спостережень над синтаксисом “Кобзаря” / О. П. Безпалько // Українська мова і література в школі. – 1964. – №4. – С. 29 – 32.
2. Вавринюк Т. І. Стилістичні функції складних безсполучникових речень у поезії В. Симоненка / Т. І. Вавринюк // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: Збірник наукових праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2011. – Вип. 6. – С. 556 – 562.
3. Грановська О. С. Складне речення в поезіях Ліни Костенко / О. С. Грановська // Сучасна філологія: проблеми, пошуки, розвідки. – Рівне, 1993. – Вип. 1. – С. 11.
4. Грипас Н. Я. Складні багатокомпонентні речення з різними засобами і типами зв'язку в поетичному мовленні П. Грабовського: (Формально-граматичний аспект) / Н. Я. Грипас // Проблеми граматики і лексикології української мови. – К., 2001. – С. 186 – 190.
5. Дорошенко С. Функціонування безсполучникових складних речень у художньому стилі / С. Дорошенко // Ритми сучасної філології: Збірник наукових статей. – Львів: ПАІС, 2007. – С. 298 – 303.
6. Дорошенко С. І. Складні безсполучникові конструкції в сучасній українській мові / С. І. Дорошенко. – Х.: Вища школа, 1980. – 152 с.
7. Єрмоленко С. Я. Синтаксис віршової мови / С. Я. Єрмоленко. – К.: Наукова думка, 1969. – 94 с.
8. Єрмоленко С. Я. Синтаксис поетичного мовлення Миколи Бажана / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1967. – №1. – С. 76 – 81.
9. Загнітко А. П. Особливості сучасної української синтаксичної поезики / А. П. Загнітко // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Донецьк, 1999. – Вип. 5. – С. 284 – 297.
10. Загнітко А. П. Синтаксична поезика Івана Драча / А. П. Загнітко // Функціонально-комунікативні вияви прагматичних одиниць. – К., 1997. – Вип. 5. – С. 152 – 158.
11. Кузьмич О. О. Виразальні можливості складного речення у творчості Ліни Костенко / О. О. Кузьмич // Актуальні проблеми сучасної філології: Мовознавчі студії. – Рівне: РДГУ, 1999. – С. 39 – 43.
12. Лобода В. В. Складні синтаксичні конструкції з підрядними додатковими реченнями в поетичних творах Т. Шевченка / В. В. Лобода // Питання шевченкознавства: Доповіді та повідомлення на науковій конференції. – Черкаси, 1964. – С. 106 – 108.
13. Мариниченко В. Г. Деякі синтаксично-стилістичні особливості байок Л. Глібова / В. Г. Мариниченко // Дослідження з української мови: Збірник статей аспірантів та дисертантів. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – С. 74 – 85.
14. Поповський А. М. Поетичний синтаксис Миколи Кузьменка / А. М. Поповський // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: Збірник наукових праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2011. – Вип. 6. – С. 664 – 671.
15. Удовиченко Г. М. Стилістично-естетичні особливості синтаксису (за текстом твору “Крізь роки і печалі” Л. Костенко) / Г. М. Удовиченко // Проблеми граматики і лексикології української мови. – К., 1998. – С. 120 – 125.
16. Уздиган І. М. Синтаксис байок Л. Глібова / І. М. Уздиган // Культура слова. – 1988. – Вип. 35. – С. 66 – 70.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Майданська С. Зійшло мені сонце печалі: [поезії] / Софія Майданська. – К.: Факт, 2007. – 284 с.

811.11-112: 81'367.7

ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ЕЛІПСИСУ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**Туришева О. О.**

Статтю присвячено розгляду найбільш відомих та авторитетних класифікацій еліпсисів у німецькій мові. Представлена публікація покликана роз'яснити термінологічні розбіжності у тлумаченні основних структурних типів еліптичних конструкцій з метою уникнення непорозумінь у їх дефінуванні.

Ключові слова: еліпсис, класифікація, мовний та позамовний контекст

Статья посвящена рассмотрению наиболее известных и авторитетных классификаций эллипсисов в немецком языке. Представленная публикация призвана разъяснить терминологические разночтения в толковании основных структурных типов эллиптических конструкций с целью их корректного дефинирования.

Ключевые слова: эллипсис, классификация, языковой и внеязыковой контекст.

The article is concerned with the most known and respected classifications of ellipses in German. The research paper aims to elucidate the terminological differences in interpretation of the main structural types of elliptical constructions.

Key words: ellipsis, classification, linguistic and extra-linguistic context.

Аналіз еліптичних конструкцій завжди викликав жвавий інтерес серед дослідників. Так, дослідженням структури та функціонування еліпсисів займалися А. Беттен, К. Буслер, Л. Гофман, В. Кіндт, В. Клейн, Г. Крюгер, Р. Рат, М. Селтінг, К. Швабе, П. Шлобінські та ін. Переважна більшість таких досліджень ґрунтується виключно на розмовній мові, що є абсолютно зрозумілим і виправданим з огляду на такі її характеристики, як природність, спонтанність, ситуативність тощо. Аналіз останніх публікацій названих вище авторів показав неоднорідність у підходах до класифікації еліптичних конструкцій. Це призводить до різного тлумачення отриманих результатів досліджень. Так, наприклад, у наступних визначеннях мова йде про один і той самий тип еліпсису: контекстозалежний (kontextabhängig) еліпсис (В. Клейн), ситуативний (situativ) еліпсис (К. Швабе), незалежний від оточення (umgebungsunabhängig) еліпсис (В. Кіндт). Таким чином, основним завданням представленої статті є опис і характеристика різних підходів до класифікації еліпсисів з метою уникнення непорозумінь у дефінуванні основних типів еліптичних конструкцій.

Еліпсис (die Ellipse) – це опущення певних частин/членів речення або висловлювання. Мова йде про виключення певних, граматично необхідних, але при цьому неважливих для змісту висловлювання, компонентів/членів речення в середині фрагментарної рамкової конструкції [6, с. 64].

Розглянемо два приклади:

(1) *Angela kauft den grünen Rock und Anna [kauft] den roten [Rock].*

(2) **Angela kauft den grünen Rock und Anna [kauft] [den roten] Rock.*

Прийнятність і зрозумілість прикладу (1) і алогічність прикладу (2) дають підстави стверджувати, що еліпсація не відбувається самовільно та випадково, вона допускає опущення тих, елементів речення, які є неважливими для розуміння змісту висловлювання та/або можуть бути відтворені з мовного або позамовного контексту. Наявність такого контексту або усвідомленість ситуації спілкування є обов'язковою, оскільки, наприклад фрази

“На 15те, 58ий, купе до Євпаторії” (біля залізничної каси)

“Один український” (у хлібному магазині)

“Ich den schwarzen” (в ресторані/кафе і т.п.)

стають зрозумілими лише тоді, коли відома ситуація спілкування.

Той, хто не розуміє ситуативного контексту, може не зрозуміти еліптичні конструкції, наприклад:

(3)

SA: *IEltstelle von drElundsechzig nullZwo.*

LS: *drElundsechzig nullzwo KOMmen.*

SA: *der drElundsechzig nullZwo auf empfang bis zwAnzig UHR mit dem NEUNsechundsEchzig [...]*

LS: *bau VIERunddreißig Sonneninsel Müller hans LIEgend. JUspi ce zwAnzig mit der ZWOhundertzwOundzwanzig um zwÖlf uhr EINS.* [8, с. 108]

Очевидно, що зміст прикладу потребує пояснення. Це розмова по рації між санітаром швидкої та черговою диспетчерською службою. Санітар виходить на зв'язок з диспетчером, називаючи номер автомобіля (6302). Після того як диспетчер підтверджує запит на виклик, санітар повідомляє про тривалість своєї зміни (до 20 години) і номер рації (966). Диспетчер дає вказівки: пацієнт на ім'я Hans Myller повинен бути доставлений з університетської клініки, корпус 34, станція Sonneninsel, на носилках (liegend) до госпіталю Juliuspital (juspi), відділення с20. До журналу реєстрації заноситься номер (222) і час передачі (12 год. 01 хв.) виклику [8, с. 108].

Беручи до уваги, приклади (1) і (3) можна зробити висновок про те, що в першому прикладі випущена інформація відтворюється з контексту, а у третьому – лише через ознайомлення з ситуацією спілкування. Критерій включення мовного або позамовного контексту (маємо на увазі ситуативний та соціально-історичний контекст – прим. автора) зумовлює виділення двох основних груп еліпсисів, термінологічне визначення яких не є однорідним.

Так, В. Клейн розрізняє “контекстозалежний” (kontextabhängig) та “контекстоконтрольований” (kontextkontrolliert) еліпсис. Перший тип виявляє залежність від ситуативного, а другий – мовного контексту. До **контекстозалежних** еліпсисів, на думку Клейна, належать:

- вивіски і т.п.: *Heiße Würstchen*;

- еліптичні типи текстів: телеграми: напр., *Komme Freitagabend mit Verlobter*;

- сталі вирази: *Mir nach!, Feuer!*;

- лексичні еліпсиси: *Otto sitzt [im Gefängnis]*;

- еліпсиси обумовлені особливостями обробки мовлення: наприклад, граматично некоректні висловлювання при афазії;

- еліпсиси обумовлені розвитком: висловлювання моно- та білінгвів [5, с. 767].

До групи **контекстоконтрольованих** еліпсисів він зараховує:

- **координативні** еліпсиси [Klein 1993, с. 779]:

1) геппінг (Gapping) – опущення ідентичного дієслова: *Eva kann Schi laufen und Klaus [kann] Fußball spielen* – Т.О.;

2) ВФ-еліпсис (VP-Ellipse) (ВФ – вербальна фраза – прим. авт.) – редукція всієї вербальної фрази: *Du musst deinen Vortrag nicht korrigieren, aber ich muss [meinen Vortrag korrigieren]* – Т.О.;

3) нульова анафора доповнення (Null-Complement Anaphor): *Du kannst natürlich ihr dein Auto leihen, aber ich meine, du musst nicht [ihr dein Auto leihen]* – Т.О.;

4) слусінг (Sluicing) – відтинання підпорядкованого питального речення безпосередньо після питального слова: *Eva will ihn heiraten und ich weiß warum [sie ihn heiraten will]* – Т.О.

- **ад'яценчні** еліпсиси (слідують безпосередньо один за одним і не допускають наявності між ними інших компонентів – прим. авт.):

1) питання-відповідь: *Wer schlug wen wo? – Alexander die Perser bei Issos*;

2) часткові правки: *Otto hat hundert Mark gewonnen. – [Nein,] Peter tausend verloren*;

3) часткові підтвердження: *Otto hat im Lotto gewonnen. – [Ja,] fast eine Million*;

4) паралельні продовження: *Ich komme heute abends. – Ich auch. – Ich nicht* [5, с. 768].

К. Швабе, вивчаючи еліпсиси, також ділить їх на дві групи. Еліптичні конструкції, розуміння яких ґрунтується на залученні ситуативних факторів та

знаннях людини про світ, авторка називає “ситуативним еліпсисом” (situative Ellipse), а такі, що можна інтерпретувати в рамках заданого мовного контексту, - “контексто-обумовленим еліпсисом” (kontextgestützte Ellipse) [7, с. 175].

Ґрунтуючись на залежності еліптичної конструкції виключно від мовного контексту, В. Кіндт виділяє “незалежні від оточення” (ungebungsunabhängig) та “залежні від оточення” (ungebungabhängig) еліпсиси. Основою для перших є ситуативний контекст, а для других – мовний [4, с. 162].

Такий тип еліпсису, який Клейн називає контекстозалежним, Швабе – ситуативним, а Кіндт – незалежним від оточення, широко представлений у газетних та журнальних заголовках, вівісках, рецептах, формах привітання та висловлення побажань, телеграмах тощо. Як вже було зазначено, утворення ситуативного еліпсису не є довільним підпорядковується певним граматичним закономірностям. Наприклад [3, с. 7]:

(4) Вівіска в магазині канцтоварів

4.1. *harte Bleistifte*

4.2. *Bleistifte hart*

4.3. **hart Bleistifte*

Інтерпретація прикладу (4) не може обмежуватися структурним та семантичним аналізом (див. приклад (2)), необхідним для розуміння є зміст інформації, прихований у позамовному контексті. Далі наведено можливі позаконтексті тлумачення змісту повідомлення прикладів 4.1. та 4.2.:

(5)

5.1. *In dieser Schublade befinden sich harte Bleistifte.*

5.2. *Den Inhalt dieser Schublade bilden harte Bleistifte.*

5.3. *Die Bleistifte in dieser Schublade sind hart.*

5.4. *Hier werden harte Bleistifte aufbewahrt.* [3, с. 8]

Зважаючи на очевидну залежність ситуативного еліпсису від знання / розуміння реципієнтом позамовного контексту, слід відмітити наступне: в усному мовленні експлікація “випущеної” інформації відбувається доволі легко, в першу чергу, завдяки тому, що спілкування відбувається в конкретній ситуації мовлення. Йдеться про “ситуативні зразки мовленнєвої поведінки”, очевидність яких завдячує добре налагодженим когнітивним та мовним механізмам розуміння [6, с. 65].

У писемному мовленні сприйняття та розуміння еліптичних конструкцій обумовлюється наявністю контексту з метою уникнення некоректного тлумачення імплікованих елементів висловлювання.

Типи еліпсису у спільній науковій розвідці К. Буслер та П. Шлобінські представлено так: аналіз еліпсисів ґрунтується на двох основних перспективах – прагматичній та синтаксичній. Перша група вивчає так звані еліпсиси “мовленнєвих актів” (Sprechhandlungsellipse), до яких належать імперативні (*Fünf Äpfel bitte*), експресивні (*Oh Mann!*), регулятивні (*Guten Tag*) та комунікативні еліпсиси (*Hm*). Вони є предметом дослідження теорії мовленнєвих актів і дискурс-аналізу. До другої групи належать координативні еліпсиси (Koordinationsellipse), предмет зацікавлення представників традиційних синтаксичних теорій, серед яких виділяють синдетичні та асиндетичні еліпсиси [1, с. 95].

Наприкінці 20 з'явилися також інші спроби класифікувати еліпсис. Основою таких класифікацій стали функціональні, функціонально-прагматичні та комунікативно-прагматичні вектори. Так, наприклад, функціонально-прагматична систематизація еліпсисів Л. Гоффмана розглядає ситуативний емпрактичний, фатичний еліпсис та еліпсис у тексті [2, с. 22-23].

Отже, представлена стаття покликана ознайомити дослідників, які цікавляться феноменом еліптичних конструкцій з точки зору їх породження, структури, функціонування, прагматики, з найбільш популярними підходами до типологізації еліпсису. Обрання тієї чи іншої класифікації повною мірою залежить від мети дослідження, тобто здійснюється в індивідуальному порядку. Основні непорозуміння пов'язані, насамперед, зі структурною характеристикою еліпсису. Викладений у статті матеріал дає право стверджувати, що з огляду на єдиний критерій їх виокремлення (залежність або незалежність еліпсису від мовного контексту) класифікацію можна вважати сталою і загальноприйнятною. Однак, зважаючи на певні термінологічні

розбіжності, слід зробити деякі роз'яснення: поняттями ідентичними можна вважати контекстозалежний еліпсис В. Клейна, ситуативний еліпсис К. Швабе та незалежний від оточення еліпсис В. Кіндта. Так само: контекстоконтрольований еліпсис В. Клейна = контекстообумовлений еліпсис К. Швабе = залежний від оточення еліпсис В. Кіндта. Перспективним в плані подальших досліджень є типологізація еліпсису з точки зору функціональних та комунікативно-прагматичних аспектів.

Література

1. Busler Ch. "Was er [schon] [...] konstruieren kann – das sieht er [oft auch] als Ellipse an." Über "Ellipsen" syntaktische Formate und Wissensstrukturen / Christine Busler, Peter Schlobinski // Peter Schlobinski (Hrsg.). Syntax des gesprochenen Deutsch. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1997. – S. 93-115.
2. Hoffmann L. Ellipse und Analepse / Ludger Hoffmann // Redder/Rehbein (eds.): Grammatik und mentale Prozesse. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1998. – S. 69-90.
3. Hofmann M. Verarbeitung elliptischer Satzkonstruktionen beim Sprachverstehen: Dissertation zur Erlangung des Grades der Doktorin der Philosophie ... / Monika Hofmann. – Frankfurt am Main, 2006. – 185 S.
4. Kindt W. Grammatische Prinzipien sogenannter Ellipsen und ein neues Syntaxmodell / Walter Kindt // R. Meyer-Hermann & H. Rieser (Hrsg.) Ellipsen und fragmentarische Ausdrücke. – Linguistische Arbeiten 148, Bd. 1. – Tübingen: Niemeyer, 1985. – S. 161-290.
5. Klein W. Ellipse // J. Jacobs, A. von Stechow, W. Sternfeld und Th. Vennemann (Hrsg.) Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. – Berlin: de Gruyter, 1993. – Vol.1. – S. 763-799.
6. Sanders W. Das neue Stilwörterbuch: stilistische Grundbegriffe für die Praxis / Willy Sanders. – Darmstadt: Wiss. Buchges., 2007. – 265 S.
7. Schwabe K. Syntax und Semantik situativer Ellipsen / Kerstin Schwabe. – Band 48. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1994. – 218 S. – Studien zur deutschen Grammatik.
8. Schwitalla J. Gesprochenes Deutsch. Eine Einführung / Johannes Schwitalla. – 3., neu bearbeitete Auflage. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2006. – 246 S.

ПРОБЛЕМИ НОМІНАЦІЇ

УДК 811.112.2:81'373.45.06

ТЕМАТИЧНЕ РОЗМАЇТТЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМІВ ЯК ОДНОГО З РІЗНОВИДІВ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ У СКЛАДІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Бандурко З. В.

Статтю присвячено дослідженню інтернаціоналізмів у складі сучасної німецької мови. Розглянуто тематичне розмаїття інтернаціональних лексичних одиниць у складі сучасної німецької мови на прикладі публіцистичних текстів.

Ключові слова: публіцистичний текст, інтернаціоналізм, запозичення.

Статья посвящена исследованию интернационализмов в составе современного немецкого языка. Рассмотрено тематическое разнообразие интернациональных лексических единиц в составе современного немецкого языка на примере публицистических текстов.

Ключевые слова: публицистический текст, интернационализм, заимствование.

This article is dedicated to the investigation of internationalisms in the structure of the modern German language. The thematical variety of international lexicon in the structure of the modern German language has been considered and illustrated on the basis of the publicistic texts.

Key words: the publicistic text, internationalism, loan word.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному світі внаслідок стрімкого вдосконалення і розвитку всіх сфер життя людини стрімко зростає роль лексичних одиниць, які мають термінологічне значення. Будь-яка мова є динамічною системою, яка слугує не лише засобом спілкування та передачі інформації, але й виступає засобом міжкультурної комунікації. Внаслідок таких змін у різноманітних мовах світу виникають нові слова та поняття, переважно більшість яких становлять запозичення або інтернаціоналізми.

Так, протягом століть основним джерелом появи таких слів слугували класичні мови – латинська та грецька. Пізніше їх місце зайняли французька та італійська мови. У ХХ-ХХІ століттях англійська мова та її американський варіант зайняли лідуючу позицію, оскільки англійська є міжнародною мовою та найкраще задовольняє потребу у термінологічному позначенні нових понять та реалій. Так, згідно з твердженням Peter Von Polenz, переважна більшість сучасних англіцизмів чи англоамериканізмів є інтернаціоналізмами [7, с. 400].

Мета статті полягає у дослідженні тематичного розмаїття інтернаціоналізмів у публіцистичних текстах сучасної німецької мови. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: уточнити поняття інтернаціоналізм; розподілити інтернаціональні лексичні одиниці сучасної німецької мови відповідно до їх тематичного використання. Об'єктом статті є інтернаціональна лексика у словниковому фонді сучасної німецької мови. Предметом дослідження є встановлення розмаїття тематичних груп інтернаціональних одиниць у сучасній німецькій мові.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інтернаціоналізми займають важливе місце у словниковому складі сучасної німецької мови, оскільки слугують одним із засобів відображення сучасного стану науки, культури, суспільного та політичного життя особистості, є шляхом термінологічного позначення економічного та фінансового розвитку.

Слід зазначити, що дослідженням інтернаціоналізмів вітчизняні та зарубіжні лінгвісти присвятили чимало наукових праць. Цей вид лексичних одиниць мови досліджували В. В. Акуленко, В. В. Виноградов, Т. Р. Кияк, І. В. Корунець, Л. П. Крисін, П. Браун, К. Геллер, М. Яблонські, А. Філц Канія, В. Пекл, К. Фішер, С. Ціммерманн та ін.

Проблему інтернаціоналізмів сучасні науковці вивчали протягом тривалого часу, проте вона і досі недостатньо досліджена. Досить актуальними залишаються необхідність вивчення тематичного різноманіття, структурних та функціональних особливостей інтернаціональної лексики у різних мовах світу, зокрема у компаративному аспекті.

Слід звернути увагу, що у сучасному мовознавстві немає єдиного тлумачення поняття “інтернаціоналізм”. Цей термін вперше було використано в 11 виданні “Rechtschreibduden” (1934 р.) [4, с. 10]. Сьогодні ж, згідно словника Duden, *інтернаціоналізм* – слово, яке використовується в тому ж значенні та тій самій або схожій формі у різноманітних мовах цивілізованих народів: “Internationalismus, der – (Sprachwissenschaft) Wort, das in gleicher Bedeutung und gleicher oder dhnlicher Form in verschiedenen Kultursprachen vorkommt” [11].

Відповідно до “Великого енциклопедичного словника” за редакцією В. Н. Ярцева інтернаціоналізми – слова, що співпадають за своєю зовнішньою формою, з повним або частковим співпаданням змісту, які являють собою поняття міжнародного характеру зі сфери науки та техніки, політики, культури, мистецтва, та які функціонують у різних, перш за все неспоріднених, мовах [2, с. 127].

З іншої точки зору, “інтернаціональна лексика – слова загального походження, які існують у багатьох мовах з одним і тим самим значенням, але які зазвичай оформлюються в відповідності до фонетичних та морфологічних норм даної мови” [1]. Основну частину інтернаціональної лексики становлять терміни зі сфери науки і техніки, суспільно-політичного життя, економіки, літератури та мистецтва. До інтернаціональних слів відносяться також такі, що зазвичай в незмінному вигляді запозичуються багатьма мовами з мови народу, який створив ці слова разом з відповідними предметами чи явищами.

Стосовно німецької мови деякі сучасні лінгвісти використовують такі поняття, як “Euroräismen” та “Eurodeutsch”. Наприклад, Крістін Отто зазначає, що разом із запозиченнями в мову-реципієнт потрапляють культурні концепти європейського континенту. Це загальне європейське запозичення у випадку німецької мови вона і визначає як європейську німецьку мову або як “Eurodeutsch” [6, с. 11-12].

Слід зазначити, що сучасні науковці використовують і звертають увагу на термін “Євролінгвістика” / “Європейська лінгвістика” (“Eurolinguistik”), вперше запропонований Н. Райтером у 1994 р. [3, с. 11]. Зокрема, він розуміє євролінгвістику як науку про мовні схожості в Європі [3, с. 4].

В результаті аналізу емпіричного матеріалу, можемо стверджувати, що численні інтернаціоналізми в публіцистичних текстах німецької мови доцільно розподілити на окремі тематичні групи, зокрема:

1. **Комп’ютерна лексика (13,6 %):** *Account* – акаунт; *Gadget* – гаджет; *Login* – логін; *Spam* – спам; *E-Mail* – електронна пошта/ електронний лист; *Bug* – *систематична помилка*; *online* – знаходиться в мережі; *Server* – сервер; *Podcast* – подкаст; *Virus* – (комп’ютерний) вірус; *der Hypertext* – гіпертекст; *Chat* – чат; *Cookies* – дані, за допомогою яких розпізнається веб-сторінка; *Plugin/Plug-In* – плагін, додатковий модуль; *Browser* – браузер *та ін.* [9; 10; 13].

2. **Лексика зі сфери культури (13,6 %):** *Remix* – ремікс; *Blockbuster* – блокбастер; *Bestseller* – бестселер; *Single* – сингл; *Track* – трек; *Remake* – ремейк; *Hip-Hop* – хіп-хоп (молодіжна культура); *Feng-Shui* – фен-шуй; *Jazz* – джаз; *Release* – реліз; *Disko* – диск; *Soundtrack* – саундтрек; *Halloween* – Хелловін; *Pub* – паб; *Show* – шоу; *Pop* – популярна музика та ін. [10; 12; 13].

3. **Лексика технічної сфери (12,8 %):** *Android* – андроїд (операційна система і платформа для мобільних телефонів); *der Monitor* – монітор; *Controller* – контролер; *iPhone* – айфон (лінія смартфонів); *App* – апарат; *Adapter* – адаптер; *Pixel* – піксель; *Display* – дисплей; *Port* – порт, протокол; *Smartphone* –

смартфон; *Scanner* – сканер; *Notebook* – ноутбук; *Modem* – модем та ін. [9; 10; 12; 13].

4. **Лексика суспільно-політичного вжитку (11,2 %):** *Kongres* – конгрес; *SMS* – мобільне повідомлення; *Slogan* – лозунг, слоган; *Image* – імідж; *Briefing* – брифінг; *Patent* – патент, свідоцтво; *der Round-Table* – круглий стіл; *Debatte* – дебати; *das Mobbing* – моббінг (психологічний тиск на співробітника з метою його звільнення); *Amnesty* – амністія тощо [10; 12; 13].

5. **Лексика зі сфери фінансування (11,2 %):** *Leasing* – лізинг; *Covernote* – ковернот; *Tender* – тендер; *Dumping* – демпінг; *Clearing* – кліринг; *Bonus* – бонус; *sponsern* – спонсорувати; *Investment* – вкладання грошей; *Claim* – рекламація; *Account* – рахунок; *Budget* – бюджет тощо [10; 12; 13].

6. **Лексика на позначення людей та професій (10,4 %):** *Broker* – біржовий маклер; *Hacker* – хакер; *Fan* – фан, фанат; *Designer* – дизайнер; *Investor* – інвестор; *Champion* – чемпіон; *Programmierer* – програміст; *Manager* – менеджер; *Sponsor* – спонсор; *Blogger* – блогер; *User* – користувач; *Assistent* – асистент тощо [9; 10; 12; 13; 14].

7. **Лексика зі сфери спорту (8,8 %):** *Aerobic* – аеробіка; *fitness* – фітнес; *Transfer* – трансфер; *Snooker* – снукер; *Frame* – фрейм; *wrestling* – реслінг; *Dribbling* – дриблінг; *Bowling* – боулінг; *Goal* – гол; *Rallye* – ралі; *Shaping* – шейпінг; *Surfing* – серфінг тощо [10; 12; 13].

8. **Лексика зі сфери економіки (7,6 %):** *Konzern* – концерн; *Holding* – холдінг; *Know-how* – ноу-хау; *Export* – експорт; *Factoring* – факторинг; *Marketing* – маркетинг; *Deflation* – дефляція; *Boom* – підйом, бум; *Promotion* – просування товарів на ринок, промоушн; *Trademark* – торгова марка; *Crash* – крах, падіння банку, установи тощо тощо [10; 12; 13].

9. **Лексика з наукової сфери (6,8 %):** *Slang* – сленг; *Prionen* – пріони; *Screening* – скрінінг; *Collider* – коллайдер; *Spacer* – спейсер; *Higgs-Boson* – бозон Хіггса; *Implantat* – імплантат; *der Piezoelement* – п'єзоелектрик; *Deflation* – дефляція; та ін. [10; 12; 13].

10. **Молодіжна лексика (4 %):** *Hit* – хіт; *Party* – вечірка; *Outsider* – аутсайдер; *best* – кращий; *Trend* – модний тренд, *Wow* – вигук захоплення тощо [14].

В результаті проведеного аналізу можна стверджувати, що основним джерелом появи таких слів у різних мовах світу, і в німецькій зокрема, є запозичення. Однак слід наголосити, що не всі запозичені лексичні одиниці є інтернаціоналізмами та не всі інтернаціоналізми є прямими запозиченнями.

Аналіз відібраних для аналізу лексичних одиниць-інтернаціоналізмів дає змогу стверджувати, що найчисельнішою групою є терміни, пов'язані з комп'ютерною сферою та сферою культури (13,6 % від 250 відібраних для аналізу одиниць), інтернаціоналізми з технічної сфери (12,8 %), лексика суспільно-політичного вжитку та сфери фінансування (11,2 %). Цікавим є той факт, що інтернаціоналізми у складі мови молоді (4 %) займають незначне місце, оскільки нами не враховувалися фахові та водночас загальноживані терміни, наприклад комп'ютерної або технічної сфери, вже віднесені нами до відповідних тематичних груп.

Переважну більшість інтернаціоналізмів сьогодні становлять слова, запозичені з англійської мови. Це пов'язано з тим, що англійська мова є міжнародною мовою та слугує для глобального спілкування і розвитку, задовольняє потребу як у наявності термінологічного позначення для зовсім нових понять та реалій різних сфер суспільної діяльності, так і для заміни вже існуючих у мові найменувань новими, більш точнішими.

За словами U. Pörksen, англійська мова є “lingua franca” науки сьогодення [8, с. 10]. Саме тому “з однієї точки зору дотримання багатомовності в науковій сфері є необхідним, але з іншого боку тимчасовий перехід до одномовності є не лише неминучим, але може бути й науковою перевагою” [5, с. 22-23], і чималу роль у цьому відіграє вживання інтернаціоналізмів. Зокрема, у соціальних, гуманітарних, психологічних наукових проектах англійська мова витісняє німецьку, французьку, або інші національні мови. Вона доповнює їх, нашаровується та поєднується з ними.

Слід зауважити, що досить часто інтернаціоналізми, як і запозичення, неможливо віднести лише до однієї тематичної групи. Так, наприклад, слова *User, Web, Online, Forum, Facebook, Blog* та ін. можуть бути використані не лише у сфері комп'ютерів та новітніх технологій, але також становлять частину молодіжної мови. Слова зі сфери культури, такі як *Show, Rap, Remix, Bestseller, Dancefloor, Single, Release* та ін. становлять також і частину повсякденного спілкування молоді тощо.

Висновки й перспективи подальших досліджень. В результаті проведеного аналізу можна стверджувати, що інтернаціоналізми відіграють важливу роль у розширенні та оновленні словникового складу сучасної німецької мови. Виникнення, надходження та розповсюдження інтернаціоналізмів у словниковому фонді будь-якої мови сприяє її всебічному розвитку та вдосконаленню, слугує головним чинником її ефективного використання під час глобального спілкування та обміну інформацією. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у порівняльному аналізі використання інтернаціоналізмів та запозичень у публіцистичних текстах видань Німеччини.

Література

1. Розенталь Д. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова : [Электронный ресурс]: Пособие для учителя. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1985. – 399 с. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/DicTermin/i.php
2. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
3. Eurolinguistik. Ein Schritt in die Zukunft : Beitrage zum Symposion von 24. bis 27. März 1997 im Jagdschloß Glienicke (bei Berlin) / hrsg. Von Norbert Reiter. – Wiesbaden: Harrasowitz, 1999. – 353 S.
4. Filz Kannia A. Internationalismen unter dem Verwendungsaspekt. Pragmatisch-semantische Analyse anhand empirischer Daten von polnischen Studierenden der Germanistik: angestr. akad. Grad Doktorin der Philosophie / Mag. Agnieszka Filz Kannia. – Wien, 2010. – 340 S.
5. Kocka J. Mehrsprachiges Europa. Die Bedeutung der einigen Sprache in der Wissenschaft. –// Pörksen U. Die Wissenschaft spricht Englisch? Versuch einer Standortbestimmung / Unter Redaktion von U. Pörksen. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2005. – S. 19 – 24.
6. Otto K. Eurodeutsch – Untersuchungen zu Europäismen und Internationalismen im deutschen Wortschatz: eine Arbeit aus der Perspektive der Eurolinguistik am Beispiel von Zeitungen aus Deutschland, Österreich, der Schweiz und Südtirol / Studies in Eurolinguistics / Kristin Otto. – Vol. 6. – Berlin GmbH: Logos Verlag, 2009. – 251 S.
7. Polenz Peter von. Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart / von Peter Von Polenz. – 2., illustrierte Auflage. – Band 3: 19. und 20. Jahrhundert. – Berlin; New York: de Gruyter., 1999. – 757 (761) S.
8. Pörksen U. Anglizisierung – der dritte große Entlehnungsvorgang in der deutschen Sprachgeschichte. Zur Einführung. // U. Pörksen Die Wissenschaft spricht Englisch? Versuch einer Standortbestimmung / Unter Redaktion von U. Pörksen. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2005. – S. 9 – 16.
9. Chip online [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.chip.de/>
10. Die Welt [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.welt.de/>
11. Duden [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.duden.de/>
12. Spiegel online [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.spiegel.de/>
13. Süddeutsche.de [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.sueddeutsche.de/>
14. Yaez [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.yaez.de/>

УДК 81.25/811.111/811.161.2

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Бевзо Г. А.

Стаття присвячена дослідженню особливостей формування термінологічної системи екології в порівняльному аспекті англійської та української мов. Досліджено джерела формування екологічних термінів у порівняльному аспекті англійської та української мов. Визначено спільні та відмінні джерела формування екологічних термінів для англійської та української мов.

Ключові слова: термін, термінологічна система, екологічний термін, джерела формування термінів.

Статья посвящена исследованию особенностей формирования терминологической системы экологии в сравнительном аспекте английского и украинского языков. Исследованы источники формирования экологических терминов в сравнительном аспекте английского и украинского языков. Определены общие и отличные источники формирования экологических терминов для английского и украинского языков.

Ключевые слова: термин, терминологическая система, экологический термин, источники формирования терминов.

The article is devoted to the research of the features of forming the terminology system of ecology in the comparative aspect of the English and Ukrainian languages. The sources of forming the ecological terms are explored in the comparative aspect of the English and Ukrainian languages. The general and distinguished sources of forming the ecological terms for the English and Ukrainian languages are defined.

Keywords: term, terminology system, ecological term, sources of forming the terms.

Сучасне мовознавство характеризується підвищенням інтересу до проблем, пов'язаних з формуванням словникового складу мови, оскільки розвиток міжнародних контактів, глобалізація, технологізація в різних сферах життя ведуть до постійного збагачення англійської та української мов лексичними одиницями, що вживаються в різних галузях: політиці, економіці, сфері туризму, екології тощо.

Особливий інтерес викликають лексичні одиниці, що надходять в мову зі сфери екології. Питання екологічних проблем розглядають на державному та глобальному рівнях, тому обмін і поширення екологічних термінів є результатом номінації вже існуючих та нових понять в термінологічній системі субмови "екологія". Екологія як наука характеризується вживанням термінів на позначення основних напрямів екологічної діяльності, природоохоронного забезпечення та обладнання, законів у сфері охорони навколишнього середовища, назв професій в екологічній та природоохоронній галузі та ін. У зв'язку з цим виникає питання щодо особливостей формування термінологічної системи в галузі екології та визначення джерел утворення термінів в англійській та українській мові.

Метою проведення даного дослідження є визначення джерел формування термінологічної системи екології в порівняльному аспекті англійської та української мов.

Різномічним аспектам дослідження поняття "терміна" та особливостей формування термінологічної системи присвячені роботи багатьох науковців. Так Н. О. Григоренко досліджує структурно-семантичні особливості термінів у сучасній англійській мові та аналізує типи відносин між частинами термінологічних словосполучень [3]; Р. І. Дудок досліджує семантичну структуру терміна та його структурно-семантичний потенціал у спеціальному тексті [4]; а М. В. Медвідь [5] досліджує термін як елемент сучасної термінологічної системи та ін.

Дослідження екологічної термінології в англійській мові проводилося такими науковцями: Л. Л. Ритікова досліджує молоду терміносистему біотехнології та загальних тенденцій її розвитку в англійській мові [7]; а Н. С. Руденко досліджує теоретичні та методологічні аспекти екологічної лексики в аспекті перекладу [8]; М. Я. Саламаха досліджує антонімію в парадигматичних відношеннях англійської термінології сфери охорони довкілля [9] та ін.

Дослідження екологічної термінології в українській мові здійснювалося в роботах таких науковців: Н. М. Айвазові [1], Г. В. Козлова [1], Н. М. Філіппова [1] розглядають особливості формування україномовної терміносистеми “промислова екологія” на основі лінгвокогнітивного підходу; С. В. Овсейчик досліджує семантичну структуру української екологічної термінології та розробляє класифікацію екологічних термінів за тематичними групами [6]; Л. Тиха досліджує граматичну структуру екологічних термінів, які є ознакою сучасних фахових посібників та підручників для студентів-екологів [12] та ін.

Формування екологічної терміносистеми посідає вагомe місце в дослідженні загальної терміносистеми англійської та української мов, а виявлення джерел формування екологічних термінів є необхідним для розуміння тих чинників, що впливають на загальний склад лексики англійської та української мов.

Термінологічна лексика наявна в кожній мові й використовується як засіб міжгалузевого або внутрішньогалузевого спілкування. Екологія як наука та сфера обслуговування охорони навколишнього середовища не є винятком. Для розуміння поняття “екологічного терміна” ми дослідили дефініції терміна в науковій літературі. Так, Б. М. Головін визначає *термін*, як “слово чи підрядне словосполучення, що має спеціальне значення, виражає та формує професійне поняття й застосовується у процесі пізнання та освоєння наукових і професійно-технічних об’єктів та відносин між ними” [2, с. 5].

Скороходько Е. Ф. розуміє термін як слово чи усталене словосполучення, що є членом такої лексико-семантичної системи, яка репрезентує певну фахову систему понять. Це тлумачення виключає з кола термінів загальнонаукові лексичні одиниці [10, с. 47-51].

Суперанська О. В. визначає термін як слово, що характеризується не лише стильовою співвіднесеністю, а й певною замкненістю в системі лексики на означення понять якоїсь окресленої галузі знань [11, с. 155].

Узагальнивши та уточнивши вищенаведені тлумачення терміна, ми визначаємо термін як поняття в певній галузі людської діяльності: науці, техніці, культурі, спорті, мистецтві тощо, яке характеризується лексико-семантичними відношеннями.

Оскільки термін є одиницею найменування в певній науковій сфері, а сфера екології охоплює наступні галузі: захист навколишнього середовища, природоохоронна діяльність, розробка законодавчих актів та програм екологічного захисту та ін., ми визначаємо *екологічну терміносистему* як сукупність лексичних одиниць, які співвідносяться з концептом “екологія” та виражають його понятійний зміст, розкриваючи оцінне або прагматичне значення.

Екологічна терміносистема є складним явищем, оскільки сама наука екологія формувалася під впливом різних зовнішніх та внутрішніх чинників. Тому лексичні одиниці, що входять до екологічної терміносистеми, можуть використовуватися в інших науках та сферах життя. Елементом екологічної терміносистеми є екологічний термін. Ми визначаємо *екологічний термін* як слово або лексичну одиницю, що вербалізує знання про навколишнє середовище та обслуговує сферу природоохоронних або природничих наук. Екологічний термін, як і будь-який термін, характеризуються певними вимогами до нього: вмотивованість, однозначність, семантичні та структурні зв’язки.

В основі віднесення слова до екологічного терміна лежить виділення його змістових та понятійних ознак, які дають змогу зарахувати слово до наукової сфери або галузі “екологія”, що розглядається нами як наука про навколишнє середовище. Слово, входячи до вжитку в екологічній галузі, стає елементом терміносистеми, що обслуговує галузь екології та формує комплекс термінологічних систем залежно від напрямку екологічної діяльності, що поєднуються в єдину

терміносистему, яку ми називаємо екологічною терміносистемою або терміносистемою субмови “екологія”.

Формування екологічної терміносистеми визначається специфікою екології як науки. По-перше, екологія є не лише наукою про навколишнє середовище, вона охоплює значно більшу кількість галузей, зокрема, антропогенний чинник (відносини людини з навколишнім середовищем), соціальний чинник (проблематика з питань захисту довкілля, соціальні програми поширення екологічної свідомості), технологічний чинник (вплив технологізації світу на природу та екологічний стан планети: руйнування озонового шару, глобальне потепління та ін.). По-друге, розвиток міжнародних взаємин та обмін досвідом між фахівцями в сфері екології сприяє формуванню спільних терміносистем, що значно полегшують співпрацю. По-третє, науко-технічний прогрес та глобалізація ведуть до появи неологізмів в екологічній сфері. Таким чином, ми можемо зазначити, що екологічні терміни характеризуються наступними напрямками формування: 1) природно-орієнтований; 2) глобалізаційний; 3) технічно-орієнтований; 4) антропологічно- і соціально-орієнтований.

Дослідження особливостей формування екологічної терміносистеми в англійській та українській мовах дає змогу виділити наступні джерела походження або появи екологічних термінів:

1. Найбільш поширеним джерелом формування екологічної термінології є **запозичення** з інших мов. Англійська екологічна терміносистема включає запозичення з таких мов, як: латинська (*adaptation, selection, phenomenon, maximum*), грецька (*ebonite, monophobia*), французька (*urbanization, concentration, cadastre*), німецька (*die Resistenz (резистентність), der Detritus (детрит)*), українська (*Chernobyl catastrophe*). В українську екологічну терміносистему ввійшли переважно запозичення з таких мов: англійської (*моніторинг, емісія (викид газів, популяція), радіація, екобаланс*), французької (*кліринг, реабілітація, резервація, інтоксикація, акліматизація*), латинської (*атмосфера, озон, біогенез*), грецької (*алелопатія, мізофобія*), російської (*потоп, природокористування*). Наявність запозичень в екологічній системі англійської та української мов доводить, що джерелом формування екологічної терміносистеми є історичні умови функціонування держав, вплив на їхній розвиток інших країн, близькість розташування країн та ін.

2. **Динамічність розвитку екології як науки та глобалізація** актуалізують поширення екологічних термінів у різних типах дискурсів. Результатом глобалізації є поширення діалогу між культурами та розширення мовних контактів. У зв'язку з цим відбувається процес обміну інформацією на мовному рівні. Термінологія як особливий склад лексики особливо зазнає впливу мовних контактів, оскільки передусім мовні контакти пов'язані з науковою сферою, проблемами політики, економіки, екології тощо. Посилення уваги до екологічних проблем активізує мовні контакти між екологами та спеціалістами з питань захисту довкілля. Зокрема, екологічні терміни широко використовуються в мові преси, рекламі, політиці тощо, особливо якщо мова йде про повідомлення подій, пов'язаних з екологічними програмами, змінами в сфері екологічного законодавства, природними катастрофами та ін. Наприклад: **англ.** *They will also consider other risks such as **ecological disasters** caused by **climate change**, and food shortages and pandemics fuelled by the rapidly growing world population* (The Daily Telegraph, Friday 18 October 2013) [13]; **укр.** *Поряд із допомогою зарубіжним країнам, їй потребує Закарпаття, де вчора відбулось виїзне засідання Штабу з ліквідації наслідків надзвичайної **екологічної ситуації**. Виїзне засідання має на меті сприяти завершенню відновлювальних робіт і створенню передумов для гарантованого захисту населення і територій Закарпаття від повторних **катастрофічних паводків*** (Газета “День”, 18 жовтня 2013 року). В обох мовах виділені терміни актуалізують значення екологічної катастрофи: **англ.** *ecological disasters (екологічні катаклізми); climate change (кліматичні зміни); укр.* *екологічна ситуація, катастрофічні паводки.*

3. **Неологізація.** Обмін накопиченими знаннями та напрацюваннями в галузі екології між фахівцями є необхідним елементом формування спільної терміносистеми, яка б полегшила швидкість взаємодії та реагування на

екологічні ситуації. Це сприяє формуванню нових термінів у сфері екології та захисту навколишнього середовища, наприклад, останнім часом науковці часто наголошують на впливі парникового ефекту на клімат планети. Неологізм *global darkening* з'явився після того, як ця екологічна проблема стала обговорюватися на міжнародному рівні. Наприклад: *Scientists have proven the existence of a **global darkening** over the last 30 years, the amount of sunlight reaching the earth's surface has decreased over the whole territory of the planet* [13].

В українській мові екологічні неологізми формуються під впливом англійської мови. Тому в мові з'явилося багато екологічних термінів, які зберігають семантичні і фонетичні характеристики терміна: *pollutant* – *полутант* (забруднювач), *ecosystem* (екосистема), *bioenergy* (біоенергія) та ін.

4. **Словотворчі процеси.** В англійській та українській мовах джерелом формування екологічної лексики є словотворення. В англійській мові екологічні терміни-іменники утворюються переважно за допомогою суфіксів та префіксів. До найпродуктивніших суфіксів, що беруть участь у творенні екологічних термінів в англійській мові, належать наступні: **-tion** (*pollution, preservation, mutation, reaction, regeneration, biomagnification, competition, denitrification, distribution, evolution, interaction, nitrification, selection*); **-ance** (*resistance, abundance, disturbance, balance, resilience, clearance, substance, inheritance, dominance, relevance, arrogance, conveyance, reliance*); **-ment** (*environment, movement, compartment, enrichment, development, attainment, nourishment, sediment, filament, measurement, experiment, catchment*); **-ing** (*monitoring, warming, melting, burning, cycling, fishing, shifting, cooling*); **-tide/-cide** (*nucleotide, pesticide, herbicide*); **-er/-or** (*fertilizer, decomposer, grazer, predator, competitor, purifier*); **-y** (*safety, intensity, diversity, density, fertility, interpretability*), **-ism** (*mutualism, organism, parasitism, metabolism, commensalism*) та ін.

До найбільш продуктивних префіксів, що беруть участь в утворенні екологічних термінів-іменників, належать наступні: **anti-** (*antibody, anti-freeze*); **de-** (*deforestation, degradation, depression, desertification, desalination*); **re-** (*removal, regeneration, reproduction, rearrangement, reselection, reaction*); **trans-** (*transpiration, transformation, transparency, transition, transmission*); **dis-** (*displacement, disbalance, distribution, disposal, disorder, discharge*); **eco-** (*ecosystem, ecobalance, ecotourism*); **bio-** (*biogeochemical, biodiversity, biophysics, bioremediation, biosphere*).

В утворенні екологічних термінів-прикметників беруть участь наступні суфікси: **-ic** (*antigenic, ecologic, atmospheric, inorganic, heterotrophic, antagonistic, antropogenic, heteromosaic, erratic, aquatic, intrinsic, genetic, thermic, symbiotic*); **-al** (*ecological, environmental, artificial, tropical, directional, mineral, geographical, bacterial, anaerobic, hydrospheric, dispersal, dimensional, caterpillar*); **-able** (*degradable, predictable, vegetable, renewable, arable, usable, favourable, inflammable*); **-ive** (*alternative, reproductive, degradative, competitive, extensive, positive, negative, relative, successive*); **-ar** (*nuclear, unicellular, multicellular*); **-ant** (*tolerant, dominant, constant, abundant, toxicant*); **-ous** (*dangerous, gaseous, hazardous, indigenous, superfluous*); **-ful/less** (*harmful, harmless, careful, careless*); **-y** (*sedimentary, hereditary, fragmentary*); **-ent** (*dependent, independent, effluent*).

Для утворення екологічних термінів-дієслів в англійській мові використовуються префікси: **de-** (*decelerate, deforest*); **under-** (*underflow*), **re-** (*regenerate*), **dis-** (*disafforest, disbranch*) та ін.

В українській мові, як і в англійській, найбільш продуктивними в утворенні екологічних термінів є суфікси та префікси. Для утворення екологічних термінів-іменників найчастіше використовуються наступні суфікси: **-ач** (*удобрювач, доглядач*); **-ник** (*забрудник, заповідник, шкідник*); **-іст/-ист** (*пливучість, родючість, вологість, безпечність*); **-ація** (*культивація, фермеризація, популяція, реакція, рекомбінація*); **-анн** (*фільтрування, природокористування, лісовпорядкування*); **-енн** (*забруднення, засмічення, очищення, озеленення, опромінення, насадження, відновлення, обстеження*); **-цтво-** (*рибництво, тваринництво*) та ін.

В утворенні екологічних термінів-прикметників найбільш продуктивними є наступні суфікси: **-ичн/ічн/ячн** (*абіотичний, енергетичний, екологічний,*

метаболічний, органічний, граничний, сонячний); **-енн** (антропогенний, екзогенний, канцерогенний); **-ов** (парниковий, газовий, ґрунтовий, залишковий, лісовий, світловий); **-н** (рослинний, тваринний, кислотний, атомний, стічний); **альн-, -льн-** (екваторіальний, поглинальний, функціональний).

У формуванні екологічних термінів-іменників і прикметників в українській мові беруть участь наступні префікси: **де/ди-** (диверсифікація, дерегуляція); **ре-** (реакліматизація, рекультивація); **не-** (неорганічний, небіологічний, неекологічний, небезпечний, нешкідливий); **само-** (саморегуляція, самоочищення, самознищення); **біо-** (біоценологія, біопаливо, біоморф, біосфера) та ін.

В обох досліджуваних мовах екологічні терміни утворюються за допомогою словоскладання: **англ.** *greenhouse, sea-plants, over-utilization, land-usage, household waste*; **укр.** *біополе, водостійкість, гідролокація, магнітосфера* та ін.

В англійській мові поширеним способом словотворення екологічних термінів є конверсія й еліптичні скорочення, на відміну від української мови, якій взагалі не властиві ці явища. Наприклад: *recycle* як іменник має значення *повторний цикл, рециркуляція*. В якості дієслова *recycle* змінюється за граматичними формами: *recycles, recycled, recycling* та має значення *вторинна переробка, переробляти для вторинного використання*. Отже, в цьому випадку відбувається конверсія.

Еліптичні скорочення як джерело формування екологічних термінів пов'язані з фактором мовної економії. Англійське термінологічне сполучення може проходити кілька етапів перед тим, як утвориться новий термін, наприклад: *renewable energy sources* → *renewable sources* → *renewables*; *biodegradable cleaners* → *biodegradables* та ін.

Таким чином, дослідження показує, що джерела формування екологічних термінів в англійській та українській мовах включають наступні: динамічність розвитку екології як науки та глобалізація, неологізація, запозичення, словотворчі процеси. Дослідження свідчить, що ці джерела є спільними для обох порівнюваних мов. Незначні відмінності пов'язані з такими явищами, як конверсія та еліптичні скорочення, які не властиві українській мові. Спільні джерела формування екологічних термінів свідчать про те, що формування екологічної терміносистеми в порівнюваних мовах відбувається на семантичному, морфологічному та фонетичному рівні. Окрім того, джерела формування екологічних термінів залежать від впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, до яких належать міжнародні контакти, запозичення (історичні умови формування терміносистеми) та ін.

Подальший інтерес для дослідження представляє вивчення структурно-семантичних та конотативно-прагматичних характеристик екологічних термінів в англійській мові та особливості їх перекладу українською мовою.

Література

1. Айвазові Н. М. Формування українськомовної терміносистеми "промислова екологія" (лінгвокогнітивні засади) / Н. М. Айвазові, Г. В. Козлова, Н. М. Філіппова // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. – 2012. – С. 58-61.
2. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах : Учеб. пособие для филол. спец. вузов. [Текст] / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высш. шк., 1987. – 104 с.
3. Григоренко Н. О. Структурно-семантичні особливості термінів у сучасній англійській мові [Електронний ресурс] / Н. О. Григоренко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_150/10gno.pdf
4. Дудок Р. І. Термін та його структурно-семантичний потенціал / Р. І. Дудок // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – 2006. – №3 (87). – С. 119-123.
5. Медвідь М. В. Термін як елемент сучасної термінологічної системи / М. В. Медвідь, О. Б. Дембровська // Studia Lingua : актуальні проблеми лінгвістики і методики викладання іноземних мов. – 2011. – С. 1-5.
6. Овсейчик С.В. Тематична структура української екологічної термінологіки [Електронний ресурс] / С.В. Овсейчик. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Mikks/2011_37/126_130.pdf

7. Ритікова Л. Л. Особливості формування біотехнологічної термінології англійської мови / Л. Л. Ритікова // Аграрна наука і освіта. – 2008. – Т.9. – № 3-4. – С. 122-126.

8. Руденко Н. С. Екологічна лексика як об'єкт перекладу : теоретичний та методологічний аспекти / Н. С. Руденко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – №16(227), Ч. I. – С. 56-60.

9. Саламаха М. Я. Антонімія у парадигматичних відношеннях англомовної термінології сфери охорони довкілля / М. Я. Саламаха // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – Вип. 28. – С. 220-223.

10. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті / Е. Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.

11. Суперанская А. В. Общая терминология : Вопросы теории / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1989. – 246 с.

12. Тиха Л. Граматичні структура екологічних термінів у посібниках і підручниках для студентів-екологів / Лариса Тиха // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка" : Серія "Проблеми української термінології" – 2012. – № 733. – С. 158-160.

13. Britain's academics to produce 'doomsday list' of catastrophic events [Електронний ресурс] / The Daily Telegraph. – Режим доступу :

<http://www.telegraph.co.uk/science/10306413/Britains-academics-to-produce-doomsday-list-of-catastrophic-events.html>

УДК 811.112.2

ПСЕВДОАНГЛІЦИЗМИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Білозерська Т. В.

Стаття присвячена псевдоангліцизмам у німецькій мові, розглянуто особливості цього виду запозичень з англійської мови.

Ключові слова: запозичення, англіцизм, псевдоангліцизми.

Статья посвящена псевдоанглицизмам в немецком языке, рассмотрены особенности этого вида заимствований из английского языка.

Ключевые слова: заимствование, англицизм, псевдоанглицизм.

The article is devoted to Pseudo-Anglicism in the German language; the article describes the features of this type of loanwords from the English language.

Key words: loanword, Anglicism, Pseudo-Anglicism.

Англійська мова стала останнім часом однією з ознак глобалізації, процесу всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Цей об'єктивний процес носить системний характер, охоплює всі сфери життя суспільства, у тому числі і мову. Влучно висловився щодо ролі англійської мови Г. Готтліб: "Сьогодні кредо "певні речі краще висловити англійською мовою" можна почути не лише від премудрих космополітів, часто його вимовляють державні чиновники і бізнесмени, і навіть школярі. Слід зазначити, що використання англійської мови як сучасної лінгва-франка збільшується, в той час як самих носіїв англійської меншає" [8, с. 162]. Очевидно, що англійська мова як друга іноземна залишається на сьогодні лідером у використанні у більшості країн світу і безперечно впливає на словниковий запас інших мов, збагачуючи та освіжаючи їх новими лексичними одиницями. Водночас німецька мова лишається найбільш розповсюдженою першою мовою на території Євросоюзу та офіційною мовою не лише Німеччини, а й Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейну, Люксембургу, Бельгії та Італії (Південний Тіроль).

Вже декілька десятків років ведеться дискусія про проникнення англійської мови у німецьку. Питання про те, чи вважати такий вплив фактором збагачення німецької мови чи особливою для неї загрозою, є актуальним і дискусійним для багатьох лінгвістів. На думку Б. Карстенсена, англійська мова стала головним донором для німецької після закінчення II Світової Війни [3], а процес проникнення англіцизмів у німецьку мову активізувався після включення земель ГДР у склад ФРН у 1990 р. Результат тісних контактів цих двох мов на фоні політичних та економічних змін у Німеччині та розвитку міжнародних зв'язків, зокрема зі Сполученими Штатами Америки, можна прослідити у таких лінгвістичних процесах, як збільшення кількості запозичених слів, фонологічних та граматичних змін, змішаних форм мови, а також загальне зростання білінгвізму різного виду [4, с. 102]. Про вплив англійської мови на німецьку свідчить і той факт, що у найновіше, 26-е видання словника *Duden* від 4 липня 2013 р. увійшла велика кількість англіцизмів, серед них *ESM* (European Stability Mechanism), *App*, *Social Media*, *Facebook*, *E-Book-Reader*, *Digital Native*, *Flashmob*, *wellnessen*. Через масивний вплив англійської мови на німецьку виник так званий мікс з двох мов під назвою "Denglisch" ("німгійська"), або "Engldeutsch", "Germisch", "Neudeutsch", "Dinglisch". Denglisch має доволі широке розповсюдження, приклади можна почути по радіо, телебаченню, прочитати в Інтернеті чи газетах, він присутній майже у всіх сферах повсякденного життя: оголошення, реклама, бізнес, комерція, економіка, мода, кіно, харчування, політика, спорт, технології та наука. Крім того, англіцизми міцно закріпилися у технічному жаргоні, а через розмовну мову мігрують у молодіжний сленг.

Кількість запозичень з англійської мови значно збільшилося за останні десятиліття завдяки міжкультурній комунікації, німецька мова за допомогою

англіцизмів збагатилася численними синонімами та новими поняттями, насамперед з економічних, наукових та технічних галузей (*City = Stadtzentrum, Job = Beruf, Event = Veranstaltung, ausgepowert = ausgelaugt, downloaden = herunterladen, checken = prüfen* тощо).

Англіцизм – це слово з британського або американського варіанту англійської мови у німецькій мові або специфічна заміна німецького значення слова або слововживання за британським або американським взірцем [3, с. 30]. Цього широко прийнятого визначення Х. Ціндлера ми дотримуємось і у нашому дослідженні.

Уперше на зростаючу кількість англіцизмів у німецькій мові звернув увагу пурист Г. Дунгель, який у 1882 р. видав словник “*Wörterbuch der Verdeutschungen entbehrllicher Fremdwörter*”. У той час він налічував 148 запозичених з англійської мови лексичних одиниць. Через 20 років у праці “*Engländerei in der deutschen Sprache*” Г. Дунгель зазначає, що англіцизмів стало 900 [2, с. 140]. Перше ґрунтовне наукове дослідження англіцизмів у німецькій мові було видано А. Баін у 1936 р., авторка проаналізувала вплив англійських запозичень з XIII ст. до 1935 р. і дійшла висновку, що число англіцизмів зросло у другій половині XIX ст. у зв’язку з індустріальною революцією [9, с. 2]. Значний крок уперед у дослідженні англіцизмів зробили вчені В. Бетц, Е. Хауген, Б. Карстенсен, К. Фірек, Г. Фінк, які представили власні визначення поняття “англіцизм” та розробили класифікації даних запозичень. Запозичені з англійської мови слова та пов’язані з ними семантичні проблеми активно досліджував Б. Карстенсен, У. Буссе аналізував англіцизми у словнику *Duden*. Результатом їх спільної праці у 1993-1996 р. р. став словник англіцизмів “*Anglizismen-Wörterbuch*”. Особливу увагу приділили науковці запозиченням з англійської мови у німецьких публіцистичних текстах. Й. Пфитцнер досліджувала стилістичні функції англіцизмів у пресі та виділила сім основних мотивацій використання англіцизмів. В. Янг зосередився на англіцизмах у журналі новин *Der Spiegel*, Г. Фінк – у рекламі та текстах на повсякденну тематику. Причинами інтенсивного запозичення англійських слів займався А. Дьяков, а псевдоангліцизми у німецькій мові вивчає Л. Кунцевич.

Англіцизми часто ставали об’єктом наукових досліджень вітчизняних та іноземних лінгвістів. Однак варто зазначити, що розвиток мови – свого роду творчий процес, вона здатна не лише запозичувати чуже, а й сама створювати нове, тому на фоні активного вжитку англіцизмів ми спостерігаємо і абсолютно нове явище у системі німецької мови, а саме – псевдоангліцизми – слова, яких насправді не існує в англійській мові, або ж вони вживаються у ній у зовсім іншому значенні [1]. Феномен псевдоангліцизмів відносно новий і яскраво демонструє актуальні лінгвістичні процеси, тому зумовлює інтерес дослідників “надсучасної” німецької мови. А стрімке збільшення кількості псевдоангліцизмів – у 2010 р. зафіксовано 47 лексичних одиниць, тоді як у 2013 р. вже близько 80 [1] – визначає актуальність його вивчення. Дослідження псевдоангліцизмів дозволить виявити нові явища для німецької лінгвокультури, визначити словотворчі можливості мови, зрозуміти внутрішні мотиви та логіку мовця під час використання запозичених лексичних одиниць.

Саме псевдоангліцизми на даний момент є найменш дослідженим аспектом у сфері запозичень з англійської мови, але не найменш важливим. Таким чином, ми поставили собі за завдання проаналізувати псевдоангліцизми, які сьогодні активно вживаються у різних мас-медіа німецькомовної лінгвокультури, особливу увагу приділили матеріалам преси в мережі Інтернет як найшвидшого, найдоступнішого джерела інформації.

За Л. Кунцевич, частина вживаних сьогодні псевдоангліцизмів з’являється у друкованих виданнях, починаючи з середини 80-х років, а основна маса припадає на 90-і роки XX ст., що пояснюється насиченням німецької мови англіцизмами через інтенсифікацію міжкультурних стосунків, укріплення Великобританією свої лідируючих позицій на світовому ринку і виведення англійської мови на рівень міжнародної [1]. Так, на основі запозичених англійських слів створюються нові слова за англійською моделлю, власне псевдоангліцизми. Ці новоутворення вчені називають ще псевдозапозиченнями, фіктивними запозиченнями (*sham loans, selfmade English* [5]). Варто зазначити, що

псевдоангліцизми не є результатом лексичного перекладу, вони є продуктом творчих процесів, притаманних мові-реципієнту, і базуються на новій комбінації та використанні англійського лексичного матеріалу у ній.

Здатність заповнювати лексичні прогалини у мові (*Twen, Pullunder*) та коротка зовнішня форма (*City = Stadtzentrum, Handy = Mobiltelefon*) – основні особливості псевдоангліцизмів, які обумовлюють їх активне вживання у сучасній німецькій мові. А їх нетипова, іноді навіть екзотична для німців вимова, модне звучання роблять фіктивні англіцизми привабливими для мовців.

Більшість лінгвістів, які вивчали фіктивні англіцизми (Б. Карстенсен, Р. Де-валд, К. Дьоппнер, М. Гьорлах, А. Ониско) погоджуються у класифікації цих мовних явищ, поділяючи псевдоангліцизми на:

- 1) лексичні: *Fitnessstudio, Dressman, Pullunder, Showmaster, Talkmaster*,
- 2) морфологічні: *Aerobic, Gin Tonic, Happy End, Profi, Pulli, Smoking*;
- 3) семантичні: *Gag, Gangway, Oldtimer, Pony* [3; 5; 6; 7; 9].

У ході нашого дослідження було проаналізовано 41 сучасний псевдоангліцизм за допомогою авторитетних онлайн-ресурсів (словники *Duden, Oxford Dictionaries, Cambridge Dictionary, A Dictionary of European Anglicisms by Manfred Gurlach*). Ми дійшли висновку, що псевдозапозичення вживаються у різних сферах життя і мають зі справжніми англіцизмами як спільні, так і відмінні риси. Так, близькість англійської та німецької мов відображається на фонетичній формі слів, тому псевдо- і англіцизми легко адаптуються до німецької вимови (*Mobbing, Popper, Longseller*). Однак, більшість псевдоангліцизмів не асимілюються фонетично, щоб навмисно зберегти англійське звучання: *Oldtimer, City, Showmaster, Trench, Handy, Steadyseller, Basecap*. Граматична асиміляція теж відбувається частково: дієслова змінюються за особою і часом (*checken: er checkt, checkte, hat gecheckt; campen; mobben*), а от іменники хоч і піддаються відмінюванню за відмінками, однак присвоєння їм роду часто відбувається, не зважаючи на принцип найближчої лексичної відповідності (англіцизми: *der Job* ← *der Beruf, die Show* ← *die Schau, das Baby* ← *das Kind* / псевдоангліцизми: *das Basecap* ← *die Schildkappe, der / die Dress* ← *die Sportkleidung*). Як відомо, артикль середнього роду надається запозиченню на першій стадії функціонування його у мові-реципієнті. Тому можна припустити, що чим довше запозичення має артикль *das*, тим довше воно зберігає екзотичність та “англійськість”: *das Mobbing, das Puzzle, das Public Viewing, das ServicePoint, das Camping, das Play-Back*. Два інших принципи (морфологічний та принцип природного роду) дотримуються у всіх досліджуваних одиницях, наприклад: *der Longseller, der Steadyseller, der Flipper, der Discounter, der/die Kicker/in, der/die Showmaster/in, der/die Streetworker/in, der Sunnyboy*.

Напевно, одним із найдавніших псевдоангліцизмів можна вважати слово *Smoking*. За визначенням у *Duden*, смокінг – (з англ. *smoking* – паління) зазвичай вечірній піджак чорного кольору з шовковими лацканами для невеликих суспільних зборів [12]. У *Duden* також додається, що німецьке слово *Smoking* – це скорочена форма від англійського *smoking jacket* і походить від англійського *smoke* (відповідно *rauchen* у німецькій). У німецькому мовному просторі для позначення смокінга використовувалось слово *Rauchanzug*, але у 1954 р. Т. Манн у творі “*Die Betrogenen*” вживає слово *Smoking*, яке під впливом англійської мови увійшло у багато мов (французьку, італійську, іспанську, російську, українську, казахську), в тому числі і в німецьку. Слід наголосити, що в англійській мові німецькому *Smoking* відповідає інше слово – *dinner jacket* (британський варіант), *tuxedo* (американський варіант), і якщо в німецькій мові *Smoking* – це весь костюм, то в англійській мові його відповідник *dinner jacket* – це лише верхня частина, “чоловічий піджак, зазвичай чорного кольору, що вдягають із краваткою-метеликом на офіційні події ввечері” [11]. Костюм, який в німецькій називається *Dinner Jacket* в англійській мові це *white dinner jacket*, його вдягають на елегантних садових вечірках та під час морських круїзів.

Псевдоангліцизм *Fitnessstudio* у словнику *Duden* супроводжується синонімом *Fitnesscenter*, значення якого словник *Cambridge* тлумачить як “місце, куди ви йдете, щоб потренуватися, наприклад, піднімаючи ваги або користуючись іншим інвентарем” [11]. Пояснення збігається з дефініціями *Fitnessstudio* /

Fitnesscenter у *Duden*. Даний псевдоангліцизм складається з двох англійських компонентів, а саме: *fitness* та *studio*. Однак у жодному англійському словнику не з'являється складне слово *fitnessstudio*, що підтверджує статус цього слова в німецькій мові як лексичного псевдоангліцизма.

Псевдоангліцизм *City* здобув широкого вжитку у сучасній німецькій мові, наприклад: *Frankfurter City*, *City-Ticket*, *City Circle Tour*. *City* пояснюється у *Duden* як “діловий район великого міста, центр міста” [12], також наводиться приклад: *die Düsseldorf City; die City ausbauen, City zur Fußgängerzone erklären*. За *Duden*, синонімами до *City* є *Geschäftsviertel*, *Geschäftszentrum*, *Innenstadt*, *Stadt*, *Stadtkern*, *Stadtmitte*, *Stadtzentrum*, *Zentrum*. У словнику також вказується на англійське походження слова: *englisch city = (Haupt)stadt*. В англійській мові *city* означає “велике або важливе місто” або “всі люди, що живуть у місті”, воно не вживається у значенні “центр міста”. Варто зазначити, що в англійській мові *City* (саме з великої літери) означає “британський фінансовий та бізнес центр у найстаршій частині Лондона” [13]. І хоча у німецькій мові слово *city* зазнало звуження свого значення: велике місто → центральна, ділова частина міста, слід зауважити, що воно не втратило повністю свого внутрішнього змісту. У ході дослідження не було виявлено жодного використання *City* для центру маленького міста чи села. Псевдоангліцизм *City* вживається виключно з назвами великих, фінансово та промислово важливих міст, наприклад, Берлін, Франкфурт, Гамбург: “*die Büroberufe sind in Frankfurt vorwiegend im klassischen Westend, in der City rund um den Goetheplatz angesiedelt*” [10].

Ще одним яскравим прикладом семантичного псевдоангліцизму є слово *Handy*. Слово було вперше вжито у 1991 році у газеті “Die Presse” у статті “Das D-Netz boomt – Vollausbau wird für Mitte 1993 erwartet” для номінації нового явища – мобільного телефону [1]. *Handy* було зафіксовано у *Duden* у 1996 р., і як зазначається у словнику, належить до слів десятиліття [12]. З того часу псевдоангліцизм почав активно застосовуватися у німецькій мові, станом на 2013 р. кількість вживань слова *Handy* лише у пресі становила 79325 разів [1]. *Handy* – невеличкий мобільний телефон, який носять із собою, синонімами до нього виступають *Mobiltelefon*, *Smartphone*, *Natel*. Вимова на англійський лад: [ˈhɛndi], походження, як зазначається у словнику, теж англійське: *engl. handy = під рукою, доступний, практичний* [12]. В *Oxford Dictionaries* знаходимо такі значення слова *handy*: зручний у використанні, корисний; готовий до використання; здібний [13]. У значенні “мобільний телефон” в англійській мові *handy* не використовується, замість цього вживаються два терміни: у британському варіанті це *mobile phone*, а в американському – *cellphone* або *cellular phone*. Хоча німецький псевдоангліцизм *Handy* можна вважати доволі зручним та адекватним, адже мобільний телефон (*das Handy*) тримають у руках, він завжди доступний, його можна легко схопити, слово не отримало розповсюдження в інших європейській мовах, навіть у самій англійській. У Німеччині ж цей псевдоангліцизм є загальноприйнятим і використовується набагато частіше свого формального синоніма *Mobiltelefon* [7, с. 145].

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що псевдоангліцизми, як і інші мовні феномени, проходять випробовування часом. Деякі фіктивні запозичення знаходять своє використання лише у межах невеликого періоду часу, далі вони втрачають свою актуальність і перестають вживатися, не фіксуються словниками. Але переважна частина псевдоангліцизмів отримують стабільність у використанні, проявляють активність, іноді навіть вживаються частіше за свої синоніми. Незважаючи на критику псевдоангліцизмів, вони безперечно збагачують німецьку мову, живлять її, створюють умови для творчості у підході до використання мови. Перспектива для подальших розвідок на тему псевдоангліцизмів лежить ретельному дослідженні їх використання в окремих сферах життя.

Література

1. Кунцевич Л. Псевдоангліцизм как новое явление в современном немецком языке [Електронний ресурс] / Людмила Кунцевич. – Режим доступу до джерела : http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2013/2166/60345_b504.pdf

2. Busse U. Drinks und Dinks. Correctness auf gut Deutsch / Ulrich Busse. – Köln: DuMont, 1995. – S. 140-148.
3. Carstensen B. Lexikalische Scheinentlehnungen des Deutschen aus dem Englischen / Broden Carstensen // Kontrastive Linguistik und Übersetzungswissenschaft. – München: Fink, 1991. – S. 175-182.
4. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics / D. A. Crystal – Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2003. – 508 p.
5. Dewald R. Anglizismen in der deutschen Sprache / Ragna Dewald. – Saarbrücken: VDS Verlag Dr. Müller, 2008. – 132 S.
6. Doeppner K. Anglizismen in der deutsche Sprache / Kathrin Doeppner. - Norderstedt: GRIN Verlag, 2007. – 68 S.
7. Görlach M. A Dictionary of European Anglicisms / Manfred Görlach. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 378 S.
8. Gottlieb H. Anglicisms and Translation / Gottlieb H. – Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 2005 – p. 161-184.
9. Onysko A. Anglicisms in German: borrowing, lexical productivity, and written codeswitching / Alexander Onysko. – Berlin: De Gruyter, 2007. – 392 p.
10. Psotta M. Nur keine langfristigen Mietverträge / Michael Psotta [Електронний ресурс] // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 6.01.2014. – Режим доступу до джерела : <http://www.faz.net/aktuell/finanzen/mechthild-schick-macht-sich-selbstaendig/mechthild-schick-macht-sich-selbstaendig-3-nur-keine-langfristigen-mietvertraege-12732094.html>
11. Cambridge Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела : <http://dictionary.cambridge.org>
12. Duden [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела : www.duden.de
13. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела : <http://www.oxforddictionaries.com/>

УДК 811.161.2'37'28

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА ТА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА ІЗ ЗНАЧЕННЯМ “БІДУВАТИ”

Бобро М. П.

Стаття присвячена аналізу історичної та діалектної лексики із загальним значенням “жити бідно”. Розглянуто особливості мовної репрезентації поняття “бідувати” в українській національній мовній картині світу. Визначено структуру лексико-семантичної підгрупи “бідувати” в українській мові XVI–XIX ст. та сучасній діалектній лексиці. Простежено етимологію окремих номінацій і виявлено детермінанти їх внутрішньої форми.

Ключові слова: діалектна лексика, історична лексика, оцінка, внутрішня форма слова.

Статья посвящена анализу исторической и диалектной лексики с общим значением “жить бедно”. Рассмотрены особенности языковой репрезентации понятия “бедовать” в украинской национальной языковой картине мира. Определена структура лексико-семантической подгруппы “бедовать” в украинском языке XVI–XIX ст. и современной диалектной лексике. Прослежена этимология отдельных номинаций и выявлены детерминанты их внутренней формы.

Ключевые слова: диалектная лексика, историческая лексика, оценка, внутренняя форма слова.

The article analyses historical and dialect lexis with the common meaning “to live in poverty”. The peculiarities of language representation of the notion “to live in poverty” in Ukrainian national linguistic world image are considered. The structure of the lexical-semantic subgroup “to live in poverty” in the Ukrainian language of the XVI–XIX c. and modern dialect lexis is defined. The etymology of certain nominations is traced and the determinants of their inner forms are revealed.

Key words: dialect lexis, historical lexis, evaluation, inner form of the word.

Об’єктом аналізу є українська історична та діалектна лексика із значенням “жити бідно”. Мета статті – з’ясувати особливості мовної репрезентації поняття “бідувати” в українській мові XVI–XIX ст. та сучасній діалектній лексиці в контексті українського національного світобачення. Матеріал дослідження становить близько 70 дієслів із архісемою “жити бідно”, вилучених методом суцільної вибірки із історичних словників української мови різного періоду (XVI–XIX ст.) та діалектних словників української мови.

Бідність – це складний та різнобічний феномен, що супроводжує цивілізаційний розвиток людства. Немає суспільства, в якому б не існувало явища бідності. Для лінгвокультурного простору та ментальності кожного народу властиві, крім чинників загального порядку, свої, особливі мотиваційні чинники, що лежать в основі найменування бідності як соціального явища. Поняття бідності виникло в індоєвропейській культурі досить давно. Накопичення багатства у містах і поселеннях та розвиток торгівлі призвело до майнової та соціальної стратифікації суспільства та виникнення “бідних” і “незаможних” поруч із “багатими” та “заможними” [3, с. 747]. В основі номінацій на позначення бідності і бідного життя лежать образи та уявлення, пов’язані з різними сферами життя людини. Це, зокрема, фізіологічні відчуття людини, – такі, як голод (*голодувати, голодати, недоїдати*) і пов’язаний з ним фізичний стан (*схудобіти*), негативні смакові відчуття (*нагіркуватися*). Подібна парадигма ознак, покладених в основу номінації соціокультурного явища “бідність”, простежується, приміром, і в англійській мові, де номінація здійснюється за ознаками “нужда, потреба” (to need, to want), “голод, смерть” (to starve), “жебрацтво” (to beg, to scrounge).

Ядро аналізованої лексико-семантичної підгрупи в українській мові складають лексеми із спільним значенням “бідувати”: *бідкати, бідувати, босякувати, босячити, бідовати, бідствувати, гіркувати, гудлювати, дзядувати, залитувати, злиднувати, каландити, каланити, кіновати, коротати, литкати, нагіркуватися, нуждатися, попогибіти, пробідувати, прожити, убідовати*, – та “жебракувати”: *говдувати, дідувати, жабруват, жебракувати, жебрати, жебрачити, зяброват, ковдовати, побиратись, про жебракувати, простарцювати, пубиратися, старцювати, старчити, старчовати*. До ядерної зони належать 1) номінації, що виражають процесуальні ознаки явища, тобто позначають перехід з одного стану в інший; у нашому випадку це перехід до стану бідності (*голіти, замужичити, знищати, зубожити, зубожитис# оброїтися, підупадати, побідніти, поголіти, прожерти, прожирати, прокурварити, схудобніти, убожіти*); 2) лексеми, семна структура яких складається з двох компонентів: родової семи “бідувати” та видової, а саме: а) “мучитися” (*гудлювати, капарити, креперувати, нуждатися, харначити, харначковати*); б) “важко працювати” (*перегарувати, пиньгарити*); в) “горювати” (*бідкатися, горювати*). До периферії належать поодинокі лексеми із складною семною структурою (три компоненти і більше): *бадацце* (жити бідно, переборювати труднощі, життєві нестатки, перебиватися), *ваговатися* (жити бідно, поневірятися, бродяжити), *голодувати / голодати, недоїдати* (жити бідно, недоїдати, ледве виживати), *перекалатати* (прожити як-небудь, долаючи нестатки певний час, перебитися), *перемагатися* (жити, долаючи нестатки, хворобу, або перешкоди, жити аби-як), *псіти* (жити бідно, неначе собака, перебиватися), *тіснитися* (жити бідно, багато людей на невеликому просторі, не мати достатньо грошей для купівлі більшого житла).

Корінь *-бід-*, який виражає одне із ядерних значень аналізованої лексико-семантичної підгрупи (*бідити, бідкати, бідкатися, бідувати, бідствувати, побідніти, пробідувати, убідовати*), є одним з найдавніших праслов'янських коренів, який має широкий спектр значень. Згідно з однією етимологічною версією іменник **bēda*, від якого походить дієслово **bēditi (biditi)* в слов'янських мовах має значення “біда, нещастя”, “нужда”, “лихо”, “небезпека”. При цьому значення “нужда” представлене в багатьох слов'янських мовах: македонське та сербохорватське *беда*, словенське *bjédā*, чеське *bida*, словацьке та польське *bieda*, словинське *bjěďā*. Вважається, що весь цей комплекс значень можна пояснити дієслівним значенням “примушувати”, тобто бідність – це вимушений стан людини, щось небажане [23, с. 54–57].

Негативну оцінку бідності репрезентують і внутрішні форми інших номінацій. Іменник *злидар*, твірний для дієслова *злидарювати*, є видозміною складного слова *злидень*, що утворене із словосполучення *злий день* (праслов'янське **zъľ(jь)* – “недобрий, поганий”) [7, с. 266]. Дієслово *креперувати* є запозиченням з німецької мови: *kreperen* “пропадати, здихати” [8, с. 85]. Іменник *капар* та дієслово *капарити* походять від гебрайського *karpārā*, що має переносне значення “щось жалюгідне, нічого не варте” [7, с. 369]. Достатньо давніми (~ XVI ст.) є номінації *убожіти, зубожати, зубожитис#* (давньорус. *убогъ* – “убогий, злиденний”). У індоєвропейських мовах існували особливі описові вирази із значенням “обездолений”, пов'язані із найменуванням “бога”, це ніби люди, який боги позбавили “добра”, “майна” [3, с. 747].

У багатьох дієсловах проявляється соціальна оцінка явища бідності. В першу чергу, це увесь ряд слів із загальним значенням “жебракувати”: *жебракувати, жебрати, жебрачити, говдувати, жабруват, зяброват, ковдовати, побиратись, пубиратися, дідувати, старцювати, старчити, старчовати, прожебракувати, простарцювати*. Часто такий злиденний спосіб життя асоціюється із старою, немічною людиною, яка не в змозі працювати (*дідувати, старцювати, старчити, старчовати, простарцювати*). При цьому негативним є ставлення до повноцінної, здорової людини, яка не працює і живе тим, що просить милостиню, стоїть із протягнутою рукою (*ковдовати, говдувати*, – від давньотюркського *qol* – “рука” [7, с. 482]).

Соціальна оцінка також виявляється в семантиці таких лексем, як *босякувати*, *босячити* (жити як босяк), *поголіти* (збідніти – про багатьох), *замужичити* (почати жити як мужик), *перегарувати* (перебідувати, тяжко напружатися), *піньгарити* (важко працювати, бідувати), *прожирати* (пропивати гроші, багатство), *прокурварити* (розтринькати гроші, господарство, гуляючи з жінками легкої поведінки), *тіснитися* (жити в тісноті), *псіти* (жити, як собака, жити бідно, перебиватись), *гудлювати* (бідувати, мучитися). Як бачимо, соціально значущою для маніфестації значення “бідність” є ознака відсутності одягу та взуття в людини (*босякувати босячити, поголіти*), за якою одна людина у суспільстві протиставляється іншим, відсутність одягу та взуття є відхиленням від соціальної норми. Це ж стосується і погано одягненої людини: *гудлювати* етимологічно пов’язане з середньовісньонімецьким *hadel* “лахміття” [6, с. 613]. Суттєвою для визначення соціального статусу людини є також наявність у людини власного дому, достатньо просторого для всієї родини. Тому як негативне явище та ознака бідності сприймається життя у тісноті (*тіснитися*). Дієслово *замужичити* ілюструє соціальний розподіл суспільства на “панів” та “мужиків”. Мужик – “маленький муж”, “підневільна людина”, в соціальній ієрархії суспільства мужики, особливо селяни, є найнижчою, найбіднішою ланкою [10, с. 166-167]. Жити помужички (замужичити) означає важко працювати (часто на землі), жити у бідній оселі. Мотиваційною ознакою для називання бідності є і важка праця, яка забирає багато часу та сил і не приносить при цьому великого достатку: *перегарувати, піньгарити* (перше походить від запозиченої основи **gar* – “данина; взяття в неволю” [6, с. 477]). Дієслово *псіти* прирівнює життя бідної людини до життя собаки, яка живе і “працює” лише за можливість отримати притулок та їжу. Лексеми *прожирати, прокурварити* ілюструють негативне ставлення до пияцтва та розгульного життя, які призводять до бідності. Номінація *оброїтися* (обідніти, залишитись без нічого), ймовірно, пов’язана із дієсловом “роїтися”. Під час роїння, коли бджолину сім’ю залишають кілька роїв, вона зменшується, “бідніє”. В аксіологічних координатах національної мовної картини світу цю номінацію можна розглядати як свідчення важливості й цінності бджільництва для суспільного життя українців.

Дієслово *підупадати* (збідніти), на нашу думку, відображає одну з основних семантичних опозицій слов’янської картини світу “вер – низ”. Верх наділений символічними ознаками “гарний”, “благополучний”, “родючий”, “рясний, багатий”, “життєвий”, а низ – ознаками “поганий”, “неблагополучний”, “мізерний”, “смертельний” [18, с. 345]. Відповідно, падати (*підупадати*) виражає рух із напрямком до низу, тобто до “поганого”, “мізерного”.

В сучасній українській літературній мові більшість номінацій, вилучених із історичних словників, або зовсім не збереглися [згідно з даними 1–11 томів “Словника української мови” (Київ, 1970-1980 рр.)] (*ваговатися, мужичити, знищати, нищити, зубожити, зубожати, кавпіти, підупадати, попогибити, каланити, капарити, литкати*), або втратили значення “бідувати”, набувши при цьому нового значення (*дідувати* – сучасне значення “бути сторожем, сторожувати”), або ж збереглися у зміненому вигляді (*бідкати, бідствувати, злиднувати*; сучасні форми, відповідно, *бідкатися, бідувати, злидарювати*). Лексеми *бідити, каланити, капарити, литкати* збереглися в діалектах української мови: *бідити, капарити* – в чистому вигляді, а *каланити* та *литкати* у формах *каландити* та *залитувати*.

Таким чином, аналізовані номінації репрезентують загальне значення “бідувати” з різним ступенем деталізації. В основі найменувань лежать образи і уявлення, аналіз яких свідчить, що в українській мовній свідомості життя у бідності сприймається як негативне та небажане, його часто супроводжують важка праця, відсутність або поганий стан домівки, одягу та взуття, відсутність їжі. Частина аналізованої історичної лексики вийшла з ужитку, зберігши певні форми у діалектах. Залучення до аналізу сучасної української лексики із значенням “бідувати” дозволить розширити знання про вербальне вираження поняття “бідність, бідне життя” в українській мові.

Література

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. У 2-х т. – Т. 1, 2. – Луцьк : ред.-вид. відд. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000.
2. Білецький-Носенко П. П. Словник української мови / П. П. Білецький-Носенко. – К. : Наукова думка, 1966. – 423 с.
3. Гамкрелідзе Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы / Т. В. Гамкрелідзе, В. В. Иванов. – Тбилиси : Издательство Тбилисского Университета, 1984. – 1330 с.
4. Горбач О. Південно-буковинська гуцульська говірка і діалектний словник села Бродина, повіту Радівці (Румунія) / О. Горбач // Матеріали до української діалектології. – Вип. 4. – Мюнхен : Український вільний університет, 1997. – 113 с.
5. Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 232 с.
6. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Т. 1: А–Г. – К.: Наук. думка, 1982 – 632 с.
7. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Т. 2 : Д–Копці. – К.: Наук. думка, 1985 – 571 с.
8. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Т. 3: Кора–М. – К.: Наук. думка, 1989 – 552 с.
9. Історичний словник українського язика / [за ред. проф. Є. Тимченка]. – Т. 1. – Харків – Київ : Державне видавництво України, 1930 – 528 с.
10. Колесов В. В. Мир человека в слове Древней Руси / В. В. Колесов. – Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1986. – 312 с.
11. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика / М. М. Корзонюк. – К. : Наук. думка, 1987. – 268 с.
12. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – Київ : Наукова думка, 1974. – 260 с.
13. Матеріали до словника буковинських говірок / [редкол.: Прокопенко В. А. (відп. ред.) та ін.]. – Вип 1–6. – Чернівці : ЧДУ, 1971. – 1979.
14. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – Ч. 1, 2. – К. : Наук. думка, 1984.
15. Пискуновъ Ф. Словарь живаго народнаго, письменнаго и актаваго языка русскихъ южанъ Россійской и Австро-Венгерской имперіи / Ф. Пискуновъ. – Київ : Типографія Е. Я. Федорова, 1882. – 310 с.
16. Піпаш Ю. О. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галас. – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2005. – 266 с.
17. Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І. Сабадош. – Ужгород : Словарь украинского языка / за ред. Б. Грінченка Ліра, 2008. – 480 с.
18. Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / [под ред. Н. И. Толстого]. – Т. 1: А–Г. – М. : Международные отношения, 1995. – 578 с.
19. Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов / [отв. ред. Журавлев О. Ф.]. – Москва : Институт славяноведения РАН, 2001. – 216 с.
20. Словарь украинского языка / [за ред. Б. Грінченка]. – Т. 1–4. – Київ : вид-во Академії наук УРСР, 1958–1959.
21. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
22. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / [відп. ред. Д. Гринчишин]. – Вип. 3–12. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1994–2005.
23. Этимологический словарь славянских языков (праславянский лексический фонд) / [под ред. чл.-кор. АН СССР О. Н. Трубачева]. – Вып 2: *bez – *bratъ. – М. : Наука, 1975. – 238 с.
24. Яворницький Д. І. Словник української мови / Д. І. Яворницький. – Т. 1: А–К. – Катеринослав : Слово, 1920. – 412 с.

УДК 81' 373.7

МНОГОАСПЕКТНОСТЬ ПОНЯТИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМА

Витебская П. В.

У статті розкривається багатоаспектність поняття фразеологізму; виявляються основні завдання фразеології, які полягають у виявленні критеріїв виділення фразеологізмів у співвідношенні із словом та вільним словоспо-лученням, описуються види фразеологічних зворотів з урахуванням ступеню їх семантичної нерозривності.

Ключові слова: фразеологізм, багатоаспектність, поняття, фразеологічна система.

В статье раскрывается многоаспектность понятие фразеологизма; выявляются основные задания фразеологии, которые заключаются в выявлении критериев выделения фразеологизмов в соотношении со словом и свободным словосочетанием, описываются виды фразеологических оборотов, учитывая степень их семантической неразрывности.

Ключевые слова: фразеологизм, многоаспектность, понятие, фразеологическая система.

The article depicts multidimensionality of the phraseologism concept; identifies the main tasks of phraseology, which is to identify the criteria of the phraseology detachment in relation to the word and free phrase, describes the types of phraseological locution, taking into consideration the level of its semantic continuity.

Key words: phraseologism, multidimensionality, the concept, phraseological system.

Фразеология современного русского языка – это масса устойчивых словосочетаний, которые, как и слова, воспроизводятся, извлекаются из памяти в готовом виде в момент построения высказывания, составляя один из его семантико-грамматических элементов, стоящих по лингвистической градации на один порядок выше слова.

Задачи фразеологии как лингвистической дисциплины состоят в том, чтобы определить критерии выделения фразеологизмов в сопоставлении со словом и свободным словосочетанием, раскрыть понятие ФЕ, описать виды фразеологических оборотов с учетом степени их семантической неразложимости, а также особенностей построения, выяснить специфику семантических процессов и явлений, наблюдаемых в сфере фразеологии, раскрыть своеобразие стилистической дифференциации ФЕ и, наконец, осветить вопрос о генезисе фразеологизмов.

Фразеологические единицы в составе современного русского языка было одним из изучаемых аспектов М. Фоминой. Изучением заимствованной фразеологии занимался Э. Солодухо; главные особенности фразеологических единиц исследовал А. Дудников; Н. Шапский исследовал коммуникативную функцию ФЕ.

Целью данной статьи является определение термина “фразеологизм”, раскрытие многоаспектности данной лексической единицы; анализ основных понятий ФЕ, которые реализуют его номинативную и коммуникативную функции; указать на целостность и неизменность структурного состава ФЕ и восприятие фразеологизма как готовой единицы.

В отличие от слова, с его постоянной цельнооформленностью (по составу звуков и морфем) и одноударностью, фразеологизм характеризуется лексической и акцентологической раздельнооформленностью.

Лексическое значение каждого слова обособлено. Значение ФЕ, состоящей из двух и более слов, – единое, целостное, обобщенное, всегда экспрессивное. “Оно (значение) несвободно, семантически неделимо, поскольку

является полностью (или частично) немотивированным значением составляющих слов, которые в его составе называются уже не словами, а компонентами, чем сильнее подчеркивается их полная или частичная лексическая опустошенность” [1, с. 305].

Такое значение одни ученые называют лексическим, другие – фразеологическим; таким образом, одним из основных, категориально существенных признаков ФЕ является наличие особого, экспрессивного, целостного фразеологического значения.

Фразеологизм – основная единица современной фразеологической системы, единица сложная, многоаспектная. Кроме ФЕ, к фразеологической системе нередко относят, во-первых, часто повторяемые в одном и том же виде словосочетания (типа: *освоение космоса, мягкая посадка* и тому подобное), из которых отдельные могут находиться в стадии фразеологизации; во-вторых, в круг ФЕ включают такие устойчивые обороты, выражения, которые к фразеологическому составу прямого отношения не имеют (например, ставшие крылатыми цитаты, пословицы и т.д.).

Итак, мы видим, что устойчивые словосочетания, в отличие от свободных словосочетаний принято называть фразеологическими оборотами, фразеологическими словосочетаниями, ФЕ или просто фразеологизмами.

Для понимания главных особенностей ФЕ “важно представить те отношения, которые складываются, с одной стороны, между фразеологизмом и словом, а с другой – между фразеологизмом и свободным словосочетанием, а также между ФЕ и предложением” [2, с. 118].

Реализуя номинативную функцию, большинство ФЕ служат названиями различных предметных, адъективных, вербальных и адвербальных понятий:

а) предметные понятия:

- *нож острый* – “неприятность, мучительное чувство неприятного”:

“Хотим успеха мы – и что же!

Чужой успех нам – острый нож” (Полонский);

б) адъективные понятия:

- *с булавочную головку* – “крошечный, очень маленький”:

“Гость помолчал, в голубых глазах сузились крохотные, с булавочную головку, зрачки, и точно улыбнулся” (Шолохов);

- *косая сажень в плечах* – “очень широкоплечий”:

“Парень – косая сажень в плечах – поднялся во весь громадный рост” (Серафимович);

- *сбоку припека* – “лишний, ненужный”:

“В Ростове воеводой покамест я, а ты припека сбоку” (Островский);

в) вербальные понятия:

- *марать бумагу* – “писать что-либо не заслуживающее внимания, бездарное”:

“О вы, которые, восчувствовав отвагу,

хватаете перо, мараете бумагу,

тисненною предавать свои труды спеша,

постойте...” (Пушкин).

г) адвербальные понятия:

- *с замиранием сердца* – “волнуясь, с тревогой”:

“Обломов с замиранием сердца прислушивался к стуку двери” (Гончаров);

- *в конце концов* – “в конечном итоге”:

“Каштанка отлично помнила, как она провела день и, в конце концов, попала на этот незнакомый тротуар” (Чехов);

- *на всю катушку* (разг.) – “в полную силу”:

“Ладно, пока живем – будем жить на полную катушку”.

В составе ФЕ часто встречаются единицы, выполняющие коммуникативную функцию, т.е. имеющие структуру предложения и выступающие в качестве единицы общения. Эта категория ФЕ применяется к устойчивым сочетаниям по инициативе Н. М. Шанского, который мотивирует свою позицию тем, что данные ФЕ “не создаются в процессе общения, а воспроизводятся как готовые целост-

ные единицы” [3, с. 21]. Таким образом, важнейшим семантическим признаком ФЕ служит целостность и постоянство выражаемого его значения.

С указанным признаком связана другая не менее важная особенность, присущая ФЕ, а именно “неизменность структурного состава ФЕ, постоянное присутствие в ней одних и тех же словоформ, которые к тому же в большинстве случаев имеют навсегда закрепленный порядок расположений” [4, с. 342]:

- с *грехом пополам* – “с большим трудом, еле-еле, кое-как”:

“Просидев в уездом училище пять лет, Фома, с грехом пополам, окончил четыре класса” (Горький).

Постоянство состава ФЕ влечет за собой неизбежную воспроизводимость фразеологизма как готовой единицы, постоянно находящейся в запасе фразеологических оборотов и извлекаемой из памяти в определенной речевой ситуации [5, с. 183].

Другим признаком ФЕ является раздельнооформленность составляющих их компонентов (в отличие от слов, имеющих единооформленную структуру). Кроме того, значительному числу ФЕ свойственна “непроницаемость структуры”, т.е. невозможность включения какого-либо слова между компонентами фразеологизма.

Исходя из этого, можно заключить, что фразеологический оборот – это воспроизведенное в готовом виде устойчивое словосочетание, выполняющее номинативную или коммуникативную функцию и имеющее целостное постоянное значение, постоянный состав и строение; кроме того, многим ФЕ свойственны метафоричность и непроницаемость структуры.

Дальнейшего исследования требует более глубокое изучение многоаспектности данного языкового явления, учитывая его номинативную и коммуникативную направленность; сам процесс формирования ФЕ как устойчивой по своей структуре части фразеологического оборота.

Литература

1. Фомина М. М. Современный русский язык: Лексикология. Учебник / М. М. Фомина. – 4-е издание, испр. – М.: Высшая школа, 2003. – 415 с.
2. Дудников А. В. Современный русский язык: Учебник для филолог. спец. вузов союзных и автономных республик / А. В. Дудников. – М.: Высшая школа, 1990. – 424 с.
3. Шапский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шапский. – М.: Наука, 1985. – 315 с.
4. Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц: в 2-х ч. – Ч. 1: Фонетика и орфоэпия. Лексикология. Фразеология. Лексикография. Морфемика. Словообразование / под ред. Е. И. Дибровой. – М.: Академия, 2001. – 544 с.
5. Слово и фразеологизм в словаре / под ред. С. Н. Редичук. – Научная мысль, 1980. – 250 с.

УДК 81'373.7 : 811.111+811.161.2

**АСПЕКТИ ВИРАЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ
СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ
ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)**

Галинська О. М.

Стаття присвячена проблемі дослідження оцінки у фразеології, розглянуто основні аспекти суб'єктивної оцінки людини на прикладі фразеологічних одиниць української та англійської мов.

Ключові слова: оцінка, фразеологічна одиниця, аспект оцінки.

Статья посвящена проблеме исследования оценки в фразеологии, рассмотрены основные аспекты субъективной оценки человека на примере фразеологических единиц украинского и английского языков.

Ключевые слова: оценка, фразеологическая единица, аспект оценки.

The article deals with the problem of evaluation in phraseology, the main aspects of the person's subjective evaluation using the examples of English and Ukrainian phraseological units.

Key words: evaluation, phraseological unit, evaluation aspect.

У сучасних наукових працях з лінгвістики оцінка як предмет і об'єкт дослідження є актуальним і перспективним напрямом, що привертає увагу лінгвістів. Сутність категорії оцінки та засоби її реалізації представлено у працях таких відомих лінгвістів, як І. Арнольд, О. Вольф, О. Бессонова, В. Телія, О. Четверікова, М. Levin, Н. Lindquist та ін. Лінгвістична природа оцінки як універсальної категорії вивчається у декількох напрямках: когнітивному, стилістичному, лексичному, комунікативному тощо. Принцип антропоцентричності став складовою цих напрямів, спрямованих на вивчення зв'язку мови з мисленням, пізнанням, свідомістю, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить. У центрі лінгвістичної уваги опинився визначений певною культурою користувач мови – суб'єкт, який пізнає світ, мислить, оцінює, адже у мові відображається взаємодія людини і навколишньої дійсності в різноманітних аспектах, одним з яких є оцінний. Об'єктивний світ членується мовцем з точки зору його ціннісного характеру – добра чи зла, користі чи шкоди, і це вторинне членування, яке зумовлене соціально, складним чином відображене в мовних структурах [3, с. 5].

Оцінка – елемент емоційної сфери, і суб'єктивності в процесі її реалізації не уникнути. За визначенням О. Івіна, оцінки, які нічого не стверджують і слугують простими мовленнєвими висловленнями почуттів, вважаються *суб'єктивними* і позбавлені істинного значення [5, с. 46]. На нашу думку, ступінь суб'єктивності може бути різним, і рівень суб'єктивності найвищий тоді, коли оцінка залежить від настрою суб'єкта в даний момент.

Дослідження особливостей оцінки в лінгвістиці проводяться переважно на лексичному рівні. Тому дослідження оцінки на рівні фразеології є особливо актуальними. Оцінна функція фразеологізмів базується на системно-мовних властивостях їх семантики, а також на особливостях реалізації їх у мовленні [7, с. 79]. Фразеологія охоплює ті ділянки свідомості, які безпосередньо пов'язані з людиною, з її "картиною світу", з характеристикою психічних особливостей особистості – процесів пізнання, емоційно-вольового боку діяльності, індивідуально-типологічних якостей (характер, темперамент, здібності тощо) [12, с. 253]. Серед дослідників фразеології поширена думка, що близько 90% фразеологізмів так чи інакше пов'язані з людиною, відображають її життя [4, с. 45]. Лише незначна кількість виразів характеризує рослинний і тваринний світ, явища природи. Тому багато сучасних мовознавців обирають звичайно за об'єкт

дослідження фразеологізми, які відображають життя, поведінку, емоції людини тощо.

У статті ми ставимо собі завдання дослідити особливості вираження оцінки на матеріалі фразеологічних одиниць (ФО) української і англійської мов, що позначають суб'єктивну оцінку людини (далі – СОЛ): її зовнішній вигляд, розумові здібності та ін. Для цієї групи ФО важливим є конотативне значення, оскільки те, що лежить в основі характеристики людини, передбачає те чи інше оцінно-емоційне ставлення до неї. Антонімічний характер оцінки загальновідомий та очевидний, адже в його основі лежить протиставлення якостей позитивності чи негативності, що закріплені в свідомості носіїв мови, і що лежить в основі відчуття людиною дійсності [8, с. 152].

Серед групи досліджуваних нами ФО на позначення СОЛ виділяємо позитивнооцінні і негативнооцінні. До перших відносимо одиниці з позитивним суб'єктивно-оцінним компонентом значення, тобто ті, які викликають схвалення як підтвердження соціально усталеної оцінки людини: укр. *м'який серцем* “добрий, доброзичливий”, *золоті руки* “вправна, здібна людина”, *хоч картину малюй* “дуже гарний, вродливий” [16, с. 413, 623, 366]; англ. *a man of courage* “хоробра людина”, *wise head* “розумна людина”, *easy on the eye* “вродливий, приємний на вигляд” [14, с. 661, 1013, 298]. До негативнооцінних належать ФО з негативним суб'єктивно-оцінним компонентом значення, які викликають осуд, несхвалення носієм мови певної особи: укр. *баба Палажка* “язиката, чванлива людина”, *лобом неширокий* “не здатний добре мислити; нерозумний”, *без серця* “жорстокий, безжалісний” [16, с. 22, 434, 643]; англ. *natural fool* “недоумкувата, слабоумна від народження людина”, *big mouth* “балакун, хвалько”, *dead to all feeling* “нечутливий, безсердечний” [14, с. 687, 134, 264] та ін.

Суб'єктом оцінки може виступати окрема особа або суспільство (соціум), з точки зору яких дається оцінка [3, с. 22], що дістає свій вияв в тих чи інших засобах вираження при організації висловлювання. Наприклад, коли мовець хоче повідомити, що людина забагато говорить, то у нього є вибір засобів вираження для здійснення цього наміру. Вона може назвати цю особу нейтрально, тобто оцінити таку рису як об'єктивний факт, не висловлюючи свого особистого ставлення, лише вибравши оцінне висловлювання, яке характеризує об'єкт за цією ознакою: *Він – говіркий/ балакучий*. А можна вибрати засоби, які мають конотативне забарвлення, наприклад: *Він лепетливий на язик / У нього довгий язик / У нього язик як помело* і т. ін. Або мовець дає оцінку інтелектуальному рівневі іншої людини, вважаючи її розумною людиною (пор. відтінки емоційно-експресивного забарвлення): *мати розум [у голові]; мати голову на в'язах; не в тім'я битий*; жарт. *мати кебету*; жарт. *мати лій у голові; мати клепки в голові*; фам. *казанок варить* (у кого, чий): – *Але ж і вона не в тім'я бита* [21, с. 154].

За О. Вольф, оцінний предикат має два основні значення – “добре” і “погано”, “+” і “–”. На перший погляд здається, що ознака “добре” або “погано” завжди присутня в складі оцінного слова як його семантичний компонент [3, с. 19]. Скажімо, у словах *гарний, чудовий* очевидний знак “+”, а в словах *жахливий, неприємний* присутній знак “–”. Однак у багатьох словах, які містять оцінку, знак не детермінований, – і в цьому ми згодні із дослідницею. На її думку, знак “+” або “–” часто не можна віднести не лише до окремих слів, але й словосполучень, якщо вони знаходяться поза контекстом. Простежимо це на прикладі українських ФО на позначення СОЛ. Наприклад, яку ознаку мають слова *широка, тонка, порожня* – “добре” чи “погано”? Очевидно, визначити це без контексту складно. Але якщо вони присутні у складі ФО, наприклад, *широка душа, жила тонка, порожня голова*, то ознака (позитивна або негативна) усього фразеологізму є зрозумілою: *Широка, щира душа в Андрія Янковського, йому весь білий світ подавай, безкрає небо й безліч зірок, що майорять манкою* [21, с. 85]. Крім цього, за нашим висновком, схвальна чи несхвальна оцінка у більшості випадків зрозуміла і без контексту, на відміну від лексичних одиниць, де поза контекстом знак оцінки визначити буває складно. Пор. *чорний чуб – як чорний віл: Тоді він [Федя] не сумував, а тепер і поготів. Веселий, чуб чорний, аж блищить, як шпак* [20, с. 108]; *Ладний був до господарства її Стефан. Робив як чорний віл* [16, с. 110].

За В. Телією, між власне оцінними і експресивно забарвленими виразами існує різниця. Оцінні висловлювання мають за мету повідомити про ціннісне значення для автора мовлення того, про кого йдеться. Експресивно забарвлені вирази слугують для того, щоб вплинути на реципієнта емотивно, із суб'єктивної позиції передати особисту думку автора мовлення [9, с. 32].

Вольф О. розглядає емотивність як поняття, тотожне з поняттям “оцінність”, пояснюючи це тим, що у складній взаємодії суб'єкта оцінки з її об'єктом можна виділити компонент, під яким мається на увазі позитивне або негативне ставлення до об'єкта. Це ставлення розглядається незалежно від того, якими якостями наділений об'єкт [3, с. 38–39]. Виділений компонент дослідниця називає оцінністю, або емотивністю, вказуючи в роботі на його умовне використання і зазначаючи, що він не пов'язаний безпосередньо з уявленнями про емоції, емоційність, експресивність та ін. Крім того, цей компонент може мати як емоційну, так і раціональну оцінку [3, с. 3–42]. Слід зазначити, що емотивність (власне оцінність) присутня в усіх оцінних висловлюваннях, відображаючи присутність у них суб'єкта.

В емотивному аспекті оцінки виділяють власні емоції суб'єкта (*На жаль, я була ні сим ні тим, тобто другою у своїх тата й мами дитиною*) [22, с. 57] і емоції, які суб'єкт хоче викликати у співрозмовника (ці одиниці часто належать до 3-ї особи однини): *Цей чоловік упав на мене, як грім на поважну смереку, і не дає спам'ятатися* [19, с. 203]. Оцінний компонент значення, тобто схвальна чи несхвальна оцінка, так само як і експресивний, емоційний і функціонально-стилістичний компоненти, входить до складу конотації і є основним у конотативному значенні фразеологізму.

Зацікавленість дослідників питаннями оцінної семантики зумовлена тим фактом, що вона втілена у конкретні мовні структури, на що вказувала і О. Вольф: “Існують цілі прошарки лексики, призначені для вираження оцінки. Це, в першу чергу, прикметники і прислівники, які виявляють велику різноманітність оцінної семантики” [3, с. 6]. Засобами мовної реалізації оцінки, на думку О. Четверікової, є іменники, прикметники, прислівники, які можуть комбінуватися у словосполучення: ад'єктивні, субстантивні, фразеологічні, а також вживатися у синтаксичних компаративних та корелюючих конструкціях [11, с. 43]. Питання реалізації оцінки через використання прикметників торкалися у своїх дослідженнях Н. Кисліцина, А. Лукенчук, Г. Складніченко. До групи слів з оцінно-емоційною конотацією І. Худяков відносить перш за все абстрактні іменники, що позначають різні поняття розумової діяльності людини, її морально-етичні, естетичні та інші якості, іменники, що позначають особу, а також слова, що вживаються у переносному значенні [10, с. 81].

Проаналізувавши ФО на позначення СОЛ досліджуваних нами мов, у складі яких є прикметник, ми виділили прикметники описового (*ясна, повна, довгий, мідний, м'який; big, fat, wide, red*) і оцінного (*розумна, щира, дурна, бідний; good, wise, greedy*) характеру. Аналіз зіставлюваних ФО засвідчив, що іноді зі значення окремого прикметника у складі ФО асоціативно впливає значення усього фразеологізму: *дурна голова, розумна голова, щира душа, добре серце, довгий язик; big mouth, wise head, good soul, (as) brave as a lion, (as) fat as a butter, greedy as a wolf*.

Вивчення компонентного складу досліджуваних ФО засвідчило, що компоненти, що містять сему з маркованою позитивно- або негативно оцінною конотацією у всіх чи в одному з лексичних варіантів, забезпечують оцінку всього фразеологізму. Наприклад, укр. *як нова копійка, чиста совість, як мертвий, бідний родич*; англ. *hot blood, (as) fair as a lily, (as) silly as a goose, drink like a fish: Низькорослий оземкуватий молодик [...] з чарівною посмішкою підніс нареченій квіти, зблиснувши золотим зубом, сказав якийсь жарт і, вдоволений собою, всіявся за стіл, за яким весь вечір сяяв, як нова копійка* [18, с. 168]; *For years he drank like a fish, but now he has traded in alcohol, which had claimed the lives of an aunt and his younger brother Piers, for Diet and fruit juice* [17, с. 123] (фразеологізм асоціюється зі способом життя риби, яка тільки те й робить, що п'є, постійно відкриваючи і закриваючи рота у воді. Тому й людину, яка зловживає алкоголем, порівнюють із рибою).

Звичайно, значущість людини як об'єкта оцінки вимагає її багатоаспектного вивчення, адже в аспектах оцінки людини знаходить своє відображення ідея цілісності, презумпції сприйняття її зовнішності, взаємозв'язок між естетичними і прагматичними сторонами, між її фізичними даними і внутрішнім світом, відображений її соціальний статус, зміни, пов'язані з її розвитком і старінням [2, с. 56].

Під *аспектом оцінки* розуміємо скеровування уваги того, хто оцінює, на певні риси суб'єкта оцінки, на притаманні йому особливості, які об'єднані загальним уявленням. І кожен об'єкт, залежно від своєї соціальної значущості або функції, може розглядатися в декількох аспектах: емоційному, естетичному, віковому, соціальному та ін.

Одним із первинних аспектів оцінки вважаємо **емоційний** аспект. Він співвідноситься із передбаченням емоційного сприйняття об'єкта оцінки в момент так званого "первинного бачення" (термін "первовидение" використовував В. Богуславський), та притаманними суб'єкту оцінки інтуїтивними знаннями. На основі цього формується узагальнене емоційне ставлення до об'єкта. Знак оцінки в цьому випадку визначається характером емоції, викликана об'єктом і того, хто дає оцінку. Тому позитивний емоційний вплив отримує позитивний знак, а негативний вплив відповідно негативний знак. Очевидно, що емоційний аспект має місце у випадку першого враження від зовнішнього вигляду людини, її видимих фізичних особливостей або недоліків, тобто усього того, що першочергово впадає у вічі: укр. *очей не відведеш; як голуб (сивий); самі вуха та зуби* [16, с. 97; 160, 141]; англ. *as fair as a lily; a mountain of flesh; lantern jaws* та ін. [14, с. 315, 681, 586].

Естетичний аспект співвідноситься з еталонами зовнішності, які є відображенням національної культури. Ці еталони взаємопов'язані з презумпціями індивідуалізації та емоційного ставлення до об'єкту оцінки [2, с. 57]. Естетичне й емоційне виступають у нерозривному зв'язку, що відображається у специфічних сигналах естетичної інформації, які формують образ еталона. Увага того, хто оцінює, зосереджена на виявленні в об'єкті рис схожості з еталоном чи навпаки, відхилення від еталону в гірший бік. На цій емоційній за своїм характером основі формується знак оцінки. Якщо спостерігається наближення до еталону, то оцінка позитивна (*хоч картину малюй; як намальований; як лялечка* [16, с. 366, 422, 361]; *as graceful as a swan; as red as a cherry* [14, с. 436, 813]), а при відхиленні в гірший бік – негативна (*глянути гудко; ребра світяться* [16, с. 149, 596]; *a walking skeleton; poor looks* [14, с. 989, 770]). Крім цього, естетичний аспект може позначати не лише ознаки зовнішності людини, а й ознаки фізичного здоров'я, фізичного стану. *ФО кулаком вола вб'є; міцно збитий; як молоко та кров* [16, с. 51, 257, 403]; *pink of health; look as big as a bull-beef* [14, с. 758, 623] мають позитивний знак оцінки, а *аж кістки торохтять; без кровинки* [16, с. 297, 316]; *have a bone in the arm; look seedy* [14, с. 455, 625] – негативний. Сюди зараховуємо і характеристику форм людини: будови її тіла, форми обличчя та інших ознак зовнішності. Наближення до еталону набуває позитивної оцінки: *як свічка (рівний, стрункий)* [16, с. 637]; *as fit as a fiddle* [17, с. 120]; *starry eyes* [14, с. 888]. Відповідно, відхилення від еталону оцінюється негативно: *мішок мішком; [аж] шкура репає* [16, с. 399, 777]; *ніс як кочерга* [15]; *fishy eye; poker face* [14, с. 377, 806].

Цілісний аспект, або аспект **цілісності**, розглядає об'єкт оцінки з погляду наявності або відсутності у нього певного набору рис. Цей аспект загалом передбачає наявність параметрів кількісного представлення. Відповідність або незначне перевищення ознак відповідно до норми оцінюється позитивно: *в тілі; у формі* [16, с. 712, 739]; *очі як у сови; високий як смерека* [15]; *a bush of hair; in flesh; a chit of a woman* [14, с. 176, 529, 214]. А ознаки людини, що вказують на відхилення в менший бік, отримують негативний знак: *від горшка два вершка; тугий на вуха* [16]; *лисий як бубон* [15]; *knee high to a duck; (as) deaf as an adder* [14, с. 579, 265].

Віковий аспект взаємодіє з оцінкою людини, пов'язаною з її віком, віковими змінами, а також з досвідом. Тут виділяємо оцінки, що належать до різного віку. Оцінки цього типу співвідносяться з певними уявленнями й асоціаціями про вік людини, тому носять ситуативний характер. Відповідно, характером

асоціацій визначається оцінна ознака, яку часто все-таки складно визначити. Пор. укр. *молодий та зелений; під вусом; літа виходять; літа обсіли*; англ. *a green hand; to be past the spoon; to be not a chicken*.

Отже, аналіз компонентного складу досліджуваних ФО на позначення СОЛ засвідчив, що оцінка обумовлена у випадку, коли компоненти, які містять сему з маркованою позитивно- або негативно оцінною конотацією у всіх чи в одному з лексичних варіантів, забезпечують оцінку всього фразеологізму: укр. *цікавий на язик; злий геній; важкий (не легкий) на руку; розумна (твереза) голова; злі (лихі) язики*; англ. *good soul; wrong in the head; bad actor; dirty dog* та ін. Ще однією передумовою обумовленості оцінки є та, коли компоненти ФО мають символічне або міфологічне значення. В українській фразеології це такі одиниці: з *вареної крашанки курча висидить* (крашанка – великоднєве фарбоване яйце, символ життя); *як чорт ладану* (боятися) (чорт – одна з назв злих духів, нечистої сили; в народі вірять, що ладаном можна “викурити” нечисту силу); *як калина* (гарна) (калина – символ дівочої вроди) [16, с. 84, 769]. В англійській фразеології виділяємо такі ФО: *to blush like a rose* (*rose* (троянда) у англійців – символ краси) [14, с. 149]; *goody-two-shoes* (образ дівчинки Гуді як символу гордині; йдеться про казкову героїню, яка мала лише один черевик, і стала чванливою, коли їй подарували обидва черевики) [17, с. 125]; *in seventh heaven* [17, с. 154] (пор. укр. *бути на сьомому небі*) – віддзеркалення давніх уявлень, запозичене з міфології. Вважалось, що існує сім кришталевих небесних сфер, до яких прикріплені зірки та сім планет. Найвища та найголовніша сфера була вершиною блаженства – сьомим небом; вірили також у символічність цифри “7”.

Отже, аналіз ФО на позначення СОЛ в обох мовах засвідчив, що часто зі значення прикметника у складі ФО впливає значення усієї ФО. Крім того, компоненти з позитивною чи негативною оцінною конотацією забезпечують оцінку всього фразеологізму. Водночас, на знак оцінки (позитивний або негативний) впливають компоненти ФО з символічним і міфологічним значенням.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у глибшому аналізі семантики ФО з національно-культурним компонентом та особливості вираження оцінки такими одиницями в українській та англійській мовах.

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / Ирина Викторовна Арнольд. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 384 с.
2. Богуславский В. М. Человек в зеркале русской культуры, литературы и языка / В. М. Богуславский. – М. : Космополис, 1994. – 237 с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Елена Михайловна Вольф. – М. : Едиториал УРСП, 2002. – 280 с.
4. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: Нариси / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
5. Ивин А. А. Основания логики и оценок / Александр Архипович Ивин. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1970. – 230 с.
6. Кислицина Н. Н. Прилагательные со значением обобщенной положительной оценки как фрагмент языковой картины мира (на материале русского, украинского и английского языков) : дисс. ...канд. филол. наук : 10.02.17 “Сравнительно-историческое и типологическое языкознание” / Н. Н. Кислицина. – Симферополь, 2002. – 187 с.
7. Пряхина Н. Н. Становление фразеологической оценки и контекст / Н. Н. Пряхина // Фразеологические единицы и контекст: межвуз. сб. научн. тр. – Иркутск, 1990. – С. 79–86.
8. Скляниченко Г. Прикметники позитивної та негативної оцінок в лінгвістичній картині світу англійської та української мов // Проблемні питання синтаксису: зб. наук. праць. – Чернівці : ЧДУ, 1997. – 228 с.
9. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М., 1986. – 143 с.
10. Худяков И. Н. Об эмоционально-оценочной лексике / И. Н. Худяков // Научные доклады высшей школы. – М., 1980. – Серия: Филологические науки. – № 2. – С. 79–82.

11. Четверікова О. Функціонування оцінної лексики при висвітленні регіональних конфліктів (на матеріалі журналу Newsweek) / О. Четверікова // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки. – 2009. – Вип. 81 (1). – С. 41–45.

12. Эмирова А. М. Аспекты сопоставительного изучения фразеологической семантики / А. М. Эмирова // Проблемы зіставної семантики. – К., 2005. – Вип. 2007. – С. 252–256.

13. Levin M, Lindquist H. Sticking one's nose in the data: Evaluation in phraseological sequences with nose [Electronic source] / Magnus Levin, Hans Lindquist // ICAME Journal. – 2007. – № 3. – P. 87–110. – Access to journ. :

<http://icame.uib.no/ij31/index.html>

Список довідникової літератури

14. Англо-український фразеологічний словник [уклад. К. Т. Баранцев] – К. : Знання, 2005. – 1056 с.

15. Образне слово (Постійні народні порівняння) / [збір. і упор. І. Гурін]. – К. : Дніпро, 1966. – 222 с.

16. Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.

17. Dictionary of Idioms and Their Origins [ed. by Linda & Roger Flavell]. – L. : Kyle Cathie Limited, 2006. – 343 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

18. Даниленко В. Г. Сон із дзьоба стрижа : [Оповідання] / В. Г. Даниленко. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2006. – 384 с.

19. Матіос М. Фуршет / Марія Матіос. – Львів, 2002. – 338 с.

20. Мінько М. Веселок у пилу : [Роман] / Микола Мінько. – Дніпропетровськ : Січ, 2007. – 224 с.

21. Пеунов В. Помста знехтуваних богів : [Роман-факт. Книга перша] / Вадим Пеунов. – Донецьк : Альфа-прес, 2005. – 456 с.

22. Тарасюк Г. Т. Янгол з України : [Маленькі романи, новели] / Г. Т. Тарасюк. – К. : Либідь, 2006. – 432 с.

УДК 811.161.2'23'373.611

ФОРМО- ТА СЛОВОТВІРНІ РЕАКЦІЇ В АСОЦІАТИВНИХ ПОЛЯХ УКРАЇНОМОВНИХ РЕСПОНДЕНТІВ ТА УКРАЇНО-РОСІЙСЬКИХ БІЛІНГВІВ 3–4 РОКІВ

Галунова Н. Н.

Стаття присвячена асоціативному напрямку в дослідженні мовної картини світу. В роботі запропонований аналіз формо- та словотвірних реакцій, отриманих в ході вільного асоціативного експерименту з україномовними респондентами та українсько-російськими білінгвами 3–4 років.

Ключові слова: картина світу, формотвірні реакції, словотвірні реакції, вільний асоціативний експеримент.

Статья посвящена ассоциативному направлению в исследовании языковой картины мира. В работе предложен анализ формо- и словообразовательных реакций, полученных в ходе проведения свободного ассоциативного эксперимента с украиноязычными респондентами и украинско-русскими билингвами 3–4 лет.

Ключевые слова: картина мира, формообразовательные реакции, словообразовательные реакции, свободный ассоциативный эксперимент.

The paper is devoted to the associative trend in researches of a language picture of the world. The paper presents the analysis of the form-building and word-formative reactions that were received at the free association experiment with Ukrainian-speaking monolinguals and Ukrainian-Russian-speaking bilinguals of 3–4.

Key words: language picture of the world, free association experiment, form-building reactions and word-formative reactions.

У пошукових парадигмах мовознавства і соціопсихолінгвістики особлива роль належить питанням, що стосуються всебічного вивчення мови і мовлення дитини. Особливості опанування мови, структура лексикону дитини, граматичні та фонетичні особливості різних стадій засвоєння мови – всі ці та інші аспекти онтолінгвістики розроблялися й продовжують розроблятися вітчизняними та зарубіжними науковцями [2; 3; 6–11; 15; 16–21; 24; 28–30]. Серед робіт, присвячених дитячому мовленню, необхідно виокремити ті, в яких увага науковців зосереджена на висвітленні проблеми формування асоціативних зв'язків та становленню мовної картини світу в онтогенезі [1; 4; 5; 12; 22; 23; 25; 27]. На жаль, в українській лінгвістиці асоціативна складова мовної свідомості дитини дошкільного віку залишається недослідженою.

З огляду на стан вивчення означеної теми в українському мовознавстві актуальним видається дослідження асоціативного механізму україномовних респондентів дошкільного віку, коли в дитини формується мовна свідомість, вибудовується мовна картина світу та відбувається активне засвоєння мови й оволодіння мовленням. При цьому евристично значущим й актуальним є вивчення особливостей формування асоціативних зв'язків та мовної картини світу не тільки монолінгвів, а й білінгвів, насамперед, українсько-російських. Це пояснюється загальною соціолінгвістичною ситуацією в Україні, значним впливом в окремих східних та південних територіях України російської мови на становлення та розвиток мовних особливостей дітей.

Знання носієм мовних правил, що відповідають літературній нормі, є результатом його власного мовленнєвого досвіду. При опануванні мови в природних умовах дитина засвоює мовні правила самостійно, допомога дорослого полягає в повсякденному спілкуванні з дитиною, наданні нового мовного матеріалу, з якого дитина може отримувати необхідну інформацію, інакше кажучи, дитина постає перед необхідністю добувати мову з мовлення [30, с. 11]. Однак правила, засвоєні дитиною з мовлення дорослих, не тотожні мовній нормі. Особливості дитячого мовлення багато в чому зумовлені здатністю дитини

аналізувати мовлення дорослого, а також тим, що дитина здатна сприймати мову в граматичному, лексичному та фонетичному плані. “Незалежно від індивідуальних розбіжностей між дітьми, незалежно від мовленнєвого оточення, в якому вони виховуються, незалежно навіть від особливостей засвоєної мови загальна стратегія засвоєння мовних правил є єдиною для всіх: спочатку засвоюються найголовніші, глибинні моделі мови та мовні правила, що на них базуються” [30, с. 12].

Починаючи засвоювати мову, дитина має справу з мовою як із нормою і опановує нормативну фонетику, семантику, синтаксис, морфологію. На першому етапі дитина засвоює систему, а вже потім норму. Опанування мовної норми – це засвоєння не лише мовних одиниць, але й правил їх утворення та вживання. Засвоюючи морфологію, дитина вчиться встановлювати, чи є даний вислів правильним, чи відповідає мовним стандартам. Дитину в цьому процесі прийнято порівнювати з лінгвістом [13, с. 44–45]. Мова дитини на кожному етапі її формування та розвитку не становить частини дорослої мови. У процесі оволодіння національною мовою дитина формує декілька своїх мовних систем, що відрізняються від дорослої [31, с. 42–43]. При цьому дитячі мовні системи поступово вирівнюються “під дорослу”, що сигналізує про засвоєння дитиною мовної норми.

Стрімкий розвиток словника дитини розпочинається з опанування морфологічних механізмів мови. При цьому видається суттєвим взяти до уваги застереження А. Богуш: “Формування активного словника дітей на другому році життя відбувається нерівномірно, спостерігаються ритмічні коливання розвитку мовлення” [6, с. 41]. Узагальнення словника здійснюється не лише за рахунок різних готових слів, а й завдяки опануванню способів їх конструювання. На сьогодні загально визнаним є висновок щодо піку словотвірної активності, який припадає на вік від трьох до семи років. Діти молодшого дошкільного віку створюють свої назви аналогічно до слів “дорослої” мови, базуючись на самостійно виявлених ознаках предмета або переосмислюючи вже наявні лексеми, що прояснюють їхню внутрішню форму [13; 31].

Мета нашої роботи полягає у з’ясуванні особливостей формо- та словотвірних реакцій, отриманих в результаті проведення вільного асоціативного експерименту з україномовними дітьми та дітьми-білінгами молодшого та середнього дошкільного віку у Харкові та Львові. **Матеріалом** для аналізу послужили формо- та словотвірні реакції, що були отримані в ході вільного асоціативного експерименту від дітей молодшого та середнього дошкільного віку. В експерименті взяли участь 416 дітей-білінгвів (носіїв українсько-російського білінгвізму міста Харкова) та 416 монолінгвів (носіїв української мови міста Львова).

Формотвірні та словотвірні реакції репрезентують різні сторони мовленнєвої компетенції та креативної спроможності дитини. Під формотворенням розуміємо “варіювання слівформ одного слова шляхом словозміни (відмінювання або дієвідмінювання), а також творення членів морфологічної парадигми слова” [26, с. 766]. Формотворення можна розглядати як формотвірну реакцію слова морфологічної парадигми – “зразок словозміни й формотворення певної лексико-граматичної одиниці” [26, с. 477].

Як свідчить експериментальний матеріал, однозначно класифікувати реакції як формо- чи словотвірні не завжди легко. Це можна пояснити тим, що склад асоціативних полів формується лексикою, яка відповідає нормам української мови, а також лексикою, яка порушує ці норми. В останньому випадку йдеться про суржик. У цьому зв’язку виникає запитання, як розглядати пару: реакція “*знала*” – стимул “*знал*” або реакція “*допомагати*” – стимул “*помогу*”. У цих випадках мова може йти як про формотворення, що базується на недостатній мовній компетенції білінга (що призводить до суміщення двох мовних норм й утворення хибних для української мови часових форм дієслова), так і про дитяче словотворення. Узагалі, “питання про розмежування слово- й формотворення має давні традиції й остаточно не розв’язане донині... Залишаються нерозв’язаними питання кваліфікації формо- чи словотворення деяких форм ступенів порівняння прикметників і прислівників, кількісних дробових числівників,

порядкових числівників, суплетивних пар частин мови тощо” [26, с. 767–768]. З огляду на сказане вище вважаємо за доцільне розглянути диференційовано формо- та словотвірні реакції, пам’ятаючи про можливості їх суміщення та взаємопереходу. Проблема класифікації експериментального матеріалу виникає в ході розгляду пар зразка стимул **дзвіночок** – реакція *дзвонить*. Реакції такого плану можуть бути зараховані як до словотвірної групи, так і до синтагматичної. Утім, кількість таких реакцій у проведеному експерименті не є критичною.

Зауважимо, що на стимул **дзвіночок** є інша реакція *дзвонити*. Порівнюючи дві відповіді на один стимул, звертаємо увагу, що в першому випадку дієслово в особовій формі утворює зі словом-стимулом синтагму, що дозволяє розглядати такі реакції як асоціації синтагматичного характеру, а реакцію *дзвонити* відповідно класифікуємо як словотвірну на стимул **дзвіночок**.

Із 71 запропонованого стимулу 68 отримали реакції-відповіді формо- та словотвірного характеру (дивись таблицю 1). Не викликали формо- та словотвірних реакцій лише стимули **вишуканий, він, вона**. Кількісно реакції формо- та словотвірного характеру розподілилися таким чином: дівчатка зі Львова – 59, хлопчики зі Львова – 62, дівчатка із Харкова – 57, хлопчики із Харкова – 63.

Спільними для всіх чотирьох груп тут виявилися 48 стимулів: **бабуся, береза, будинок, гарний, говорити, грав, грала, день, дзвіночок, дзвонити, дитина, добра, добрий, допомагати, дорогий, друг, думав, думати, загадка, заєць, злий, знала, зустрів, зустріла, їхав, їхала, їхати, картина, кішка, книга, кричати, ліс, любити, мама, ніч, обіцяв, писати, почав, почала, почати, робота, село, справа, тато, темний, учитися, цікавий, чистий**. Не викликали формо- та словотвірних реакцій 11 стимулів у хлопчиків зі Львова: **вишуканий, він, вона, вода, зима, іграшка, каструля, літера, м’яч, обіцяла, я**; 8 стимулів у хлопчиків із Харкова: **вишуканий, він, вона, йти, каструля, тато, товариш, я**; 12 стимулів у дівчаток зі Львова: **вишуканий, він, вона, весна, вода, зла, йти, каструля, машина, обіцяла, тато, товариш**; та 13 стимулів у дівчаток із Харкова: **вишуканий, він, вона, важкий, весна, дитина, зима, кофта, літера, машина, товариш, узяти, цукерка**.

Відзначимо, що словотвірні реакції превалюють над формотвірними. Формотворення в отриманих асоціативних полях відбувається здебільшого синтетичним способом, за допомогою флексій, формотвірних афіксів, чергування основ, суплетивізму: **грав** → *виграв*, **грала** → *програв*, **дорогий** → *дорога*, **дитина** → *дити*, **дзвіночок** → *дзвоник*. Більшість формотвірних реакцій на стимули всіх частин мови є граматичними формами. Наявні особливості прояву формотворення залежать від частини мови, до якої належить стимул. В усіх чотирьох групах більша кількість стимулів-дієслів викликала реакції формотвірного характеру (по 20 стимулів у дівчаток і 19 стимулів у хлопців із Харкова та 21 у хлопців зі Львова). Приблизно однаковою є кількість стимулів-прикметників у всіх чотирьох ґендерно-територіальних групах (по 6 у хлопчиків та дівчаток зі Львова, 9 – у дівчаток із Харкова та 5 – у хлопчиків із Харкова); кількість стимулів-іменників, що викликали реакції формотвірного характеру, варіюється залежно від групи: по 6 – у дівчаток із Харкова та Львова, 9 – у хлопчиків зі Львова, 12 – у хлопчиків із Харкова). Привертає увагу й більша різноманітність формотвірних реакцій, отриманих на стимули дієслова, що дає можливість констатувати: у дітей 3–4 років із Харкова та Львова дієслова викликають формотвірні реакції частіше за стимули інших частин мови. При цьому якісне наповнення таких асоціативних полів є більшим, адже наявне не лише частотне вживання однієї формотвірної реакції, але й різноманітні реакції цього типу.

Стимули-дієслова представлені: 1) здебільшого граматичним формотворенням, що виражає зміну часових форм, числа, роду: **говорити** → *говорю*, **грала** → *грав*, **думав** → *думал*; 2) фонетичним: **учитися** → *вчитися*; 3) змішаним формотворенням: **грав** → *іграла*. Серед асоціативних полів, отриманих на стимули-іменники, наявні суто граматичні форми: 1) родові: **гарний** → *гарна*; 2) форми числа: **береза** → *берези* та 3) відмінкові: **ліс** → *у лісі*. Стимули-прикметники викликають лише реакції, що є родовою формою стимулу: **добрий** → *добра, добрий*.

У словотвірних реакціях більшою мірою виявляються лінгво-креативні здібності дитини. Такі реакції виявляють граматичну компетенцію дитини. Словотворення, як і формотворення, виявляє себе по-різному залежно від частиномовної належності слів.

Стимули-іменники викликають такі словотвірні реакції: 1) прикметники: **береза** → *березовий*, 2) іменники: **друг** → *дружба*, 3) дієслова: **дзвіночок** → *дзвонити*, 4) прислівники: **день** → *вдень*, 5) іменники: **бабуся** → *бабця*. Розглядаючи словотвірні реакції на стимули-іменники, відзначимо, що в усіх чотирьох ґендерно-територіальних групах наявні оцінні реакції: **бабуся** → *бабуля*, **дитина** → *дитиночка*, **заєць** → *зайчик*.

Стимули-прикметники викликали словотвірні реакції, які з граматичного погляду належать до різних частин мови: 1) прислівників: **важкий** → *важко*, 2) дієслів: **друг** → *дружити*, 3) іменників: **злий** → *злюка*. Аксіологічний компонент виявляє себе і серед цих реакцій, адже стимули-прикметники викликають багато експресивних реакцій: **добрий** → *добрючий*, **гарний** → *прегарний*, **цікавий** → *цікавенький*, **темний** → *претемний*.

На стимули-дієслова отримано реакції, що належать до таких частин мови: 1) іменників: **грав** → *гра*, 2) прикметників: **дзвонити** → *дзвонкий*, 3) прислівників: **дзвонити** → *дзвонко*, 4) вигуків: **дзвонити** → *дзинь-дзинь*.

Стимули-займенники практично не викликали словотвірних реакцій, адже було отримано одну на всі чотири ґендерно-територіальні групи реакцію *моя* на стимул *я* в експерименті з дівчатками з Харкова.

Результати показують, що слово- та формотвірні реакції викликають спільні для всіх чотирьох груп 49 стимулів, до яких належать стимули – іменники, прикметники, дієслова, але немає займенників. Наявність єдиної на всі групи словотвірної реакції *моя* в асоціативному полі стимулу *я* в дівчаток із Харкова пов'язана з низькою словотвірною здатністю особових займенників узагалі і несформованістю мовної компетенції в дитини 3–4 років зокрема. Таким чином, кількість та розмаїття отриманих у процесі вільного асоціативного експерименту результатів дозволяють відзначити високий рівень формотвірної та словотвірної компетенції в дітей 3–4 років, опитаних у Харкові та Львові. Вбачаємо перспективним подальше дослідження асоціативних зв'язків різного типу у представників усіх вікових груп з метою встановлення динаміки розвитку мови, мовної картини світу та мовної свідомості в онтогенезі.

Література

1. Акуленко А. А. Параметри внутрішнього лексикону дитини шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Аліна Анатоліївна Акуленко. – К., 2007. – 18 с.
2. Асаула М. М. Психологичні особливості дитячого мовлення / М. М. Асаула // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2008. – № 798. Сер.: Філологія. – Вип. 53. – С. 109–112.
3. Бакіна Т. С. Сучасний фольклор школярів: (Особливості творення і побутування) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.07 "Фольклористика" / Тамара Степанівна Бакіна – К., 1997. – 211 с.
4. Береснева Н. И. Модель внутрішнього лексикона в позднем онтогенезе (Асоціативний експеримент) : дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.19 "Теорія мови" / Наталья Ириковна Береснева. – Пермь, 1997. – 190 с.
5. Береснева Н. И. Периферийные реакции в детских ассоциативных полях / Н. И. Береснева // Проблемы социо- и психолінгвістики. – 2002. – № 1. – С. 53–55.
6. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія / А. Богуш. – К. : Слово, 2010. – 374 с.
7. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / А. М. Богуш; М-во освіти і науки України. – К. : Слово, 2003. – 344 с.
8. Боть Л. П. Вивчення дитячого мовлення: історія та напрямки дослідження / Л. П. Боть, О. І. Малишева // Культура народів Причорномор'я / Таврійський нац. ун-т. – Сімферополь, 2007. – № 120. – С. 63–67.

9. Боть Л. П. Поетапна еволюція форм дитячої комунікації (теоретичний аспект) / Л. П. Боть // Вісник Черкаського університету. Сер. : Філол. науки. — Черкаси, 2004. – Вип. 59. – С. 144–149.
10. Боть Л. П. Психолінгвістичний аспект дитячого мовлення / Л. П. Боть // Актуальні проблеми менталінгвістики. – Черкаси, 2001. – Ч. 2. – С. 3–5.
11. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія і методика навчання (українська мова)” / Наталія Василівна Гавриш. – К., 2002. – 438 с.
12. Гасица Н. А. Ассоциативная структура значения слова в онтогенезе : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Гасица Наталия Александровна. – М., 1990. – 184 с.
13. Горелов И. Н. Избранные труды по психолингвистике / И. Н. Горелов. – М. : Лабиринт, 2003. – 320 с.
14. Горелов И. Н. Основы психолингвистики : учеб. пособ. / И. Н. Горелов, К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 1997. – 224 с.
15. Елисеева М. Б. Лексическое развитие ребёнка от двух до трёх лет / М. Б. Елисеева : Материалы Всерос. конф. [“Проблемы детской речи”] (26 нояб. 1999 г.) – СПб, 1999. – С. 62–66.
16. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. О. Калмикова. – К. : НМЦВО, 2003. – 320 с.
17. Лурия А. Р. Речевые реакции ребенка / А. Р. Лурия // Речь и интеллект в развитии ребенка : сб. ст. / [под ред. А. Р. Лурия]. – М., 1928. – С. 228–235.
18. Мальцева Н. Г. Устный дискурс русских и английских детей в возрасте 5–6 лет : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” / Наталия Геннадиевна Мальцева. – Саратов, 2002. – 207 с.
19. Моїсеєнко О. Ю. Дискурсно-прагматичні особливості дитячого мовлення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Олена Юрїївна Моїсеєнко. — К., 1999. — 20 с.
20. Моїсеєнко О. Ю. Дискурсно-прагматичні особливості дитячого мовлення (на матеріалі сучасної англійської мови): дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Моїсеєнко Олена Юрїївна. — К., 1999. – 173 с.
21. Наумова Т. Н. О развитии значения слова в онтогенезе речи / Т. Н. Наумова // Психолингвистические исследования речи в области лексики и фонетики. – Калинин, 1983. – С. 109–118.
22. Нефедова В. А. Зона фонетического реагирования в ассоциативном словаре школьника : автореф. дис. на соиск. учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Валентина Александровна Нефедова. – Саратов, 2003 — 25 с.
23. Николаенко Г. И. Онтогенез системных связей в лексиконе : (Психолингвистическое исследование вербальных ассоциаций) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Галина Ивановна Николаенко — Минск, 1979.— 20 с.
24. Рульова О. О. Номінативний аспект дитячого мовлення (на матеріалі французької, грецької, англійської та української мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Олена Олександрівна Рульова. – Одеса, 2002. – 19 с.
25. Салихова Э. А. Структура ассоциативных полей лексических единиц при детском билингвизме: дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Эльвина Ахнафовна Салихова – Уфа, 1999. – 165 с.
26. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
27. Соколова Т. В. Ассоциативный тезаурус ребенка: структура ассоциативного распределения / Т. В. Соколова // Языковое сознание и образ мира : сб. ст. – М., 2000. – С. 79–97.
28. Уфимцева Н. В. Развитие стратегий осознания значения слова в онтогенезе / Н. В. Уфимцева // Психолингвистические исследования в области лексики и фонетики : сб. ст. – Калинин, 1983. – С. 115–154.
29. Цейтлин С. М. Онтолингвистика и кафедра детской речи / С. М. Цейтлин // Онтолингвистика: некоторые итоги и перспективы : материалы науч. конф. – СПб., 2006. – С. 3–12.

30. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок. Лингвистика детской речи : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. зав. / С. Н. Цейтлин. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 240 с.

31. Шахнарович А. М. Общая психоллингвистика : учеб. пособ. / А. М. Шахнарович. – М. : РОУ, 1995. – 96 с.

УДК 811.111:81'37

СТРУКТУРА СЛОВНИКОВОГО ЗНАЧЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ ЛЕКСЕМ**Гошилик Н. С.**

У статті розглянуто питання структури словникового значення темпоральних лексем. Проаналізовано співвідношення когнітивного та прагматичного компонентів значення, а також інтенціональний та імплікаційний складники значення.

Ключові слова: структура значення, когнітивний, прагматичний, інтенціонал, імплікаційнал.

В статье рассмотрены вопросы словарного значения темпоральных лексем. Проанализированы соотношения когнитивного и прагматического компонентов значения, а также интенциональный и импликационный составляющие значения.

Ключевые слова: структура значения, когнитивный, прагматический, интенционал, импликационный.

The article deals with the issues of the structure of the vocabulary meaning of temporal lexemes. The correlation of the cognitive and pragmatic components of meaning, as well as its intentional and implicational constituents are analyzed.

Key words: structure of the meaning, cognitive, pragmatic, intentional, implicational.

Згідно з настановами когнітивної лінгвістики, словникове значення мовної одиниці забезпечує доступ до екстралінгвального знання людини [5; 6]. Отже, єдність вираження і звучання, що традиційно вважалася значенням мовної одиниці, при розгляді з позицій когнітивної семантики є лише фрагментом значення [2, с. 116; 1, с. 150-152]. Відтак у структурі значення (у широкому сенсі, що дорівнює традиційному поняттю смислу) номінативної одиниці можна (з певною мірою умовності) виокремити власне лінгвістичну й енциклопедичну інформацію.

Лінгвістична семантика мовної одиниці є результатом взаємодії інформаційних (об'єктивних) та прагматичних (суб'єктивних) структур свідомості, що є підставою для розмежування у семантичній структурі мовної одиниці когнітивного та прагматичного компонентів значення [3, с. 30].

Когнітивний складник значення стосується знання носіїв мови про позначений мовною одиницею фрагмент світу, а **прагматичний** компонент співвідносний з інформацією про суб'єктивне ставлення комунікантів до позначуваного. У термінах когнітивних і прагматичних структур організовано досвід кожного окремого індивіда, "тисячократно збагачений і скоректований завдяки мові колективним досвідом людства" [там само].

Оскільки питання співвідношення згаданих компонентів в рамках значення темпоральних одиниць не було розглянуто науковцями, **метою** нашої розвідки є аналіз структури словникового значення темпоральних одиниць.

Мета роботи передбачає виконання таких **завдань**: 1) проаналізувати компоненти значення у семантичній структурі мовної одиниці; 2) розглянути особливості співвідношення цих компонентів у темпоральних одиницях англійської мови.

Різні за природою компоненти значення органічно пов'язані між собою і демонструють здатність до взаємного збагачення. Наприклад, у сучасній англійській мові лексична номінація morning (ранок) характеризується чітким інформаційним змістом (the first part of the day [4] – перша частина доби). Ця частина доби пов'язана в колективній свідомості носіїв англійської мови з певною діяльністю, зокрема із садівництвом. Це найкраща частина доби, про що свідчить таке висловлення: *The stillness of the early morning scene enables me to take in and enjoy many things which pass me by during the bustle of the day. First, there are the scents, which seem even more generous with their offerings than they*

are in the evening [там само]. Актуалізоване у цьому контексті позитивне оцінке значення лексеми *morning* є індивідуальною (або соціально-груповою) конотацією, що є найтипівшим різновидом прагматичних значень.

У семантичній структурі темпоральних лексем сучасної англійської мови, принаймні у контексті словникової статті, переважає когнітивний компонент, але у реальних дискурсивних контекстах прагматичний складник може набувати пріоритету. Прикладом може бути лексема *Mondayish* та словосполучення *Monday morning feeling*, розуміння значення яких, окрім відомостей когнітивного плану (*the first day of the working week* [там само] – перший день робочого тижня) потребує залучення прагматичної інформації, що має соціальне забарвлення, а саме: необхідність іти на роботу після вихідних, небажання працювати після недільного відпочинку, яке добре відоме багатьом людям. Розуміння цих нюансів значення передбачає належну соціалізацію людини, наявність культурно зумовленого знання про організацію свого часу, зокрема його розподілу на робочий та вільний. Очевидно, однак, що негативні асоціації можуть виникати не тільки щодо першого дня робочого тижня, а й до інших днів.

У **когнітивному** складнику значення виокремлюють **контенсiонал**, який визначається як структурована сукупність ознак денотата, що відбивається у значенні мовної одиниці [3, с. 39], та **екстенсiонал**, тобто сукупність денотатів, з яким співвідноситься її значення [там само].

Для диференціації ознак контенсiоналу у розвідці оперуємо поняттями **інтенсiоналу** (змістового ядра значення) й **імплікаціоналу** (периферії семантичних ознак, що оточують ядро та імплікуються інтенціональними ознаками) [там само, с. 109]. Сема темпоральності англійських лексичних одиниць, як правило, входить до **інтенсiоналу** їх значення, але трапляються й поодинокі випадки, коли вона міститься в імплікаціоналі.

Зазначимо, що М. В. Нікітін вказує на неоднорідність імплікаціоналу значення, виокремлюючи у ньому **сильний імплікаціонал** (ознаки, які становлять майже обов'язкову частину значення і тому часто застосовуються у словникових тлумаченнях; їх відсутність, однак, не виключає денотат з того класу, до якого він віднесений відповідною мовною одиницею), **високоймовірнісний імплікаціонал** (ознаки, що є високоймовірнісними) та **слабкий/вільний імплікаціонал** (ознаки, наявність/відсутність яких є однаково ймовірною/проблемною) [там само: 110-111]. Такий розподіл, на нашу думку, є доволі суб'єктивним, принаймні, стосовно досліджуваного в роботі мовного матеріалу. Отже, ми розмежуємо тільки ті випадки, коли сема темпоральності належить до інтенсiоналу та імплікаціоналу значення лексеми/словосполучення відповідно.

Належність темпоральної сема до **імплікаціоналу** залежить від того, чи лексема вживається на позначення безпосередньо часу або речі/істоти/події, що існує в часі. Наприклад, лексема *teenager* (*підліток*) тлумачиться у словнику як "особа, віком між 13 та 19 (включно)" (*a person between the ages of 13 and 19 inclusive* [4]), тому темпоральна сема, яка представлена референцією до років життя, входить до імплікаціоналу значення (див. також: *childhood, youth, adolescence, maturity, old age; child, baby, bantling, infant, neonate, newborn, child, bambino, toddler, nursling, suckling, weanling, youth, adolescent, boy, teenager, young man, stripling, lad, girl, young woman, miss, young lady, man, woman, old man, old woman* тощо).

Характерно, що для позначення віку людини в англійській мові використовуються й одиниці з латентною детермінацією, які представлені лексемами без прямої вказівки на тривалість, однак цю тривалість актуалізують екстралінгвістичні додаткові знання, контекст. Це лексеми, які встановлюють опосередковані вікові зв'язки з іншим об'єктом: *contemporary, coeval, predecessor, successor* та ін. Наприклад: *a contemporary of Florence Nightingale, a contemporary of Jesus, a predecessor of Isaac Newton* тощо. У цих словосполученнях сема темпоральності також належить до імплікаціоналу.

До числа лексем, в яких сема темпоральності належить до імплікаціоналу, відносимо й номенклатурні назви наукових таксономій, що позначають час існування світу, періоди світового розвитку, наприклад: *the Renaissance, the Enlightenment, the Mesozoic, the Triassic, the Jurassic, the Cretaceous* тощо. Кожна

з цих лексем має точні часові координати, які є загальноприйнятими та загальновідомими, наприклад:

the Enlightenment – “a European intellectual movement of the late 17th and 18th centuries emphasizing reason and individualism rather than tradition. It was heavily influenced by 17th-century philosophers such as Descartes, Locke, and Newton, and its prominent figures included Kant, Goethe, Voltaire, Rousseau, and Adam Smith” [там само].

До лексем, в яких темпоральна сема належить до імплікаціоналу значення, відносяться й одиниці, які позначають співвідносну з певним часом діяльність людини, наприклад, назви прийомів їжі: *breakfast, lunch, dinner, tea, supper*, які пов'язані з певною частиною дня, що іноді відбивається у словникових дефініціях:

breakfast – “a meal eaten in the morning as the first meal of the day”,

supper – “an evening meal” [там само] і т.д.

Варто відзначити, що, незважаючи на суспільну узгодженість стосовно прийомів їжі, ці номінації мають високу міру індивідуальної залежності, що пов'язано з особистим ритмом життя кожної людини, а тому деякі люди можуть снідати й о 13 год., коли за суспільними канонами настає час обіду.

Нарешті, до імплікаціоналу значення належить темпоральна сема тих одиниць, які пов'язані з часом як таким, тобто це переважно номінації дій, які передбачають певну тривалість часу, однак ця тривалість є невизначеною, зазвичай нерегламентованою. Наприклад, номінації суспільної організації часу: *lesson, session, semester, meeting, conference, play, match, harvest, haymaking, war*, назви вільного часу: *vacation, holiday, break*.

Співвідношення цих різновидів темпорального компонента значення англійських лексичних одиниць ілюструє рис. 1.

Рис. 1. Належність семи “темпоральність” до різних типів лінгвістичного значення мовної одиниці

Отже, темпорально марковані лексичні одиниці сучасної англійської мови розрізняються за критерієм співвідношення когнітивного та прагматичного компонентів значення. Ці семантичні компоненти можуть збалансовано співіснувати у номінативній одиниці або один із них може переважати: це, як правило, когнітивний компонент, в якому, своєю чергою, виокремлюють інтенсіональний та імплікаціональний складники значення. Імплікаціонал значення номінативних одиниць із семою темпоральності в сучасній англійській мові утворює своєрідну “перехідну зону” між суто лінгвістичним й енциклопедичним знанням, репрезентованим цими одиницями.

Література

1. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ : типы фреймов / С. А. Жаботинская // На стыке парадигм лингвистического знания в начале 21 века : грамматика,

семантика, словообразование : междунар. конф. октябрь 2002 г. : тезисы докл. – Калининград : Изд-во Калининградского гос. ун-та, 2003. – С. 140-159.

2. Жаботинская С. А. Ономаσιологические модели в свете современных научных направлений когнитивной лингвистики / С. А. Жаботинская // С любовью к языку : сб. науч. тр. – М. ; Воронеж : ИЯ РАН; Воронежский гос. ун-т, 2002. – С. 115-122.

3. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учеб. пособие / М. В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.

4. АBBYY Lingvo 12. [Электронный ресурс]. – 2005. – 2 электрон. опт. диски (CD-ROM). – Систем. вимоги : Pentium-266; 32Mb RAM; CD-ROM; Windows 98/2000/NT/XP; MS Word 97-2003. – Назва з контейнера.

5. Fillmore Ch.J. Frame Semantics / Ch.J. Fillmore // Linguistics in the Morning Calm. Selected Papers from the SICOL-1981. – Seoul : Hanship, 1982. – P. 111-137.

6. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar / R. W. Langacker – Stanford : Stanford University Press, 1987. – Vol.1. – 516 p.

УДК 811.161.2'[28+373]

**НОМІНАЦІЇ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ “СТАРА ЖІНКА” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
(БАБА ТА ІНШІ)****Гурова О. М.**

У статті висвітлено особливості складу та семантики лексико-семантичної підгрупи зі значенням “стара жінка” в українській мові; визначено та схарактеризовано походження окремих номінацій, їх функціональну значущість у формуванні українського лінгвокультурного простору, зв’язок із міфологічними уявленнями та обрядами; розглянуто шляхи здійснення вторинної аксіологізації форманту баба; визначено особливості семантичного засвоєння запозиченої лексики; з’ясовано характер номінування старої жінки в соціальних та територіальних діалектах.

Ключові слова: лексико-семантична підгрупа, лексема, експресивність, семантика, вторинна номінація, запозичення.

В статье рассматриваются особенности состава и семантики лексико-семантической подгруппы со значением “старая женщина” в украинском языке; определяются и характеризуются происхождение отдельных номинаций, их функциональная значимость в формировании украинского лингвокультурного пространства, связь с мифологическими представлениями и обрядами; рассматриваются пути осуществления вторичной аксиологизации форманта баба; определяются особенности семантического усвоения заимствованной лексики; выясняется характер называния старой женщины в социальных и территориальных диалектах.

Ключевые слова: лексико-семантическая подгруппа, лексема, экспресивность, семантика, вторичная номинация, заимствование.

In the article features of composition and semantics of lexical-semantic subgroup with the meaning of an “old woman” in the Ukrainian language are highlighted; characterized and determined the origin of peculiar nominations, their functional significance in shaping of the Ukrainian linguistic-cultural space, their relations to the mythological beliefs and rituals; considered the ways of implementation of the secondary axiologization of the formant баба; determined peculiarities of semantic assimilation of loanwords; clarified the nature of the nomination of an old woman in the social and regional dialects.

Keywords: lexical-semantic subgroup, lexeme, expressiveness, semantics, secondary nomination, linguistic borrowing.

У лінгвокультурній свідомості українців чільне місце займають концептуалізовані уявлення про жінку. Вони зумовлюються системою різнорівневих чинників міфологічного, культурно-історичного, психологічного, ментального, світоглядного порядку. Культ жінки є тим фундаментом, на якому виростає широке й розлоге поле текстів народної словесності з образами жінки-берегині, жінки-матері, жінки-господині, коханої жінки. Пильна увага до жінки знайшла своє відображення в численних номінаціях, що стосуються різних її вікових періодів. Старість такою ж мірою широко представлена на лексичному матеріалі, як і молодість. У цьому зв’язку особливий інтерес викликають номінації зі значенням “стара жінка”, що є об’єктом нашого аналізу. Предметом дослідження є семантика слів на позначення старої жінки, їх експресивні ознаки та джерела творення. Завдання статті полягають у дослідженні особливостей семантичного обсягу слова баба та виділенні й аналізі його експресивної семантики.

До складу номінацій на позначення старої жінки належать: ба́ба, ба́бка, бабька, бабсько́, бабина́, ба́биця, баби́ца, бабун’и, ба́бця, ба́бушка, бабусенка, бабусейка, бабу́сенька, бабу́сечка, баби́сько, ба́бище, баби́ще, баби́ца, бабу́ля, бабу́ра, баби́ско, бабе́га, бабе́га, бабе́ря, бабура́ха, бабу́га, бабу́рега, бабу́ля, бабу́шка, ба́бця, бабу́ня, бабу́ся, бабури́ско, бабури́ха, бабу́ха, бабо́йда, бабо́ра,

бабо́ха, бабці́ска, бабо́ра, бабо́йда, бабо́йка, бабо́нька, бабу́нька, бабу́нечка, бабу́лечка, бабу́лька, бабу́не, бабунці́не, бабу́нця, бабу́нька, бабо́чка, бу́ся, бабшті́оля, преба́ба, ба́ба-я́га, я́зя, я́зе, шту́ба, цу́ба, цю́ба, бабуленці́я, ла́йба, лелі́ка, лелі́чка, лілі́ка, лілі́чка, лилі́ка, лилі́ка, у́йна, ву́йна, ву́йна, бу́на, мо́ша, мату́ша, криву́ля, скрипу́ля, му́ня, гну́ля, сімна́цітка, руде́ра, куба, яру́ха, грат, коби́ла, гы́ба, ра́ха, рахта, гребенáстка, гребу́ха, ре́ха, шкредиха, кубу́ся, кляча, йору́ха.

Основними значеннями слова *баба*, яке називає особу жіночої статі, є “стара жінка” [11, с. 20; 26, с. 107; 16, с. 16; 13, с. 67; 14, с. 37; 1, с. 4; 25, с. 39; 17, с. 12; 19, с. 3–4] та “мати батька або матері” [11, с. 20; 26, с. 107; 7, с. 77; 6, с. 148; 13, с. 67; 14, с. 37; 1, с. 4; 25, с. 39; 17, с. 12; 19, с. 3–4]. *Баба* в значенні “стара жінка” та “мати батька або матері” відоме всім слов’янським мовам [26, с. 105–108]. Зауважмо, що значення “стара жінка” давніше за термін спорідненості: “баба” ще не мало значень “бабка” або “бабушка”, воно позначало похилого віку жінку, досвідчену в домашніх справах” [12, с. 38]. Крім того, *бабою* називали жінку, що приймала дітей під час пологів [11, с. 20; 26, с. 107; 6, с. 148; 16, с. 16; 13, с. 67; 25, с. 39; 17, с. 12; 19, с. 3–4]; *баба* – це злидарка або жебрачка [26, с. 107; 11, с. 20; 13, с. 67; 17, с. 12], знахарка [26, с. 107; 11, с. 20; 3, с. 18; 13, с. 67; 17, с. 12; 19, с. 3–4] або ворожка, відьма [26, с. 107; 11, с. 20; 3, с. 18; 19, с. 3–4]; *баба* як розмовний варіант уживання позначає жінку [11, с. 20; 7, с. 77; 6, с. 148; 13, с. 67; 19, с. 3–4], дружину [16, с. 16; 13, с. 67; 1, с. 4; 25, с. 39; 17, с. 12], дівчину [16, с. 16; 1, с. 4], коханку [16, с. 16].

У народній культурі слово *баба* “використовується для позначення жіночих міфологічних персонажів та духів (Баба-яга, дика баба, лісова баба, банна баба, залізна баба, житня баба [11, с. 20; 3, с. 18]), хвороб [11, с. 20], атмосферних явищ ([11, с. 20]; заметіль, хуртовина [25, с. 39]; туман, що стелиться над лісом після дощу [25, с. 39]), астрономічних об’єктів, календарних дат, ритуальних предметів та ін.; часто протиставлено слову *дід* або виступає з ним у парі” [11, с. 20; 3, с. 18; 23, с. 122].

Бабою називаються вироби з тіста (солодкий киш [7, с. 77], рід печива з пшеничного борошна, рід паски [3, с. 18]), народні ігри (киці баба, тісна баба, бабу перевозити [11, с. 20; 19, с. 3–4]), технічні деталі (важка підвісна довбня для забивання паль, складова частина кросен [26, с. 107; 14, с. 37]), предмети з різного матеріалу округлої форми (кругла грудка глини, круглий камінець [26, с. 107]), рослини (сорт грушок [6, с. 148], квасоля, головня на кукурудзі [8, с. 102], частуха подорожникова, полуниця [8, с. 102]); солома, покладена на покуті, куди у Різдвяну ніч ставиться сніп-дідух [3, с. 18]; пучок сіна, який кладеться під стіл на Святвечір [11, с. 22]; останній сніп в українських поживних обрядах [3, с. 18]; опудало, яке ставлять на городі, на полі [25, с. 39]; риба [26, с. 107] або птах (баба-птиця, пелікан, нежить [11, с. 20; 19, с. 3–4]). *Баба* – “подоба людської фігури, виліпленої із снігу; у сполученні: *снігова баба* – також велика конусоподібна кучугура снігу” [11, с. 20; 19, с. 3–4; 25, с. 39]. *Бабою* у переносному значенні із зневажливим відтінком називають боязкого, несміливого чоловіка або хлопця [25, с. 39]; у переносному значенні стару корову [14, с. 37]. *Баба* – давнє слово з дитячої мови, іє. *bābā або *bhābhā, утворене шляхом повторення того самого складу, як і в інших словах подібного типу [8, с. 102]. Праслов’янське *baba – “слово дитячого мовлення з головним значенням “старуха, бабушка”, тоді як інші значення – результат вторинного перенесення, в основі якого лежить або проста метафора (позначення будь-чого за схожістю зі старою жінкою, бабою), або язичницьке уявлення” [26, с. 107]. Проте, на думку упорядників Етимологічного словника слов’янських мов, не можна вважати, що саме значення “стара жінка” стало основою всіх інших перерахованих вище. “Тут могли відобразитися давні значення, притаманні ще індоєвропейському звукокомплексів *bab-, *pap-” [26, с. 107].

Словники української мови серед слів із коренем *баб-* на позначення старої жінки містять численні зменшено-пестливі суфіксальні утворення: *ба́бка* (-к-), *бабъ́ка* (-к-), *бабун’и* (-ун-), *ба́бця* (-ц-), *ба́бушка* (-ушк-), *бабусенка* (-ус- +енк-), *бабусейка* (-ус- +ейк-), *бабу́сенька* (-ус- +еньк-), *бабу́сечка* (-ус- +ечк-), *бабу́ля* (-ул-), *бабу́ня* (-ун-), *бабу́ся* (-ус-), *ба́бойка* (-ойк-), *ба́бонька* (-оньк-),

бабу́нька (-уньк-), *бабу́нечка* (-ун- +ечк-), *бабу́лечка* (-ул- +ечк-), *бабу́лька* (-ул- +к-), *бабу́нє* (-ун-), *бабунці́нє* (-ун++цун-), *бабу́нця* (-ун++ц-), *ба́бочка* (-очк-) та збільшено-зневажливі, згрубілі або фамільярні суфіксальні форми: *бабськó* (-ськ-), *бабинá* (-ин-), *баби́ца* (-іц-), *бабі́сько* (-иськ-), *ба́бище*, *бабі́ще* (-ищ-), *бабу́ра* (-ур-), *бабі́сько* (-иск-), *бабе́га* (-ег-), *бабе́га* (-ег-), *бабе́ря* (-ер-), *бабура́ха* (-ур- + -ах-), *бабу́рега* (-ур- + -ег-), *бабу́рсько* (-ур- + -иск-), *бабу́риха* (-ур- + -их-), *бабу́га* (-уг-), *бабу́ха* (-ух-), *бабо́йда* (-ойд-), *бабо́ра* (-ор-), *бабо́ха* (-ох-), *бабці́ська* (-ц+-иск-), *бабуленці́я* (-ул++енці(j)-) – жаргонова назва, у якій жартівливо-фамільярного ефекту надає інтернаціональний суфікс *-енці(j)-*. Крім суфіксального способу, наявні й інші шляхи творення слів-назв жінок похилого віку. Зменшена форма *бу́ся* (“бабуся”) утворене способом афезези, тобто шляхом усичення початку слова.

Слово *вуйна* (*уйна*, *вуйна*) належить до індосвропейської та слов'янської термінології спорідненості (*вуйна* “дружина дядька” – псл. **ujь*; – споріднене з лит. *avūnas* “дядько по матері”, прус. *awis* “тс.”; разом з ними походить від іє. * | | -io-s [8, с. 438]) і до сьогодні збереглося в українській діалектній лексиці. У Словнику української мови це слово подається як діалектне зі значенням “тітка, сестра матері або дружина матиного брата” [20, с. 785]; назву *вуйна* в значенні “дядина, дружина батькового або матиного брата” подано в Словнику буковинських говірок [18, с. 65] та у виданні “Українські говори Румунії” [15, с. 705]. Крім цього, лексема *вуйна* вживається зі значенням “чужа жінка старшого віку” [20, с. 785; 18, с. 65; 15, с. 705], що відображає давню систему стосунків у роді, які передбачали ставлення до всіх старших за віком жінок як до своїх рідних. А. Бурячок зазначає, що в діалектах, де поширені видові назви, зустрічаються утворення, не зафіксовані раніше (*вуйчанка*, *вуйánка* (Одес.), *вуйчина* (Закарп.)). “Останні вживаються переважно в значенні дружини матиного брата, а також як форми ввічливого звертання до старшої віком жінки” [2, с. 87].

Крім суфіксальних утворень, способами поповнення групи слів на позначення старої жінки є запозичення: з молдавської або румунської мови – *лелі́ка* (молд. [лелі́кэ] (рум. [leléá]) “тітка (у звертанні до старшої віком жінки)” є зменш. формою від *леле* (léle) “тс.”, що походить від болг. *леля* “тітка (сестра батька або матері; звертання до старшої віком жінки)”, спорідненого з укр. [леля] “старша сестра” [10, с. 217]). Слова *лелі́ка*, *лілі́ка*, рідко *лилі́ка*, *лилі́ка* (зменшені форми *лелі́чка*, *лілі́чка*) в буковинських говірках уживаються в значеннях “дружина брата”, “старша сестра”, “чужа жінка старшого віку”, “форма звертання до невістки, молоді господині” [18, с. 256]. Як зауважує А. Бурячок, “у слов'ян це слово (якщо не враховувати вживання його на означення родичів чоловічої статі) функціонує в основному в трьох значеннях: “тітка” (переважно “сестра матері”), “старша сестра” і “старша віком жінка”, останнє є результатом пізнішого розширення його семантики” [2, с. 90]. У словнику буковинських говірок спостерігаємо лексеми *мо́ша*, що має кілька значень (1. заст. Баба-повитуха. 2. Акушерка. 3. рідк. Рідна баба, мати батька або матері. 4. рідк. Прабаба. 5. обр., рідк. Жінка або дівчина, яка тримала дитину під час обряду хрещення (не кума) [18, с. 299]). Ця лексема є запозиченням з молдавської і румунської мов (молдавське *моáшэ* і румунське *тоáшэ* у значенні “бабуся; повитуха, акушерка; тітка” походять із дунайської латині, до якої ввійшли з дако-мізійських говорів (пор. албанське *motshëm* “старий”) [10, с. 526]). Запозиченням зі східнороманських мов також є *мату́ша* (молд. *мэту́шэ* “тітка”, рум. *mătuşă* “тс.” є зменш. формою від іменника **mita*, що походить від лат. *amita* “тс.”, яке зіставляється з давньоісландським *amma* “баба”, давньоверхньонімецьким *amma* “мати”, грецьким *ἀμμα* “тс.” [10, с. 417–418]). В українській мові (буковинських говірках) слово *мату́ша* вживається на позначення тітки, сестри батька або матері; будь-якої жінки старшого віку та зневажливо називає стару бабу [18, с. 281]. У Словнику буковинських говірок представлена лексема *бу́на* зі значенням “баба, мати батька або матері” [18, с. 42], запозичена зі східнороманських мов (молд. *бунэ*, *буні́кэ* (рум. *bună*, *bunică*) “тс.” походять від лат. *bonus* “добрий, хороший”, спорідненого з лат. *beātus* “щасливий”, дінд. *duvasyáti* “шанує, нагороджує, дарує” [8, с. 295]). Запозичення слів *лелі́ка*, *мату́ша*, *мо́ша*, *бу́на* відбулося в повному обсязі: в

українській мові функціонують не лише форми цих слів або одне зі значень, а й усі значення, що фіксуються в мові-донорі.

Українська арготична лексика містить запозичену з новогрецької мови назву *яруха*, що означає “баба” [4, с. 39]. В українській мові на позначення старої, хворої жінки вживається лексема *ла́йба* [16, с. 201], що є запозиченням з польської мови (польське [leiba] “млява, вайлувата людина; дурень, розтелєпа; людина в завеликому одязі; незграбний одяг” походить від новонавхньо-німецького [leib] “блуза, каптан, корсет” [10, с. 214]). Слово *ла́йба* в українській мові позначає великий човен з двома щоглами і косими вітрилами [21, с. 437]; зі зневажливим відтінком велосипед та будь-яку стару машину, механізм (автомобіль, мотоцикл, трактор) [16, с. 201]; ледаща, ледаря; неакуратну одяжину”, “спрацьовану машину; неповоротку, ледачу людину [10, с. 214]. *Ла́йба* в значенні “стара, хвора жінка” – номінація, утворена шляхом актуалізації сем “млявість”, “спрацьовуваність”, “незграбність”. Шляхом вторинної номінації утворені лексеми *криву́ля* (зневажливо “стара баба”) [14, с. 387] та *гну́ля* (іронічно “стара згорблена жінка”) [13, с. 98].

До групи вторинних номінацій на позначення старої людини жіночої статі належать і жаргонові та арготичні назви: *рудэ́ра* (із молодіжного жаргону, із жартівливим відтінком уживання) [22, с. 291], що є результатом вторинної номінації, пов’язаної з розвитком метафоричного значення слова *рудэ́ра* “ветха будівля, руїни” (запозичення з польської мови; п. *rudera* “старий, зруйнований будинок, руїни” походить від лат. *rūdus* (род. в. *rudaris*) “уламки каміння, будівельне сміття, руїни”, що зіставляється з дісл. *rāst* “руїна”, норв. [rusf] “рештки мусору”, лит. *rausyti* “розкопувати”, рос. *рыхлый* [9, с. 134]). Утворення лексеми *рудэ́ра* в значенні “жінка похилого віку” відбулося шляхом актуалізації семи “старість, зруйнованість, непотріб”. Такого типу творення й арготизм *ґрат* [5, с. 39] на позначення старшої жінки. Це слово споріднене з *ґра́тя* (“старі речі; мотлох; кухонний посуд”), яке є запозиченням із західнослов’янських мов (порівняймо польське *grat* “старі речі, меблі, мотлох, дрантя”, чеське *grbtý* “мотлох”) [8, с. 587]. Лексема *ґрат* є вторинною номінацією, яка відбулася на підставі асоціативної подібності стану старих меблів або інших речей і старої людини з актуалізацією семи “зношеність, непотріб, мотлох”.

Серед українських школярських і студентських арготизмів, зібраних О. Горбачем, трапляються назви *кобы́ла*, *ґы́ба* на позначення поганої старої жінки [5, с. 46]. *Ґе́ба* (назва корови), *ґу́ба*, *ґіба* (“худий кінь”) запозичені з угорської мови (*gebe* “шкапа”, можливо, пов’язане з дієсловом *gebedni* “здихати” [8, с. 488]). Л. Ставицька фіксує слово *кля́ча* як назву старої жінки [22, с. 462]. Такі вторинні номінації виникли в результаті метафоричного перенесення, асоціації за подібністю і схожістю фізичного стану старої худоби та старої людини, коли актуалізується ознака “немічність, знесиленість, недужість”.

В українській мові серед назв старої жінки трапляється лексема *му́ня* як зменшена форма до “бабуся” [18, с. 300]. В Етимологічному словнику української мови *му́ня* тлумачиться як слово з дитячої мови, очевидно, пов’язане з *бабу́ня* [10, с. 535].

Акцентуємо наявність збірних назв на позначення старих жінок (*бабо́та* [17, с. 15], *ба́бство* [17, с. 15; 25, с. 42], *бабня* [14, с. 38], *баб’ятина* [24, с. 55], *бабне́* [25, с. 42], *ба́бзно* [25, с. 40], *бабно́та* [25, с. 42]) і відсутність таких назв на позначення старих чоловіків.

Аналізований матеріал дозволяє зробити такі загальні висновки: в українському лінгвокультурному просторі широко представлена лексика для називання старої жінки. Ядерним конститuentом відповідної лексико-семантичної підгрупи є індоєвропеїзм *баба*. Численні утворення експресивного характеру з коренем *баб-* можна розглядати як свідчення важливості ціннісних характеристик номінованих об’єктів. Вторинна аксіологізація форманту *баба* здійснюється шляхом його антропоморфного використання для називання широкого кола явищ дійсності. Значну частину досліджуваної лексики становлять представлені в діалектах української мови запозичення, які зберігають експресивний характер семантики.

Перспективи подальшого дослідження номінацій, що належать до лексико-семантичної підгрупи “стара жінка”, пов’язані з аналізом назв, що мають затем-

нену внутрішню форму (*ра́ха* “жінка, баба” [22, с. 413], *рахта́* “жінка, баба” [22, с. 413], *цуба* “жінка, баба” [22, с. 413], *гребенáстка* “мати, баба” [22, с. 413], *гребу́ха* “стара жінка, баба” [22, с. 413], *рѣха* “стара жінка, баба” [22, с. 413], *шкрѣдиха* “стара жінка, баба” [22, с. 413], *ку́ба* “стара жінка, баба” [22, с. 413], *кубу́ся* “бабуся” [22, с. 413]) і викликають значний науковий інтерес.

Література

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У 2-х т. – Т. 1. А–Н / Григорій Аркушин. – Луцьк: Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – XXIV – 354 с.
2. Бурячок А. А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові / А. А. Бурячок – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 150 с.
3. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – Київ: Либідь, 2002. – 664 с.
4. Горбач О. Арго українських лірників. // Наукові записки Українського Вільного Університету. – Ч. I. – Мюнхен, 1957 // Горбач О. Зібрані статті I. Арго на Україні [фотопередрук] / О. Горбач. – Мюнхен, 1993. – С. 5–44.
5. Горбач О. Арго українських школярів і студентів // Наукові записки Українського Вільного Університету, Ч. 8., 1964–1966, Філософічний Факультет, Мюнхен, 1966 // Горбач О. Зібрані статті I. Арго на Україні [фотопередрук] / О. Горбач – Мюнхен, 1993. – С. 3–55.
6. Горбач О. Говірки й словник діалектної лексики Тербовельщини. – Мюнхен, 1971. – 196 с.
7. Горбач О. Північно-Наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області. // “Наукові записки” Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені, Т. VII/X, 1965. // Горбач О. Зібрані статті. – V. – Діалектологія [фотопередрук]. – Мюнхен, 1993. – С. 56–156.
8. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Т. 1: А–Г / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – 634 с.
9. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Т. 5: Р–Т / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – К.: Наук. думка, 2006. – 704 с.
10. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Т. 3: Кора–М / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – 552 с.
11. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
12. Колесов В. В. Мир человека в слове Древней Руси / Владимир Викторович Колесов. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1986. – 312 с.
13. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика [Зб. наук. праць] / М. М. Корзонюк. – К.: Наук. думка, 1987. – 268 с.
14. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – Ч. 1 (А–Н). – К.: Наук. думка, 1984. – 496 с.
15. Павлюк М. Українські говори Румунії / Микола Павлюк, Іван Робчук. – Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – 784 с. –XVI (Серія “Діалектологічна скриня”).
16. Сагаровський А. А. Матеріали до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). – Випуск 1. А – Об'ясняється / А. А. Сагаровський. – Х.: ОВВ НМЦ ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 296 с.
17. Словарь украинского языка / за ред. Б. Грінченка [зібрала редакція журналу “Кіевская Старина”; упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко] – Томъ I (А–Ж) [надруковано з видання 1907–1909 рр. фотомеханічним способом]. – К.: АН УРСР, 1958 – 496 с.
18. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
19. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / НАНУ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича – Випуск 2 (Б – Богуславець) – Львів, 1994. – 152 с.

20. Словник української мови : В 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. І. К. Білодід (голова) та ін. – Т. I : А–В / Уклад. : А. А. Бурячок та ін. – К. : Наук. думка, 1970. – 801 с.

21. Словник української мови : В 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. І. К. Білодід (голова) та ін. – Т. IV : І–М / Уклад. : В. О. Винник та ін. – К. : Наук. думка, 1973. – 840 с.

22. Ставицька Л. Український жаргон. Словник : Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.

23. Терновская О. А. Баба / О. А. Терновская, Н. И. Толстой // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н. И. Толстого. – Т. 1 : А–Г. – М. : Международные отношения, 1995. – С. 122–123.

24. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпряниці : у 4-х т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ВПК Запоріжжя, 1992. – Т. 1. – 1992. – 324 с.

25. Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник [наукове видання “Діалектологічна скриня” ; ред. колегія : Наталя Хобзей (голова) та ін. ; відпов. редактори : Левко Полюга, Наталя Хобзей] / Гаврило Шило. – Львів – Нью-Йорк : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича Національної академії наук України; Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 2008 – 288 с.

26. Этимологический словарь славянских языков (праславянский лексический фонд) / Под ред. чл.-кор. АН СССР О. Н. Трубачева – Вып. 1 (А–*besědjivъ) – М. : Наука, 1974 – 214 с.

УДК 811.161.2'276.6:656.2

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗАЛІЗНИЧНИХ ТЕРМІНІВ**Жукова О. Т.**

У статті проаналізовано предметно-поняттєвий аспект української термінології залізничного транспорту. Здійснено класифікацію термінологічної лексики за тематичними групами.

Ключові слова: термін, термінологія, терміносистема залізничного транспорту, тематична група.

В статье проанализирован предметно-понятийный аспект украинской терминологии железнодорожного транспорта. Осуществлена классификация терминологической лексики по тематическим группам.

Ключевые слова: термин, терминология, терминсистема железнодорожного транспорта, тематическая группа.

In this paper the subject-conceptual aspect of Ukrainian terminology of railway transport is analyzed. The classification of terminological vocabulary by lexical sets is done.

Key words: term, terminology, terminological system of railway transport, lexical set.

Формування наукової думки окремих галузей знання нерозривно пов'язаний зі збільшенням обсягу термінологічної лексики, що на певному етапі розвитку галузі робить актуальним питання вивчення структури термінологічної лексики, класифікації наукових понять.

Терміни як словесні позначення понять певної галузі знання групуються відповідно до “системності науки, яку вони обслуговують, що створює особливу парадигматику, особливу сполучуваність слів, яка не витікає з норм цієї мови” [5, с. 117]. Теоретичні засади вивчення парадигматичних зв'язків усередині термінологічної лексики розглянуто в працях Д. С. Лотте, В. П. Даниленко, О. В. Суперанської, Н. В. Подольської, Н. В. Васильєвої та ін. Актуальним залишається ґрунтовне дослідження термінологічних систем окремих галузей знання, зокрема класифікації термінологічної лексики, виокремлення у межах терміносистем логіко-поняттєвих полів і виділення тематичних груп термінів.

Тематична класифікація транспортної термінології вже була предметом лінгвістичного опису. Так, у дисертаційному дослідженні Ю. М. Ревіної запропоновано тематичну класифікацію автомобільної термінології російської та німецької мов, на матеріалі української мови тематичну класифікацію сучасної термінології автомобілебудування та ремонту транспортних засобів розглянуто у роботі Н. В. Нікуліної. Виокремлення та опис тематичних груп, що входять до термінополя “залізничний транспорт”, здійснено в роботі О. В. Демішкевич “Соціолінгвістичне дослідження англійської термінології залізничного транспорту”. Українська термінологія залізничного транспорту ще не була предметом лінгвістичного дослідження.

Галузь залізничного транспорту об'єднує низку взаємопов'язаних підгалузей, що становить певну складність у процесі вивчення системної організації термінології, яка презентує поняття цієї сфери людської діяльності. Метою нашої статті є виявлення основних тематичних груп термінів різних підгалузей залізничного транспорту за семантичним критерієм.

Матеріалом дослідження послужили технічні тексти підручників, навчальних посібників, періодичних видань, галузеві термінологічні словники, зокрема “Російсько-український термінологічний словник: Вагони та вагонне господарство. Локомотиви” Б. Є. Боднара та ін. (РУТС) (2005), “Російсько-український словник залізничних термінів” за ред. Ю. В. Соболева (РУСЗТ) (2000), а також “Українсько-російський словник для працівників залізничного транспорту: понад

17 тис. термінів і термінологічних словосполучень” Г. П. Величко та О. М. Величка (УРС) (1997).

Системна організація термінології на поняттєвому рівні характеризується наявністю тематичних угруповань. У словнику О. С. Ахманової термін “тематична група” використовується у двох значеннях: 1) те саме, що й серія лексична (ряд слів, об’єднаних спільністю родового значення, тобто таких слів, які позначають різновиди одного й того самого роду предметів); 2) ряд слів, які більш або менш близько співпадають за своїм основним (стрижневим) семантичним змістом, тобто за приналежністю до одного й того самого семантичного поля [1, с. 118, 402].

Групи понять визначаються за допомогою категорій понять, серед яких, за твердженням Д. С. Лотте, основними для технічних термінів є такі категорії: “1) процеси (явища), 2) предмети техніки (матеріали, прилади, інструменти, деталі тощо), 3) якості, 4) розрахункові поняття (параметри, геометричні образи й под.), 5) одиниці вимірювання” [4, с. 17]. У системі значень науково-технічної термінології Т. Л. Канделаки поряд із вищевказаними категоріями виділяє категорію наук, галузей, категорію професій тощо [3, с. 9].

Тематико-понятійна класифікація, при якій термінолексика розподіляється за підгалузями знання, що входять до складу аналізованої терміносистеми, і далі – за тематичними групами всередині визначених підгалузей знання, дозволяє досить чітко визначити підсистеми досліджуваної термінології, а також проаналізувати великі термінологічні масиви [2, с. 48]. Так, у термінополі “залізничний транспорт” нами виділено тематичні групи, які об’єднують терміни за сімома підгалузями знання: *колія і колійне господарство; локомотиви і локомотивне господарство; вагони і вагонне господарство; електропостачання залізниці; роздільні пункти; автоматика, телемеханіка і зв’язок; організація перевезень і руху поїздів.*

У межах підгалузі “Колія і колійне господарство” виділяємо такі тематичні групи й підгрупи: назви елементів графічного зображення залізничної колії (*траса залізниці, план колії, повздожній профіль колії, відмітка землі, перелом повздожнього профілю* тощо); назви різновидів поперечних профілів земляного полотна (*насип, виїмка, напівнасип, напіввиїмка, напівнасип-напіввиїмка, нульове місце*); назви конструктивних елементів земляного полотна (*резерв, основна площадка, узбіччя, кавальєр, кювет* та ін.); назви водовідвідних споруд (*бетонний бистротік, залізобетонний перепад, водовідвідний лоток, дренажна канава, дренажна галерея* і под.); назви штучних споруд та їх елементів (*міст, шляхопровід, естакада, віадук, тунель, водопропускна труба, галерея, селеспуск, стояк, руслова опора, фундамент, шафова стінка* тощо); назви елементів верхньої будови колії та їх частин (*рейки, рейкові скріплення, шпали, баластний шар, стрілочний перевід, протиугольний пристрій, контррейка, охоронний брус* та ін.); назви елементів залізничних переїздів (*настил, під’їзд, пішоходна доріжка, шлагбаум, габаритні ворота, попереджувальний знак, сигнальний знак*); назви приладів для проведення геодезичних робіт (*теодоліт, нівелір, аерофотоапарат* тощо); назви інструментів, засобів діагностики, машин колійного господарства (*машина для ремонту земляного полотна, щєбнеочисна машина, колієвимірювальна автотриса, вагон-дефектоскоп, рейковий термометр* і под.); назви дій та процесів з проектування й ремонту колії (*угон колії, капітальний ремонт колії, шліфування рейок, трасування лінії* тощо); назви підприємств, господарських одиниць колійного господарства (*дистанція колії, центр механізації колійних робіт, шпалопросочувальний завод, завод з виготовлення шпал і брусків, завод з виготовлення стрілочних переводів* тощо); назви розрахункових понять (*висота насипу, глибина виїмки, крутість укосу, повна довжина моста, висота моста, ширина колії, габарит наближення, відстань між осями колій* та ін.); назви осіб за професією (*обхідник колії, черговий переїзду, бригадир колії, шляховий майстер* тощо).

До складу підгалузі “Локомотиви і локомотивне господарство” належать такі тематичні групи: назви тягових засобів (*паровоз, тепловоз, газотурбовоз, мотовоз, електровоз, моторний вагон, автотриса* тощо); назви видів тяги (*електрична тяга, тепловозна тяга, парова тяга*); назви механічного устаткування локомотивів (*кузов, візок з колісними парами, гальмовий пристрій,*

ударно-тяговий пристрій, дизель тощо); назви електричного устаткування локомотивів (*струмоприймач, тяговий електродвигун, контролер машиніста, акумуляторна батарея* тощо); назви вимірювальних приладів (*швидкостемір, лічильник електроенергії* тощо); назви одиниць вимірювання, величин, розрахункових понять, параметрів (*ширина кузова, жорстка база візка, питома сила тяги, сили опору рухові поїзда, гальмова сила, кілометр-година* тощо); назви технологічних процесів, дій (*технічне обслуговування, поточний ремонт, капітальний ремонт, експлуатація локомотивів* тощо); назви споруд, підприємств локомотивного господарства та їх складових (*локомотивне депо, цех експлуатації, цех технічного обслуговування, механічний цех, акумуляторне відділення* тощо); назви професій (*машиніст, помічник машиніста* тощо).

У межах підгалузі “Вагони і вагонне господарство” визначено такі тематичні групи й підгрупи: назви вагонів за типологічними ознаками (за призначенням – *пасажирський вагон, вантажний вагон*; за місцем експлуатації – *магістральний вагон, вагон промислового транспорту*; за кількістю осей – *чотиривісний вагон, шестивісний вагон, восьмивісний вагон і багатовісний вагон*); назви видів контейнерів (*універсальний контейнер, контейнер спеціального призначення*); назви вузлів вагонів (*кузов, рама, ходова частина, автотягачний пристрій, гальмове обладнання*); назви елементів будови кузова вантажного вагона (*бокова стіна, дах, двері, торцева стіна, зовнішні горизонтальні поручні, підніжки* тощо); назви елементів будови кузова пасажирського вагона (*підлога, торцева стіна, дефлектор, акумуляторна батарея, трансформатор, конденсаторний агрегат* та ін.); назви внутрішніх приміщень пасажирських вагонів (*тамбур, котельня, купе для провідників, малий коридор і под.*); назви ходових частин вагонів (*колісні пари, букси, ресорна підвіска*); назви деталей автотягачного пристрою (*корпус із механізмом зчіплювання, ударно-центрувальний прилад, упряжне обладнання з поглинальним апаратом, упори, розчіпний привод*); назви видів гальм заспособом управління і джерелом енергії (*пневматичні гальма, електропневматичні гальма, електричні гальма, електромагнітні гальма, ручні гальма*); назви приладів гальмування (*повітро-розподільники, запасні резервуари, гальмові циліндри* тощо); назви процесів гальмування (*зарядження, гальмування, відпуск*); назви елементів системи кондиціонування повітря (*компресор, конденсатор, кондиціонер, система вентиляції, система опалення, прилади автоматики і захисту*); назви систем опалення вагонів (*водяне опалення, комбіноване опалення, електричне опалення*); назви виробничих підрозділів вагонного господарства (*вагонне депо, промивально-пропарувальна станція, пункт технічного обслуговування вагонів, ремонтно-екіпірувальне депо, контрольний пункт автогальм, вагону-колісна майстерня* тощо); назви параметрів, технічних характеристик (*лінійні розміри, вантажопідйомність вагона, конусність, вісність, тара, питомий об'єм вагона* та ін.); назви професій (*черговий по парку, оглядач вагонів, оператор пункту технічного обслуговування, провідник* тощо).

У складі підгалузі “Електропостачання залізниць” виділено тематичні групи на позначення назв пристроїв електропостачання (*електростанція, тягова підстанція, живильна лінія, контактна мережа, ланцюгова підвіска* тощо); назв систем електричної тяги (*система постійного струму, система однофазного змінного струму*); назв одиниць вимірювання (*ват, вольт, вольт-ампер*); назв приладів (*ватметр, вольтметр*); назв підприємств енергозабезпечення (*відділи електропостачання відділків залізниці, дистанції електропостачання*).

У межах підгалузі “Роздільні пункти” виділяємо такі групи й підгрупи термінів: назви ділянок залізничної лінії (*перегін, роздільний пункт*); назви видів перегонів (*міжстанційний перегін, міжпостовий перегін*); назви видів роздільних пунктів (*станція, роз'їзд, обгінний пункт, колійний пост, прохідний світлофор*); назви залізничних станцій за видом виконуваних операцій (*проміжна станція, дільнична станція, сортувальна станція, пасажирська станція, технічна пасажирська станція, вантажна станція загального користування, залізничний вузол і под.*); назви видів колій на залізничних станціях (*голова колія, приймально-відправна колія, колія спеціального призначення* тощо); назви видів стрілочних переводів (*стрілочні пости, пости централізації*); назви величин

(повна довжина станційної колії, корисна довжина станційної колії); назви осіб за професією (маневровий диспетчер, вантажний диспетчер, начальник станції, начальник вокзалу тощо).

У складі підгалузі “Автоматика, телемеханіка і зв’язок” визначено такі тематичні групи й підгрупи: назви приладів СЦБ на перегонах (колійне напівавтоматичне блокування, колійне автоматичне блокування, диспетчерська централізація, автоматична локомотивна сигналізація, автоматична переїзна сигналізація, апаратура виявлення нагрітих букс); назви приладів СЦБ на станціях: електрична централізація стрілок і сигналів, диспетчерська централізація, гіркова автоматична централізація, маршрутно-контрольні пристрої, станційне блокування); назви сигналів за способом сприйняття (видимі сигнали, звукові сигнали); назви видів сигнальних приладів видимих (світлофор, диск, щит, ліхтар, прапор, сигнальний покажчик, знак); назви видів сигнальних приладів звукових (свисток локомотива, свисток дрезини, ручний свисток, сирена, петарда); назви сигналів за призначенням (постійний сигнал, сигнал захисту, ручний сигнал, сигнальний покажчик, знак тощо); назви колійних знаків (кілометровий знак, пікетний знак, ухилопокажчик, знак найвищого горизонту води тощо); назви сигнальних знаків (попереджувальний знак “С”, знак “Початок небезпечного місця”, граничний стовпчик тощо); назви світлофорів за конструкцією оптичної системи (лінзовий світлофор, прожекторний світлофор); назви світлофорів залежно від призначення й місця установки (вхідний світлофор, маршрутний світлофор, світлофор прикриття, загороджувальний світлофор, попереджувальний світлофор, повторювальний світлофор, локомотивний світлофор, маневровий світлофор і под.); назви сигнальних кольорів (червоний колір, жовтий колір, зелений колір, синій колір, місячно-білий колір); назви дій, операцій з приймання, відправлення й пропуску поїздів на станції (підготовка маршруту, контроль установки і вільності маршруту, відкриття світлофора, відмикання маршруту); назви елементів первинної мережі електрозв’язку (мережний вузол, мережна станція, лінія зв’язку); назви елементів вторинної мережі електрозв’язку (телефонна мережа загального користування, мережа передачі даних для автоматизованої системи керування залізничним транспортом, оперативно-технологічний зв’язок); назви видів зв’язку (поїзний диспетчерський зв’язок, поїзний міжстанційний зв’язок, поїзний радіозв’язок, лінійно-колійний зв’язок, службовий диспетчерський зв’язок, інформаційний телеграфний зв’язок про підхід поїздів та вантажів тощо); назви технічних засобів зв’язку (комутаційна станція зв’язку нарад, абонентські пристрої на установці, телефонний апарат, система передавання, підсилювально-комутаційний пристрій, прилад електроживлення тощо); назви автоматизованих систем керування та автоматизації (автоматизована система оперативного управління перевезеннями, автоматизована система управління сортувальними станціями, автоматизована система керування контейнерними пунктами, автоматизована система обробки даних тощо); назви осіб за професією (електромеханік СЦБ і зв’язку, черговий інженер та ін.)

У межах підгалузі “Організація перевезень і руху поїздів” виділено такі групи термінів: назви категорій поїздів (відправницький маршрут, наскрізний поїзд, дільничний поїзд, збірний поїзд); назви видів пасажирських сполучень (міжнародне сполучення, міждержавне сполучення, пряме сполучення, місцеве сполучення, приміське сполучення); назви видів швидкостей перевезень (вантажна швидкість, велика швидкість, пасажирська швидкість); назви перевізних, проїзних, поїзних документів (накладна, дорожня відомість, квиток, натурний лист поїзда тощо); назви видів вантажів за способом пакування й вантаження (тарно-штучний вантаж, навалочний вантаж, насипний вантаж, наливний вантаж); назви основних пасажирських споруд і пристроїв на станціях (вокзал, пасажирська платформа, багажне відділення тощо); назви дій, процесів з організації перевезень (накопичення (вагонів), маршрутизація перевезень); назви розрахункових понять, кількісних і якісних показників (маса потяга, маса вантажу, довжина поїзда, пропускна спроможність, навантаження, вивантаження, оборот вагона, вагоно-осе-кілометр, швидкість руху поїздів, габарит рухомого складу, габарит навантаження тощо); назви інформаційних

матеріалів (*графік руху поїздів, розклад руху поїздів*); назви господарств, структурних підрозділів (*вагове господарство, товарна контора* тощо); назви осіб за професією (*черговий поїзний диспетчер, керівник маневрів* та ін.).

Групування термінів за тематичними групами окремих галузей залізничного транспорту вказує на досить чітку й логічну організацію термінологіки залізничного транспорту на поняттєвому рівні.

Термінологія залізничного транспорту є відкритою системою, її склад поповнюється термінами на позначення нових понять. Однією з тенденцій на сучасному етапі розвитку залізничної сфери є впровадження швидкісного й високошвидкісного руху, забезпечення комфортності й безпеки перевезень, що зумовлює появу таких термінів як *двосистемний електропоїзд, алюмініотермічний метод зварювання стрілочних переводів* тощо. Застосування комп'ютерних технологій і використання інформаційних систем у сфері залізничного транспорту спричинило введення у мовленнєвий обіг термінів *вузлова інформаційна мережа, банк даних диспетчерської дільниці, локальна мережа сортувальної станції, телетекс, відеотекс* та ін. Однак незмінним залишається ядровий пласт термінологічної лексики на позначення основних понять залізничної галузі.

Окреслення тематичних груп термінів, які водночас є окремими мікротермінотермінологіями, – початковий етап у вивченні семантичних відношень у термінологічній системі залізничного транспорту. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні різних типів парадигматичних відношень (синонімії, антонімії, омонімії тощо), що сприятиме упорядкуванню й стандартизації термінології залізничного транспорту.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : “Сов. Энциклопедия”, 1966. – 608 с.
2. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации. Монография / Т. А. Журавлева. – Донецк: ФООТ Торговый дом “Донбасс”, 1998. – 253 с.
3. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. – М. : Издательство “Наука”, 1977. – 167 с.
4. Лотте Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов / Д. С. Лотте. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1941. – 24 с.
5. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева / Отв. ред. Т. Л. Канделаки. Изд. 6-е. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2012. – 248 с.

Список умовних скорочень лексикографічних джерел

РУТС – Російсько-український термінологічний словник: Вагони та вагонне господарство. Локомотиви. Словник / Укл. Б. Є. Боднар, О. О. Бочарова, В. В. Колбун. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2005. – 163 с.

РУСЗТ – Російсько-український словник залізничних термінів / Л. П. Ватуля, В. С. Фоменко [за ред. Ю. В. Соболева]. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Транспорт України, 2000. – 484 с.

УРС – Українсько-російський словник для працівників залізничного транспорту: понад 17 тис. термінів і термінологічних словосполучень / Уклад. Г. П. Величко, О. М. Величко. – К. : Транспорт України, 1997. – 412 с.

УДК 811.111

ВИГУКИ-МЕЛІОРАТИВИ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ікалюк Л. М.

Статтю присвячено дослідженню вигуків-меліоративів у середньоанглійській (СА) мові на матеріалі лексикографічних джерел. Встановлено мовні засоби вираження СА вигуків-меліоративів та їх функціонально-семантичне навантаження.

Ключові слова: прагматика, середньоанглійська мова, інтер'єктивність, вигуки-пейоративи, вигуки-меліоративи.

Статья посвящена изучению междометий-мелиоративов в среднеанглийском (СА) языке на материале лексикографических источников. Определены языковые средства выражения СА междометий-мелиоративов и их функционально-семантическая нагрузка.

Ключевые слова: прагматика, среднеанглийский язык, интеръективность, междометия-пейоративы, междометия-мелиоративы.

The present paper deals with a study of Middle English (ME) meliorative interjections based on the lexicographical data. The ME linguistic means of meliorative interjections as well as their functional and semantic load have been determined.

Key words: pragmatics, Middle English, interjectivity, pejorative interjections, meliorative interjections.

У XXI столітті основним предметом лінгвістичних досліджень і надалі залишаються лінгвокогнітивні, соціокультурні та міжкультурні проблеми комунікації. Незважаючи на безумовну новітність й актуальність згаданих проблем, на нашу думку, вони існують з прадавніх часів – з моменту виникнення соціуму.

Відповідно, питання міжкультурної комунікації на теренах Британських островів є актуальним щонайменше 16 століть, починаючи літочислення з V ст. н. е., коли германські племена ступили на їхню землю і цим самим дали початок змінам не тільки в системі суспільного ладу, але й в основному засобі комунікації – мові. Проте, суттєвих змін англійська мова зазнала не у давньоанглійському періоді, а в середньоанглійському (СА), який починається з нормандського завоювання в XI ст. і закінчується появою книгодрукування в Британії у XV ст. З приходом норманів англійська мова попадає під карколомний вплив французької, що й досі відчувається на всіх її рівнях, зокрема, лексичному. Серед лексико-граматичних одиниць, де відбулися істотні зміни, виділяємо вигуки, які є свого роду мовними універсалами, притаманними будь-якій мові будь-якого періоду.

Актуальність нашого дослідження визначається загальною спрямованістю філологічних студій на комплексне вивчення мовних конструкцій у поєднанні структурного і функціонально-семантичного аспектів. Актуальність обраної теми зумовлена також необхідністю проведення системних досліджень засобів вираження інтер'єктивності в синхронно-діахронній площині, зокрема вигуків як автономних комунікативних актів.

Мета нашої статті – виокремлення мовних засобів вираження середньоанглійських вигуків-меліоративів та їх функціонально-семантична характеристика.

Мета передбачає розв'язання таких завдань: описати мовні засоби вираження вигуків-меліоративів у СА мові й проаналізувати їх комунікативно-прагматичні функції.

Особливості вигуків як предмет наукового аналізу здавна привертала увагу як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів, серед них: О. Потєбня, О. Пешковський, О. Шахматов, Л. Щерба, В. Виноградов, Р. Якобсон, О. Кубрякова,

О. Германович, Ш. Баллі, Ж. Вандрієс, А. Вежбицька, С. Грінбаум, О. Єсперсен, Дж. Ліч, Г. Пауль та ін.

Вигук, попри те, що віддавна є об'єктом дослідження, так і не здобув визначений статус у граматичній системі мови. Існують дві діаметрально протилежні точки зору на граматичну природу вигуку: його або вважають, або не вважають окремою частиною мови. Першу точку, зокрема, підтримують Ф. Амека, А. Вежбицька, Д. Улкінс, Ч. Стівенсон, І. Шевченко та ін. Другу – латинські граматисти, та лінгвісти XIX ст., Е. Сапір, Е. Гоффман, Р. Траск та ін.

Разом з тим, вчені погоджуються, що вигуки – контекстуально-обумовлені, спричиняючи цим їхнє відмінне тлумачення у різних контекстах. Залежно від контексту один і той самий вигук може реалізувати діаметрально протилежну конотацію. Наприклад, СА вигук *a ha!* може виражати як жвавий інтерес, здивування, так і критичне ставлення. Так, у прикладі "*Nay, therof spak I naught, a ha!*" *quod she* (Chaucer *TC*) за допомогою вигуку *a ha!* висловлюється критичне ставлення, а от в *A ha! by god, I haue my tale ageyn* (Chaucer *CT.WB.*) вигук *a ha!* виражає жвавий інтерес. Звідси вигуки можуть передавати як приємні, так і неприємні емоції, тобто мати пейоративне або меліоративне значення. Крім того, один і той самий вигук може мати різне значення, зважаючи на його етимологію. Так, ранньонovoанглійський вигук *lo* вживається як для передачі горя, здивування, радості, так і для привертання уваги. У першому випадку він походить від давньоанглійського вигуку *la*, у другому – від дієслова "дивитися" [4, с. 68].

Визначаючи функції будь-якого акту як комунікативну, апелятивну, поетичну, експресивну, фатичну й метамовну [5, с. 203], Р. Якобсон звертає увагу на здатність вигуків виконувати експресивну функцію, вказуючи, що вигуки репрезентують суто емотивний шар мови, відрізняються від засобів реферативної мови за звучанням і за синтаксичною роллю, тобто виступають не членами речень, а їх еквівалентами [5, с. 198]. У схожому ракурсі розглядає вигуки Р. Траск, стверджуючи, що вигук – "лексична одиниця чи фраза, яка служить для вираження емоції і типово не входять у жодну синтаксичну структуру" [9, с. 144]. Це дає підстави вважати вигуки автономними одиницями. У свою чергу, І. Шевченко визначає вигук як частину мови, що "сигналізує емоційний стан мовця, не називаючи його" [4, с. 67]. Отже, вигуки – це автономні лексико-граматичні одиниці, які служать для вираження емоційних реакцій адресанта на навколишню дійсність.

Матеріалом нашого дослідження слугував словник середньоанглійської мови "Middle English Dictionary" (електронний словник вільного користування), з якого методом суцільної вибірки вилучено 153 первинні і вторинні СА вигуки. За Ф. Амекою, первинні вигуки – слова, які не можуть вживатися в іншому значенні, окрім як вигук. А вторинні вигуки – "слова, які мають самостійне семантичне значення, але які можуть вживатися як окремі висловлення для вираження розумового ставлення або стану" [6, с. 111]. У нашій вибірці 69 вигуків є первинними, а 84 – вторинними.

Згідно з отриманими даними джерелами походження СА вигуків були давньоанглійська, давньофранцузька, давньоскандинавська, латинська, середньовічна латинська, кельтська, шотландська ґельська, ірландська ґельська, середньонідерландська, давньоісландська й англо-французька мови. Крім того частина СА вигуків є звуконаслідувальними. Основним джерелом походження середньоанглійських вигуків є давньофранцузька мова. У нашій вибірці налічується 41 вигук, що має давньофранцузьке коріння. Цей факт не є дивним, беручи до уваги історичні події того часу, а саме – нормандське завоювання Англії у 1066 р., що стало початком періоду СА мови і пануванням французької мови у різноманітних сферах життя тогочасних британців.

Як ми уже зазначали вище, у мовленні вигуки виконують різні функції, зокрема експресивну функцію, у якій чітко простежується прагматичне значення, оскільки мовець вживає вигуки з метою вираження своєї реакції на дійсність, зміст повідомлення чи адресата. Адже під прагматикою, як правило, розуміємо закріплене у мовній одиниці відношення мовця до: 1) дійсності; 2) змісту повідомлення; 3) адресата [1, с. 164]. Серед прагматичних значень, яке несе вигук, ми виділяємо негативне та позитивне емоційно-оцінне значення, котрі, у свою чергу,

можна назвати пейоративним і меліоративним [3, с. 269]. Слід зауважити, що пейоративи і меліоративи розглядаються, за нашими даними, здебільшого через призму іменників, прикметників та дієслів, а от пейоративне чи меліоративне значення вигуків не виділяється окремим аспектом вивчення. Для потреб нашого дослідження вводимо поняття **вигуків-пейоративів** та **вигуків-меліоративів**, опираючись на доступні нам визначення термінів “пейоратив” і “меліоратив”.

Так, за О. Голод, пейоратив – це лексична одиниця, в структуру лексичного значення якого входить негативна емотивна сема [2, с. 7]. У словнику “Longman dictionary of contemporary English” знаходимо “пейоратив – слово або вираз, що є пейоративним, вживається з метою показати несхвалення чи образити когось” [7, с. 1215]. Лінгвістичний словник подає таке визначення: “Пейоративний – семантична характеристика мовних виразів, які реалізують негативну конотацію” [8, с. 872]. Отже, **вигуки-пейоративи** – це автономні лексико-граматичні одиниці, які містять негативну оцінну конотацію, тобто виражають негативне ставлення мовця до дійсності, змісту повідомлення чи адресата.

Щодо терміну “меліоратив”, то нам вдалося виявити тільки одне його визначення, а саме в “Оксфордському словнику англійської мови”: “меліоратив – слово, значення якого стало меліоративним”. Тому ми детермінуємо вигуки-меліоративи на основі визначення вигуків-пейоративів, зважаючи на їхню полярність. Таким чином, **вигуки-меліоративи** – це автономні лексико-граматичні одиниці, які містять позитивну оцінну конотацію, тобто виражають позитивне ставлення мовця до дійсності, змісту повідомлення чи адресата.

Серед досліджуваних нами вигуків СА мови виокремлюємо 37 вигуків-пейоративів та 16 вигуків-меліоративів. Оскільки одним із завдань нашої статті є функціонально-семантична характеристика СА вигуків-меліоративів, то далі фокусуємо нашу увагу саме на них.

Залежно від контексту СА вигуки-меліоративи набували позитивного прагматичного значення і вживалися для передачі:

- захоплення: *a!* Наприклад,

Therefore Ihesu es thy name. A! A! that wondrousfull name! (English Prose Treatises of Richard Rolle de Hampole)

- здивування: *aha!, ei!, ha!, ho!, hou!, o!, oho!, ou!, we!* Наприклад,

O, how swete is sich oonheed and vnyoun to a taastynghe soule. (The Orchard of Syon)

- радість: *a!, ai!, ei!* Наприклад,

“Eu, uncle myn, welcome iwys” quod she. (Chaucer TC)

- сміх: *ha ha!* Наприклад,

“Ha, ha!” quod he, “for Cristes passioun, This millere hadde a sharp conclusioun Vpon his argument of herbergage!” (Chaucer CT.Co)

- веселість: *trolli loll!* Наприклад,

Юanne seten somme & sungen at ioe ale, And holpen ere ioe half akir wiou ‘hey trolly lolly’. (Piers Plowman: The A Version, Will’s Visions of Piers Plowman and Do-Well)

- схвалення: *in god time!, vah!* Наприклад,

“His name ys sir Urre of the Mounte.” “In good tyme,” seyde the kynge.

(Malory Wks.)

- вдячність: *gramerci!* Наприклад,

Graunt merci, sire, Eouwer guode wille! (Altenglische Legenden)

- зацікавленість: *aha!, ha! A ha! by god, I haue my tale*

ageyn. (Chaucer CT.WB.)

Як бачимо, СА вигуки-меліоративи реалізують різні компоненти позитивного емоційно-оцінного значення – від захоплення до зацікавленості. Слід також зазначити, що СА вигуки-меліоративи не є виключно такими. Вони можуть містити як негативну, так і позитивну конотацію, тобто з розряду вигуків-меліоративів вони переходять в розряд вигуків-пейоративів і навпаки, залежно від контексту. Так, наприклад, вигук *a!* є вигуком-меліоративом у випадку пе-

редачі захоплення мовця, і вигук-пейоративом, коли несе негативне емоційно-оцінне значення горя.

Зважаючи на різницю між кількістю вигуків-пейоративів та вигуків-меліоративів, а саме 37 і 16 досліджуваних одиниць, можна зробити висновок про те, що середньоанглійському мовцю притаманна негативна емоційна оцінка дійсності, змісту повідомлення чи адресата. Однак, у запропонованій праці ми брали до уваги тільки словникові статті, тому результати проведеного дослідження не є вичерпними і не претендують на остаточність, що передбачає проведення додаткового аналізу СА вигуків-меліоративів. У подальшій перспективі вбачаємо необхідність визначити частоту вживання СА вигуків-меліоративів та їх прагматичне значення у текстах різних жанрів.

Література

1. Беляева И. В. Прагматика интеллектуальной оценки / И. В. Беляева // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – № 4. – 163–167.
2. Голод О. Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. Є. Голод. – Львів, 2001. – 18 с.
3. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДТК “Гнозис”, 2002. – 333 с.
4. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения : английское вопросительное предложение 16-20 вв. : [монография] / Ирина Семеновна Шевченко. – Харьков: Константа, 1998. – 168 с.
5. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм : “за” и “против” : Сборник статей / [под ред. Е. Я. Басина и М. Я. Полякова]. – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.
6. Ameka F. Interjections: The Universal Yet Neglected Part of Speech / F. Ameka // Journal of Pragmatics. – 1992. – № 18. – Pp. 101–118.
7. Longman Dictionary of Contemporary English / [director, Della Summers]. – Pearson Education Limited, 2005. – 1950 p.
8. Bussman H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics / H. Bussman. – London : Routledge, 2006. – 1304 p.
9. Trask R. L. A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics / R. L. Trask. – London : Routledge, 1993. – 352 p.
10. Wharton T. Interjections, Language and “Showing-saying” Continuum / T. Wharton // Pragmatics and Cognition. – 2003. – № 11 (1). – Pp. 39–91.

УДК 811.111

КОНЦЕПТ *TOTALITARIANISM* В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Ікалюк Л. М., Щуровська Т. А.

*У статті за допомогою дефініційного аналізу та методики синхронного дослідження здійснюється об'єктивація в англomовній картині світу концепту *TOTALITARIANISM* з метою визначення його основних, ядерних та периферійних компонентів.*

Ключові слова: концепт, тоталітаризм, дефініційний аналіз, методика синхронного дослідження.

*В статье с помощью дефиниционного анализа и методики синхронного исследования осуществляется объективация в англоязычной картине мира концепта *TOTALITARIANISM* с целью определения его основных, ядерных и периферийных компонентов.*

Ключевые слова: концепт, тоталитаризм, дефиниционный анализ, методика синхронного исследования.

*With the help of the definition analysis and methods of synchronous study, the article objectifies the concept *TOTALITARIANISM* in the English world view in order to determine its core, nuclear and peripheral components.*

Key words: concept, totalitarianism, definition analysis, methods of synchronous investigation.

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що основні лінгвістичні напрями сьогодення зазнають впливу антропологічних тенденцій, що так чи інакше, спонукає науковців до вивчення когнітивних процесів діяльності людини та їх зв'язку із мовою. Свідомість людини слугує своєрідним резервуаром для різноманітних представлень навколишнього світу, одним з яких є концептуальна картина світу, дослідження котрої активно відбувається в наш час, оскільки достеменно не відома її структура.

Як зазначає О. О. Селіванова, “концептуальна система людини складається із численних типів знань про дійсність, модельні світи (наукові, енциклопедичні, образні та ін.), а також досвіду, оцінок, психічних уявлень тощо. Певна частина цієї системи відображена у ментальному лексиконі, тобто може актуалізуватися вербально” [7, с. 74–75]. Тому, нас цікавить такий її складник, як мовна картина світу, бо це та частина концептуальної картини світу, що визначається мовними засобами. Основою мовної картини світу є концептуальна система, яка в свою чергу складається з концептів [4, с. 175], серед яких виділяємо концепт *TOTALITARIANISM*, оскільки вважаємо його універсальним концептом, беручи до уваги історичний розвиток соціуму.

Об'єктом аналізу цієї роботи є концепт *TOTALITARIANISM* в англomовній картині світу (далі – концепт *TOTALITARIANISM*); предмет становлять особливості актуалізації структурних складових цього концепту. Мета статті полягає в об'єктивації концепту *TOTALITARIANISM* в англomовній картині світу.

Проблема співвідношення мови та свідомості, роль мови в концептуалізації та категоризації світу зумовили в ХХ столітті зародження і розвиток такого розділу мовознавства, як когнітивна лінгвістика. Відмінність когнітивної лінгвістики від інших напрямів дослідження мови полягає у тому, що одним із її основних понять є “концепт”. Незважаючи на численну кількість наукових праць з когнітивної лінгвістики, на поточному етапі розвитку когнітивної лінгвістики мовознавці не запропонували однозначного визначення концепту, яке б у повному обсязі передавало суть терміна “концепт”.

У словнику когнітивних термінів під ред. О. С. Кубрякової знаходимо визначення, яке вже стало класичним: “Концепт – термін, що слугує поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця

пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці” [2, с. 90]. Інакше кажучи, концепт – це прообраз, уявлення про сам образ, ідею, поняття. Природна концепту – дуалістична, адже йому властива як психічна, так і мовна сутність. Концепт з одного боку можна вважати явищем ідеальним, з іншого – йому властива мовна оболонка [1, с. 52].

Степанов Ю. С. визначає, що концепт – “згустка культури в свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, з одного боку. З іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина сама входить в культуру, а в деяких випадках і має вплив на неї” [9].

Концепт, за визначенням О. О. Селіванової, – “ментально-психонетичний комплекс, що являє собою єдність знань, уявлень, почуттів, інтуїції, трансценденції, проявів архетипічно-несвідомого, що закріплені за певним знаком” [5, с. 77]. Крім того, у своїй пізнішій праці дослідниця вказує, що “концепт – інформаційна структура свідомості, різноsubstrатна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості і позасвідомого” [8, с. 256].

Отже, підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що концепт – загальний ментальний зміст, одиниця пам'яті, згусток культури, результат індивідуального пізнання, метално-психонетичний комплекс та інформаційна структура свідомості. Концепт має складну структуру і реалізується різноманітними мовними засобами та способами. Поняття концепту потребує подальшого аналізу, оскільки залишається невизначеним питання, які саме концепти складають концептуальну систему.

Концепт ТОТАЛІТАРИЗМ є важливою складовою концептуальної моделі світу, оскільки, при його детальному аналізі знаходимо витоки антропоцентричних принципів, що передусім полягають у впливі тоталітарного устрою на соціум. Цей концепт є цікавим об'єктом для дослідження, адже його особливості можна трактувати крізь призму як політології, так і психології, соціології та інших дисциплін. У мові концепт ТОТАЛІТАРИЗМ актуалізується за допомогою лексем, вільними словосполученнями та текстами. Як уже зазначалося, концепт тісно пов'язаний зі словом: “Слова виражають у спілкуванні комунікативно релевантні ознаки концептів, ось чому жодне слово у жодному акті мовлення не може виразити весь зміст концепту – він (зміст концепту) ніколи не затребуваний у спілкуванні повністю через свій глобальний обсяг” [10, с. 65]. Оскільки репрезентантом вербалізованої частини є мовний знак, концептуальний аналіз проводиться на основі семантичного аналізу, що спирається не на семантичну структуру слова загалом, а на кореляцію слова з концептом [5, с. 120–122]. Хоча концепт і має власне мовне вираження у вигляді конкретного мовного знака, однак його структура не адекватна семантичній структурі відповідних слів.

Насамперед здійснюємо аналіз лексеми *totalitarianism* на основі дефініцій словників, див. Табл. 1, з метою з'ясувати через її значення, що розуміється під тоталітаризмом в англійській картині світу, і таким чином підтвердити існування концепту ТОТАЛІТАРИЗМ загалом і в англійській картині зокрема. Слід зазначити, при проведенні дефініційного аналізу лексеми *totalitarianism*, посилаємося на прикметник *totalitarian*, оскільки деякі зі словників подають *totalitarianism* не як окрему лексичну одиницю, а як дериват від цього прикметника.

Дефініційний аналіз свідчить, що домінуючим компонентом лексичного значення *totalitarianism* є “state/regime”, що дає нам підставу стверджувати, що саме він є ядром досліджуваного концепту, а інші компоненти є його периферією.

Дефініційний аналіз лексики "totalitarian"

№	Компонент лексичного значення	1*	2	3	4	5	6	7
1	State/regime	+	+	+	+	+	+	+
2	An adherent of totalitarianism	-	+	-	+	-	-	-
3	Exercising control over the freedom, will, or thought of others;	-	-	-	+	+	+	-

* Назва словника:

1. Longman Dictionary
2. Oxford Dictionary
3. Cambridge Dictionary
4. The Merriam-Webster Dictionary
5. Dictionary com
6. Collins Dictionary
7. Macmillan Dictionary

Далі за допомогою методики синхронного дослідження, сформованої такими вченими, як В. В. Левицьким, Н. Д. Капатруком, Л. В. Бистровою, підтверджуємо ядерне та периферійні значення концепту TOTALITARIANISM, застосовуючи формулу для визначення ваги компонента у списку [3, с. 84].

$$W = [(n+1) - r] / n$$

де **W** – вага компонента, **n** – кількість компонентів тлумачення, **r** – порядковий номер компонента у словниковій статті.

Звідси визначаємо вагу компонента "state/regime" лексичного значення *totalitarianism* у кожному із досліджуваних словників:

Longman Dictionary: $W_1 = [(1+1)-1] / 1 = 1$

Oxford Dictionary: $W_2 = [(2+1)-1] / 2 = 1$

Cambridge Dictionary: $W_3 = [(1+1)-1] / 1 = 1$

The Merriam-Webster Dictionary: $W_4 = [(5+1)-2] / 5 = 0,8$

Dictionary com: $W_5 = [(3+1)-1] / 3 = 1$

Collins Dictionary: $W_6 = [(2+1)-1] / 2 = 1$

Macmillan Dictionary: $W_7 = [(1+1)-1] / 1 = 1$

Отже, використавши формулу $W = [(n+1) - r] / n$, ми визначили вагу для кожного компонента у відповідності до даних, отриманих зі словників. Скориставшись нижченаведеною формулою, доводимо, що компонент "state/regime" можна вважати ядром концепту TOTALITARIANISM, визначаючи середню вагу компонента:

$$W_m = [W_1 + W_2 + \dots + W_n] / n$$

де **W_m** – середня вага компонента, **W₁, W₂ ... W_n** – вага компонентів в першому, другому, n – словнику, **n** – кількість словників.

$$W_m = [W_1 + W_2 + W_3 + W_4 + W_5 + W_6 + W_7] / 7 = 0,97.$$

Зважаючи на те, що ядро номінативного поля концепту формують компоненти з середньою вагою від 0,5 до 1, периферійну ланку – компоненти з середньою вагою від 0,11 до 0,4, можемо зробити висновок, що саме компонент "state/regime" формує ядро концепту TOTALITARIANISM.

Аналогічно визначаємо вагу і середню вагу інших компонентів лексичного значення *totalitarianism*. Слід зазначити, що якщо той чи інший компонент не зустрічається у словнику, то його вагу відповідно до цього словника вважаємо за 0. Наприклад, вага компонента "an adherent of totalitarianism" буде такою:

Longman Dictionary: $W_1 = 0$

Oxford Dictionary: $W_2 = 0$

Cambridge Dictionary: $W_3 = 0$

The Merriam-Webster Dictionary: $W_4 = [(5+1)-3] / 5 = 0,6$

Dictionary com: $W_5 = [(3+1)-3] / 3 = 0,33$

Collins Dictionary: $W_6 = [(2+1)-2] / 2 = 0,5$

Macmillan Dictionary: $W_7 = 0$

Відповідно до отриманих даних, середня вага компонента “an adherent of totalitarianism” складає:

$$W_m = [W_1+W_2+W_3+W_4+W_5+W_6+W_7] / 7=0,2.$$

Далі визначаємо показники ваги компонента “exercising control over the freedom, will, or thought of others” у кожному зі словників:

Longman Dictionary: $W_1=0$

Oxford Dictionary: $W_2=0$

Cambridge Dictionary: $W_3=0$

The Merriam-Webster Dictionary: $W_4= [(5+1)-5] / 5=0,2$

Dictionary.com: $W_5= [(3+1)-2] / 3=0,6$

Collins Dictionary: $W_6=0$

Macmillan Dictionary: $W_7=0$

Відповідно середня вага компонента “exercising control over the freedom, will, or thought of others” дорівнює:

$$W_m = [W_1+W_2+W_3+W_4+W_5+W_6+W_7] / 7=0,1.$$

Отже, за допомогою дефініційного аналізу та методу синхронного дослідження нам вдалося довести, що концепту TOTALITARIANISM як і іншим концептам властива структура, що складається з ядерних та периферійних елементів. Зокрема, можна зробити висновок про те, що ядром цього концепту є “state/regime”, а периферійними компонентами – “an adherent of totalitarianism” та “exercising control over the freedom, will, or thought of others”, про що свідчать дані, отримані в результаті дослідження. Об’єктивація концепту TOTALITARIANISM в англomовному художньому дискурсі стане предметом нашого подальшого дослідження.

Література

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство [Текст]: Підручник / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ “Академія”, 2003. – 464 с.
2. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
3. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики / В. В. Левицкий. – К. : УМК ВО, 1989. – 155 с.
4. Пименова М. В. Принципы категоризации и концептуализации мира / М. В. Пименова // *Studia Linguistica Cognitiva*. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М. : Гнозис, 2006. – С. 172–186.
5. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монографическое учебное пособие / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 336 с.
6. Селіванова О. Проблеми концептуального моделювання в сучасних мовознавчих студіях // *Лінгвістичні студії: Зб. наукових праць*. – Черкаси-Брама-Україна. – 2006. – Вип. 2. – С. 7–13.
7. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с. – Бібліогр. в кінці розділів.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2004. – С.42-45, 52-60.
10. Стернин И. А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях / И. А. Стернин // *Вопросы когнитивной лингвистики*. – 2004. – № 1 (001). – С. 65–69.

УДК 811.161.2.'373.46;625

АНАЛІТИЧНІ ТЕРМІНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ДОРОЖНЬОГО БУДІВНИЦТВА

Книщенко Н. П.

У статті розглянуто і проаналізовано багатокомпонентні (аналітичні) терміни дорожнього будівництва. Установлено, що збільшення аналітичних термінів зумовлене фактично безмежними можливостями нарощення кількості слів у терміні для досягнення бажаної для нього повноти, відповідності й точності, щоправда з утратою стислості.

Ключові слова: аналітичні терміни, дорожнє будівництво – ДБ, термін, термінологія, терміносистема – ТС, українська дорожньо-будівельна термінологія – УДБТ.

В статье рассмотрены и многокомпонентные (аналитические) термины дорожного строительства. Установлено, что увеличение аналитических терминов обусловлено фактически безграничными возможностями наращивания количества слов в термине для достижения желательной для него полноты, соответствия и точности, правда с потерей сжатости.

Ключевые слова: аналитические термины, дорожное строительство – ДС, термин, терминология, терминсистема – ТС, украинская дорожно-строительная терминология – УДСТ.

In the article there have been analyzed multi-component (analytical) terms of the road-building industry. It has been determined that the increase in number of analytical terms is conditioned by practically infinite possibilities of building up words in a term to achieve a desired fullness, correspondence and precision, but with loss of succinctness.

Key words: analytical terms, road-building (RB), term, terminology, term system (TC), Ukrainian road-building terminology.

Актуальність статті зумовлюється тим, що дорожнє будівництво є окремою галуззю економіки, окремим об'єктом науково-технічного осмислення, і, відповідно, навчальною дисципліною для фахівців від транспорту. З огляду на вказане є всі підстави вести мову про необхідність ґрунтовного й усебічного лінгвістичного дослідження УДБТ для її подальшого розвитку, а також вироблення критеріїв унормування.

У межах сучасних термінологій складні терміни переважають. Підґрунтям цьому є, на думку В. П. Даниленко, те, що складні терміни здатні з найбільшою повнотою відображати необхідні характерні ознаки поняття, що називається [2, с. 132]. Перевага словосполучень у термінологіях пояснюється, на думку В. О. Гречка, прискореним, лавиноподібним виникненням нових термінів і формуванням ТС, що відображають хід науково-технічної революції [1, с. 177]. Продуктивність аналітичних термінів пояснюється високою здатністю різноманітного комбінування й можливістю збільшувати склад компонентів у міру нагромадження ознак, за допомогою яких здійснюється послідовна диференціація певних явищ [4, с. 11].

Разом із тим відзначають термінологами переваги словосполучених термінів ідуть у розріз із однією з важливих вимог, що ставляться до термінів, а саме з вимогою раціональної стислості терміна. При творенні багатокомпонентних термінів ця вимога фактично порушується. В. М. Лейчик вважає вирішальним чинником, що визначає оптимальну довжину терміна, лінгвістичний – довжина і структура лексичних одиниць, що переважають у певній мові в певну епоху [3, с. 67]. Тож оптимальною довжиною терміна має бути така, що якомога точніше передає його значення. [9, с. 236].

Термінологічні словосполучення відтворюють родо-видову ієрархію ТС. Стрижневим в аналітичних термінах виступає іменник, оскільки саме він виконує

таксонімну функцію, виражаючи родові поняття, а видовими виступають залежні іменники, прикметники, інколи прислівники [7, с. 110].

Метою запропонованої статті є аналіз багатокомпонентних термінів дорожньо-будівельної галузі з визначенням продуктивних термінотвірних моделей на сучасному етапі.

У галузі ДБ досить розповсюджені двокомпонентні й багатокомпонентні словосполучення (три й більше компонентів), побудовані на основі підрядного зв'язку. Продуктивним є творення двокомпонентних термінів УДБТ, які найчастіше розмежують видові й родові поняття, наприклад:

1) **прикметник + іменник (A + N)**: *бокова канава, бітумний котел, ландшафтне проектування, щебеневі покриття, гальмівний шлях* та ін.;

2) **іменник + іменник (N + N)** (у т. ч. з прийменником): *довжина потоку, коефіцієнт водостійкості, коефіцієнт слизькості* тощо.

Бінарні аналітичні терміни ДБ за значенням компонентів можна розподілити на три групи:

1) терміні сполуки, що складаються з двох компонентів термінологічного характеру: *інгібітор корозії, катіоноактивний емульгатор, коефіцієнт фільтрації, ландшафтне проектування* тощо;

2) складені терміни, компонентами яких є загальноновживані слова, що термінологізувалися: *дорожня основа, затримувальне огороження, захисна лісосмуга, земляне полотно, дорожні роботи*;

3) складені терміни, один із компонентів яких є термінним, а інший – загальноновживаним: *капілярперериваючий прошарок, литий асфальтобетон, деформаційний шов, магістральна вулиця, дорожній сервіс* тощо.

Дослідники переконливо доводять, що часто й двочленне найменування не дає повної характеристики предмета, у зв'язку з чим сполучення ускладнюються додатковими компонентами, необхідними для більш повного й точного позначення поняття.

У **трикомпонентних словосполученнях** уточнювальну інформацію про предмет найчастіше має прикметник, де він виступає в ролі диференціатора поняття [5, с. 80], пор.:

1) **прикметник + прикметник + іменник (A + A + N)**: *жорсткий дорожній одяг, легкий будівельний матеріал, опукла вертикальна крива, піщана дренажна воронка, вібраційний ущільнювальний брус*;

2) **прикметник + іменник + іменник (A + N + N)**: *адеструктивні методи випробування, проектний строк служби, технічна категорія дороги, дорожня класифікація дороги, відносна вологість ґрунту, агрегатний метод ремонту*;

3) **іменник + прикметник + іменник (N + A + N)** (у т. ч. з прийменником): *авторемонтер асфальтобетонних покриттів, агрегат целюлозної добавки, будівництво земляного полотна, висота капілярного підняття, вібрація бетонної суміші*;

4) **іменник + іменник + іменник (N + N + N)** (у т. ч. з прийменником): *габарит наближення конструкцій, еюра вантажонапруженості дороги, утримання обстановки доріг, зображення мережі доріг*.

Чотирикомпонентні словосполучення досліджуваної ТС мають найбільшу кількість словотвірних моделей різної продуктивності:

1) **прикметник + іменник + прикметник + іменник (A + N + A + N)**: *водно-тепловий режим земляного полотна, автоматизований банк дорожніх даних, автомобільна дорога загального користування*;

2) **прикметник + прикметник + прикметник + іменник (A + A + A + N)**: *нафтові дорожні в'язки бітуми, нафтові дорожні рідкі бітуми, автономні автоматичні дорожні знаки*;

3) **іменник + іменник + прикметник + іменник (N + N + A + N)** (у т. ч. з прийменником): *діаграма розподілу земляних мас, забезпечення безпеки дорожнього руху* (пропонуємо змінити на **убезпечення дорожнього руху**), *агрегат для використання старого асфальтобетону, джерело фінансування автомобільних доріг, добавка на основі синтетичних восків*;

4) **іменник + прикметник + іменник + іменник (N + A + N + N)**: *метод стандартного ущільнення ґрунту*;

5) **іменник + прикметник + прикметник + іменник (N + A + A + N)**: змішувач-укладальник литих емульсивно-мінеральних сумішей;

6) **іменник + іменник + іменник + іменник (N + N + N + N)** (у т. ч. з прийменником): коефіцієнт використання парку машин, коефіцієнт завантаження дороги рухом, утримання доріг в зоні обвалів, класифікація ґрунтів за трудністю розробки;

7) **прикметник + іменник + дієприкметник + іменник (A + N + Vadj + N)** (у т. ч. з прийменником): дорожнє покриття з дренажного асфальтобетону; дорожнє покриття, оброблене бітумом;

8) **прикметник + іменник + іменник + іменник (A + N + N + N)**: автоматизована система управління рухом, базова довжина поверхні покриття, базова лінія поверхні покриття.

Із восьми репрезентованих моделей найбільш продуктивними в галузі ДБ є перша та третя, натомість четверта, п'ята – непродуктивні.

3-поміж багаточленних словосполучень в УДБТ переважають різні за структурою п'ятикомпонентні терміносполучки. Меншу частку утворюють шестита семикомпонентні, а восьмикомпонентна репрезентована лише однією, напр.:

п'ятикомпонентні: необхідний коефіцієнт міцності дорожнього одягу; емульсивно-мінеральні суміші для облаштування шарів зносу; зернисті матеріали шарів дорожнього одягу;

шестикомпонентні: утримання ґрунтових доріг і покриттів перехідного типу; робоча ширина зони взаємодії автомобіля й обгороджування; асфальтобетонна суміш на основі модифікованого полімерами бітуму;

семикомпонентні: модуль деформації дорожнього одягу або матеріалу його шару; пластик гарячого нанесення для горизонтальної розмітки автомобільних доріг; плівкоутворюючий (пропонуємо замінити на плівкоутворювальний) рідкий матеріал для догляду за свіжоукладеним бетоном;

восьмикомпонентні: звідний кошторисний розрахунок вартості будівництва або реконструкції автомобільної дороги.

Як видно із наведених прикладів, у багатокомпонентних одиницях, що відзначаються строкатістю структури, термінологічність словосполук досягається шляхом уточнення чи конкретизації значення, вираженого стрижневим іменником [8, с. 269], пор.: **утримання ґрунтових доріг і покриттів перехідного типу**, **дефект експлуатаційного стану автомобільної дороги**, **дорожній одяг із покриттям простішого типу**.

Водночас видається, що терміни на зразок **звідний кошторисний розрахунок вартості будівництва або реконструкції автомобільної дороги**; **матеріал мінеральний, підібраний за фракціями, що оброблений хлористим кальцієм; смуга, що резервується для автомобілів, що використовуються декількома особами** є не досить вдалими й більше нагадують дефініцію понять. Це, безперечно, негативно позначається й на запам'ятовуванні терміна. На думку А. М. Письмиченка, терміни-словосполучення різних типів, що включають різні частини мови, а тому нерідко бувають досить довгими, часто майже не відрізняються від дефініцій понять, звичайно, не можна вважати оптимальними [6, с. 33]. До того ж, як свідчить практика, багатослівні найменування суперечать вимозі терміна щодо короткості. Але, зважаючи на те, що до термінів ставляться й вимоги точності, зрозумілості, можна стверджувати, що можливість і доцільність існування подібних поширених термінострукцій є обґрунтованою.

Проведений аналіз аналітичних термінів засвідчує, що термінологічне словосполучення української дорожньо-будівельної терміносистеми, як і в інших ТС, – це сукупність валентних лексем, серед яких переважають бічленні та чотиричленні синтаксичні одиниці-конструкції, що виражають одне поняття, характерне для галузі ДБ. Разом із тим у межах досліджуваної ТС репрезентовані й інші типи аналітичних термінів, які, щоправда, характеризуються меншою поширеністю.

Література

1. Гречко В. А. Теория языкознания : учеб. для студ. филол. фак-в / В. А. Гречко. – М. : Высшая шк., 2003. – 375 с.

2. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1997. – 246 с.
3. Лейчик В. М. Теорія плоских статично невизначених конструкцій / Оптимальная длина и оптимальная структура термина / В. М. Лейчик // Вопросы языкознания. – 1981. – № 2. – С. 63–73.
4. Лепеха Т. В. Лексико-семантичні та словотвірні-структурні особливості судово-медичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. В. Лепеха.–Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.
5. Петченко Т. В. Структурные виды терминов стекольного производства / Т. В. Петченко // Лексика и словообразование русского языка : Сб. науч. тр. – Рязань, 1982. – С. 76–80.
6. Письмиченко А. М. Сучасна термінологія будівельної індустрії / А. М. Письмиченко // Культура слова. – К., 1982. – Вип. 23. – С. 31– 34.
7. Рябко О. П. Гиперо-гипонимические характеристики компонентов терминологических словосочетаний-флоронимов (логико-семантический аспект) / О. Рябко // Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц : Межвуз. сб. науч. тр. – Пятигорск, 1988. – С. 110–115.
8. Сікорська З. С. Структурно-граматична характеристика української словотвірної термінології // Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 267–271.
9. Стаховська Н. Ф. Синтаксичний спосіб творення металургійних назв на позначення професії / Н. Ф. Стаховська // Ономастика і апелятиви : Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. – Вип. 16. – С. 236–241.

УДК 811. 112.2.'373] – 05

ГЕНДЕРНИЙ МАРКЕР БАХУСА ЧИ ТВЕРЕЗІСТЬ СВІДОМОСТІ (НА БАЗІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Куликовська Н. І.

У статті розглядаються особливості функціонування (гендерно маркованих) фразеологічних одиниць тематичного поля “пиття”, оцінний компонент яких дозволяє простежити регулятивну роль норми споживання спиртного в німецькомовному культурному соціумі.

Ключові слова: питущий, гендерна (не)маркованість, фразеологічна одиниця, оцінка, норма, культура.

В статье рассматриваются особенности функционирования (гендерно маркированных) фразеологических единиц тематического поля “выпивка”, оценочный компонент которых позволяет проследить регулятивную роль нормы потребления алкоголя в немецкоязычном культурном социуме.

Ключевые слова: пьющий, гендерная (не)маркированность, фразеологическая единица, оценка, норма, культура.

The article deals with the specific functioning of the (gender marked) phraseological units of the semantic field “drinking”. Their evaluative component gives an opportunity to trace the regulative role of norm of alcohol consuming in a German speaking cultural society.

Key words: drinking person, gender (non-)marker, phraseological unit, value, norm, culture.

Втамувати спрагу і голод є життєнеобхідними базовими потребами людини. Категоріальне поняття “продукт харчування” включає вироби харчосмакової промисловості, серед яких алкогольна продукція посіла проміжну позицію¹ і здавна виступає центром палких дискусій науковців різних галузей, зокрема алконіміки як розділу ономасіології, що вивчає назви алкогольних напоїв [3]. Вищезазначене спрямувало дослідницьку увагу представленої розвідки на споживачів алкогольних напоїв, чоловіка і жінку, чиї прототипові характеристики дозволяють відстежити національні особливості культури споживання алкогольних напоїв у Німеччині, що пояснює актуальність даного дослідження.

Широкий діапазон поняття культури споживання спиртного, що включає специфічні знання приготування, коректного розпивання, пригощання напоями, навички користування спеціальними приладами/посудом, знання поведінкових схем у відповідних закладах, умотивовує локалізацію пошукових інтенцій у фразеологічному сегменті лексичного поля німецької мови. Колоритна етнокультурна насиченість його знаків дозволяє відкрити завісу культурно-національного світобачення й розуміння світу, а наявний багатий асоціативно-образний, оцінний потенціал “живиться” модифікаційними потенціями фразеологічних одиниць (надалі ФО): структурною, семантичною, їх взаємодією, у результаті чого компонент набуває двосторонньої функціональності: стає інтегральною частиною структурно і семантично ускладненого цілого і продовжує при цьому своє потенційне семантичне життя у його межах [2, с. 12, 13].

Спроможність відтворення інгерентними ознаками ФО перцептуальних властивостей об'єктів номінації фіксується референцією, селективна природа якої вимагає суголосно прагматично орієнтованим концепціям [12] розмежування референтного і референційного відношень, коли перше співвідноситься із зафіксованим змістом денотативних значень у конкретній ситуації, а останнє

¹ Порів. суголосно концепції Євросоюзу 178/2002/EG вироби, споживання яких мотивується передусім не їх харчовою цінністю, а смаком і дією психотропних субстанцій, розглядаються лише як вироби смакової промисловості, що не є життєнеобхідними продуктами харчування, зокрема тютюн і тютюнові товари.

ототожнюється з потенційною можливістю знаку бути використаним мовцем. Це дозволяє кожному члену референтно-референційного поля набути свого екзистенціального вираження, адже наскрізною у процесі усвідомлення об'єктивних ознак позначуваного, їх асоціативно-образного, оцінного сприйняття через ономазіологічну структуру знаку виступає мотивація як лінгвопсихоментальна операція носіїв етносвідомості [2, с. 17].

Обраний тематичний напрямок виступив пошуковим стрижнем матеріалу – гендерно маркованих фразеологічних одиниць (надалі ГМФО), у білатеральній природі яких реалізується гендерна маркованість (надалі ГМ). Функціональна специфіка шуканих носіїв експліцитної ГМ та носіїв імпліцитної ГМ (за вектором узуально зафіксованої референтності) стала об'єктом дослідження даної розвідки.

Принцип експліцитної маніфестації ГМ розподілив відібрані із загального корпусу **406 ГМФО** у ядерні групи: (1) терміни спорідненості й родинних зв'язків, (2) власні імена, (3) агентивні іменники, (4) геолокальні маркери, (5) атичні (від лат. *atis, aetas* - вік) лексеми. Початковий структурно-семантичний аналіз ГМФО висвітлює наступні моменти: (1) вагома кількісна перевага маскулінно орієнтованих номінацій у порівнянні із позначеннями фемінно орієнтованого сегменту (282:125), причому (2) продуктивними маркерами експліцитної ГМ номінацій чоловіка виступають агентивні іменники (128 ГМФО), діапазон яких включає позначення як професій, роду занять, титулів, звань, так і категорію “діяча” з актуальним результативним значенням, яка виступає носієм семантико-тематичної домінанти в межах даного дослідження, маргінальну позицію посідають експліцитні номінації жінки, серед яких домінують атичні лексеми (44 ГМФО); (3) на противагу маскулінно орієнтованій ГМ, яка “тяжіє” до експліцитно вираженої номінації (225 ФО), маркери протилежного сегменту набувають своєї номінативної строкатості завдяки імпліцитній ГМ (61 ФО); (4) частотність експліцитної комбінації лексем гастрономічної тематики з ГМ зазначених сегментів становить 147:57 ГМФО.

Отримані дані умотивовують пошук їх пояснення у мовно-історичних фактах, коректне викладення яких вимагає додаткового залучення у процес дослідження ФО обраної тематики, але без ГМ (надалі ФОТ; загальна кількість: 153), які поряд із структурно-семантичними паралелями між гендерно маркованим і гендерно немаркованим сегментами ФО відтворюють дескриптивний коментар до перфомансу культури споживання спиртного та оживлюють ключові вектори її формування, а саме викристалізують ядерні семантико-тематичні зони: (1) напоїв – елемент “со-трапези”, її співучасник (13%ФОТ¹) (з функціональних позицій як потреба і честь); (2) співіснування культур різних напоїв (17% ФОТ²) (з функціональних позицій і пиво, і вино втамовують спрагу; але соціальний статус вина вищий; гарний напій – веселе згаяння часу); (3) правила організації практики споживання спиртного та поведінки гостя і сторони, яка приймає його (34%ФОТ³); (4) наслідки (зло)вживання напоїв (36%ФОТ¹).

Образ “котла” у структурі ФОТ розповідає нам, що: (1) він був головною ознакою дому/господарювання, тож виступав вагомим підґрунтям для укладання шлюбу, перебував з наявністю/відсутністю громадського права, (2) пізніше у судових справах став засобом покарання/тортур, зокрема, позов про зґвалтування по різному вирішувався: сеньйор мав довести невинність своїм мечем у бою, а підданий “ловом у котлі” – підняти предмет з дна котла, повного кип'ячої води, неприкритими руками; фальшивомонетники та єретики на знак провини мали випити повний казан, від чого, як правило, вмирали; як і від “шведського ковтка”, який практикували шведи під час тридцятилітньої війни, щоб дізнатися про місце схованки прихованого майна клали людину на спину, кляпом фіксували рот і заливали (навіть гнійну рідоту). Це ілюструє функціональну зміну акту пиття, напою від засобу, приготовленого вдома для власних потреб до регулятора соціальних відносин.

Зрозуміло, що пиття як практика, було вплетене у контекст існуючого соціуму, знаходилося під впливом трансформацій видів напоїв, їх функціонування, обставин споживання політико-правової, економічної, соціокультурної природи, що “зацементувало” елементарну потребу як соціальний акт, елемент

темпорально-локального стилю соціальної поведінки [7, с. 7, 46]. Формування стилю споживання спиртного К. Бісс відносить до часів, коли поведінка питущого знаходилася поза алкогольною залежністю від напою [5, с. 80]. Умовне співвідношення алкоголю і пиття як форми і змісту дозволяє поглянути на “алкогольну карту” Європи с позицій “культурних географій”, на якій Німеччина раннього середньовіччя маркована як територія “зустрічі двох культур”: пивної (північ) та винної (південь) [4, с. 25].

Загальновідомо, що ще за часів Тацита і пиво, і вино були вшановані германцями (порів. звичайна тема у міфології, практика лібації), тому мають право виступити архіелементами у соціальній структурі суспільства німців, які докорінно вплинули на конструювання їх культури споживання спиртного. Для стародавніх германців напій, як зазначають історики, виступав засобом входу у трансцендентний стан, який **єднав їх** з божественним світом **під час публічного колективного пиття** у (культові) празники, що вносило сакральний елемент у сам акт пиття спиртного і було успадковано пізніше Євхаристією [10, с. 68; амбівалентна мотиваційна основа церемонії див.: 4, с. 27-30].

Первісний малопривабливий вигляд напою: кислий/гіркий, темний і каламутний, швидкопсувний, але доволі поживний, був похідною тривалого домінування домашньої кухні, причинами чого історики висувають: (1) погану якість питної води, тому технології варіння пива/ ферментації вина дозволяли позбавитися від шкідливих бактерій, що було важливо у часи епідемії, (2) можливість використання в якості сировини усіх видів культивованих рослин/злакових, головне малопродатного низькоякісного зерна, на чому економили у часи неврожайів / пауперизацій; (3) сезонну залежність і смакову одноманітність мізерного раціону харчування, що спонукало жінок-домогосподарок залучати у процес приготування доступні дикі трави/гриби, беручи тим самим відповідальність за кінцевий продукт на себе [10, с. 35; 11, с. 52-53; 9].

Часті отруєння/смерті (високий рівень сивушних масел у напої) з одного боку, з іншого атрибуту куховарки: котел, напій, особливо трава з незрозумілими ефектами (тонізуючий, афродізіакальний, ароматичний, наркотичний тощо), усі вони приписували причетність жінки до чаклунства, що у сукупності з побажанням поганого, нанесенням шкоди комусь, ігноруванням прямого контакту очей, тривалим сном удень, відсутністю вдома вночі, наявністю незрозумілих пошкоджень на тілі, а також вмінням лікувати рани і пророкувати майбутнє виступало, за словами етнографа Д. Е. Гетцінгера, непрямим доказом чаклунства [1, с. 407–410]. Зазначене трансформувалося в образ відьми–заливахи як внутрішньої форми ГМФО: *voll wie eine Hexe sein (betrunken sein)*.

Покаранням за погані напії окрім його випивання був ганебний камінь, у Баутцені схожий на велику пляшку вагою ≈33 фути/1 центнер, який засуджений мав обнести (кілька разів) навколо ратуші/базарної площі – символах місцевого правосуддя і свободи і встановлювався після біля ганебного стовпу [1, с. 637-640], що успадкували корелюючі внутрішні форми ГМФО і ФОТ: *trinken aus des Büttels Flasche/den Schandstein tragen* (досл. пити з пляшки судового приставу / носити камінь ганьби).

На детермінацію споживацьких прототипів населення під впливом натурального способу життя вказують ФОТ¹, структурно-семантичний план і здебільш лінійно розгорнута синтаксична структура яких спрямовані на ототожнення статусу алкогольного напою із “їжею”, “юшкою”, “одягом”, він “зігрівав у холод і освіжав у спеку”, тож став “*flüssiges Brot* / (досл.) рідким хлібом (про пиво)”. Якщо дітей, як пишуть історики, залучали до (алкогольної) культури вже з раннього віку щоденною слабоалкогольною юшкою, то відлік нижньої межі щоденної норми споживання дорослого значно варіював². Це ілюструють як ФОТ³, так і ГМФО, коли ані мізерна порція з горіхову шкарлупку, ані ковток, ані пляшка не

² Доцільно зауважити, що наявне в історичних джерелах варіювання лімітів споживання спиртного для чоловіка/жінки є результатом прямої залежності від стьожкуватих факторів: специфіки регіону, пори року, популярності напою, вмісту традиційного посуду, його функціонального призначення: донести до дому чи випити на місці. За спостереженнями норма для жінок становила приблизно половину від норми для чоловіка.

зашкоджають здоров'ю (чоловіка): *Eine Nusschale Wein, gegossen ins Meer, macht dem Neptun den Kopf nicht schwer; ein Trunk auf den Salat schadet dem Doctor einen Dukat, ein Trunk auf ein Ei schadet ihm zwei; eine Flasche Bier und Sauerkohl schaden dem Arzt eine halbe Pistol.*

Побутові посиденьки сусідок-броварок за келихом свіжозвареного пива (пізніше міщанські кавування жінок) [2, с. 595] не могли зрівнятися з ритуалізованими / регламентованими зборами чоловіків, як то зумбель, де застілля без празникових атрибутів керувалося головою за принципом кругової чарки: першим і другим колом вшановували богів, третє присвячувалося пам'яті померлих, за наступними скріплювали публічно клятви/обіцянки (ідея свободи, дружби, шанування святого в колі подібних) [6]. Жінка (1) допускалася до спиртного, (2) у випадку зумбель мала розливати (перше коло) пиво після освячення.

У середньовічній практиці пивоварена справа остаточно переходить від “жіночих рук домогосподарки” до “рук володаря владою”, оскільки: (1) місцева влада узурпувала право власності на дорогий сусловарений котел і доступ до збирання трав'яних зборів на королівських угіддях, тож причетними до пивоваріння стали обрані міських рад; (2) існуюче ще за часів Генріха I Птахолова право городян вільно використовувати пиво як натуроплату (→ленне право) було віддано разом з іншими привілеями тавернам [9]. Їм вдалося “комерціалізувати гостинність”, як наслідок вони (1) стали суспільно-соціальними центрами, де влаштовувалися усі основні урочистості в житті людини та міг знайти роботу мандруючий ремісник, (2) створили через суспільну затребуваність мережу диференційних гастрономічних закладів: сільські / міські шинки / трактири, світські/монастирські пивні/кабаки, пивні/винні льохи→сади³, постійні двори→ресторанні комплекси (готельного типу), символіка гостинності яких трансформувалася: від простого сповіщення викриками на вулицях, прапору над дверима подібно до м'ясників, вінку/букету, фартуху на стільці чи бурдюка з вінком (до пива/вина додається м'ясна страва) до благозвучного прізвища з вивіскою [11, с. 158-181; 10, с. 114-118].

Зазначене домінування агентивних лексем ГМФО функціонально розшарується, ілюструє (1) *історичний шлях становлення гастрономії як окремої галузі, відображаючи усіх причетних до цієї справи людей*, зокрема швидко бігти як бондар за діжкою / кільцем (*laufen wie ein Fassbinder*); лаятися як чоботар / досл. пивовоз (*fluchen wie ein Bierkutscher*), якому приходилося під обстрілом у часи міжусобних війн доставляти пивні обози у міста-конкуренти (за це на його честь у Дортмунді зведений пам'ятник); порівняння з пристрасю до питва духовних осіб: *“er trinkt/säuft wie ein Abt / Franciscaner / Templer / Tempelherr / wettinger Mönch / Domherr* (досл. він п'є як абат, францисканець, храмовник, веттінгенський монах, каноник) відсилають до часів, коли помисли учених монахів сприяли вдосконаленню технологічних процесів приготування напоїв, популяризації вина на півночі, а пива на півдні; а привілей вівіски (показник найвищого соцстатусу в гастрономічній ієрархії (власник готелів повного пансіону →трактирник, шинкар) зобов'язувала свого власника поміж інших “завдань” гостинності пояснювати гостю місцеві закони, реєструвати його в муніципальних органах: *der Wirth soll dem Gast zulegen; der Wirth antwortet für den Gast*. Трактирник мав “вигідну” позицію у союзі “виробник-споживач”, його заклад посідав 3 місце після дому і роботи [10, с. 74, 212, 132; 4, с. 93], тож спостережаємо (2) *в умовах нейтралізації семантичного плану коло потенційних споживачів* шляхом структурної взаємозамінності компонентів: *saufen wie ein Fassbinder / Besenbinder / Hausknecht / Bürstenbinder* (досл. пиячити як бондар, щіткар, робітник/прислуга) (*zehen*).

³Період пивоваріння, п'ята пора року для баварців, тривав з 29 вересня, дня святого Михайла, до 23 квітня, дня святого Георгія (сьогодні це день Німецького пива). Між цими датами допускався лише продаж пива, звареного заздалегідь у встановлений час, тому воно зберігалось у підвалах, на якими пізніше вирости каштанові сади для затінку і прохолоди улітку. Часові межі були визначені указом Альбрехта V Великодушного у 1553 р., умотивованого недосконалістю сусловарених котлів, пожарами і поганими технічними умовами. Католицьке віросповідання короля вплинуло на вибір релігійних свят [9].

Кредит контрфактичним ситуаціям пролонгує розширення дескрипцій експліцитної ГМ за рахунок власних імен, геолокальних маркерів: *blau / satt / voll wie ein Droschkenkutscher / Ritter / Iwan sein; betrunken sein wie ein Holländer*, гендерна нейтралізація семантичного плану яких (“betrunken sein/бути п'яним”) залишає ідентифікацію в зоні вибору.

Градуальна властивість досліджуваної семантичної ознаки в маскулінному сегменті досягається: (1) *якісним розвитком*: (а) лексемним шляхом, зокрема участю у структурі (попереду курсив) “напиватися”, “повний/ситий” чи то числівників: *blau / voll wie zehn/tausend Mann/wie tausend/hundert Russen (volltrunken sein/viel Alkohol trinken)*; (б) за допомогою метафори: *blau sein wie ein Seemann auf Landurlaub / Männerchen sehen (schwer bezechet sein)*; (2) *кількісним зростанням* (необмеженість як статичний ступінь прояву ознаки): *fidele / stabile Brüder (trinkfeste Männer)*; *an den Gesellen erkennt man den Gesellen* (Скажи мені, з ким ти товаришуєш, то я скажу, хто ти є).

На відміну від сором'язливої дівчинки (на ранковій виставі): *Mädchen für die Matinee (zurückhaltendes Mädchen)* чоловік виступає світським левом, який залюбки розважає гостей: *Löwe in der Gesellschaft/des Salons (Mann, der gern an Geselligkeiten teilnimmt und sich mit den anderen gut unterhält)*; *Maitre de Plaisir / Meister des Vergnügens (jd, der bei gesellschaftlichen Veranstaltungen das allgemeine Unterhaltungsprogramm arrangiert und leitet)*. Гендерна повнота чоловічого універсуму досягається широтою самого діапазону: (1) він простягається від експліцитних *nasser Alkoholiker (Trinksuchtiger)*; *trockener Alkoholiker (Mann, der sich einer Alkoholentziehungskur unterzogen hat)* до імпліцитного *Faß ohne Boden (unersättlicher Trinker)*, (2) у випадку нейтралізації експліцитний маркер “сходить” до позначення самого спиртного / наркотичного дурману: *Sanfter Heinrich* (а) *gutmutiger (zu seinem Schaden) geduldiger Mann*; б) *Rum mit Kirschlikör*; с) *Pfefferminzschnaps*; д) *leichter Rausch*; е) *Leichtbezechter*); (3) полярними попередньому є випадки імпліцитної ГМ, коли семантична ознака “включається” у позначення абстрактних понять: *schwarze Partie (Herrenausflug ohne Ehefrauen)*; *feuchte Gesellschaft (Trinkerurede)*. Це дозволяє зрозуміти, чому Отто Нормальфербраухер здавна здобув собі у Європі репутацію випиваки [10, с. 124].

Маркантними виступають зони кореляції ГМФО і ФОТ³/ФОТ¹, які профілюють (1) “неписані” правила” як похідні традиції здоров'я: (а) *утримання / відмова від напою* – ознака слабкості, напій – засіб випробовування чоловіка, кількість – мірило його маскулінності, зберегти під час “апробації” контроль є вмінням вшанованого чоловіка: *Beim Wein wird der (mancher) Freund gemacht, beim Weinen auf die Prob' gebracht; Wer keinen Wein mehr trinken kann, ist kein tauglicher Mann; Durst nach Ehr', macht viel Beschwer*; (2) *принцип співучасті у дуелі з бокалом* – прийняття правил гри, пити разом з усіма⁴, аутсайтери соціально зневажалися, економічно ізолювалися, фізично каралися; винагородами за дотримання правил були суспільна повага, слава, титули, кар'єрне зростання (вигідний шлюб): *Wein macht hohe Leute; Wer früh Wein trinkt, wird spät reich*, тож надудлитися прирівнювалося до обов'язку; (2) культури “столика за-всідників”, яка виокремилася Німеччину на тлі інших країн, коли (а) *напій і (чоловіча) дружба константні*: *in einem Eimer (Fass) Wein steckt viel (Ehre und) Freundschaft*; (б) *хто наливає, пригощає, того і поважають*: *Hans Schenk, den Herrn, sieht jeder gern; wenn man sein Brot in Wein weicht, soll man auch seinem Nachbar die trockene Rinde besprengen*; (в) *тютюн, карти, епіграми* – звичайні

⁴ Об'єм келиху різноманітний: від малих *Stößchen/Tönnchen* (0.1-0.2) як символічна співучасть (гостя/хазяїна) до діжок у 10 л (кельнський *Pittermännchen* у день чоловіків/*Vatertag* (29 червня, день Петра и Павла), регіонально-національно марковані кельнська штанга, сапог як символічна провина (його секрет: напій виплескується на обличчя, слід вчасно повернути склянку або пити повільно), за формою трансформували від черепів убитих ворогів, пузатих кувшинів, до хумп, фігурних келихів, зокрема з дитиною, яку виховують монахи за згодою благочестивих батьків; кухлів з мюнхенським кіндль, бородачами (рейнська область), розписами (2 теми: героїка і побут), промовами і тостами, фрагментами тварин (лева, орла, ведмедя, kota, сови) на кришках/ніжках. Система калібровки двофункціональна: (1) скільки випив; (2) скільки недопив [9].

атрибути чоловіків за келихом вина/пива: Beim Wein gibt's gute Poeten→ Der Wein dichtet fein; Wein ein, Witz aus; Man erkennt die Gesellschaft an der Sprache; Der Trank im Mund sagt seines Herzens Grund. Im Krüge hört man viel Neues; Wer beim Wein spielt, wirft böse Karten.

В зоні імпліцитної ГМ спостерігаємо семантичний розвиток атрибутів: “сигара”, “курильна трубка”, “розливний ковш” до чоловічих геніталій, статевого акту: *Zigarre mit verschiebbarem Deckblatt* (Penis); *verbogene Gießkanne* (von Geschlechtskrankheit befallener Penis); die *Pfeife* ausklopfen/ausschlagen (harnen/koitieren (vom Mann gesagt)). Жінка є запрошеною Бахуса, виступає “поряд” з вином: *Wenn Bacchus das Feuer schürt, sitzt 'Venus beim Ofen; Wenn Bacchus will fröhlich sein, so ladet er die Musen ein; Wo Herr Krug ist Philosoph, da hält auch Frau Venus Hof*. Якщо чоловіка випите фізично вражає: червоний ніс, він безсилий, втрачає розум: *Berg, mit dem rötlich strahlenden Gipfel* (*Mann mit der Trinkernase*); *lahme Flasche* (*schwungloser Mann*); *das Bier im Manne und der Verstand in der Kanne*, то жінку вино робить веселою, тією, яка втрачає свою невинність і спричиняє жалюгідне існування (константна серед двох / трьох / чотирьох причин (карти, вино, гроші, честь)): *Guter Wein lehrt die Frauen lustig sein; Trunkenheit ist der Unkeuschheit Mutter; drei Dinge bringen manchen ins Elend hinein: Würfel, Weiber und Wein; nichts verkehrt die Welt so sehr, als Weib, Wein, Schatz und Ehr'*; *V nach einem W machen zwei Wehe* (zwei V=Vinum und Venus; zwei W= Wein und Weib).

На аренах таверн, зустрічалися різні соціокультурні ідентичності, конкурували різні практики культурної пиятики [4, с. 93-94; 7, с. 14, 16, 19], напій елімінував соціальну різницю, впроваджуючи принцип соціальної когезії дистинктивних елементів суспільства, дозволяв дружнє “ти”, був формою поваги / симпатії / приналежності до своїх: *beim Trunk sind wir alle reich; in Gesellschaft gibt's nicht Meister und Gesellen; trink' ich Wein, so red' ich Latein; trink' ich zwei-, dreimal, bin ich ein Künstler überall; wem Trinken eine Ehre ist, dem ist Speien keine Schande*. В цій зоні / стані питушого спостерігаємо альтернативний спосіб інтеграції жінки у суспільство чоловіка шляхом нівелювання гендерних характеристик: *nicht mehr wissen, ob man ein Mädchen oder ein Junge ist* (*volltrunken sein*).

Таппе Х. зазначає, (фінансово) обмежений доступ жінки до спиртного був результатом панування професійної сфери чоловіка [10, с. 110, 321, 343], тож історичні факти існування таверн з правом доступу для жінок, музейні експонати пивних келихів для дівчат/жінок, художні етикетки-аллюзії з їхніми образами символізують прагнення до самоствердження. Спробу зрівнятися із сильною статтю здійснили жіночі студентські корпорації (середина минулого століття), які “розіграли” “дуель / дуєт” аскетичного пива селян/робітників та гламурного вина, що підносилося Вотану і полюблялося аристократією, на користь останнього, диспозиціонував себе таким чином, що засвідчує видозміна традиції: “Bierjunge” (досл. пивний хлопчик)→ “Weinlümme!” (досл. винна дурепа) або “Sektmädel” (досл. шампанська дівчина).

Контрастивний аналіз образів сестри і брата чопових висвітлює їх протилежний семантичний розвиток: **для жінки:** (1) “структурна паралельність” *ознак віку і пиятики: Frauen und Gläser schweben in steter Gefahr*→Gläser und Töchter sind stets in Gefahr; eine versoffene Jungfer und eine trunkene Frau sind zwei offene Türen; (2) *критична негативна оцінка:* хмільна дівчина/жінка уподібнюється відкритим дверям (двері→вхід у святиню→дім), її “в дверях” (п'янку), як і виноградну лозу, важко зупинити, від неї ліпше триматися осторонь, жінка і склянка не приносять одне одному задоволення: *eine Frau an der Tür und ein Weinstock am Wege sind schwer zu hüten; ein Wein, der kneift, ein Weib, das keift, zehn Schritte bleib' mir das vom Leib; Magd und Glas dulden* (*ertragen*) *nicht viel Spass; ein Glas und ein Weib haben einen zerbrechlichen Leib*, нарешті персоніфікація в її образі пияцтва як причини усіх гріхів: *Trunkenheit ist eine Mutter aller Laster*, **для чоловіка:** (1) з вікових позицій робить хлопця *дорослим*, додаються семи “нероби, ненадійного чоловіка”: *nasser Knabe* ((a) unreifer junger Mann, der sich als Erwachsener aufspielt; b) Trinker); *nasser Junge* ((a) Halbwüchsiger; b) Schmarotzer; c) unzuverlässiger Mann; d) Zechpreller); для старого це не просто втіха, а й *засіб помолодшати: Wen die Venus verlässt, der*

muss seine Lust beim Bacchus suchen; Fängt der Bart an, weiss zu sein, lass die Frau und trinke Wein; alter Wein verjüngt den Greis; (2) статус чоловіка-споживача *амбівалентний*: п'яка плямується ганьбою, засуджується, уподібнюється власному ворогові: *ein Trunkenbold kann nicht gedeihen, wollt's auch Geld vom Himmel schneien; wer allzu sehr des Weines Freund, ist sicherlich sein eigner Feind*; з іншого боку Отто Звичайний споживач в обіймах зеленого змія формулюється регіонально-національним образом: *Sach', Bayer', Schwab' und Frank', die lieben alle den Trank; ein rother Bart hat Trinkers Art*.

Історики зазначають, що аристократичне благородне вино як продукт харчування не змогло досягти тієї лідерської позиції, яку посіло пиво у культурі німців, тоді як пиво не змогло стати у ході історичного розвитку предметом розкоші, який відмежував заможні версти населення [9]. Реальність індустріальних робітників, яка керувалася принципом "betrunken für einen Penny", дозволила у 2 половині 19 стл. швидкій і дешевій релаксуючій дії горілки набуті розмірів чуми (Branntweinpest), протрезвіння від якої кризь індустріалізацію успадкував відомий принцип "чистоти раси" часів гитлеровської Німеччини [10, с. 26, 366]. "Блакитний душоуб / Blauer Würger", за даними Т. Кохана, "синхронно супроводжує" поділ радянської НДР і капіталістичної ФРН, призвів до сьогоднішнього запійного п'яцтва (Rauschtrinken/Binge-Drinking), (не)свідомої п'ятики до коматозного стану (Komasaufen) та ол-інклюдів-пати (Flatrate-Party/All-You-Can-Drink-Party), які вражають передусім молоде покоління [8; 4, с. 235-236].

Парадоксально, що зазначені вектори сучасної п'ятики реалізуються в еру здорового образу життя, фітнесу, інформаційних технологій. Сучасна трансформація багатовікових традицій, яка супроводжується нівелюванням соціального статусу напоїв, смаковою гомогенізацією інтернаціонального типу напоїв, зміною лідерських позицій виробників, як то у випадку з алькопопами, порушенням споживацьких звичок, зберігає єдине інтернаціонально визнане правило – суспільне невизнання самотнього споживання алкоголю (порів. історію пляшки, об'єм якої попервах був орієнтований на швидкий продаж для одного, потім став сучасним "для двох (по три на кожного)"). Серед приводів підняти чарку/келик, що називає Вандер: народження, хрестини, заручини, поховання [4, т. 4, с. 1343], які кризь історію залишаються одвічними, диспозиціонується зоною кореляції ГМФО і ФОТ ще один: кожна нація по своєму долає журбу: німець пропиває її: *die Sorgen zu vertreiben, hat jede Nation ihre sonderliche Weise: der Deutsche versäuft sie; der Franzose versingt sie; der Spanier verweint sie; der Italiener verschläft sie; Sorgen vertreibt der deutsche mit **Trinken**, der Franzose mit Singen, der Spanier mit Weinen, der Italiener mit Schlafen; Beim Trinken und Essen wird der Kummer vergessen*.

Визначені суспільством лімітні норми означають їх соціальне очікування, тож для слабкої статі відкритим залишається питання їх причини: шкода здоров'ю чи патронатна трансляція Бахусом суспільної ієрархії, що становить інтерес для подальших розвідок. Наразі у будь-якому випадку кількість випитого – право вибору свідомості індивіда, який живе у сучасному суспільстві матеріальних ідеалів / цінностей, що переживають його самого, і знаходиться під постійним пресінгом споживацьких потреб.

Література

1. Ефанова Л. Г. Категория нормы в русской языковой картине мира: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19./ Л. Г. Ефанова– Т., 2013. – 41 с.
2. Селіванова О. Нариси з української фразеології психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія./ О. Селіванова – К.–Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
3. Тимофеев М. "Водка мужского рода": национальные особенности гендерной семантики российской алконимики (1992-2003 г.) // Гуманитарные аспекты профессионального образования: проблемы и перспективы: Сборник научных трудов. Вып. 3. Иваново–Вологда, 2005. – С. 296 – 308.
4. Alcohol: a social and cultural history / ed. by Mack P. Holt. – Berg: Oxford·New York, 2006. – 246 p.

5. Biss C. Alkoholkonsum und Trunkenheitsdelikte in Russland mit vergleichenden Bezügen zu Deutschland / in: Recht in Ostmittel-, Südost- und Osteuropa/GUS, Band 8. – Lit Verlag: Hamburg, 2006. – 366 S.
6. Das Sumbel - Ein alter und heiliger Brauch/ Die Firne Sitte Thüringens [online] [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.firne-sitte.net/index.html>
7. Drinking cultures: Alcohol and Identity // ed. by Thomas M. Wilson. – Berg: Oxford New York, 2005. – 281 p.
8. Kochan T. Blauer Würger: So trank die DDR/ Thomas Kochan, 1. Auflage. – Aufbau Verlag: Berlin, 2011. – 446 S.
9. Lohberg, R. Die Geschichte vom Bier [online] [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.bier-lexikon.lauftext.de/bier-brauen.htm>
10. Tappe H. Auf dem Weg zur modernen Alkoholkultur. (Studien zur Geschichte des Alltags 12). – Franz Steiner Verlag Stuttgart, 1994. – 401 S.
11. Tlusty B. A. Bacchus and civic order: the culture of drink in early modern Germany / B. Ann Tlusty. – University Press of Virginia: Charlottesville and London, 2001. – 289 p.
12. Schwarz M., Chur J. Semantik: ein Arbeitsbuch. - 4. aktualisierte Auflage. – Gunter Narr Verlag: Tübingen. – 224 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Götzinger, E.: Reallexicon der Deutschen Altertümer: Ein Hand- und Nachschlagebuch der Kulturgeschichte des deutschen Volkes/bearbeitet von Dr. E. Götzinger, Zweite vollständig umgearbeitete Auflage. – Leipzig : Verlag von Woldemar Urban, 1885. – 1145 S.
2. Meyers Großes Konversations-lexikon (1905-1909)/ 6. Auflage. – Leipzig, 1907. – Band 11. – 907 S.
3. Duden Redewendungen/Wörterbuch der deutschen Idiomatik, 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. – Dudenverlag: Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 2002. – Band 11. – 956 S.
4. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch – 7., vollständig neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. – München: Bertelsmann Lexikon Institut, 2002. – 1451 S.
5. Wander K. F. W. Deutsches Sprichwörter-Lexikon : Ein Hausschatz für das deutsche Volk – Leipzig: F.A. Brockhaus. – 1. Band, 1867 S.; 2. Band, 1870 S.; 3. Band, 1873 S.; 4. Band, 1876 S.; 5. Band, 1880 S.

УДК 811.133.1'373.46:778.5(045)

ТЕРМІНИ-ЮКСТАПОЗИТИ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ КІНЕМАТОГРАФА ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Лоскутова Н. М.

У статті висвітлюється питання функціонування термінів-юкстапозитів в терміносистемі кінематографа французької та української мов. Розглянута специфіка утворення кінематографічних термінів-юкстапозитів у досліджуваних мовах, проаналізовано їх структурні та семантичні особливості, виявлено спільні та відмінні риси даних термінів.

Ключові слова: термін, терміносистема, словоскладання, юкстапозит.

В статье освещается вопрос функционирования терминов-юкстапозитов в терминотерминосистеме кинематографа французского и украинского языков. Рассмотрена специфика образования кинематографических терминов-юкстапозитов в исследуемых языках, проанализированы их структурные и семантические особенности, выявлены общие и отличительные черты данных терминов.

Ключевые слова: термин, терминотерминосистема, словосложение, юкстапозит.

The article deals with the functional process of yukstapozyt terms in the terminological system of the French and Ukrainian languages. The specificity of formation of the cinematographic yukstapozyt terms in the languages under consideration has been taken up, their structural and semantic peculiarities have been analysed, common and distinctive features of given terms have been displayed.

Key words: term, terminological system, composition, yukstapozyt terms.

Одним з важливих напрямків термінознавства є вивчення способів створення нових термінів. Це пов'язано з тим, що ХХ століття і початок ХХІ століття характеризуються бурхливим розвитком національних терміносистем, справжнім термінологічним "бумом". Розгляд та аналіз термінотворчих процесів сприяє впорядкуванню і гармонізації терміносистем, а також виявленню оптимального способу термінотворення.

Одним з поширених способів творення термінів є словоскладання. Проблемою утворення нових лексичних одиниць шляхом словоскладання в різні часи займалися як вітчизняні мовознавці (Л. Е. Азарова [1], К. Г. Городенська [4], М. А. Жовтобрюх [9], Н. Ф. Клименко [5], О. А. Стишов [11]), так і зарубіжні лінгвісти (Е. Бенвеніст [13], Г. Гросс [16], А. Дарместетер [15], Д. Корбен [14], М.-Ф. Мортюре [17]). Були досліджені словотворчі моделі, лінгвальний статус, логіко-синтаксичні відношення між компонентами складних слів. Тим не менш, вивчення механізмів словоскладання не втрачає своєї актуальності, особливо з точки зору зіставлення даного словотворчого способу в двох неблизько споріднених мовах.

Метою статті ставимо різнобічне дослідження особливостей словоскладання в терміносистемі кінематографа французької та української мов. Відповідно до мети сформульовано такі завдання: проаналізувати специфіку утворення складних термінів шляхом словоскладання в терміносистемі кінематографа досліджуваних мов; класифікувати складні французькі та українські кінематографічні терміни згідно їх структурних і семантичних особливостей; виявити спільні та відмінні риси процесу словоскладання в кінематографічній терміносистемі французької та української мов.

Об'єктом дослідження є терміносистема кінематографа французької та української мов. Предметом дослідження виступають французькі та українські кінематографічні терміни, утворені шляхом словоскладання.

Матеріалом для дослідження послужили однослівні французькі кінематографічні терміни обсягом 1610 одиниць, серед яких шляхом словоскладання

було утворено 98 термінів (6 %), а також українські французькі кінематографічні терміни обсягом 1885 одиниць, серед яких шляхом словоскладання було утворено 87 термінів (5 %).

Словоскладання (юкстапозиція) належить до синтаксико-морфологічного способу словотворення та передбачає поєднання в одному складному слові двох і більше простих слів або форм слів [12, с. 34; 9, с. 6]. Лексичні одиниці, отримані таким чином, називаються складними словами або юкстапозитами. В історичному плані словоскладання є першою сходинкою під час утворення складних слів [9, с. 7].

Юкстапозит являє собою цілісно оформлену лексичну одиницю, між компонентами якої не повинно існувати синтаксичних відносин. Компоненти юкстапозитів характеризуються позиційною стійкістю, їх порядок є фіксованим, а перестановка – неможливою [1, с. 91]. У зв'язку з цим можна говорити про семантичну неподільність юкстапозитів: лексичне значення складного слова не дорівнює сумі значень його компонентів [2, с. 157], а, отже, характеризується певним ступенем ідіоматичності [1, с. 87]. Компоненти юкстапозитів утворюють неподільний комплекс і передають єдине поняття. При цьому один з компонентів виконує функцію характеристики, висловлюючи видову відмінність, а інший є опорним компонентом [6, с. 68].

Зі структурної точки зору цілісна оформленість юкстапозита виявляється в соположенні компонентів та/або їх написанні через дефіс, а також у наявності одного головного наголосу [12, с. 96; 2, с. 158]. Ці ознаки дозволяють відрізнити юкстапозити від апозитивних словосполучень.

Згідно існуючої тенденції, словоскладання більше характерне для утворення складних іменників [17, с. 46; 7, с. 109]. Це твердження справедливе також і для терміносистеми кінематографа досліджуваних мов: 99% французьких та 100% українських кінематографічних термінів є іменниками-юкстапозитами. У терміносистемі кінематографа французької мови тільки один термін являє собою прикметник-юкстапозит: *négatif-positif*.

Найбільш продуктивною моделлю в терміносистемі кінематографа французької та української мов є модель "S + S". За цією моделлю утворено 66 термінів у французькій мові та 77 в українській.

За типом логіко-синтаксичних відношень між компонентами складного слова виділяють два види зв'язку [5, с. 40; 1, с. 82]:

1) обидва компоненти синтаксично координуються, вони рівноправні в значеннєвому відношенні. Юкстапозити цього типу створені на основі словосполучень із сурядним зв'язком. Синтаксичним еквівалентом подібних складних слів є словосполучення зі сполучниками *... et ... / ... i... або ... comme... / ... як ...* :

фр.: *caméra-stylo (f), enregistreur-reproducteur (m), révélateur-fixateur (m), scénario-maquette (m), sécheuse-glacéuse (f)*;

укр.: *кінорежисер-постановник, кран-візок, нумератор-хлопавка, підсилувач-обмежувач, проїзд-супроводження*.

Подібні юкстапозити у французькій лінгвістиці трактуються як ендосентричні [17, с. 47].

Варто відзначити, що Н. Ф. Клименко розмежовує два види словосполучень з сполучником *як*: ті, які виражають функціональне призначення предмета, і ті, в яких *як* підкреслює схожість предметів [5, с. 41]. У французькій та українській терміносистемі кінематографа було виокремлено тільки терміни, компоненти яких висловлюють функціональне призначення предмета.

2) один компонент юкстапозита підпорядковується іншому, відповідно, у значеннєвому плані вони є нерівноправними. Такі складні слова можуть трансформуватися в атрибутивні словосполучення, де один компонент буде конкретизувати інший:

фр.: *bande-vidéo (f), caméra-son (f), effet-fiction (m), plan-éclair (m)*;

укр.: *люкс-секунда, тест-перегляд, трюк-машина, фокус-група*.

М.-Ф. Мортюре називає такі юкстапозити екзоцентричними [17, с. 47].

Більшість іменників цього типу становлять запозичені складні слова:

фр.: *block-booking (m), click-stop (m), fish-eye (m), flash forward (m), key-light (f)*;

укр.: *бокс-офіс, контент-аналіз, роуд-муві, флеш-анімація, фут-ламберт.*

В українській терміносистемі кінематографа виділяється численна група субстантивів-юкстапозитів, компоненти якої пов'язані родо-видовими відносинами та об'єднані певною істотною ознакою. Велика частина утворень містить компонент *фільм*, який є носієм родової ознаки і виконує функцію означуваного. Дані юкстапозити служать для найменування підвидів і піджанрів кінематографа, а їх постпозитивний компонент конкретизує та звужує значення певного терміна: *фільм-балет, фільм-вистава, фільм-епюр, фільм-нарис, фільм-опера.*

Ще одна група українських іменників-юкстапозитів містить в якості носія родової ознаки найменування кінопрофесій, а другий компонент є диференційним: *режисер-аніматор, режисер-координатор, режисер-оператор, художник-аніматор, художник-архітектор, художник-гример.*

Так, *художник-фотограф* це не художник, який є фотографом, це член творчої групи по зйомках художнього фільму, який створює засобами фотомистецтва фоторекламу, що відображає творчий задум авторів фільму.

У французькій терміносистемі кінематографа виділена лише нечисленна група іменників-юкстапозитів, компоненти якої знаходяться в родо-видових відносинах. Це складні слова, де родовим словом є термін *image: image-action (f), image-perception (f), image-pulsion (f), image-temps (f).* Дані терміни увійшли в терміносистему кінематографа завдяки кінотеоретику Ж. Делезу, який описував кіно як систему різноманітних образів.

На другому місці за кількістю утворених термінів-юкстапозитів у терміносистемі кінематографа французької та української мов знаходиться модель "Adj + S". За цією моделлю утворено 14 термінів у французькій мові і 7 в українській. Особливістю даних юкстапозитів є те, що переважну більшість з них представлено запозиченими термінами в обох мовах:

фр.: *background (m), bluescreen (m), hard-core (m), heimatfilm (m);*

укр.: *бланк-фільм, лонг-лист, хепі-енд, шот-лист.*

Варто відзначити, що з точки зору синхронії подібні утворення можна віднести до простих слів, оскільки в мові-реципієнті вони сприймаються як структурно-цілісні одиниці, а їх афіксальні форманти не відіграють словотвірної ролі [3, с. 207]. Тим не менш, було б правомірно віднести подібні запозичення до юкстапозитів, оскільки структурно в них можна виділити кілька компонентів. Особливо чітко це видно на прикладі спільнокоренових термінів, часто антонімічних, утворених за однією моделлю:

фр.: *bluescreen (m) – greenscreen (m), softcore (m) – hard-core (m);*

укр.: *лонг-лист – шот-лист.*

У французькій терміносистемі кінематографа лише три прикметники-юкстапозити створено засобами французької мови: *court-métrage (m), long-métrage (m), moyen-métrage (m).* Всі три терміна позначають тривалість кінофільму або окремої його частини.

Серед моделей, що дозволяють утворювати іменники-юкстапозити у французькій терміносистемі кінематографа, продуктивною також є модель "V + S", де іменник виступає в ролі доповнення. За даною моделлю було утворено 8 термінів. Особливістю даної конструкції є незмінність дієслівної форми (дієслово завжди стоїть у 3 особі однини теперішнього часу), а також відсутність детермінанта перед іменником: *cache-collure (m), coupe-flux (m), porte-filtre (m), porte-lampe (m), porte-objectif (m).* Компоненти подібних конструкцій з'єднані між собою предикативно-об'єктними відносинами [10, с. 127].

В українській терміносистемі кінематографа термінів, утворених за описаною моделлю, виявлено не було.

Що стосується лексичної семантики, то в терміносистемі кінематографа французької та української мов можна виділити шість основних лексичних груп юкстапозитів із загальною семантичною ознакою:

1) найменування професій кіномистецтва:

фр.: *aide-accessoiriste (m), assistant-producteur (m), faire-valoir (m), clapman (m), script-girl (f);*

укр.: *кінооператор-постановник, режисер-монтажер, художник-мультиплікатор, художник-фазовник;*

2) найменування інструментів, предметів, засобів кіносправи:

фр.: *banc-titre (m)*, *cuve-écran (f)*, *disque-obturateur (m)*, *double-huit (m)*, *monte-décors (m)*, *press-book (m)*, *sunlight (m)*;

укр.: *кран-штатив*, *фільтр-прес*, *фільм-сканер*, *софт-об'єктив*, *штатив-струбуцина*;

3) найменування жанрів, видів, напрямів кінематографа:

фр.: *cinéma-vérité (m)*, *Kammerspiel (m)*, *softcore (m)*, *underground (m)*, *western-spaghetti (m)*;

укр.: *спагеті-вестерн*, *телефільм-концерт*, *фільм-дослідження*, *фільм-катастрофа*, *фільм-подорож*, *фільм-фейлетон*;

4) найменування прийомів та методів кіномистецтва:

фр.: *hors-champ (m)*, *image-mouvement (f)*, *plan-séquence (m)*, *play-back m*, *son-image-mouvement (m)*;

укр.: *нон-фініто*, *панорама-слідування*, *перфоманс-анімація*, *план-епізод*, *стоп-кадр*;

5) найменування одиниць виміру:

фр.: *foot-candle (m)*, *foot-lambert (m)*, *mètre-semaine (m)*;

укр.: *люкс-секунда*, *фут-ламберт*, *фут-свічка*;

6) найменування приміщень, комплексів:

фр.: *box-office (m)*, *camion-laboratoire (m)*, *drive-in (m)*;

укр.: *бокс-офіс*.

У французькій терміносистемі кінематографа найбільшу кількість юкстапозитів об'єднує лексична група, що іменує предмети і засоби кіносправи (38 термінів). Дана група характеризується неоднорідністю складу і містить терміни-юкстапозити, утворені на основі національних компонентів, а також запозичені термінологічні одиниці.

Так, термін *caméra-son (f)* позначає звукозаписну камеру, яка дозволяла проводити кінознімання з синхронним записом звукового супроводу. Латка на місці склейок на монтованій звуковій доріжці, яка дозволяє приховати шумові перешкоди, отримала назву *cache-collure (m)*. Для позначення оптичних систем, що дозволяють знімати акторів на синьому або зеленому фоні (з наступною заміною цього фону на будь-який інший), французька терміносистема кінематографа запозичила англійські терміни *bluescreen (m)* та *greenscreen (m)*. І лише через певний час у досліджуваній терміносистемі з'явилися терміни-кальки *fond bleu (m)* і *fond vert (m)*, які тепер функціонують паралельно.

В українській терміносистемі кінематографа найбільшу кількість термінів-юкстапозитів представлено в лексико-семантичній групі найменувань жанрів, видів, напрямів кіномистецтва (29 одиниць). Майже всі вони містять у своєму складі термінокомпонент *фільм* в препозиції. Частина з цих термінів позначає фільми документального жанру: *фільм-дискусія*, *фільм-дослідження*, *фільм-нарис*, *фільм-портрет*, *фільм-розслідування*. Так, термін *фільм-портрет* позначає кінотвір, який належить до неігрового кіно і зображує будь-яку реально існуючу особистість засобами кінематографа.

Частина термінів позначає нові різновиди музичних і художніх фільмів: *фільм-казка*, *фільм-катастрофа*, *фільм-мюзикл*, *фільм-подорож*, *фільм-ревію*. Наприклад, жанр *фільм-ревію* виник в 1930 роках ХХ ст. з появою звукового кіно і демонстрував окремі музичні, вокальні, танцювальні або циркові номери [8, с. 124]. *Фільм-катастрофа* являє собою гостросюжетний твір кіномистецтва, що зображує катастрофічні події. Цей жанр виник в Голлівуді на початку 1970-х рр. ХХ ст. і не втрачає своєї популярності в наші дні, особливо з урахуванням використання 3D-технологій.

Виходячи з вищесказаного, можна зазначити, що словоскладання в терміносистемі кінематографа французької та української мов поступається за продуктивністю іншим засобам термінотворення, що пояснюється певною громіздкістю конструкції. Терміни, утворені шляхом словоскладання, характеризуються цілісною оформленістю, є складними за структурою і мають загальний план вираження та змісту. Склад термінів-юкстапозитів відрізняється неоднорідністю і містить національні, інтернаціональні та запозичені компоненти. Переважна більшість термінів-юкстапозитів у досліджуваних мовах представлена

іменниками, утвореними за моделлю "S + S". У терміносистемі кінематографа французької мови спостерігається кількісне переважання термінів, що позначають предмети і засоби кіносправи. В українській терміносистемі найбільша кількість термінів-юкстапозитів об'єднує лексико-семантична група назв жанрів і напрямів кіномистецтва.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у всебічному дослідженні термінів-комполітів у терміносистемі кінематографа французької та української мов.

Література

1. Азарова Л. Е. Складання як один із способів словотвору / Л. Е. Азарова, Н. Й. П'яст. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 132 с.
2. Алаторцева С. И. Новая кинематографическая лексика в современном русском литературном языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / С. И. Алаторцева; АН СССР, Ленинград. отд-е ин-та языкознания. – Ленинград, 1984. – 281 с.
3. Волкова Т. Я. Особенности словообразовательной номинации в терминологии английского литературоведения / Т. Я. Волкова // Типология мовних значень у діахронічному і зіставному аспектах : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонДУ, 2003. – Вип. 8. – С. 205–211.
4. Городенська К. Г. Структура складних іменників у контексті семантичного синтаксису / К. Г. Городенська // Мовознавство – 1988. – № 3. – С. 27–34.
5. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К. : Наук. думка, 1984. – 251 с.
6. Лебедева О. Н. Русская кинематографическая лексика (структурно-семантический анализ) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / О. Н. Лебедева, Днепропетр. гос. ун-т им. 300-летия воссоединения Украины с Россией. – Днепропетровск, 1984. – 205 с.
7. Лопатникова Н. Н. Лексикология современного французского языка : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / Н. Н. Лопатникова, Н. А. Мовшович. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1982. – 256 с.
8. Миславський В. Н. Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми / В. Н. Миславський. – Харків, 2007. – 328 с.
9. Морфологічна будова сучасної української мови / М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець та ін. – К. : Наук. думка, 1975. – 208 с.
10. Нікуліна І. М. Субконтинуум інформатики й обчислювальної техніки у французькій, українській та російській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / І. М. Нікуліна; Донец. нац. ун-т. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – 204 с.
11. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. / О. А. Стишов // Мовознавство, 1999. – № 1 – С. 7–21.
12. Цыбова И. А. Словообразование в современном французском языке : учебное пособие / И. А. Цыбова. – М. : Высш. шк., 2008. – 128 с.
13. Benveniste E. Fondements syntaxiques de la composition nominale / E. Benveniste // Bulletin de la Société de linguistique, 1967. – Т. 62. – Р. 15–31.
14. Corbin D. Hypothèses sur les frontières de la composition nominale / D. Corbin // Cahiers de grammaire. – 1992. – № 17. – Р. 26–55.
15. Darmesteter A. De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent / A. Darmesteter. – Genève : Slatkine, 1972. – 307 p.
16. Gross G. Degré de figement des noms composés / G. Gross // Langage. – 1988. – № 90. – Р. 57–72.
17. Mortureux M.-F. La lexicologie entre langue et discours / M.-F. Mortureux. – Paris : Armand-Colin, Sejer, 2004. – 194 p.

УДК 81.001.4:11:658.6

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ФАХОВИХ МОВ ТОРГІВЛІ**Мороз А. В.**

В статті розглядаються німецька та українська фахові мови торгівлі, описуються і порівнюються їхні лінгвопрагматичні особливості, досліджуються аспекти функціонування термінологічних одиниць даних підмов.

Ключові слова: фахова мова торгівлі, лінгвопрагматичний аспект, термін, терміносистема.

В статье рассматриваются немецкий и украинский специальные языки торговли, описываются и сравниваются их лингвопрагматические особенности, исследуются аспекты функционирования терминологических единиц данных подъязыков.

Ключевые слова: специальный язык торговли, лингвопрагматический аспект, термин, терминсистема.

The article deals with the German and Ukrainian special trade languages, the author describes and compares their linguo pragmatic peculiarities, investigates functioning aspects of terminological units of the given sublanguages.

Key words: special trade language, linguo pragmatic aspect, term, terminological system.

Актуальність теми зумовлено соціальною та лінгвістичною необхідністю багатоаспектного дослідження формування та функціонування терміносистеми торгівлі у німецькій та українській мовах. Німецька та українська фахові мови торгівлі формують вагомий ланку загального економічного понятійного апарату, займають особливе місце між спеціальною та загальноповсякденною лексикою, які знаходяться у постійних взаємообумовлених стосунках. Постійно взаємодіючи із побутовою лексикою, термінологія торгівлі поповнює словниковий склад мови і виступає одним із його активних, динамічних, комплексних компонентів, що вимагає всебічного лінгвістичного дослідження для виявлення механізмів термінологічного планування як одного з аспектів мовного планування.

Мета роботи – лінгвопрагматичний аналіз термінів фахової мови торгівлі в німецькій та українській мовах. **Об'єкт дослідження** – фахова мова торгівлі німецької та української мов, **предмет** – лінгвопрагматичні та термінологічні аспекти німецької та української фахових мов торгівлі. **Наукова новизна дослідження** полягає в усесторонньому дослідженні німецької та української фахових мов торгівлі на засадах методикою, яка враховує особливості термінології досліджуваної предметної галузі – її комплексний, міжгалузевий характер, мовну специфіку оформлення термінів, процеси термінологізації та детермінологізації, закономірності розвитку терміносистеми та її функціонування у спеціальних текстах.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасний етап розвитку вітчизняного мовознавства характеризується підвищеним інтересом до дослідження термінології економіки, а саме торгівлі, комерції, бізнесу. Особливо зростає інтерес вітчизняних лінгвістів до вивчення структури та закономірностей утворення терміносистем фінансово-економічної сфери після того, як розпочався період соціально-економічних реформ в Україні. За останні роки з'явилися дослідження не лише терміносистем фінансово-економічної сфери діяльності в цілому, а й таких її спеціальних галузей, як терміносистема маркетингу, бізнесу, ринкової економіки. В Україні останнім часом все більше звертається увага на розвиток термінографії та укладання тезаурусів певних фахових мов. В Україні формуються власні терміносистеми, які орієнтуються безпосередньо на мови-продуценти. Серед цих представ-

ницьких мов на чільному місці перебуває німецька мова, яка репрезентує один із найпотужніших пластів світової науки і культури.

За концептуальну основу нами бралися праці відомих зарубіжних та вітчизняних лінгвістів-дослідників таких, як: Є. Вюстер, Б. М. Головін, С. В. Гриньов, В. П. Даниленко, В. І. Карабан, Т. Р. Кияк, В. М. Лейчик, Д. С. Лотте, О. Д. Огуй, Е. Ф. Скороходько, О. В. Суперанська, В. А. Татаринів, С. Д. Шелов, Н. Fluck, Н. Galinski, L. Hoffmann, G. Picht, T. Roelcke та інших. Вчені доходять висновку, що з метою однозначності комунікації в процесі реалізації фахових знань сучасний стан науки вимагає поглибленого вивчення таких питань, як процеси формування термінологічних систем, семантизація термінів, їх стандартизація та прагмастилістична реалізація в науковій літературі та науковій комунікації. Прогрес людства, розвиток науки і техніки передбачає також активну дослідницьку діяльність у галузі термінологічної лексики фахових мов, явищ і процесів термінологізації та детермінологізації.

Виявлення специфіки фахової мови торгівлі набуває важливого теоретичного та практичного значення для подальшого вивчення механізмів формування та функціонування німецькомовної терміносистеми торгівлі. Термінологічна лексика в ході невинного розвитку науки постійно поповнює словниковий склад мови. Ця лексика – один з його активних, динамічних, комплексних компонентів, який вимагає всебічного лінгвістичного дослідження. Останнє віддзеркалює стан відповідної науки. Німецькомовна фахова мова торгівлі формує вагому ланку загального економічного понятійного апарату, постійно взаємодіючи із побутовою лексикою. Термінологія торгівлі займає особливе місце між технічною та загальноповсякденною лексикою, які знаходяться у постійних взаємообумовлених зв'язках.

При вивченні лінгвопрагматичних аспектів функціонування термінологічної фахової мови торгівлі досліджуються такі аспекти, як проблеми вмотивованості термінологічних одиниць, внутрішня форма, лексичне значення, стандартизація, гармонізація, термінографічні особливості, конструювання навчальних текстів фахової мови торгівлі та лексична спорідненість термінів німецької та української мов.

Становлення національної стандартизованої науково-технічної термінології фахової мови торгівлі пов'язане з багатьма об'єктивними та суб'єктивними чинниками, а саме з постійним збагаченням галузі новими термінами, використанням невдалих кальок російських слів, граматичним оформленням окремих термінів, потребою в укладанні сучасних словників. Стандартизація та гармонізація української термінології фахової мови торгівлі неможливі без врахування особливостей мов продуцентів в тому числі й даної німецької підмови, яка стала джерелом лексичних запозичень на етапі її становлення та формування й продовжує ним бути, оскільки торгівля між Україною та Німеччиною продовжує розвиватися.

Найбільш доцільним типом змістової вмотивованості вважається повна вмотивованість внутрішньої форми, тому що "форма, повністю узгоджена зі значенням, більше сприяє взаєморозумінню, ніж форма, до якої входять зайві або нерелевантні для значення характеристики" [1, с. 40]. Абсолютна вмотивованість, в свою чергу, зустрічається у мові рідко. Адже таке спілкування, коли внутрішня форма слова завжди співпадає з його лексичним значенням, було б просто неможливе.

Для фахової мови торгівлі найбільш характерні повна вмотивованість та часткова вмотивованість, тому що за своїм рівнем абстрактності дана підмова близька до загальнолітературної мови.

Високий рівень лексичної спорідненості за внутрішньою та зовнішньою формами української та російської мов доводить природну близькість цих мов та великий вплив російської мови на українську в минулому та й навіть на сучасному етапі розвитку. Низький рівень спорідненості за зовнішньою формою німецької і української, німецької і російської мов свідчить про те, що вони належать до різних мовних груп та про те, що терміносистеми торгівлі Німеччини, Росії та України формувалися самостійно, хоча містять чимало інтернаціоналізмів та запозичень, оскільки торговельні зв'язки між цими країнами розвивалися з давніх-давен та продовжують розвиватися. Високий рівень

спорідненості за внутрішньою формою термінів фахової мови торгівлі демонструє сформованість та нормалізованість даної підмови.

Оскільки методично правильна побудова навчального тексту відіграє важливу роль на всіх рівнях та етапах навчання, текст слід будувати таким чином, щоб не тільки логіка розвитку думки автора, але й форма її вираження сприяла успішному сприйняттю переданої інформації. У тексті інформативний не тільки внутрішній зміст, але й зовнішня структура. Розумові можливості людського сприйняття обмежують використання великої кількості нових лексичних одиниць в одному тексті іноземною мовою. Укладач тексту повинен потурбуватись про кількість нових слів, що вводяться, про краще сприйняття цих одиниць, використовуючи також фактор мовного здогадки.

Дослідження доводять, що у фаховому тексті повинен бути значний відсоток синтаксичних структур, знайомих студенту хоча б на рівні впізнавання. Необхідно завжди підвищувати мотивацію навчання, щоб збільшувати ефективність навчання іноземної мови. Для цього необхідно правильно будувати навчальні тексти та конструювати науково-технічні тексти іноземною мовою. Як показує практика, у фаховому тексті повинен бути значний відсоток знайомих студенту синтаксичних структур, що дозволяє концентрувати увагу на розумінні тексту.

За результатами дослідження середня термінологічна насиченість фахових текстів з торгівлі має такий вигляд: внутрішньофахова лексика – 11 %; міжфахова лексика – 8,8 %; зовнішньофахова лексика – 4,7 %; загальна лексика фахового тексту – 75,5 %. Згідно із результатами дослідження, тексти фахової мови торгівлі можна умовно поділити на 3 групи: 1) тексти з високою насиченістю внутрішньофаховою лексикою (вибірki із фахових монографій та фахових газет); 2) тексти з середньою насиченістю внутрішньофаховою лексикою (статті із економічних журналів та газет); 3) тексти з низькою насиченістю внутрішньофаховою лексикою (газетно-журнальні статті на теми побутового рівня).

Як правило, в текстах науково-технічного характеру найчастіше вживаються іменники, що свідчить про номінативний характер даної підмови, далі слідує прикметники та дієслова. Проаналізувавши фахові тексти торгівлі, переконаємося, що це твердження справедливе і для терміносистеми торгівлі.

Лексика текстів фахової мови торгівлі німецької та української мов складається із загальнонавчальної, загальнонаукової, конкретно-наукової лексики. В текстах досліджуваної термінології існує три структурних типи термінів: терміни-слова, непохідні, похідні, складні, аббревіатури; терміни-словосполучення. Найчисленніша група – це терміни-слова. Термінологія торгівлі містить велику кількість детермінативних субстантивних композитів.

Для сьогочасного розвитку торговельних відносин у Німеччині характерне істотне зростання обсягів мовного матеріалу, яким користуються для вдоволення комунікативних потреб мовців – учасників економічної діяльності. Сукупність комунікативних та інформаційно-комунікаційних взаємодій суб'єктів мовлення, об'єднаних спільною територією, фаховими знаннями та статусно-рольовими правилами, що визначає їхню комунікативну поведінку, позначає комунікативний простір відповідно до сфер професійної діяльності людини. Основна ділянка досліджуваного комунікативного простору – сфера діяльності галузі торгівлі Німеччини та засобів масової інформації, які відображають високий ступінь економічної освіченості сучасного німецького суспільства.

Тезаурус постає одним зі найоптимальніших способів класифікації, збереження та передачі спеціальної інформації, засобом створення пошукового образу документів в електронних бібліотечних інформаційно-пошукових системах. Концептуальний діапазон мови дозволяє синтезувати інформацію, при цьому зберігаючи потенційну можливість цієї інформації до розкладання на складові. Тезаурусний словник повинен містити повну інформацію про спеціальні одиниці фахової мови торгівлі й характеризується високою інформативністю, однозначністю, точністю й експресивною нейтральністю. У словниковій статті німецько-українського тезаурусу досліджуваної фахової мови слід подавати термін-дескриптор, синоніми, антоніми та інші терміни, пов'язані з основним словом родовими відношеннями.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок.

Проведене дослідження лінгвопрагматичних аспектів німецької та української фахових мов торгівлі – це певний внесок у вирішення актуальних питань сучасного термінознавства та загального мовознавства в цілому. Дана підмова відрізняється від інших фахових мов низкою особливостей. Перш за все, – природно сформована термінологія, яка віддзеркалює одну з давніх діяльностей людини. Термінологія фахової мови торгівлі тісно пов'язана з народом та його мовою, її основу складають загальноживані слова, які стали термінами, тому вона зрозуміла широкому загалу людей. Вона розвивалась поступово, і її лише незначною мірою торкнулась та “словотворчість”, яка характерна для технічних галузей наук.

Дослідження німецької та української фахових мов торгівлі актуальне та перспективне, і може слугувати об'єктом наступних досліджень, в тому числі і для інших терміносистем, оскільки дана підмова перебуває у постійному розвитку, з'являються нові терміноодиноці, одні лексичні одиниці термінологізуються, інші – детермінологізуються, набувають нових рис та потребують упорядкування, уніфікації, стандартизації, введення в словники та тезауруси, що також важливо з позицій трансляції та міжмовної комунікації.

Література

1. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения. Учеб. пособие / Т. Р. Кияк. – Киев : УМК ВО, 1989. – 104 с.
2. Лейчик В. М. Терминоведение : предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : Либроком, 2009. – 256 с.
3. Покровська О. А. Багатоаспектність дослідження лексики харчування / О. А. Покровська, С. М. Руденко //Вісник ДонНУЕТ. – 2011. - № 2 (50). – С. 150-158.
4. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті / Е. Ф. Скороходько. – К., 2006. – 98 с.

УДК 81

ІНФОРМАЦІЙНА РЕВОЛЮЦІЯ ЯК НАЙВПЛИВОВІШИЙ ЧИННИК УТВОРЕННЯ НАЗВ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ НА ПОЧАТКУ XXI СТОРІЧЧЯ

Ніколенко О. В.

Статтю присвячено аналізу лексичних інновацій назв людини у словниковому складі англійської мови на початку XXI століття, що виникли внаслідок інтенсивного розвитку інформаційних технологій. На новітньому мовному матеріалі розглядаються найпродуктивніші способи словотвору англійських назв осіб.

Ключові слова: інтернет-комунікація, телескопізм, неологізми, е-номінації, нікнейми.

Статья посвящена анализу лексических инноваций названий человека в словарном составе английского языка в начале XXI столетия, которые образовались в результате интенсивного развития информационных технологий. На новейшем языковом материале рассматриваются продуктивные способы словообразования английских названий лиц.

Ключевые слова: интернет-коммуникация, телескопизм, неологизмы, е-номинации, никнеймы.

The article focuses on a great number of lexical innovations of human names in the English language in XXI century that are produced by information technologies. The productive ways of forming human names in the English vocabulary are researched.

Key words: Internet communication, telescoping, neologisms, e-nominations, nicks.

Актуальність обраної теми зумовлена зростанням інтересу сучасного мовознавства до вивчення інноваційних процесів у словниковому складі сучасної англійської мови та способів утворення неологізмів.

Мета даного дослідження – проаналізувати найменування людини, що народжуються внаслідок комп'ютеризації й інтернетизації у сучасній англійській мові; дослідити нові словотворчі елементи і моделі їх утворення та функціонування; виділити найпродуктивніші способи утворення цих мовних одиниць.

Об'єктом дослідження в даній статті обрані номінації назв людини, що утворилися в результаті впровадження інформаційних технологій.

На початку XXI століття словниковий склад англійської мови значною мірою поповнився лексико-фразеологічними інноваціями, що виникли внаслідок такого мікросоціального чинника, як інформаційна революція. Ю. В. Трач вказує, що поняття інформаційної революції не має в сучасному науковому дискурсі однозначного тлумачення. Його зміст можна прояснити шляхом зіставлення з іншими суміжними поняттями, такими як “технічна революція”, “технологічна революція” і “науково-технічна революція”. У широкому сенсі, під інформаційною революцією можна розуміти всі докорінні зміни в технологічних основах зберігання і передачі інформації, що відбулися в історії людства (формування людської мови, винайдення писемності, друкарського верстата і сучасних інформаційних технологій). У вузькому сенсі, інформаційна революція є частиною науково-технічної революції, яка розпочалася із середини XX ст., тобто виступає як специфічний феномен, що характеризує сучасну соціокультурну ситуацію [6]. З 1990-х років результатом інформаційної революції відбулося широке впровадження інформаційних технологій у всіх сферах соціального життя. Безумовно, що бурхливий розвиток технологій не міг не вплинути на утворенні нових слів та словосполучень у сучасній англійській мові. Інноваційні процеси XXI століття у сфері інформатики, економіки, мас-медіа сприяли інтенсивному утворенню нових номінацій назв людей та їх соціальних груп, бо інтерес до людини як до центру

Всесвіту та до людських потреб як детермінуючих різні види людської діяльності є одним з головних принципів світогляду людства в сучасному світі.

Як вказує Ю. А. Зацний за останні десятиліття в англійському словотворі істотно зростає кількість афіксальних і складних неологізмів [2, с. 165]. Найбільший ступінь новизни мають мовні одиниці, створені за допомогою нових афіксів чи напівафіксів, таких, як: - *nano-*, *mega-*, *hyper-*, *multi-*, *cyber-*, *eco-*, *e-*, *i-*, *mini-*, *-ist*, *-holic*, *-gate* (*nanocosm*, *mega-celebrity*, *hypergrowth*, *multibillion*, *cyberjournalism*, *eco-efficiency*, *e-business*, *i-communities*, *minisummit*, *hacktivist*, *computerholic*, *weaponsgate*) etc. Характерною рисою сучасних афіксів є їх термінологізація, практичне закріплення за певною науково-технічною сферою.

Суфіксація є одним з найпоширеніших способів творення як загально-вживаних слів, так і термінологічної лексики англійської мови. Позначення назв осіб в англійській мові переважно здійснюється через афіксацію і словоскладення. Поняття особи найбільш адекватно виражають моделі похідних слів, що утворюються за допомогою набору певних суфіксів зі значенням особи: **-er / -or**, **-ist**, **-man**, **-ee**, **-eer**, **-ster**, **-ite**, **-an / -ian**, **-ant / -ent**, **-arian**, **-ard**, **-ician**, **-ess**, **-ie/-y**, **-nik** (*lifestyler*, *aerolist*, *houseman*, *inductee*, *auctioneer*, *teamster*, *Blarite*, *Oxfordian*, *applicant*, *trustafarian*, *dullard*, *ballistician*, *priestess*, *foodie*, *protestnik*) etc.

Для позначення людей, які пов'язані з Інтернет сферою у сучасному суспільстві вводяться нові слова із суфіксом – *er*: *blogger* (a person who keeps and updates a blog), *webber* – (one who who forms webs), *onliner* (an internet user), *noogler* (a new Google employee) [16]. У створенні нових інтернет-найменувань часто використовується злиття основ двох слів або поєднання їх фрагментів. Підлітків, які проводять чимало часу перед комп'ютерним екраном, стали називати *screenagers* [16].

В умовах біореволюції зростає лексичний вокабуляр таких галузей біологічної науки, як біотехнологія, генна інженерія. Зароджуються не тільки нові види сільськогосподарських культур, а й нові біопрофесії. Людина, яка вирощує над-великі гарбузи, дістала назву *pumpkineer* (*pumpkin* + *engineer*).

Характерною особливістю суфікса **-er** є те, що в сучасній англійській мові він вживається для утворення складнопохідних назв осіб, як, наприклад, *night-porter*, *skytrooper*, *stuckholder*, *globoprotester*, *bodyshopper*, *netsurfer*, *do-gooder*, *dot-commer* (a person who carries out business on the Internet). "Before the ceremony, one *dot.commer* sat outside with a sign: "Will Trade Stock Options for Food" [11].

Утворюючи нові слова, суфікс **-ist** виражає значення активно діючої особи з різних галузей трудової діяльності: а) *technologist*, *biologist*, *economist*, *motorist*, *harpist*, *manicurist*, *columnist*, *anthropologist*, *bioethicist* (учений, який працює над проблемою етичних аспектів утручання людини в біологічні процеси); б) назви прихильників авторів різних наукових учень, течій і суспільно-політичних теорій та рухів: *suffragist*, *Darwinist*, *Europeanist*, *behaviorist*, *evolutionist*, *antiglobalist*, *modernist*, *hacktivist*, *raw foodist*, *rawist* (вегетаріанці, які споживають їжу в сирому вигляді).

Сучасні активісти, борці за Інтернет-свободу, *hactivists* (політико-мотивовані хакери), оголосили війну фірмам, які провадять діяльність, спрямовану проти соціального Інтернет-проекту – Вікілікс. "*Hactivists* from the online group Anonymous have turned their attention to Yemen as part of their battle for greater net freedoms" [12].

Спеціалісти у використанні нових пристроїв (*gadgetologists*) – суперпрофесіонали, яким не потрібні жодні інструкції. "He will be performing his gig in real, human form on February 3 while *gadgetologists* translate his words and movements into a 3D computer version" [15].

Префіксальний спосіб словотворення також поповнює словниковий склад англійської мови, хоча порівняно із суфіксальним – меншою мірою. І знову завдяки стрімкому розвитку комп'ютерної індустрії та телекомунікаційним мережам новий елемент **e-** (етимологічно-аббревіатурне скорочення слова *electronic*) внесено до категорії префіксоїди. З'явилися численні інновації, що позначають не тільки нові сфери інтернет-діяльності, а й назви людей, що в них залучені. Люди, що ведуть підприємницьку діяльність тільки за допомогою

комп'ютерної техніки, – кіберпрацівники: *e-entrepreneur, e-retailer, e-cruiter, e-buyer, e-importer, e-exporter, e-manufacturer, e-surfer, e-lancer*. У газеті "Independent" так описують сучасну назву *e-lancer*: "*E-lancers are internet-enabled home and mobile workers who rely on the internet to organise their work and communicate with colleagues*" [13]. У Великобританії, як зазначає Ю. А. Зацний, кілька років тому введено офіційну посаду чиновника, відповідального за розвиток електронної торгівлі через Інтернет (*e-enjoy*). Цей чиновник працює під керівництвом "електронного міністра" (*e-minister*) [2, с. 12].

Зростання ролі кіберіндустрії відбивається у численних лексичних новоутвореннях з префіксом **cyber-**, що позначають знавців комп'ютерної техніки, кібер-гуру та активних користувачів Інтернету: *cyberhead, cyberbuff, cyberjunkie, cyberlawyer, cyberscriber, cyberpunk, cyberguru, cybernerd, cybercitizen, cyber-surfer* [17]. Інновації, утворені за допомогою цього словотворчого елементу, називають "кібернеологізмами".

Спостерігаємо численні випадки утворення похідних слів від префікса **techno-** (relating to or involving technology). Префікс **techno-** слід вважати дуже продуктивним, бо він бере участь у створенні не тільки термінів, а й одиниць загального функціонування. Кількість знавців комп'ютерної техніки, кібер-гуру збільшується кожного дня: *technophile, technofreak, technoguru, technopundit, technonerd, technosavant, technogeek, technoguru, technopundit, technonerd, technosavant*. Ті, хто розбагатів за допомогою нових технологій, дістали назви *techno-billionaires, techno-zillionaires*. "*Much as we look back in anger at the robber barons of the Industrial Age, so will our future historians harshly judge the rancid excesses of today's techno-zillionaires*" [9].

Одним із популярних способів утворення англійських антропонімів є **телескопія**. Під телескопією розуміємо процес, коли нове слово народжується зі злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або зі злиття скорочених основ двох слів. Значення такого нового слова здебільшого містить сумарне значення обох своїх складників. Іноді це сумарне значення складається із суми повного лексичного значення першого чи другого складника і граматичного значення іншого. "Особливістю будови телескопного слова... є те, що принаймні один із його компонентів представлено не цілою, а усіченою формою, її фрагментом ("уламком", за термінологією І. М. Бермана, Т. Р. Тимошенко). Більшість телескопізмів, на відміну від аббревіатур, не мають відповідників у вільних словосполученнях, а народжуються внаслідок утворення асоціативних зв'язків, між двома синтаксично відокремленими словами ... основною ознакою телескопного слова є поєднання "уламка" чи "уламків" може бути найрізноманітнішим..." [1, с. 175]. Важливо, що в телескопізмі має бути ініціальна частина одного та кінцева частина іншого слова (одне з них при цьому може бути представлене повністю) [4, с. 72].

У телескопізмах може відбуватися не лише універбація значень вихідних лексем, а й певні семантичні модифікації: додавання, перенесення, переосмислення значень: *netizen* (Internet + citizen) – активний учасник інтернет-спільноти, *Internaut* (Internet + astronaut) – дизайнер, оператор, технічно підкований користувач Інтернету, *blogocrat* (blog + *bureaucrat*) – блогер, який все виконує чітко за правилами, *webrarian* (web+ librarian) – людина, яка є експертом не тільки в пошуку інформації у всесвітній мережі, а й формує каталогізацію цієї інформації. Все більше розповсюдження отримують телескопічні назви людей, пов'язані з соціальною мережею мікроблогів "Twitter":

tweetizen (twitter + citizen) – a twitter user who not only uses twitter to keep in touch with people they know in "real" life but often to keep in touch with people they know solely through twitter or cyber space;

twitiot (twitter + idiot) – a person saying stupid things, or being annoying, on Twitter;

twitict (twitter + addict) – someone who is addicted to Twitter;

tweople (twitter + people) – members of a Twitter;

twitterati (twitter + literati) – glamorous twitterers whom everyone wants to follow [17].

Становлення і розвиток інформаційної індустрії як сфери виробництва засобів масової комунікації зумовлено розширенням сфери інформаційних потреб суспільства, суспільно-економічним та науково-технічним розвитком, процесами глобалізації системи масової комунікації. За визначенням О. В. Зернецької, глобалізація системи масової комунікації – поняття, що активно використовується з кінця ХХ століття, відображає процес трансформації комунікаційної системи, такої трансформації, яка пов'язана з утворенням більш широкої мережі комунікаторів, що обслуговуються й покриваються на більш великому інформаційному просторі єдиною, але розгалуженою системою засобів масової комунікації [3]. Виробники масової інформації, з одного боку, – для вираження інтересів сучасного суспільства, а з другого, – для ефективного впливу на масову свідомість, опановують технологічно-передові засоби і в результаті дістають нові професійні назви: *cyber-journalists*, *bloggers*, *webcasters* [14].

З'являється дедалі більше людей, які працюють удома, використовуючи комп'ютер і телефон (*teleworkers*). І навіть священики (*televangelists*) регулярно пропагують вірування, звертаючись до людей через екран. Назви осіб за професією виділяються зі всієї маси новостворених лексичних одиниць, бо вони називають особу за соціально найбільш значущою ознакою – за її місцем і роллю в суспільному виробництві.

В англійському словотворі значне місце посідають найрізноманітніші види скорочень. Серед них найпоширеніші – **аббревіація та акронімізація**. "Абревіація – це поєднання в одному слові кількох слів, що скорочуються до кореня чи основи, до кількох складів, до окремих букв" [5, с. 4]. Крім великої кількості технічних та економічних термінів, літерні аббревіатури беруть участь у формуванні складних слів назв осіб. Так, наприклад, вони є компонентами таких композитів, як *PC user*, *PC-maker*, *WTO members*.

Акроніми (*acronyms*) представляють собою скорочення, які, на відміну від аббревіатур, читаються і сприймаються як звичайні лексичні одиниці. Акроніми утворюються з різних поєднань букв (з перших букв, від перших кількох з останньою та ін). Прагнення передати максимальний обсяг інформації призводить до виникнення дедалі нових компресивних форм, зокрема й назв осіб: *BF – bloody fool (ODMS)*, *VAR – a person who sells goods, esp. computers, after combining them with other products or services in order to increase their value (LDCE)*, *SLD – Social and Liberal Democrats*, *DUMP – Destitute Unemployed Mature Professional*, *SINK – single, independent, go kids, the self – centered urban male*, *HBD – "has been drinking"* [8]. *BANANAs (Build Absolutely Nothing Anywhere Near Anyone)* – акронім для позначення людини, стурбованої захистом навколишнього середовища. Ще один еко-акронім – *GOOMBY (get out of my back yard)* – той, хто протестує проти небезпечних об'єктів поруч з нею. *SWINE – (Students Wildly Indignant about Nearly Everything)*. "Back in the 1960s, master cartoonist Al Capp characterized the destructive college students of the Vietnam War era as SWINE. These "Students Wildly Indignant about Nearly Everything" were the violent protesters and the destroyers of that time." [9].

Характерною ознакою інтернет-комунікації є розмаїття е-номінацій людини – комп'ютерних прізвиськ (нікнеймів), які користувачі мережевих спільнот (чатах, форумах) обирають самі собі для спілкування. М. Г. Чабаненко визначає нікнейм як неофіційне власне ім'я людини, що надається самостійно носієм з метою приховати особу, і є результатом креативної діяльності у всіх сферах молодіжної комунікації, що здійснюється у письмовій формі [7, с. 13]. Для позначення себе в інтернет-середовищі співрозмовники використовують комп'ютерні лексеми, як наприклад: *cdr400*, *compy*, *irc*, *Integral*, *Portal*, *softdrome*, *ace*, *omega*, *obscurebug*, *hex flAsh0r*, *Screenlog21*, *pal670* тощо. Досліджено, що характерною рисою комунікації в Інтернеті є використання різних видів аббревіатурних скорочень як прояв закону економії мовленнєвих зусиль. Крім того замість слова, словосполучення використовуються цифри і літери не лише для компресії мовленнєвого ланцюга, а й для виходу емоцій, які і спонукають інтернет-комунікантив до спілкування. Фантомність, анонімність, компенсована онімним маркуванням особливості, що характерні для низки е-найменувань, як наприклад, *S.T.A.R.S.*, *pctek*, *Agent_24*, *iPwn*, **=WildCat=* [15]*.

Так само як й інші технології, інтернет – соціальний продукт, що подається культурними цінностями своїх творців. У спільнотах кібер-знавців агресивна конкурентна поведінка постає вирішальною комунікативною стратегією електронного спілкування. Кібер-гуру нехтують лінгвістичними правилами і змішують мовні та цифрові символи для створення різноманітних форм комп'ютерних імен: *X-tremist, X-force, Xplora, Xaquake, hex flAsh0r, flAming ph3wl, C!RCUIT K1LL3r, pal670, OpT1mUs, c0nker* [10]. Таке навмисне порушення норм, вживання цифр, символів, літер, емотиконів замість слова слугує не лише цілям компресії мовного ланцюга, а також є ефективним з прагматичної точки зору – захопити співрозмовників до комунікації. Phiber *Optik* замість *Fiber Optic*, *Psyber* - *Cyber*, *Kosmik* - *Cosmic*, *Bizzy* - *Busy*, *Keios* - *Chaos*, *Zound* - *Sound*, *Trix* - *Tricks*, *gorf*-перевернута назва *frog*.

Слід зазначити, що часто-густо причина виникнення інтернет-імені є випадковою, і тому лінгвісти кваліфікують його як немотивоване. Імена в комп'ютерній мережі вигадує собі сам користувач залежно від емоційного стану, професійної діяльності, модних тенденцій в середині субкультури, до якої він може належати тощо.

Отже, за нашими спостереженнями найвпливовішим чинником лексико-семантичних інновацій, зокрема і серед прізвищ, є стрімкий розвиток інформаційних технологій. Інформаційні технології не тільки створюють умови для появи нових номінацій, а й певним чином визначають і якісні зміни в процесах розвитку сучасної англійської мови шляхом словотвору та семантичної еволюції лексики. Серед найпродуктивніших способів утворення неологізмів у назвах людини англійської мови виділимо афіксацію, аббревіацію, телескопію.

Література

1. Бортничук Е. Н. Словообразование в современном английском языке: учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. / Е. Н. Бортничук, И. В. Василенко, Л. П. Пастушенко. – К. : Вища школа, 1988. – 261 с.
2. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. [Текст] / Ю. А. Зацний. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.
3. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. [Текст] / О. В. Зернецька. — К.: Освіта, 1999. – 351 с.
4. Коваленко Г. М. Англійська лексика моди ХХ—ХХІ століть : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. / Г. М. Коваленко. – К., 2005 – 243 с.
5. Клименко Н. М. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. [Текст] / Н. М. Клименко. – К.: Наукова думка, 1984. – 252 с.
6. Трач Ю. В. Інформаційна глобалізація як складник глобалізаційних процесів [Електронний ресурс] / Ю. В. Трач – Режим доступу : http://culturalstudies.in.ua/knigi_10_26.php
7. Чабаненко М. Г. Молодежный дискурс как реализация типовой и индивидуальной языковой личности : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 "Русский язык" / М. Г. Чабаненко – Кемерово, 2007. – 24 с.
8. Шиманович Г. М. Когнітивні чинники еволюції назв осіб в англійській мові ХХ століття: дис...канд. філол. наук : 10.02.04 / Г. М. Шиманович. – К., 2005 – 293 с.
9. DailyNews America [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://articles.nydailynews.com>.
10. Lubbock Avalanche-Journal [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lubbockonline.com/blogs/blog-tags/students-wildly-indignant-about-nearly-everything> .
11. How to Hack 1337 warriors h4x0ring guide [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mononcqc.wordpress.com>
12. Hacktivists target Egypt and Yemen regimes [Електронний ресурс] // BBCNews – 4 February 2011. – Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/news/technology-12364654>
13. The fluid new age of the e-lancer is upon us [Електронний ресурс] // The Independent. – Tuesday 1 May 2001– Режим доступу:

<http://www.independent.co.uk/opinion/commentators/the-fluid-new-age-of-the-elancer-is-upon-us-683214.html>.

14. Computerforum [Електронний ресурс] – Режим доступу:
www.computerforum.com .
15. The Guardian [Електронний ресурс] – Режим доступу:
www.theguardian.com
16. TheFreeDictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу:
www.thefreedictionary.com
17. Wordnik [Електронний ресурс] – Режим доступу:
www.wordnik.com/words/phan .

УДК 821.161.2-31'06.08:811.161.2'276

РОЛЬ ТЕРМІНІВ У ІНДИВІДУАЛЬНОМУ СТИЛІ МАРИНИ ГРИМИЧ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ “ЕГОЇСТ”)

Овчаренко Н. І.

Стаття присвячена одному з засобів формування індивідуальності художньої прози сучасної української письменниці Марини Гримич – використанню різностильових елементів. У дослідженні окреслено статус і значення термінів у художньому тексті.

Ключові слова: індивідуальний стиль письменника, лексика, термін, детермінологізація.

Статья посвящена одному из средств формирования индивидуальности художественной прозы современной украинской писательницы Марины Гримич – использованию разностилевых элементов. В исследовании очерчен статус и значение терминов в художественном тексте.

Ключевые слова: индивидуальный стиль писателя, лексика, термин, детерминализация.

The article is devoted to the usage of elements from different styles, one of the mean of forming the individuality of the contemporary Ukrainian prose by writer Maryna Hrymich. The status and meaning of the terms in the literary text are outlined in the study.

Key words: writer's individual style, vocabulary, term, determinologization.

Твори Марини Гримич є помітним явищем в українській сучасній прозі нового тисячоліття. Письменниця належить до плеяди жінок-авторів сучасної актуальної літератури, у чиїх творах “майстерність поєднана з новаціями стилістичними, інтонаційними, формотворчими, жанровими” [2, с. 226]. Одним зі свідчень цього є висока оцінка роману письменниці “Егоїст” – перша премія Всеукраїнського конкурсу “Коронація слова” (2002 р.). Проте, якщо літературно-публіцистичні та літературознавчі відгуки на прозу нашої талановитої сучасниці, зокрема й на згаданий роман, за цей час з'явилися, то, бодай епізодичний, аналіз особливостей мови М. Гримич наразі відсутній. Це спонукало звернутися до розгляду актуального аспекту в дослідженні художнього мовлення письменниці – використання різностильових елементів.

Метою статті є дослідити особливості вживання письменницею наукової термінології та виявити роль спеціальної лексики в її авторському стилі на прикладі широковідомого роману “Егоїст”.

У традиційному розумінні, термін – це “слово або словосполучення, що означає поняття певної галузі науки, техніки тощо”, а основними його ознаками є системність, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, стилістична нейтральність, точність семантики та висока інформативність [8, с. 629]. За межами термінологічної системи, до якої належить термін як одиниця фахової мови, він втрачає названі характеристики, тобто детермінологізується, переходить у розряд загальноживаної лексики.

Сучасні дослідження, розміщені в електронному ресурсі мережі Інтернет та представлені в матеріалах наукових термінологічних конференцій різних років [9-12], доводять, що різногалузева термінологічна лексика не лише стала органічним компонентом сучасного художнього мовлення, але й виявляє тенденції до все більш широкого її використання митцями слова. Такий розвиток подій зумовлений, перш за все, загальною інтелектуалізацією усіх функціональних стилів сучасної літературної мови. Ставши невід'ємними складниками наукового стилю, термінологічні одиниці під дією об'єктивних процесів мовного життя та внаслідок екстралінгвальних факторів, як то: статус літературної мови, інтелектуальний рівень українського суспільства тощо, зазнають міграції, зокрема й на сторінки художніх творів (як прозових, так і поетичних) [3, с. 213]. Науково-

технічна та професійна термінологія інтегрується в публіцистичний, офіційно-діловий, розмовний і художній стилі, а художній текст, як відомо, характеризується найбільшою проникністю.

Мова роману М. Гримич характеризується поєднанням найдавніших лексем і слів-новотворів та переплетенням різностильових елементів, у тому числі термінів різних галузевих систем, серед яких представлені біологічні: *“Інтелектуальні здібності посередні, зате чудовий природжений інстинкт, який допоміг йому в доволі успішній бізнесовій діяльності”* [2, с. 77]; технічні: *“Вона була зроблена за його кресленнями”* [2, с. 39]; політологічні: *“Плющ – це класик української політики”* [2, с. 14]; педагогічні: *“– Я – вчитель математики, – строгим учительським голосом відповіла вона”* [2, с. 55]; економічні: *“Податки, аудит, банкрутство тощо – вона з цим справлялася за виграшки”* [2, с. 10]; юридичні: *“Другою справою був судовий позов на викладача інституту, якого звинувачували все ті ж пани у хабарництві”* [2, с. 78]; лінгвістичні: *“Вона це сказала з чистим англійським пуританським прононсом і лондонською світською інтонацією”* [2, с. 69]; соціологічні: *“В американських і російських дипломатичних прийомах відчувається широта народу-шовініста і його зверхня поблажливість до аборигенів”* [2, с. 81-82]; медичні: *“Далі піднявся зі стільця худорлявий чоловік з виглядом хворого на виразку шлунку або туберкульоз”* [2, с. 117]; психологічні: *“Адже вона прекрасно знає, що істерика не піде їй на користь”* [2, с. 14]; математичні: *“Ось така проста арифметика “любові” по-українськи”* [2, с. 175]; дипломатичні: *“У Британському посольстві існує жорсткий відбір запрошених”* [2, с. 81]; військові: *“Я знав, що Росія – це та країна, де хороших генералів цінують”* [2, с. 88]; історичні: *“В історії будь-якої країни первинне накопичення капіталу завжди смердить криміналом”* [2, с. 38]; спортивні: *“Грати з Ільчишиним в теніс – одне задоволення”* [2, с. 132]; богословської: *“– Сьогодні у світі настає черговий етап повернення атеїстів до віри, – казав він”* [2, с. 173] та ін. Письменниця органічно вплітає в оповідь терміни-словосполучення (виборча компанія, політична ситуація, законодавча влада, кредитна картка, кримінальна справа, пенітенціарна система, історична граматики, дипломатичний корпус тощо) і уривки, які нагадують науковий стиль (переважно суспільно-політичних наук): *“...дискримінація починається тоді, коли встановлюється межа між одним та іншим. Цей закон, по суті, виділяючи жінок в окрему соціальну групу, практично сам встановлює межу між чоловічою і жіночою статтю. Він ще більше посилює суперечності в суспільстві”* [2, с. 177].

У індивідуальному словнику М. Гримич помітне місце займає загальнонаукова термінологія та найменування абстрактних понять на зразок *мета, дискусія, явище, проблема, функція, процес, синкретизм, етап, першоджерела, акумуляція, стереотип* тощо.

Авторка роману віддає перевагу термінології гуманітарних галузей, що цілком прогнозовано родом занять головного героя роману (правник, власник юридичної компанії, політик, депутат) і темою твору. Понад 50 термінів, використаних письменницею, належать до галузі політології, серед найбільш часто вживаних також юридичні, економічні термінологічні найменування. Навіть найбільш загальний аналіз кількості випадків терміновживання в романі дає можливість прослідкувати зв'язок із жанровою та тематичною специфікою художнього твору.

У романі М. Гримич терміни функціонують у всіх можливих варіантах існування їх у художньому контексті: фіксують наукові поняття; використовуються в побутовому розумінні; зазнавши повної детермінологізації, вживаються в переносному значенні [3, с. 212].

Два перших варіанти фактично презентують пряме вживання термінолексем без спеціальної стилістичної настанови. У цьому випадку спеціальна лексика виконує основну для неї номінативну функцію, хоча й перебуває поза фаховим контекстом. Прикладом такого вживання термінів є елементи авторської розповіді (наприклад, *“Ще Григорій попросив скопіювати всі файли на дискети мінімум у трьох примірниках і зберігати в трьох різних місцях, а в кого є якісь сумнівні файли – знищити їх”* [2, с. 103]) або мовлення персонажів

твору (пор., “– ... Як не крути, однак будь-яка **держава є інститутом**, який обмежує людську **свободу**” [2, с. 122]). Експресія при збереженні номінативного значення терміна досягається кількома способами: сполученням фахової лексеми з епітетом (“Без **“цивілізаційного одягового камуфляжу**” вона нічим не відрізнялася від **затурканої дитьми аборигенки – матері сімейства**” [2, с. 130]); вживанням зі зменшено-пестливими суфіксами (“...маніпулюючи усім інструментарієм – **ножичками, гільйотинками, кусачками, буравчиками**, – **обрізала кінчик сигари...**” [2, с. 70]); примітивним (на побутовому рівні) поясненням наукового чи виробничого процесу, явища тощо (“**Морська вода розслабляє м’язи і нерви, тим самим звільняючи думку, очищаючи мозок від зайвого, штучного, наносного**” [2, с. 131]); омонімічністю терміна (“– **Дай я закінчу свою історію**” [2, с. 90]). Також може бути достатньо образності художнього контексту або незвичного сполучення слів (пор., “**Гнила країна. Гниле правосуддя**” [2, с. 49]).

У випадку використання термінів у стилістично-виражальному плані, вони виступають складовими художніх образів. Переосмислюючись, термінологічні лексеми набувають художнього забарвлення, метафоризуються (“**Тільки один канал розбазікався...**” [2, с. 74]) або виступають як засіб іронії (“**Парламентський санаторій представляє дуже цікавий і доволі вдалий синкретизм кращих традицій радянської культури відпочинку керівників партії і новітніх ринкових умов**” [2, с. 129]) чи символізації (“**Так, я егоїст! Егоїст я! То й що з того? Так, я маю свої принципи і не хочу ними поступатися!**” [2, с. 7]).

У складі порівняльних конструкцій терміни зазнають семантичних перетворень, які полягають або в ускладненні незмінного номінативного значення внаслідок певних асоціацій, або у його звуженні чи навіть частковій або повній нейтралізації та заміні асоціативними ознаками чи емоційно-експресивним забарвленням. Прикладом останнього з варіантів є семантичне перетворення технічного терміна у реченні “**Він схопив її за руку і стиснув як кліщами**” [2, с. 157]).

У художньому контексті роману термінологічна лексика набула додаткових конотативних значень, що не лише значною мірою сформувало ідею твору, але й підкреслило певну орієнтацію тексту на елітарність та інтелектуальність [1, с. 10]).

Роман М. Гримич “Егоїст” належить до числа тих кращих взірців сучасної художньої літератури, які виступають посередниками в переході термінів із їх основної функціональної сфери до загальнолітературної мови.

Отже, вживання термінологічної лексики є характерною рисою індивідуального стилю М. Гримич. Введення термінів у систему образних і виражальних засобів роману “Егоїст” здійснене з урахуванням об’єкта художнього зображення, естетичних поглядів та творчого методу авторки.

Використання термінів як одного з основних видів різностильових елементів у сучасній українській прозі є проявом розширення її тематичних обріїв, динамічних процесів у мові українців і свідченням збільшення арсеналу мовно-зображальних засобів художнього стилю української мови.

Перспективу дослідження творів М. Гримич та сучасної художньої прози загалом бачимо у вивченні стрижневих елементів наскрізних образів. Вони є виражальними лінгвістичними засобами, які складають уявлення про взаємозв’язок мови та світоглядної орієнтації митця слова, а відтак – про особливості його ідіостилу.

Література

1. Бузько С. А. Функціонування науково-термінологічної лексики в українських постмодерних текстах / С. А. Бузько // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – Т. 105. – Вип. 92. Філологія. Мовознавство. – С. 9-12.
2. Гримич М. Егоїст: роман / М. Гримич. – Львів: Кальварія, 2003. – 228 с.
3. Панько Т. І Українське термінознавство: підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.

4. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія, хімія, медицина / [С. П. Вассер, І. О. Дудка, В. І. Єрмоленко та ін.]. – К.: Наук. думка, 1996. – 660 с.
5. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / [В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін.]. – К.: Наук. думка, 1998. – 888 с.
6. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / [Й. Ф. Андерш, С. А. Воробйова, М. В. Кравченко та ін.]. – К.: Наук. думка, 1994. – 600 с.
7. Словник української мови: В 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
8. Українська мова. Енциклопедія / [під ред. В. М. Русанівського]. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2004. – 822 с.
9. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2003. – Вип. V. – 324 с.
10. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – 416 с.
11. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: НАН України, 1998. – 264 с.
12. Українська термінологія і сучасність: матеріали II Всеукр. наук. конф. – К., 1997. – 240 с.

УДК 811.11-112

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ МІЖ СЛОВАМИ-СИНОНІМАМИ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ МОВИ

Олійник Л. В.

Стаття присвячена дослідженню синонімії як одного із видів парадигматичного зв'язку у підсистемі німецького молодіжного соціолекту. У статті аналізуються питання визначення синонімів та доміанти синонімічного ряду, а також характер семантичного зв'язку між словами-синонімами молодіжної мови

Ключові слова: синонім, синонімічний ряд, ступінь синонімічності, коефіцієнт ступеня синонімічності.

Статья посвящена синонимии как одному из видов парадигматической связи в подсистеме немецкого молодежного социолекта. В статье анализируются вопросы определения синонимов и доминанты синонимического ряда, а также характер синонимической связи между словами-синонимами молодежного языка

Ключевые слова: синоним, синонимический ряд, степень синонимичности, коэффициент степени синонимичности.

The article is devoted to the synonymy as one kind of paradigmatic relating in the subsystem of the German youth slang. The paper analyzes the issues of definition of synonyms and the dominant of the synonymic rows, as the features of the relating between synonyms of the youth language as well

Key words: synonym, synonymic row, degree of synonymy, index of the synonymic degree.

Завдання сучасної лексикологічної науки полягає, як відомо, у вивченні питань системної організації словникового складу та слова в усіх його зв'язках та відношеннях. Лексичні одиниці молодіжної мови, відображаючи світ об'єктивної дійсності та суб'єктивного відношення до цього світу її носіїв, створюють своєрідну систему. Динаміка розвитку лексичного складу молодіжного соціолекту як складної багатоаспектної системи охоплює усі структурні, лексико-семантичні процеси, результатом яких є постійне збагачення молодіжної мови новими словами, що функціонують у підсистемі молодіжного сленгу, як правило, паралельно із уже існуючими для певного поняття лексичними одиницями, або замінюють раніше вживані.

Синоніми – універсальна категорія національних мов, що характерна для усіх лексичних підсистем їх структур. Синонімія як прояв варіативності та системності лексики мови, якнайкраще відображає закономірності системної організації лексичних одиниць, вивчення яких забезпечує комплексне дослідження молодіжного лексикону. **Мета даної розвідки** – дослідження одного із видів парадигматичних зв'язків лексичної системи молодіжної мови – синонімії, а саме специфіки функціонування синонімічного ряду в молодіжній мові як мікросхеми в підсистемі мови та аналізу семантичного зв'язку між словами-синонімами молодіжного соціолекту.

Дослідження проблеми синонімії у цілому та вивчення окремих аспектів даного явища породило значну кількість різноаспектних характеристик та підходів як до визначення лексичних синонімів так і принципів їх класифікації, а також структури та доміанти синонімічного ряду, однак, як відзначають лінгвісти, використання різних підходів не дало можливості створення єдиної теорії синонімії. Потрібно відзначити й той факт, що лінгвістичні студії синонімії в некодифікованій мові та соціолектах значно відстають від сучасного рівня їх вивчення у літературній мові. Питаннями синонімії у німецькій молодіжній мові займалися такі лінгвісти як Х. Хенне та Я. Андроутзополос, однак їх розвідки стосувалися, здебільшого, шляхів поповнення синонімів молодіжного сленгу.

Центральним питанням у сфері функціонування синонімічної системи мови є, звичайно, визначення поняття синоніма. Аналіз критеріїв синонімічності представлений у роботах В. Г. Вілюмана, А. П. Євгенєвої, Ю. Д. Апресяна, А. Я. Скшидло, Л. О. Новікова, В. В. Левицького, та ін. В. Г. Вілюман посилаючись на дослідження великої кількості визначень синонімії відзначає: “При усіх розбіжностях у розумінні специфіки значення, смислу, близькості значення, одні дослідники сходяться на тому, що необхідною ознакою синонімії є семантико-смилова тотожність слів; інші, яких більшість, погоджуються з тим, що такою умовою є схожість, співпадання, подібність, інакше, суміжність, близькість значення та смислу слова; нарешті, існує і компромісна точка зору, яка допускає і ту й іншу ознаку” [4, с. 26]. Лінгвісти по-різному групують зазначені ознаки, виділяючи серед них основні та факультативні.

За робоче визначення поняття синоніма у даній роботі приймемо дефініцію, запропоновану В. Г. Вілюманом, як таку, що на наш погляд, найбільш повно відображає сутність зазначеного явища у молодіжному соціолекті: “Синоніми – це лексичні одиниці, що мають хоча б один спільний та один диференційний семантичний компонент, мають хоча б одну спільну формулу дистрибуції та співпадають у сполучуваності, та відповідно, являються взаємозамінюваними в одному контексті і не взаємозамінюваними в іншому” [6, с. 370].

Сутність синонімів визначається тими ознаками, на основі яких синоніми ототожнюються та диференціюються, ці ознаки зумовлюються, в основному, структурою лексичного значення мовних одиниць. Семантична сутність синонімії як літературної так і молодіжної мови, як відомо, полягає у еквівалентності:

- 1) всього змісту лексичних одиниць;
- 2) окремих семантем багатозначних слів;
- 3) компонентів (семантичних ознак) семантем, що співпадають.

Соціолектальні синоніми характеризуються наявністю стилістичного маркування, їх емотивно-оцінний компонент виявляє широкий діапазон, як правило, від жартівливо-іронічного до принизливого та вульгарного маркування. Аналіз лексичного складу молодіжної мови дозволяє стверджувати, що серед синонімів немало багатозначних слів, які розвивають лексико-семантичні варіанти, характерні для молодіжного слововживання певної лексичної одиниці, здебільшого на основі метафоричного переосмислення, тому необхідно відзначити, що у такому випадку у синонімічні відносини вступають не слова, а по суті окремі лексико-семантичні варіанти таких лексичних одиниць. Тому, такі лексичні одиниці зближаються не за денотативним, а за асоціативно-смисловим або конотативним компонентом значення.

Лінгвальні та позалінгвальні причини існування та функціонування молодіжного соціолекту слугують основою потужної системи синонімів. Потреба молодіжної особи самовиразитись вдаючись до експресії у мовних засобах виявляється у намаганні віднайти найбільш вдале вербальне відображення свого бачення предмету або явища реальної дійсності, або ж свого відношення до нього. Не завжди наявні лексичні засоби здатні задовольнити дану потребу. Чим актуальнішим є дане поняття для молодих людей, тим найрізноманітнішою є його вербальна маніфестація. Така тенденція зумовлюється синонімічною атракцією. С. Ульманом, який вперше використав даний термін у лінгвістиці, було дане визначення, що полягало у тому, що об'єкти, які представляють найбільшу актуальність для суспільства, притягують більшу кількість синонімів. Центрами синонімічної атракції або атракторами можуть бути слова, що пов'язані у свідомості молодіжної особи із певними асоціаціями, враженнями, відчуттями. Синонімічними рядами, для яких характерна висока ступінь атракції у молодіжній мові є ряди на позначення привабливої та непривабливої дівчини, молодіжної людини чоловічої статі, грошей, автомобілів, а також позначення різних негативних рис людини, що знаходить своє відображення у відповідних номінаціях. Чисельними є також синонімічні ряди дієслів на позначення таких дій як вживати спиртні напої, курити, бити, красти, обманювати. До того ж, помітним є факт наявності у мові молодих людей великої кількості позначень із сфери інтимних відносин.

Як відзначає Ю. Д. Апресян, “Тенденція мови до оновлення своїх лексичних засобів, що призводить до виникнення точних синонімів, найбільш повно та чітко проявляється у сфері експресивної лексики” [3, с. 226]. Саме у сфері експресивної лексики з найбільшою силою, на думку науковця проявляється процес синонімічної аналогії або синонімічної іррадіації. Синонімічна аналогія у сфері експресивної лексики настільки сильна, що з часом набуває статусу продуктивного процесу.

Сутність синонімії як мовного явища відображається у відношеннях між лексемами одного синонімічного ряду. Даний вид семантичних відношень представляє один із видів парадигматичного зв'язку, що схарактеризовано В. М. Нікітіним наступним чином: “Парадигматичні зв'язки мовних одиниць лежать, як відомо, у площині поперечній розгортанню мовленнєвого ланцюга, вони забезпечують глибину лінійного процесу мовлення у кожному її пункті. Це зв'язки вибору та заміни” [7, с. 73].

Синонімічний ряд молодіжної мови як своєрідна мікросистема демонструє усі грані одного поняття, висвітлюючи його із різних емоційних та стилістичних точок зору.

Нурова Л. Р. розглядає синонімічний ряд, що утворюється зниженою лексикою як синхронну мікросистему, що складається із семантично взаємопов'язаних елементів одного лексико-граматичного класу, для якої характерна, щонайменше, одна спільна інтегральна сема, яка формує ядро значення. Диференційні семи членів синонімічного ряду вважаються необхідними, зумовлюють та підтримують сам факт існування синонімів у мовній системі, та відіграють значну роль [9, с. 58]. Дана характеристика є типовою також і для синонімічного ряду молодіжної мови, який чітко відображає своєрідність сприйняття молодими людьми реальної дійсності, їх емоційного та оцінного відношення до оточуючих предметів та явищ.

Особливої уваги заслуговує, на наш погляд, питання вибору домінанти синонімічного ряду молодіжної мови, яка охоплює інтегральні семи та формує ядро ряду. Своєрідний підхід до вирішення даного питання пропонується Х. Хенне [2, с. 174-182], який вважає критерій частотності основним у виділенні домінанти. На основі анкетування молодіжного колективу дослідник розподіляє синоніми кожного ряду на слова із високою “zentrale Schulwörter” та низькою частотністю вживання – “Trabanten”. Таким чином Х. Хенне формулює метод ранжування синонімічного ряду: “Наявна домінанта (...) із синонімами-конкурентами (...), що оточені периферійними синонімами. Хоча існують декілька домінуючих позначень, але вони можуть варіюватись” [2, с. 177]. Дана модель, на думку дослідника надає соціолекту еластичної стабільності. Проте, враховуючи специфіку молодіжної мови та її неоднорідність, такий підхід не буде або не завжди буде відображати домінуючі позначення загального молодіжного сленгу. До того ж усі слова, що створюють синонімічний ряд молодіжної мови (регіональні варіанти не розглядаються) являються рівноправними, вони різняться лише своїм стилістичним забарвленням. Дослідники наголошують на значенні наступних критеріїв при виборі домінанти синонімічного ряду – вираження смислової основи ряду, узагальнене значення, нейтральне стилістичне маркування, частотність вживання. Однак, варто зауважити, що даний підхід не є релевантним для молодіжної мови, оскільки, як уже відзначалось, конотативний компонент посідає чільне місце у значенні сленгової лексичної одиниці, семантика лексичної одиниці молодіжної мови у лексикографічних джерелах тлумачиться надто лаконічно, а актуальність тієї чи іншої лексичної одиниці, а, відповідно, її частотність вживання буде варіюватися від однієї групи (неформального об'єднання) молодих людей до іншої, тому не зможе відобразити реальної ситуації. До того ж, як відзначає Ю. Д. Апресян, у сучасній лінгвістиці відсутні чіткі критерії для визначення домінантних одиниць у ненормативних мовленнєвих системах [3, с. 222]. Тому вважаємо, що домінантою синонімічного ряду у молодіжній мові варто вважати стилістично нейтральне слово літературної мови. Потрібно також зазначити, що, оскільки конотативне значення займає одну із ключових позицій семантики стилістично знижених синонімічних лексем, заміна їх домінантою призведе до втрати певного об'єму інформації.

Лінгвістична природа синонімії визначається різним ступенем семантичної близькості мовних одиниць. Відомо, що інвентаризацію синонімічного ряду можна здійснити або за допомогою компонентного аналізу словникових дефініцій, або ж за допомогою квантитативно-компонентних методик, або психолінгвістичних методів. У нашому дослідженні скористаємось методом обрахування величини семантичної відстані між членами синонімічного ряду, запропонованим С. Г. Бережаном [11, с. 47]:

$$v = \frac{2c}{m_1 + m_2},$$

де c – кількість лексико-семантичних варіантів певної пари слів, що співпадають, а m_1 m_2 – число елементів значень слів, що порівнюються. Оскільки, в основному, два слова молодіжної мови співпадають по лінії одного значення, то c являється, як правило величиною постійною. Число, отримане у результаті застосування даної формули буде показником близькості кожної пари слів. При цьому, варто відзначити, що словникові дефініції не завжди фіксують значення молодіжної мови. У такому випадку, при аналізі було враховано дану особливість, що дало підставу на основі словників молодіжного соціолекту фіксувати значення певної лексики, яке реалізується як окремий лексико-семантичний варіант даної лексичної одиниці.

Якщо представити шкалу семантичної близькості слів, то потрібно відзначити наступні тенденції: 1) семантично більш близькі лексики тяжіють до 1; 2) семантично менш близькі – до 0; 3) при =1 семантичні структури слів співпадають, тобто, вони тотожні у своєму повному об'ємі (абсолютні синоніми або лексичні дублети).

Залежно від індексу близькості синонімів, С. Г. Бережан пропонує розташовувати синоніми у порядку зменшення їх близькості за наступною шкалою:

Таблиця 1

Шкала коефіцієнту семантичної близькості синонімів

Коефіцієнт близькості (межі)	Ступінь синонімічності	Коефіцієнт близькості (межі)	Ступінь синонімічності
1	абсолютні		
0,99 – 0,90	I	0,49 – 0,40	VI
0,89 – 0,80	II	0,39 – 0,30	VII
0,79 – 0,70	III	0,29 – 0,20	VIII
0,69 – 0,60	IV	0,19 – 0,10	IX
0,59 – 0,50	V	0,09 – 0,01	X

У подальшому розглядатимемо приклади рядів синонімів із вузьким (до V) та широким (від VI) діапазоном коефіцієнта близькості або ж ступеня синонімічності. Аналізуючи синонімічний ряд із спільним лексико-семантичним варіантом “говорити дурниці”, можна констатувати, що даний синонімічний ряд утворюють лексичні одиниці, які виявляють, здебільшого, тісний семантичний зв'язок між собою із коефіцієнтом синонімічності IV. Так, наприклад, дана тенденція характерна для синонімів *blubbern* – *quarken*, *rumrüsseln*, *schwallen*, *runsülzen*, *waffeln*, *lallen*, *opern*, *brabbeln*, *gadern*, *quasseln*, *salbadern*, *schmarren*, *schnattern*, *müllen*, *stußen*, *labern*; нижчий коефіцієнт синонімічності – V, *blubber* виявляє по відношенню до слів *sülzen*, *salben*, *reihern*, *keckern*, *plätschern*, *blöcken*, *babbeln*, *faseln*, *ratschen*, *gackern*, *sabern*, *eiern*, *kickern*. Лексична одиниця *salben* пов'язана ще слабшим семантичним зв'язком (VI) із словами – *blubbern*, *läffeln*, *sülzen*, *reihern*, *käckern*, *plätschern*, *faseln*, *ratschen*, *blöcken*, *schnacken*, *schnattern*, *gackern*, *sabern*, *klickern*, *eiern*. У даному синонімічному ряді присутні лексичні одиниці із ще нижчим ступенем синонімічності – VII – *salben* – *schwabbeln*, *raseln*, *flammen*, *anscheißen*, *nudeln*, *wiehern*. Найнижчий ступінь семантичного зв'язку у зазначеному ряді синонімів між словами *palavern* – *raseln*, *flammen*, *anscheißen*, *nudeln*, *wiehern* – VIII. Однак потрібно відзначити і ще один очевидний та важливий факт – серед синонімів даного синонімічного ряду існує значна кількість абсолютних (повних) синонімів або дублетів. Такі лексичні одиниці як *quarken*,

schwallen, rumrüsseln, herumsülzen, waffeln, schwaffeln, lallen, brabbeln, opern, gadern, quasseln, salbadern, müllen, plappern, stußen, labern можуть вживатися рівноцінно. Дублетні одиниці, як показує даний аналіз, функціонують у молодіжній мові так само, як і в просторіччі, або виникли як результат словотвору саме у молодіжній мові.

Отже, синоніми відрізняються, у першу чергу широтою семантичного об'єму, тобто наявністю у своїй смисловій структурі більшої або меншої кількості лексико-семантичних варіантів, що не співпадають. Однак у молодіжній мові наявні також синоніми, між якими немає ніякої семантичної різниці, тому із семасіологічної точки зору у тому чи іншому контексті можливе вживання будь-якого із синонімів із однаковим семантичним коефіцієнтом, а єдиним фактором, що може впливати на вибір певної лексичної одиниці є ступінь її експресивно-оцінного відтінку.

Література

1. Androutsopoulos J. Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen / J. Androutsopoulos. – Frankfurt am Main. Berlin. Bern. New York. Paris. Wien: Peter Lang Verlag, 1998. – 684 S.
2. Henne H. Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik / H. Henne. – Berlin: Walter de Gruyter Verlag, 1986. – 202 S.
3. Апресян Ю. Д. Избранные труды: в 2 т. / Ю. Д. Апресян. – М.: Школа “Языки русской культуры”; изд. Фирма “Восточная литература” РАН, 1995. – Т.1: Лексическая семантика. – 472 с.
4. Вилюман В. Г. Английская синонимика: учебное пособие для вузов / В. Г. Вилюман. – М.: Высшая школа, 1980. – 128 с.
5. Евгеньева А. П. Словарь синонимов русского языка: в 2 т. / А. П. Евгеньева. – Л.: Наука, 1970. – Т.1
6. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница: Нова книга, 2012. – 675 с.
7. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
8. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
9. Нурова Л. Р. Синонимические ряды в сниженной лексике (на материале лексических единиц, объединенных значением “интеллектуально несостоятельный человек”): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Л. Р. Нурова. – Нижний Новгород, 2002. – 163 с.
10. Скуидло А. Я. Синонимия в диалогической речи: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / А. Я. Скуидло. – Череповец, 1987. – 438 с.
11. Лексическая синонимия. Сборник статей // отв. ред. член-корр. АН СССР С. Г. Бархударов. – М.: Наука, 1967. – 178 с.

УДК [811.111+811+112.2+811.161.2]'373.46(045)

ЕТАПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИБІРКИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ РОБОТОТЕХНІКИ

Петренко О. В.

Стаття є спробою розглянути проблеми визначення терміна, поняття терміносистеми та системності термінологічної лексики, описати етапи організації вибірки для виявлення термінології та дослідити її функціонування в різних жанрах науково-технічної літератури з робототехніки.

Ключові слова: термін, функціонування термінів, терміносистема, структура терміносистеми.

Статья является попыткой рассмотреть проблемы определения термина, понятия терминосистемы и системности терминологической лексики, описать этапы организации выборки для выявления терминологии и исследования ее функционирования в различных жанрах научно-технической литературы по робототехнике.

Ключевые слова: термин, функционирование терминов, терминосистема, структура терминосистемы.

The article is an attempt to consider the problems of definition of the term, concept of term system and the system of terminological vocabulary, stages of the organization of selection for identification of terminology are described and research of its functioning in various genres of scientific and technical literature on the robotics.

Key words: term, functioning of the terms, the term system, structure of the term system.

Термінологія як особливий розряд лексики та термін як особливий різновид слова уже кілька десятиліть слугують об'єктом наукового обговорення, спостереження, дослідження. Особливу увагу приділяють лінгвісти, зокрема, таким проблемам, як системність термінів [4], функціонування термінів у текстах та усному мовленні [3], стандартизація, уніфікація та упорядкування терміносистем [2], складання термінологічних словників [7], банки термінів [1].

Специфіка будь-якої термінології, в тому числі робототехніки, може бути досліджена у випадку її вивчення, з однієї сторони, як елемент більш широкої мовної системи, тобто лексики, а з іншої – як феномен, розвиток якого загалом залежить від розвитку науки і відображає цей розвиток.

Незважаючи на те, що проблеми термінології, зокрема, науково-технічної, широко розробляються, неможна стверджувати, що вони були здійснені з достатньою повнотою та ґрунтовно, що демонструє відсутність загальноприйнятого визначення самого поняття "термін". Різноманітність визначень терміна зумовлена різним розумінням його суттєвих ознак. На нашу думку, в своїх дослідженнях усі мовознавці на визначальному етапі розвитку цієї науки повинні брати за еталон одне колективне визначення терміна. Таким еталоном може слугувати визначення, яке дається в ГОСТі на основні лінгвістичні терміни та їх визначення, як це робиться в технічних науках [8, с. 6].

Одним з перших запропонував таку методику дослідження термінів робототехніки Б. І. Шуневич. Матеріалом дослідження, була англійська науково-технічна література (технічні журнали, праці конференцій та патентних описів за 1974–1979 рр.), яка, на відміну від словників, енциклопедій та ін., дає можливість виявити конкретні терміни, які знаходяться в ужитку, їх взаємозв'язки, побачити реальну картину їх функціонування у текстах. А також ця методика може бути використана для робіт порівняльного характеру. Отже, **актуальність** теми зумовлена, по-перше, необхідністю систематизації та уніфікації термінів з робототехніки, відносно молоді, але такої, яка швидко розвивається, та перспективної галузі науки і техніки; по-друге, необхідністю створення

термінологічних банків даних, раціональне ведення яких потребує закономірностей функціонування термінів у текстах; по-третє, важливістю теоретичних аспектів терміноведення, що відносяться до зіставлення системних і функціональних характеристик терміносистеми.

В якості **об'єкта** дослідження виступають українські однослівні терміни робототехніки, а також з їхніми англійськими та німецькими еквівалентами. **Предметом** дослідження є термінологічна лексика з робототехніки, внутрішні взаємовідносини між її елементами, закономірності її функціонування.

Метою дослідження є багатоаспектний аналіз термінології з робототехніки: характеристика її складу, дослідження в синхронному плані структурних і функціональних термінів.

В статті в якості робочого пропонується наступне визначення терміна з робототехніки: “Слово, словосполучення або абревіатура, які означають наукові поняття, що відносяться до робототехніки, входять в систему понять цієї галузі, обмежуються спеціальною сферою використання, установленою в робототехніці і як правило, регламентуються дефініцією” [8, с. 6].

Так як термін входить до лексичного складу мови, на нього можуть поширюватись усі особливості лексичної одиниці. В зв'язку з цим слід відмовитись від ідеалізації терміна та признати, що він має риси, притаманні загальноживаній лексиці: багатозначність, словотворчі відносини, закономірності функціонування, тобто вживаність, сполучуваність, розподіл у тексті. Отже, вивчати терміни треба не тільки за допомогою словників і довідників, а також у різних видах науково-технічної літератури. Наприклад, у технічних журналах, патентних описах, навчальній літературі, працях конференцій, симпозіумів, проспектах та ін.

За останнє десятиліття в науці велике значення стали набувати дослідження систем термінів тієї чи іншої підмови в усьому різноманітті їх внутрішніх властивостей, зв'язків, відносин. Основними поняттями при системному підході щодо досліджень деяких одиниць є: система, тобто елементи, їх властивість і відносини, а також структура – відносини між елементами системи, тобто спосіб її побудови.

Під терміносистемою в нашій роботі розуміється сукупність термінів, пов'язаних різного роду відносинами: логічними, семантичними, словотворчими та ін., а під структурою терміносистеми – зв'язки її елементів як в парадигматичному, так і в синтагматичному планах [6, с. 230].

Поряд з дослідженням системних характеристик термінів важливе значення отримують також дослідження їхніх функціональних характеристик у текстах різних стилів і жанрів. Аналіз функціонування термінів, особливості їх синтагматичних відносин, які виникають у процесі функціонування, дозволяють вирішити ряд теоретичних і практичних питань у лінгвістиці та взагалі у термінології.

Поняття “функціонування термінів” достатньо широке, воно включає усі аспекти їх реального “життя” в науковому тексті або в мовленні. Неможна не погодитися з думкою Б. І. Шуневича стосовно того, що поняття “функціонування термінів” включає такі аспекти: 1) частоту термінів; 2) розподіл термінів в тексті; 3) сполучуваність термінів як з іншими термінами, так і з не термінологічними одиницями, а також зі стройовими словами (детермінативами); 4) вживаність словозмінних форм.

Дослідження цих аспектів передбачає використання статистичних методів для аналізу вибірок з текстів та складання частотних словників. Цей аналіз сприяє не тільки встановленню характеристик термінів, але й виявленню терміносистеми з робототехніки [9, с. 67].

Виявлення терміносистеми проводилось на значній за обсягом вибірці зі спеціальних текстів різних жанрів. Зональна вибірка, на основі якої складено частотні словники (ЧС), була організована в три етапи:

- 1) визначення генеральної сукупності та визначення зон (журнальні статті, праці конференцій, патентні описи);
- 2) установлення ваги кожної зони в генеральній сукупності та визначення об'єму вибірки для кожної зони;
- 3) раптовий відбір текстів у межах кожної зони.

Складання словника термінів, які ввійшли до частотного словника, є більш повнішим, ніж словники термінологічних одиниць. Таке положення ще раз підтверджує необхідність дослідження текстів для установа терміносистеми, особливо нових галузей науки і техніки. Словник кожного тексту має загально-вживану лексику, загальнотехнічні (загальнонаукові) та спеціальні терміни. Між цими трьома шарами лексики немає різких кордонів. Існують групи термінів, які входять до перетину між загально-вживаною лексикою, з однієї сторони, та загальнотехнічною (загальнонауковою) термінологією, з другої, а також між цим шаром термінологічної лексики та спеціальною термінологією з робототехніки.

Наведені положення в цілому задовольняють потребам аналізу термінологічних одиниць (у нашому випадку термінів робототехніки), проведеному на матеріалі однієї мови. Вважаємо за доцільне доповнити ці положення, адже матеріалом дослідження було обрано українські терміни з цієї галузі, а також їхні англійські та німецькі еквіваленти.

Нижче подаються пояснення до тексту та оформлення термінології (див. табл. 1).

В першій колонці розміщені терміни, рекомендовані для визначаючого поняття. Рекомендовані терміни розміщені в систематичному порядку. При визначенні рекомендованих термінів перевага віддається перш за все термінам, що якомога повніше та чіткіше відображають найбільш характерні для даних понять ознаки. Як правило, для кожного поняття пропонується один основний термін, надрукований напівжирним шрифтом. В деяких випадках поряд з основним терміном пропонуються паралельні терміни, надруковані світлим шрифтом, наприклад: **“система технічного дотику робота”** та *“тактильна система”*.

Деякі паралельні терміни є короткими формами основних термінів, наприклад: **“технологічний промисловий робот”** та *“технологічний робот”*. Застосування коротких форм термінів доцільне лише в тих випадках, якщо виключена можливість їх невірної тлумачення. З позначенням **Нрт** приведені не рекомендовані терміни, якими (відносно цих термінів) не слід користуватись, наприклад: **“Робототехніка”** – **Нрт** **“Роботіка”**. У цій же колонці як довідкові відомості розміщені терміни англійською (E) та німецькою (D) мовами, які можна вважати еквівалентами українських термінів, що відповідають певним поняттям.

У другій колонці представлені визначення понять. Залежно від контексту, характер визначення можна змінювати, проте, без порушення кордонів поняття [5, с. 5]. До даної термінології прикладені алфавітні показники на українською та іноземними мовами.

Таблиця 1

Оформлення публікованої термінології

	Термін	Визначення
1.	Робототехніка	Галузь науки та техніки, яка пов'язана зі створенням, дослідженням та застосуванням роботів.
<i>Нрт</i>	Роботіка	
<i>E</i>	Robotics	
<i>D</i>	Robotertechnik Robotik	
2.	Робот	Багатофункціональна перепрограмована машина для повністю чи частково автоматичного виконання рухових функцій аналогічно живим організмам, а також деяких інтелектуальних функцій людини.
<i>E</i>	Robot	
<i>D</i>	Roboter	
3.	Технологічний промисловий робот	Промисловий робот для виконання технологічних переходів, операцій, процесів оснащений робочим або вимірювальним інструментом.
	Технологічний робот	
<i>E</i>	Technological industrial robot	
<i>D</i>	Technologischer Industrierobot	

Списки термінів, представлені у ЧС, перевірялись методом аспектних оцінок. Встановлена таким чином терміносистема досліджувалась з позиції класифікації термінів за їхньою структурою (однослівні та багатоконпонентні терміни), з позиції словотвірних відносин у терміносистемі, з позиції відносин частин мови, установлення морфемної структури однослівних термінів, а також моделей, за якими складаються багатоконпонентні терміни, та характер зв'язку між їх компонентами.

Література

1. Волкова И. Н. Стандартизация научно-технической терминологии / И. Н. Волкова. – М. : Наука, 1984. – 200 с.
2. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М. : Москов. лицей, 1993. – 309 с.
3. Пекарская Л. А. Стилистика деловой речи / Л. А. Пекарская. – Н. Новгород : НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2005. – 104 с.
4. Пиотровский Р. Г. Статистика речи / Р. Г. Пиотровский. – М. : Наука, 1968. – 258 с.
5. Попов Е. П. Робототехника. Терминология : сб. науч.-норматив. терминологии / Е. П. Попов. – М. : Рос. акад. наук, 2000. – 47 с.
6. Хасанова З. С. Подъязык и терминосистема: корреляция и специфика терминологических единиц / З. С. Хасанова // Молодой ученый. – 2013. – № 2. – С. 224–232.
7. Цыбина Л. П. Отраслевой словарь и методы выделения лексико-семантических вариантов экономических терминов : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 "Германські мови" / Л. П. Цыбина. – М., 1975. – 25 с.
8. Шуневич Б. І. Структурні і функціональні характеристики англійської термінології з робототехніки : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Б. І. Шуневич. – Львів, 1991. – 215 с.
9. Шуневич Б. І. Методика визначення вибірки для дослідження термінів і термінологічних сполучень на основі англійських текстів з робототехніки / Б. І. Шуневич // Мова та стиль зарубіжної літератури : зб. наук. пр. – Львів., 1981. – Вип. 157. – С. 66–68.

УДК 81'373.611.161.1

СУБПОЛЕ ЭПИЛОГОВЫХ ГЛАГОЛОВ С ЯДРОМ “УБИТЬ 1” В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Петров А. В.

У статті змодельовано субполе епілогових дієслів з ядром “убить 1”, яке є складовою частиною предикатно-актантного поля з семантичним інваріантом “позбавити життя кого”. Субполе формує, насамперед, синонімічний ряд з домінантою “убить 1”, в який входять лексичні та фразеологічні одиниці різних форм російської національної мови – літературної, діалектної, жаргонної та просторічної.

Ключові слова: предикатно-актантне поле, субполе епілогових дієслів, конфігурація субполя, ядро “убить 1”, синонімічний ряд.

В статье смоделировано субполе эпилоговых глаголов с ядром “убить 1”, которое является составной частью предикатно-актантного поля с семантическим инвариантом “лишить жизни кого”. Субполе формирует, прежде всего, синонимический ряд с доминантой “убить 1”, в который входят лексические и фразеологические единицы разных форм русского национального языка – литературной, диалектной, жаргонной и просторечной.

Ключевые слова: предикатно-актантне поле, субполе эпилоговых глаголов, конфигурация субполя, ядро “убить 1”, синонимический ряд.

In the article subfield of epilogitive verbs is modeled with the core to kill, which is a part of the predicate-actantial field with semantic invariant “to take the life of somebody”. Subfield forms primarily synonymic row with the dominant to “kill 1”, which includes lexical and phraseological units of various forms of Russian national language – literary, dialectical, slang and colloquial.

Key words: predicate-actantial field, subfield of the epilogitive verbs, configuration of the subfield, the core “to kill 1”, sinonimic row.

Понятия “жизнь” и “смерть” являются базовыми в любой культуре. Поле “умереть” было предметом исследования в диссертации Е. Г. Ковальчук. Однако в русистике до сих пор нет работ, в которых было бы полностью смоделировано лексико-семантическое поле “смерть”, хотя некоторые области данного поля изучены основательно. В частности, глаголы каузации гибели рассматривал Ю. Д. Апресян, префиксальные глаголы со значением убийства проанализированы Л. Р. Тухватовой. Лексические единицы лексико-семантического поля “смерть” исследовались в сравнительно-историческом (Л. В. Балашова) и в сопоставительном аспектах (В. Б. Гольдберг). По мнению Ю. Н. Караулова, поле “смерть” является объёмным: это и глаголы умирания у Вайсгербера, и глаголы, означающие “убивание” у Геккелера, и группа лексических единиц, выражающих данное понятие разными частями речи, у С. Вулера [6, с. 49–50].

Цель статьи – смоделировать субполе эпилоговых глаголов с ядром *убить 1*. Осуществление поставленной цели реализуется путём решения таких **задач**: 1. Выявить средства выражения семантического инварианта “лишить жизни кого”. 2. Определить специфику глаголов уничтожения. 3. Раскрыть роль синонимического ряда с доминантой *убить 1* в формировании субполя эпилоговых глаголов.

Фактический материал извлекался из лексикографических источников разного типа, часть иллюстративного материала была выбрана из “Национального корпуса русского языка”, а также из Интернет-ресурсов.

Общая характеристика глаголов уничтожения

Интегральными компонентами семантики глаголов со значением уничтожения являются семы ‘прекращение существования предмета в старом качестве’ и ‘переход предмета в новое состояние’. Исследования Т. А. Потапенко и Н. М. Пославской показали, что глаголы уничтожения граничат с глаголами

разрушения и глаголами повреждения. Глаголы уничтожения пересекаются также и с глаголами деформации, абстрактную схему значений которых предложила Г. И. Кустова: 1) исходное состояние объекта; 2) воздействие субъекта на объект; 3) основные импликации: существуют части объекта, существует отверстие / разрыв в объекте, нарушена целостность объекта [8, с. 26].

Объём понятия “уничтожения” членился по признаку ‘тип уничтожаемого предмета’ на компоненты ‘уничтожение одушевлённого предмета: лица – нелица (животного)’ и ‘уничтожение неодушевлённого предмета’. В соответствии с этим глаголы уничтожения одушевлённого предмета подразделяются на глаголы неконкретизированного действия с экспликацией “семантики финала” и глаголы способа осуществления действия. Компонент ‘способ действия’ отражает определённые действия, приёмы, которые помогают осуществить уничтожение объекта, например: воздействие субъекта на объект при помощи орудия или средства действия, целенаправленность действия, длительность / мгновенность действия, интенсивность действия, изменение пространственного положения объекта, использование температурного параметра, нарушение целостности объекта. Соответственно глаголы получили название эпилоговых и проспективных [10].

Соотношение синонимического ряда и семантического поля

Васильев Л. М. считает, что лексико-семантические группы (ЛСГ), синонимические ряды и другие группировки слов являются разновидностями семантических полей [2, с. 110]. А. А. Уфимцева, напротив, рассматривает поле, ЛСГ и синонимический ряд как “равноправные” виды более крупных парадигматических объединений в лексике [17]. Аналогичной точке зрения придерживаются Ю. Д. Апресян, С. Г. Бережан, Л. А. Новиков и др. учёные. Так, С. Г. Бережан пишет, что “поскольку омосемия (*т. е. синонимия – вставка наша. – А. П.*) основана на одном из видов вариантных отношений, которые объективно существуют между членами семантического поля, то её можно с успехом изучать, основываясь на положениях теории таких полей” [1, с. 117].

Мы смоделировали семантическое поле с инвариантом *лишить жизни кого*, которое относится к предикатно-актантным полям, представляющим собой, по мнению Р. М. Гайсиной, “наиболее крупную структурную единицу лексико-семантической системы языка... Межчастеречные поля являются своего рода связующим звеном между лексико-семантическими и идеографическими системами” [3, с. 128–129]. Предикатно-актантное поле состоит из двух фрагментов – предикатного и актантного – каждый со своей конфигурацией. Мы сохранили градацию ядра и периферии семантического поля, предложенную представителями Воронежской школы лингвистов [12], но уточнили конфигурацию поля и выработали свои критерии отнесения лексических единиц к той или иной части поля [11].

Семантическое поле с инвариантом *лишить жизни кого* имеет неоднородное ядро с двухслойной структурой. Первый слой ядра организуют четыре субполя со своими ядрами: *убить 1* + дифференциальный признак (ДП), *умертвить* + ДП, *уничтожить* + ДП и *довести до смерти*; второй слой ядра состоит из двух субполей – с идентификаторами *убить 1* и *уничтожить*. Следовательно, четыре субполя покрывают лексические и фразеологические единицы, входящие в ЛСГ “уничтожение живого объекта”, а два субполя формируются синонимическими рядами с доминантой *убить 1* и с доминантой *уничтожить*. В синонимические ряды входят лексические и фразеологические единицы без указания на способ лишения жизни объекта, в них представлены единицы разных форм русского национального языка – литературной, диалектной, жаргонной и просторечной.

Синонимический ряд с доминантой убить 1 ‘лишить жизни, умертвить’

Характеристика доминанты

В современном литературном языке предикат *убить* имеет шесть значений. Прямое значение в “Словаре русского языка” формулируется как ‘лишить жизни, умертвить’, все последующие лексико-семантические варианты являются результатом его метафорического переосмысления. Иначе представлена семантическая структура предиката в Словаре В. Даля. Лексема имеет другой состав ЛСВ и порядок их соотношения. Предпоследним приводится значение

‘убить насмерть, зашибить или ударить до смерти, лишити жизни’. В словарную дефиницию входят уточнители ‘насмерть’, ‘до смерти’, что характерно и для других глаголов со значением уничтожения: например, *укокать* – ‘убить до смерти’; *придушить* – ‘задушить, удушить до смерти’. Ср. устойчивое сочетание *убить до смерти*: *Люди были измучены и ожесточены до крайности, об иноземных мастерах Николсе и Яне отзывались с ненавистью, Швибера сулили **убить до смерти**, ежели ещё придёт на верфь*. (Ю. П. Герман. Россия молодая)

По мнению В. Д. Черняк, предикаты *убить* и *умереть* относятся “к числу максимальных по составу синонимических глагольных парадигм... **умереть** (28 членов) и **убить** (24 члена)” [18, с. 32–33]. Широта средств для номинации этих понятий связана 1) с использованием эвфемистических сочетаний и их производных: “*исполнять по закону* (ср. *исполнить*), *списать по акту* (ср. *сактивировать*). Словосочетание *высшая мера* (из *высшая мера наказания*), эвфемистически обозначающее приговор к смертной казни, стало официальным юридическим термином, который в просторечии и арго употребляется в виде универбов *вышка* и *вышак*. Эвфемизация свойственна и диалектному языку. Так, в Словаре В. И. Даля отмечается, что глагол *молть* имеет одно из значений “резать, колоть животных, по обряду или обычаю (вор. *вят.*), напр. поросенка на Васильев вечер, или курицу на день Космы Дамиана и пр”. Вероятно, выражение это осталось еще от язычества; в *казнск.*, чуваша и черемисы *молят* или *чуклят*, приносят на жертву первый хлеб; в *симб.* мордва по весне *молить* птицу, овцу, черную и рыжую корову, на мирской счет села; в *вят.* не говорят: резать, бить, колоть скотину, а *всегда молить*: *Сегодня мы молили убоинку, били скотину. Он зычал меня молить опойка, звал бить теленка*”. [4, т. 2, с. 341];

2) с активизацией образного компонента в переносных значениях глаголов: *затемнить*, *нейтрализовать*, *оприходовать*, *разменять*, *усоборовать*, *успокоить*, устар. *утилизировать* и др. [18, с. 32–33];

3) с употреблением арготизмов в функции дезэвфемизмов: *замочить*, *пришить* и др.

Наименьшее количество предикатов зафиксировано в литературном языке: *ликвидировать* 1 ||, разг. *уложить* 2, *умертвить* 1, перен. разг. *положить* 5. Отмечены и глагольно-именные словосочетания со значением ‘убить’, в состав которых входят зависимые компоненты *жизнь* и *смерть*: *забрать жизнь чью*, *лишить жизни кого*, *оборвать жизнь чью*, *отнять жизнь чью*, *унести жизни чьи* и *довести до смерти кого*, *привести к смерти кого*, *приносить смерть кому*, *вызвать смерть чью* и др.

Синонимическая парадигма пополняется за счёт притока единиц из жаргонной лексики. Например, в словаре-справочнике О. П. Дубягиной и Г. Ф. Смирнова “Современный русский жаргон уголовного мира” со значением *убить / убивать* зафиксированы глаголы различной словообразовательной структуры: с суффиксом *ну-* (*жухнуть*, *коцнуть*, *молотнуть*, *мочнуть*, *силпнуть*, *сильнуть*, *стирнуть*, *стопорнуть*), с префиксом *по-* (*покоцать*, *положить*, *помарать*), с префиксом *при-* (*пригмотить*, *прижмотить*, *приколоть*, *притянуть*, *пришить*), с префиксом *у-* (*увачкать*, *угробить*, *усоборовать*, *укоцать*), а также с другими аффиксами: *засобачить* 2, *застукать*, *накрыть*, *смарать*.

В приведённом списке отмечены просторечные однокоренные слова с опустошённым корнем *коц-*, имеющим алломорф *кок-*: *коцнуть*, *покоцать*. Мы расширили этот ряд глаголов за счёт производных *укоцать* и *перекоцать*: *Деникинцы неизбежно должны были, как он говорил, “укоцать” его, но он думал о чём-то далёком от смерти, должно быть о бегстве...* (К. Паустовский. Кара-Бугаз); *... шариковые за эти 70 лет успели перекоцать всю передовую часть населения*. Возможно, что глаголы *косать / коцать* изначально существовали как диалектная вариация *кокать*, однако в просторечие форма *коцать* проникла уже из блатного жаргона.

В Словаре В. Даля в гнезде с вершиной *кока* зафиксированы глаголы *кокшить* и *кокошить* в значении ‘убивать до смерти, лишать жизни’, а производные *кокать* и *кокнуть* толкуются как ‘разбить, хлопнуть, ударить’. В то же время

префиксальные производные *укокать*, *прикокошить* и *укокошить* имеют значение 'убить'. С пометами *прост.* и *грубо прост.* подаются производные в "Словаре русского языка": *прост. кокнуть 1 ||*, *грубо прост. прикокнуть*, *груб. прост. перекокошить* и *грубо прост. прикокошить*.

Разветвлённая префиксальная валентность свойственна и опустошённой корню *шиб-*: *прост. зашибить 1 || (зашибить утку)*, *прост. пришибить 1 ||*, *ушибить 4*. Пока только *галчонка вот этого хочу пришибить, чтоб под окном не кричал...* (Е. И. Замятин. На куличках) Однако префиксальное производное разг. *перешибить 1* имеет другое значение – 'ударом переломить; перебить', входит в состав устойчивого сочетания разг., ирон. *соплёй перешибёшь кого*, развившего значение 'о слабом, худом человеке': *В суете он принял всех троих задержанных в кафе за опустившихся пожилых забулдыг, которых ничего не стоит соплёй перешибить*. (В. Громов. Компромат для олигарха).

В некодифицированных формах языка функционируют производные с корнями *лоб-* и *сил-*. В Словаре В. Даля приводится устойчивое сочетание *лобанить (залобанивать, перелобанивать) скотину* со значением 'бить, колоть, резать', к воровскому жаргону относится предикат *залобачить*, развивший значения 'отравить; убрать с дороги и убить'. Жаргонизм *силинуть (силпнуть)* имеет значение 'убить', а производное *осиловать* в Словаре В. Даля обозначает 'одолевать, пресилить'.

Для диалектных глаголов с семантикой убийства характерны единицы с конкретным значением, содержащим указание либо на способ совершения действия, либо на инструмент, например: *закурпечить* 'кого *сиб.* задавить, задушить, удавить', *зарушить* 'новг. зарезать (скотину) с использованием инструмента – ножа', *забрушить* 'забрухать *тмб.* забодать, забутыскать, запырять, заколоть тупым орудием'. В Словаре В. И. Даля зафиксированы отымённые производные: *задрючить* 'убить дрючком до смерти', *закадыкать* 'закадычить скотину, *кур.* убить, зарезать, перерезать кадык'. Как отмечает Л. Р. Юкляева, глаголов с общей семантикой убийства в говорах отмечено меньшее количество: *зародить* (север., сев.-зап.), *дёргать* (урал.), *порсать* (верш.) [19].

Жаргонные глаголы с семантикой убийства характеризуются наличием образного компонента. Глагольная ситуация отражает способ совершения действия лишь косвенно связанный с действием уничтожения объекта: *притянуть, сделать, уговорить, успокоить, шить*. Глагол *уговорить* в литературном языке имеет значение: 'убеждая, склонить к чему-нибудь'. В жаргоне в результате образного переосмысления исходного значения возникает новое: 'убить человека, вошедшего в помещение во время преступления'. Жаргонные единицы в отличие от диалектных имеют общее значение (*гасить, грохнуть* 'убить') и конкретизированное (*закрыть* 'проломить череп', *затемнить* 'убить, ударив по голове', *взять на красный галстук* 'убить ударом ножа в область шеи', *сесть на пику* 'быть убитым (особенно заточкой)'). В семантической структуре предикатов представлены сопутствующие ситуации – убийство во время кражи (*нашкодить*), убийство свидетеля кражи (*уговорить* 'убить неожиданного свидетеля кражи, пытающегося позвать на помощь'), убить и похоронить жертву (*замарчить*).

Просторечие представлено меньшим количеством единиц со значением 'убить', чем в жаргонах. Как правило, это производные слова в не первичном значении. Главной функцией используемых в просторечии единиц с семантикой убийства является эмоционально-экспрессивная (*зашибить 1 ||*, *кончить 5*, *пришибить 1 ||*, *уходить 2*, *чикнуть 2 ||*, *решить 6 ||*, *угрохать 1*, *уколотить 3*, *урить*, *устукать*, *ухайдакать*, *цокать 5*, *шлёпнуть*).

Для литературного языка, жаргонов и просторечия характерно обилие устойчивых словосочетаний с семантикой убийства: *взять на гармонь*, устар. *дать карачун кому*, *завязать звонок*, *звонить в квартиру*, *в доску спустить*, *взять на мешок*, *задуть лампаду*, *запаковать в цинк*, *мокрое дело* и его производные *замокрить*, *мокрота*, *мокруха* 'убийство, связанное с кровопролитием', *сделать начисто*, *шваркнуть наглухо* (жарг.), *свалить мясо*, *выпустить кишки из кого*, *свернуть шею [голову, башку] кому*, *сорвать голову с кого, кому 1*, *решить [лишить] жизни [живота]* (прост.). Ср.: *Такой упрощённо-*

циничной становится вся вообще терминология смерти: “**пустить в расход**”, “**разменять**” (Одесса), “**идите искать отца в Могилёвскую губернию**”, “**отправить в штаб Духонина**”, Буль “сыграл на гитаре” (Москва), “**нацокал**” (Одесса), “**отправить на Машук – фиалки нюхать**” (Пятигорск); комендант петроградской Чека громко говорит по телефону жене: “Сегодня я везу рябчиков в Кронштадт” (С. Мельгунов. “Красный террор” в России).

В литературном языке преобладают фраземы с компонентами, называющимися **части тела человека / органы человека** (устар. *наложить руки на кого, снять голову с кого, кому 1*), **дух, душа** (прост. *вышибить душу (дух) из кого, губить душу*), **свет** (*сжить со света, лишить белого света*), **тот свет** (*отправить на тот свет кого и близкие фраземы отправить к праотцам кого, ирон. отправить в райские кущи кого*), **кровь** (*кровь чья на ком, кровь чья падет на кого, кровь за кровь, лить кровь 2 кого, чью; пустить кровь 1, обагрить руки кровью*), **прах** (книжн. *повергнуть в прах кого* ‘умерщвлять, убивать’), **гроб, могила** (*уложить в гроб (в могилу)*, обыгрывание слов *могила – Могилёв, могилевский: отправить в могилевскую губернию*), **смерть** (*предать смерти кого, приговорить к смерти кого*).

В жаргонах номинации субъекта – убийцы преобладают над номинациями объекта – жертвы: *гайменник, гасильщик, мокрушник, мокрятник, мясник, тяжеловес, тягело и горячий* (т. е. убитый), *потемненный* (т. е. убитый), *цинкач* ‘убитый; труп погибшего в цинковом гробу’, отаббревиатурное производное *вэмэнэшик* ‘приговорённый к ВМН (высшей мере наказания)’.

Представим предикатный и актантный фрагменты для глагола *убить 1*.

Предикатный фрагмент

Ближняя периферия (БП) включает производное *убийство*. **Дальняя периферия (ДП)** состоит из композитов с постпозитивным компонентом - *убийство*: *братоубийство, детоубийство, тираноубийство* и др., синонима *киллерство*, фраземы прост. *пускать кровь 1* ‘убивать’ и её производных *кровопускательство, кровопускание*. На **крайней периферии (КП)** располагаются производные устар. *убиение*, устар. *чадоубийство*, а также фраземы устар. *окончить жизнь чью, устар. окончить лета чьи*.

Вспомогательная зона

Вспомогательную зону составляют лексема крим. *заказать* ‘организовать убийство кого-л., нанять киллера для убийства кого-л.’ и производные *заказ, заказуха*, а также устойчивое сочетание *заказное убийство* ‘заранее подготовленное и осуществлённое профессиональным убийцей’: *Нет, его интересуют непосредственные исполнители преступления. Что это было: заказуха или грабёж.* (А. Грачёв. Ярый против видеопиратов)

Актантный фрагмент / Зона субъекта

БП составляют производное *убийца* ‘преступник, совершивший убийство’ и фразовые номинанты (*тот*) *кто убил, (тот) который убил: Королёв отлично помнил, как на первом курсе гопники зарезали студента (тот, кто убил, проиграл убийство в карты).* (А. Иличевский. Матисс) ДП включает ●производное прост. *живодёр 1* ‘тот, кто профессионально занимается убоем животных и сдирает с них шкуру’; ●синонимы прост. *убивец, горила 1* ‘бандит, убийца’, *кровопускатель, киллер*; ●производные от лексемы *киллер*: *авиакиллер, киллер-снайпер, боевик-киллер*; ●компози́ты с постпозитивным компонентом -*убийца*: *мужеубийца, цареубийца, сыноубийца* и др.; ●юкстапозиты с компонентом -*убийца*: *убийца-наркоман, убийца-подрывник, агент-убийца* и др. КП формируют ●производные устар. *убоец, устар. убойца, устар. убойник, устар. кнутобой* ‘палач’, устар. *чадоубийца*, жарг. *гробовщик* ‘убийца-исполнитель, киллер’, жарг. *гасильщик* ‘исполнитель-убийца, киллер’, ●фразема ист. *чёрная сотня* ‘название реакционно-монархических банд погромщиков, возникших в период революции 1905–1907 гг.’ и её производные.

Зона объекта

БП составляют производные *убитый 1* (прил.), *убитый 2* (сущ.), *убитая* (сущ.) и фразовые номинанты (*тот*) *кого убили, (тот) которого убили: Каддафи выставляет за жертвы авианалётов трупы тех, кого убили его*

подручные. На **КП** располагаются производные устар. *убиенный 1* (прил.), устар. *убиенный* (сущ.), обл. *убоенец*.

Вспомогательная зона

Во вспомогательную зону входит производное *заказчик* (*заказчик убийства*) от крим. *заказать* (*убийство*): *Слишком уж идеальная складывалась картина: вот тебе заказчик убийства, а вот и исполнитель!* (М. Милованов. Рынок тщеславия)

Таким образом, субполе эпилитических глаголов с ядром “убить 1” входит в предикатно-актантное поле с семантическим инвариантом “лишить жизни кого”. Основным видом вариантных отношений в субполе является синонимия, представленная парадигматическим рядом с доминантой *убить 1*, который объединяет лексические и фразеологические единицы разных форм русского национального языка – литературной, диалектной, жаргонной и просторечной. Перспективой исследования является создание идеографического словаря, покрывающего понятия “жизнь” и “смерть”.

Литература

1. Бережан С. Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц / С. Г. Бережан. — Кишинёв : Штиинца, 1973. — 372 с.
2. Васильев Л. М. Теория семантических полей / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. — 1971. — № 5. — С. 105–113.
3. Гайсина Р. М. Семантические классы глаголов и имена / Р. М. Гайсина // Слово в системных отношениях на разных уровнях языка. — Свердловск, 1987. — С. 123–129.
4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. Даль. — М., 1995 (репринт изд. 1880—1884).
5. Дубягина О. П. Современный русский жаргон уголовного мира. Словарь-справочник / О. П. Дубягина, Г. Ф. Смирнов. — М., 2001. — 352 с.
6. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. — М.: Наука, 1976. — 355 с.
7. Ковальчук Е. Г. Лексико-семантическое поле “умереть” в русском языке и в разговорной речи / Е. Г. Ковальчук. — Саратов, 2003. — 167 с.
8. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы семантической деривации / Г. И. Кустова. — М., 2001. — 62 с.
9. Мокиенко В. М. Большой словарь русского жаргона / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. — СПб. : Норинт, 2001. — 720 с.
10. Перванов Я. А. Имплицитные аспекты номинации в русском и болгарском языках / Я. А. Перванов. — Одесса, 1995. — 19 с.
11. Петров А. В. Предикатно-актантные поля в русском языке / А. В. Петров. — Симферополь, 2012. — 320 с.
12. Полевые структуры в системе языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин, Е. И. Беляева. — Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1989. — 196 с.
13. Пославська Н. М. Структура і семантика словотвірних парадигм дієслів із семою руйнування об'єкта / Н. М. Пославська. — Івано-Франківськ, 2006. — 20 с.
14. Потапенко Т. А. Лексико-семантическая характеристика глаголов с общим значением разрушительного воздействия на объект / Т. А. Потапенко // Филологические науки. — 1983. — № 2. — С. 50–56.
15. Словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. А. П. Евгеньевой]. — М. : Рус. яз., 1999.
16. Тухватова Л. Р. Деривационный потенциал глаголов убийства (внутриглагольное словообразование) / Л. Р. Тухватова // Актуальные проблемы современного словообразования. — Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2006. — С. 300–304.
17. Уфимцева А. А. Лексика / А. А. Уфимцева // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. — М. : Наука, 1972. — С. 394–454.
18. Черняк В. Д. Проблема синонимии и лексико-грамматическая классификация слов / В. Д. Черняк. — Л., 1989. — 80 с.
19. Юкляева Л. Р. Лексико-семантическая группа глаголов со значением “убить” в русском языке: структура и функционирование [Электронный ресурс] / Л. Р. Юкляева. — Режим доступа к источнику:
<http://lib.tsu.ru/mminfo/000063105/316/image/316-028.pdf>

УДК 811.133.1'371

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ АБСТРАКТНИХ ІМЕННИКІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Піскозуб З. Ф.

Стаття є результатом дослідження різних аспектів функціонування абстрактних іменників сучасної французької мови, що дало можливість визначити головні дистрибуційні критерії, сукупність яких дає змогу виокремити абстрактні іменники.

Ключові слова: абстрактний іменник, дистрибуційний критерій, класифікація.

Статья является результатом исследования различных аспектов функционирования абстрактных существительных современного французского языка, что позволило определить главные дистрибуционные критерии, совокупность которых позволяет выделить абстрактные существительные.

Ключевые слова: абстрактное существительное, дистрибуционный критерий, классификация.

This paper is the result of studies of various aspects of abstract nouns of the modern French language, making it possible to identify the main distribution criteria, a set of which allows us to distinguish the abstract nouns.

Key words: abstract noun, distributional criterion, classification.

Останні лінгво-філософські дослідження свідчать про існування значних труднощів в плані характеристики абстрактних імен, оскільки ці мовні одиниці не утворюють однорідного лексичного чи семантичного класу. Щоб краще зорієнтуватися в проблемі інтегрування абстрактних імен у мовні процеси, на нашу думку, виникає необхідність в удосконаленні принципів їх аргументування і прагматичного функціонування. Вивчення абстрактної лексики посідає доволі скромне місце в лінгвістичній літературі, хоча проблема співвідношення категорії мислення і частин мови давно викликала зацікавлення лінгвістів, таких як Буслаєв Ф. І, Потебня О. О., Пешковський О. М. та інших.

Щодо українських мовознавців, то найчастіше вони цікавилися проблемою абстрактних іменників в ході дослідження словотвору старої та сучасної української мови (Грещук В. В.). Вивченню окремих питань абстрактної лексики присвячено працю зі словотвору лексики старослов'янської, давньоруської та інших слов'янських мов (Ковалик І. І.). Аналізові абстрактних іменників старобілоруської мови присвячена монографія В. Сташайтене. Стилiстичний аспект функціонування абстрактних іменників множини російської і французької мов вивчає Хабібуліна Е. Р.

Значно більше зацікавлення викликала проблема абстрактного в інземних дослідників. Абстрактні субстантиви в романських мовах і, зокрема, в італійській досліджує К. Джонсон. Окремим аспектам реконструкції абстрактного в індоєвропейських мовах присвячена праця Ж. Піно. М. Святковська вивчає функціонування *nomina actionis* у польській мові. М. Гальміш, Ж. Клейбер, А. Руссо, М. Вільме, Н. Фльо, Г. Ле Бурделес, Д. Ван де Вельде – французькі науковці, які зробили свій вагомий внесок у дослідження абстрактних іменників. Об'єктом дослідження П. Ле Нестура є абстрактні субстантиви японської мови.

У зв'язку з цим стає науково перспективною проблема повнішого визначення саме лінгвістичного статусу абстракцій. Питання абстрактного імені актуалізує нові проблеми, серед яких, на нашу думку, однією з важливих є можливість поєднання інтуїтивного поняття абстракції з логіко-синтаксичними властивостями та морфологічними характеристиками абстрактного іменника.

Отже, **мета** даного дослідження полягає у виокремленні основних критеріїв, які уможливають здійснення класифікації абстрактних іменників французької мови.

Простеживши на конкретному мовному матеріалі процеси смислових альтернацій абстрактних іменників та їх відношення до категорії числа, ми змогли отримати додаткову інформацію про сутність AI, що дозволило нам підійти “впритул” до питання їх класифікації. Класифікація як система логічної операції ділення, репрезентована найчастіше у вигляді таблиці чи схеми для кращої орієнтації в об’ємі поняття. Зазначимо крім того, що ця процедура певною мірою суб’єктивна, оскільки здійснюється носієм мови, який володіє індивідуальною системою поглядів і менталітетом, що є неповторним. Зауважимо, що весь кількісний словниковий склад абстрактних іменників замкнута в рамки класифікації, навіть дуже досконалої, визначити місце кожної з них нам видається неможливим. Логічна операція класифікації здійснюється суб’єктом для кращої орієнтації у такому багатогранному, складному і різноманітному пласті лексики, як абстрактна.

Спроби здійснити класифікацію абстрактних імен французької мови вже були зроблені дослідниками, наприклад, Е. Х. Хабібуліною, яка класифікувала французькі абстрами множини. Цікавим є погляд французького лінгвіста Ж. – С. Анскомбра, який вважає, що клас субстантивів має підклас, який відноситься до людської діяльності психологічного чи фізіологічного типів. З цієї точки зору він розглядає дві найбільші, на його думку, групи іменників: *noms d'attitude et noms de sentiment* [7]. Ми ж вважаємо, що “психологічні” імена становлять невід’ємну частину абстрактних імен, формують їх ядро. Проте, жодними дослідниками не бралася до уваги інтуїція, чи, вірніше, інтуїтивний принцип. Вважаємо, що неможливо не брати до уваги такий важливий компонент когнітивної діяльності людини, як інтуїція, яка є органом пізнання життя [3, с. 207], свого роду відчуттям справжньої сутності об’єкта. Вона ніби пробирається “всередину” об’єкта і безпосередньо “чує” його єство. Знання, здобуте інтуїтивно внаслідок такої його “безпосередності”, набуває характеру очевидної істини, тобто такої, що не потребує логічного обґрунтування [5, с. 186].

Отже, взявши за основу класифікації “психологічні” іменники, запропоновані Ж.-С. Анскомбром, і базуючись на чисто інтуїтивній точці зору, ми зробили наступний поділ цього підкласу на:

- перцептивні іменники: *vue, odorat,*
- пізнавальні (епістемічні) іменники: *pensée, croyance, connaissance,*
- “ментальні” іменники, чи іменники ментальної здатності: *intelligence, conscience,*
- іменники відношення (чи поведінки): *affectation, nervosité, nonchalance,*
- “емоційні” іменники: *haine, satisfaction, envie, dépit.*

Інтуїтивна класифікація є, безперечно, недосконалою, тому необхідні пояснення. Класифікація засвідчує полісемічний характер багатьох термінів. Наприклад, *conscience* і *connaissance* є складовою частиною підгрупи ментальних іменників у виразі *perdre (conscience + connaissance)* і підгрупи пізнавальних іменників у виразі *prendre (conscience + connaissance)*. *Satisfaction* є емоційним іменником в *éprouver de la satisfaction* і іменником дії в *satisfaction des revendications*. Приклади можна продовжувати наводити. Та навіть у простих випадках є вагання. Так, лексема *mépris* є почуття, відношення, чи те й інше? Дискусію може викликати питання, як класифікувати *impatience*? Вдаючись до такого суб’єктивного критерія, як інтуїція, зауважимо, що, все ж, нехтувати нею не слід, оскільки вона є невід’ємною складовою когнітивного пошуку. Але нам необхідно виділити суто лінгвістичні критерії, на яких базувалась би класифікація, і які не мали б значних розбіжностей з інтуїцією.

Зупинимось на деяких дистрибуційних критеріях виділення абстрактних (психологічних) іменників. Перший – це **критерій детермінації**. При відсутності будь-яких інших специфікацій, саме партитивний артикль є “стандартним” детермінантом більшості субстантивів, які наша інтуїція класифікує як “психологічні” іменники. Проте, існують відмінності всередині цих іменників, що стосується проблеми детермінованості. Якщо іменники відношення і

емоційні іменники детермінуються партитивом, як-от: *Ce travail exige (de la patience + curiosité + passion)*. *Ce livre m'a inspiré de l' (horreur + aversion)*, то зауважимо, що партитив погано поєднується з перцептивними іменниками: *Le lynx est réputé pour avoir de la vue*. Так само, як і з пізнавальними і ментальними іменниками: *Il y a de la pensée ? dans ce livre. L'homme possède ? de (l'intelligence + la conscience)*. Проте іменники ментальної здатності можуть вживатися з партитивом, коли є особливе судження, що може бути визнаним при умові існування *Je trouve que: Je trouve qu'il y a de la volonté chez cet enfant* [11]. І ще один феномен, який ми б хотіли навести. Запропоновані приклади вживань абстрактних іменників з партитивним артиклем, на нашу думку, породжують смисл, близький до того, який ми отримуємо при вживанні психологічних іменників з *un(e) certain(e)*, коли йдеться про "певну кількість", а не про "окреме": *Il y a (un certain + un peu + peu de) (orgueil + regret) chez cet individu*.

Крім того, такий елементарний критерій дає змогу розрізнати пари субстантивів, близьких за смислом, як, наприклад, *soupçon/suspicion, intérêt/intéressement, estime/estimation*:

Ce que veut le conseil, c'est (une + ?de l') estimation.

Ce que demande Max, c'est (?une + de l') estime et rien d'autre.

Наступним є **критерій граматичного числа**. Вплив граматичної категорії числа на семантичну природу психологічних іменників відбувається майже природнім способом. По-перше, численними є іменники, які поруч із вживанням в однині, допускають версію множини: *Personne ne peut supporter les horreurs de la guerre. Mes enfants m'ont apporté de nombreuses satisfactions*. Зміна числа зумовлює семантичну модифікацію. Однак, не всі психологічні субстантиви сприймають множину, як-от: *abattement, affliction, attirance, bien-être, cafard, calme, compréhension, confiance, consternation, contentement, courage, culpabilité, désinvolture, fierté, nervosité, patience, tristesse, etc.* У їх функціонуванні перевага надається однині. Отже, серед абстрактних (психологічних) субстантивів, які не сприймають множину, або сприймають її "погано", знаходимо, як правило, іменники відношення (*calme, courage, compréhension, désinvolture*) та "емоційні" іменники (*abattement, bien-être, confiance, contentement, cafard*) які, як зазначалося, є найчисленнішими. Зазначимо, проте, що субстантиви, які, загалом, "відмовляються" від множини, на думку деяких вчених, в окремих випадках допускають "слабку" форму множини (без зміни смислу), яку називають "дистрибутивною множиною" [7, с. 139].

Критерій морфологічної релевантності займає вагомe місце в семантичній характеристиці абстрактних (а в нашій класифікації психологічних) іменників. Мається на увазі, що в процесі дослідження морфології зазначених іменників ми отримуємо інформацію про семантичний статус відчуття чи відношення. Але не можна стверджувати, що семантичне значення витікає безпосередньо з морфологічного утворення. Немає морфо-семантичного паралелізму, є зв'язок між морфологічним утворенням і семантичним значенням.

Повертаючись до іменників відношення і до емоційних іменників, зауважимо, що вони можуть бути утворені різними способами. Наведемо лише найголовніші:

- утворення на – *tion*: *affliction, consternation, considération, satisfaction,*

- утворення на – *ment*: *affolement, contentement, énervement, soulagement,*

- утворення на – *ance*: *bienveillance, confiance, exubérance, indifférence,*

- утворення регресивного типу: *calme, cafard, dégout, dépit, déprime, désir, ennui, épouvante, espoir, intérêt, peine.*

Таким чином, ми згрупували і класифікували найбільшу підгрупу абстрактних іменників, які відносимо до *психологічних*.

Взявши до уваги зазначені вище дистрибуційні критерії, ми продовжили класифікувати АІ за словотвірними моделями, що дозволить виявити походження, виникнення і становлення словотвірних моделей, за якими утворюються

абстрактні іменники. Назвемо це **класифікацією за структурно - генетичним типом**.

Отже, класифікація за структурно-генетичним типом передбачає поділ абстрактних іменників на дві великі групи: **складні слова, чи мотивовані, і прості слова, чи немотивовані**. У свою чергу, перша група зазнаватиме подальшого поділу за словотвірними моделями. Схематично класифікація матиме наступний вигляд:

Рис. 1. Класифікація абстрактних іменників французької мови

Зауважимо, що класифікаційні підгрупи подані в порядку градації, тобто в залежності від ступеня їх продуктивності.

Першу підгрупу складатиме суфіксація – один з найпродуктивніших способів творення абстрактних іменників: *-tion, -ation, -ibilité, -arité, -isme*. Серед суфіксів, що означають якість і приєднуються до основ прикметника, найбільш продуктивним є суфікс *-ité*: *complexité (f), bonté (f), diversité (f), prolixité(f), verbosité (f), avidité (f), amovibilité (f), benignité (f), futilité (f), neutralité (f)* etc. Зазначимо, що постійно зростаюча необхідність в абстрактних іменниках поряд з поширенням англійської та інших мов, продиктували суттєві корективи в реалізації моделі з суфіксом *-ité*. На це вказує Г. Чинчлей [6, с. 60]. Із десяти потенційних іменників, зазначених Аавіком, *méconnaissabilité, inévitabilité, scientificité, artificialité, irrevocabilité, conscienciosité, proportionalité, expressivité, mensogereté*, – приклад нереалізованих можливостей словотвірної системи – щонайменше сім стали реальними словами мови в наші дні: *artificialité, expressivité, inévitabilité, instinctivité, irrévocabilité, proportionalité, scientificité*. Слід зауважити, що кожне десяте слово серед похідних відноситься саме до таких відад'єктивних іменників абстрактного значення.

Другу підгрупу класифікації складають парасинтетичні утворення, тобто абстрактні іменники, утворені префіксальним чи префіксально-суфіксальним способами. Загалом, ставлення вчених до префіксації як способу творення відокремлених іменників є неоднозначним. Деякі дослідники взагалі не згадують

про префіксацію, розглядаючи проблему словотвору абстрактних імен, і вважаючи, що вона не є продуктивною в цій галузі. Звичайно, префіксальне словотворення не є настільки сильним, як суфіксація, оскільки поява префікса веде до конкретизації поняття. Проте, вона займає вагомe місце серед засобів творення абстрактної лексики. Серед префіксів, що володіють найсильнішою здатністю формувати абстрактну лексику, ми виділили наступні: *pre-*, *poly-*, *post-*. Наприклад: *présupposition* (f), *prédominance* (f), *préadamisme* (m), *polythéisme* (m), *polygénisme* (m), *postposition* (m), *postcommunisme* (m), etc.

Граматична класифікація абстрактних іменників за основами словотвірних моделей призводить до виділення **третьої підгрупи іменників** – непрямих дериватів, тобто абстрем, що зазнали особливого способу словотворення, де транспозиція в розряд відокремлених абстрактних іменників з іншої групи лексем і словоформ здійснюється внаслідок набутої необхідності вказувати на узагальнене значення предмета. Мова йде про субстантивацію прикметників і дієприкметників, які в загальній кількості абстрактних імен характеризуються доволі великою чисельністю. Однією з характерних особливостей субстантивованих прикметників на означення абстрактних понять є те, що вони виступають лише у формі однини. Наприклад: “*Son père s’affligeait de le voir dans ces dispositions, néanmoins il avait un faible pour ce garçon-là qui aimait leur métier*” [8, с. 13]. “*Fontranges entrait dans l’éternel*” [12, с. 151].

Крім того, вони вживаються лише в чоловічому роді. Слід звернути увагу на те, що у французькій мові субстантивація дієприкметників відбувається, в основному, в минулому часі, – *le passé*, *le dementi*, і рідше в теперішньому: *le penchant*, *le montant*. Поряд з прикметниками і дієприслівниками субстантивуються французькі дієслова (інфінітивні): *le devoir*, *le rire*, *le sourire*, *la faire*, *la savoir*; і навіть прислівники: *le bien*, *le mal*, *le pourquoi*. Приклади таких конверсивних іменників є доволі численними у французькій літературі, і на них неодноразово зверталися погляди лінгвістів, тому ми не акцентуватимемо на цьому уваги, а лише проілюструємо декількома прикладами: “...elle veut la respectabilité et la bohème, **le devoir** et la chiennerie, le bonheur calme et le bonheur fou” [10, с. 114]. “*Maloret ferait valoir la chose; une atmosphère d’élection est faite bien souvent de ces riens qui rassurent les uns et qui sont pour les autres une indication*” [8, с. 99]. “*Il était intimidé par la présence du ministre, limité dans ses moindres pensées par la présence de la mort, et le peu d’intimité qu’il avait eue avec Bella ne le gênait pas moins*” [12, с. 141]. Отже, завдяки міжкатегоріальним замінам думка вивільнюється, а вираз збагачується і отримує різні відтінки.

Четверту підгрупу першої групи становлять слова-композиції, які згруповані за морфологічним принципом:

а) абстреми, складені з двох іменників: *sang - gêne* (m), *sang - froid* (m), *vers - librisme* (m); б) абстреми, складені з дієслова й іменника: *trompe - l’oeil* (m), *passé - temps* (m); в) абстреми, складені з іменника і прикметника: *sacré-coeur* (m), *saintsimonisme*(m); г) абстреми, складені з дієслова і прислівника: *play-back* (m); д) дієслова, з’єднані прийменником: *sauve-qui-peut* (m); е) два інфінітиви: *savoir-faire* (m), *savoir vivre*(m); є) прийменника і іменника: *sous - développement* (m), *sous-estimation* (f); ж) двох прислівників: *trop - plein* (m), *pêle - mêle* (m).

Наведені приклади свідчать, що всі зазначені типи є характерними для творення абстрактної лексики, а деякі з них, як, наприклад, префіксація чи складання слів, набирають поширення в сучасній французькій мові і стають дедалі важливішим компонентом словотворення загалом і абстрактної лексики зокрема.

Друга група класифікації об’єднує прості чи немотивовані слова. Ми виокремили їх в окрему групу, беручи до уваги їх велику кількість, а також продуктивне функціонування в мові і в мовленні. Наприклад: *don* (m), *troc* (m), *tact* (m), *tabou* (m), *point* (m), *plis* (m), *vrai* (m), *voeu* (m), *voie* (f), *temps* (m), *tours* (m) etc. Зауважимо, що ці слова відносяться до більш ранніх періодів формування французької мови, на що вказує, крім бібліографічних джерел, і їх односкладова фонетична структура. Продуктивність зазначених слів є варіативною в різних сферах мовлення.

Досліджуючи цю групу абстрем, ми виявили наступний факт: велика кількість простих слів є полісемічними. Серед них: *trait (m)*, *style (m)*, *sens (m)*, *vue (m)*, *tort (m)*, *vague (m, pl)*, *vertu (f)* та інші. Цікавими є метаморфози еволюції слів "*vague*", *sens*, детальний аналіз яких дав можливість зрозуміти, що слова утворюють лексемну мікропарадигму, кожний член якої заповнює значеннєву нішу в лексичній системі французької мови.

Приклади такого типу є достатньо численними в сучасній французькій мові. Аналізуючи їх, ми зіткнулися з дилемою: чи еволюція значення абстремі є полісемією чи широтою семантики? Останнім часом широкозначність, чи еврисемія, розглядається як лексико-семантична категорія – явище, характерне для мов з розвинутим аналітизмом в граматиці і лексиці. Крім того, особливий наголос робиться на лінгвістичні характеристики широкозначних слів. Загалом, проблема полісемії завжди викликала значний інтерес у дослідників. Одні з них, як, наприклад, Ж. Жільєрон, вважали, що полісемія є причиною "захворювання" слів, а нові значення слова заважають його правильному розумінню, до того ж полісемічні слова ніби втрачають свою експресивну силу. Інші ж, як М. Бреаль чи О. Есперсен вважали, що "полісемія є однією з ознак цивілізації і зовсім не призводить до змішання значень" [9], і "мова, позбавлена полісемії, перетворилася б в лінгвістичне пекло" [1]. На думку Коснічану М. А., "полісемія утворюється в результаті окремих метафоричних і метонімічних переносів, а еврисемія – в результаті підвищення рівня абстрактності значення, послаблення його денотативної обмеженості" [4, с. 21].

Так само, як внутрішня форма слова становить полегшення для запам'ятовування слів, багатозначність є чинником, що сприяє кращому запам'ятовуванню слова. "Якщо моносемічне слово тримається в пам'яті одним "якірним канатом", то полісемічне слово прив'язане міцніше: у нього стільки ж якорів, скільки значень" [2, с. 121]. Тому якщо в існуючого слова з'являється нове значення, то це не що інше, як зміцнення його позицій в мові. Наведені приклади свідчать, що значення слова не може перейти в будь-яке інше. Нове значення слова обов'язково пов'язане з його попереднім значенням, отже, семантична структура слова є, своєрідною, ієрархічною драбиною значень з точки зору синхронії і діахронії.

Література

1. Есперсен А. Философия грамматики: перевод с англ. – М.: Изд-во иностр. лит., 1958. – 404 с.
2. Семчинський С. Семантична інтерференція мов (на матеріалі слов'яно – східнороманських мовних контактів)./ С. Семчинський – К.: Вища школа, 1974. – 255 с.
3. Скринник М. А. Предмет і проблематика філософії. Навчальний посібник./ М. А. Скринник, З. Е. Скринник. – Львів: Львівський банківський інститут Національного банку України, 2001. – 485 с.
4. Феоктистова Н. В. Формирование семантической структуры отвлеченного имени (на материале древнеанглийского языка). / Н. В. Феоктистова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984.– 188 с.
5. Філософія. Підручник для студентів вищих закладів освіти / Бичко І. В., Бойченко І. В., Бойченко М. І., Бузький М. П., Табачковський В. Г. – К.: Либідь, 2002. – 403 с.
6. Чинчлей Г. Очерки по деривации в современном французском языке. / Г. Чинчлей – Кишинев: Штиинца, 1991. – 43 с.
7. Anscombe J.-C. Quand on fait du sentiment: réflexions (presque) spontanées sur la nature linguistique des noms psychologiques // De la musique à la linguistique. – Gand: L.Tasmowski & A.Zribi-Hertz eds. 1992.– Pp. 139-154.
8. Aymé M. La jument verte. – P.: Editions Gallimard, 1992. – 250 p.
9. Bréal M. Essai de sémantique. – P.: Librairie Hachette, 1930. – 375p.
10. Curtis J.-L. Un jeune couple, Julliard, Paris, 1967.
11. Ducrot O. Je trouve que... // Semantikos 1. – №1. - Pp. 63 – 88.
12. Giraudoux J. Bella // J. Giraudoux Oeuvres choisies. – М.: Editions du Progrès, 1980. – 470 p.

УДК 811.111:81'42

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОПТИКО-КІНЕСТЕТИЧНИХ СИМПТОМІВ СУМУ В СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРОЗІ

Шумейко О. В.

У статті розглядаються особливості номінації оптико-кінестетичних симптомів негативної базової емоції суму у художньому дискурсі. Матеріалом дослідження слугували прозові твори сучасних американських письменників.

Ключові слова: невербальне вираження емоцій, номінації оптико-кінестетичних симптомів, негативна базова емоція.

В статье рассматриваются особенности номинации оптико-кинестетических симптомов негативной базовой эмоции печали в художественном дискурсе. Материалом для исследования послужили прозаические произведения современных американских писателей.

Ключевые слова: невербальное выражение эмоций, номинации оптико-кинестетических симптомов, негативная базовая эмоция.

The article deals with the peculiarities of nomination of visual and kinesthetic symptoms of negative basic emotion sadness in literary discourse. The material under investigation is modern American English prose.

Key words: nonverbal expression of emotions, nomination of visual and kinesthetic symptoms, negative basic emotion.

Кожна людина хоча б раз переживала у своєму житті сум – цей “стан душевної гіркоти”, коли уповільнюються психічні та соматичні процеси [4, с. 183-184]. Причини цієї емоції очевидні – невдачі у досягненні мети, розлука з близькою людиною, загалом, втрата чогось значущого, що може завдати людині сильного морального болю [3, с. 199].

У психологічній науці сум класифікується дослідниками як астенична емоція, яка призводить до пасивності, скутості [2, с. 461], фрустраційна емоція, коли у результаті невдачі та докорів з боку інших людей відбувається процес блокування або переривання поведінки, спрямованої на досягненні мети [4, с. 156-221], негативна емоція, яка пов’язана із незадоволенням людських потреб [13, с. 209]. За інтенсивністю сум вважається слабким почуттям, а за тривалістю – довготривалим [3, с. 198].

У лінгвістиці сум виокремлюється як базисний емоційний концепт [5, с. 186] та гендерно типова “жіноча” емоція [1, с. 196]. А згідно з теорією соціального конструктивізму емоцій, сум має певний універсальний “сценарій” переживання: *X felt something, sometimes a person thinks: “I know: something bad happened, I don’t want things like this to happen, I can’t think: I will do something because of it now, I know I can’t do anything”, when this person thinks this this person feels something bad, X felt something like this* [17, с. 62]. В основу побудови цього емоційного сценарію суму покладена загальна послідовність фаз розгортання: *причина – власне емоція – наслідки* [16, с. 140]. При цьому назва емоції сум розглядається як редуковане позначення прототипової ситуації [17, с. 237].

Далі зосередимо увагу на особливостях вербалізації суму в мові. У цьому аспекті йдеться про загальноприйнятну класифікацію засобів вираження усіх емоційних концептів в емотіології або лінгвістиці емоцій, яку широко застосовують у своїх дослідженнях В. І. Шаховський [8, с. 18], М. О. Красавський [5, с. 90], О. М. Прохорова [7, с. 101] та ін. На їхню думку реалізація будь-якого емоційного концепту (а отже, й суму) здійснюється трьома основними способами: прямою номінацією (наприклад, іменниками *гнів, сум, радість* в українській мові), дескрипцією (наприклад, *vor Zorn rot werden* в німецькій мові) та експлікацією (наприклад, *козёл* (про людину) в російській мові). Однак, не дивлячись на достатньо розроблений у лінгвістиці сценарій переживання суму та

класифікацію засобів вираження емоційних концептів в емотіології, ми підтримуємо думку А. Вежбицької, що ступінь детальності мовного позначення емоційної концептосфери в різних етносах та культурах є різною [17, с. 205-215]. У зв'язку із зазначеним актуальними залишаються проблеми мовної експлікації емоцій та зокрема негативної базової емоції суму в американській художній прозі.

Метою дослідження статті є аналіз номінацій оптико-кінестетичних симптомів негативної базової емоції суму в сучасній американській художній прозі. Для досягнення цієї мети у статті поставлено та послідовно вирішено такі завдання: визначити корпус номінацій емоційних реакцій із компонентом значення "оптико-кінестетичні симптоми" суму у сучасних американських прозових творах та на основі частотного аналізу встановити переважаючі серед них.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що одержані результати можуть бути використані у викладанні курсів лексикології англійської мови, у наукових дослідженнях лінгвістичного та психолінгвістичного спрямування.

З огляду на те, що невербальне вираження емоцій здійснюється переважно через зміни положення тіла, вираз обличчя людини, її ходу, жести тощо [2, с. 453-455; 5, с. 69], які об'єднуються поняттям "оптико-кінестетична система" у психології [6, с. 87], ми виокремлюємо серед невербальних засобів вираження суму відповідну складову. Відтак, тематична група номінацій із компонентом значення "оптико-кінестетичні симптоми" суму позначає діапазон рухів: міміку, пантоміміку, контакти очима та авербальні дії, які сприймаються візуально в момент переживання цієї негативної базової емоції.

Дані психології свідчать про те, що психофізіологічні симптоми суму охоплюють, як правило, наступні: руки, голова, кутики рота та повіки опущені, внутрішні кінчики брів підняті й зведені до перенісся, обличчя бліде [3, с. 198; 4, с. 185]. Враховуючи зазначене, а також контекстне вживання номінацій невербальних реакцій у стані суму, які складають тематичну групу "оптико-кінестетичні симптоми" у сучасній американській прозі можна виокремити шість узагальнених симптомів суму (їхня загальна частота актуалізації – 77):

1. Мімічні зміни (25), які вказують на рухи м'язів обличчя людини у стані суму та репрезентовані дієсловом *to grimace* та словосполученнями *regret creases one's brows, the saddest smile, one's eyes are closed, look as though someone died, never smile*. Наведемо кілька прикладів: *For the next several weeks, Maggie felt as she had when Andrew died... She had no energy, she never smiled...* [15, с. 203]; *He glanced at his watch, regret creasing his brows. "I'll be gone several weeks."* [10, с. 213].

2. Рух плечового поясу (6), який свідчить про опущення або знизування плечима людини у стані суму та вербалізується у матеріалі дослідження номінаціями *to shrug sadly, to look sad as if an immense weight has been placed on one's shoulders: Matthew Corrigan looked thoughtful and sad at those moments – as if an immense weight had been placed on his shoulders* [11, с. 115]; *The priest shrugged sadly. "Too bad. Gravity answers a lot of questions."* [9, с. 80].

3. Мануальні жести (13), які охоплюють рухи рук у стані суму (затуляння обличчя руками, проведення рукою по волоссю, витирання сліз з очей тощо) та виражаються словосполученнями *run a hand through one's hair, looking melancholy, put one's face in one's hands, cup a hand over one's eyes, wipe tears from one's eyes*. Наприклад: *She was waving and wiping tears from her eyes when he last saw her* [15, с. 186]; *"George can't be dead." Clay sat down on the stoop... and put his face in his hands* [12, с. 314].

4. Дії з предметами (2), коли у стані суму людина використовує підручний предмет (серветку або рушник), щоб витерти сльози. Цей симптом представлений номінаціями *use a napkin to dry the tears in one's eyes, wipe one's tears with a towel* у наступних реченнях: *Next, I used the bar napkin to dry the tears in my eyes. I was going to move on to Plan B* [14, с. 14]; *I LISTENED TO THE MEAT SIZZLE rather melodramatically as I wiped my eyes with a dish towel. What was I doing? Was I crazy?* [14, с. 23].

5. Рухи головою (21), коли людина переживає сум (понурення, скрушне похитування або опускання голови на стіл, прикладання голови до грудей іншої людини у плачу) репрезентуються відповідними словосполученнями: *shake one's*

head sadly, one's head is bowed, put one's head down on the table, abruptly bury one's head against someone's coat. Наприклад: *Alice was holding her sneaker and weeping at the foot of the grave. Her head was bowed* [12, с. 273]; *And when she knew his plane had taken off, she put her head down on the table and sobbed* [15, с. 201].

6. Рухи тіла та постави (10), які вказують на падіння навколішки, похитування вперед – назад, згортання калачиком і т.п. у стані суму. Ці симптоми вербалізуються наступними номінаціями: *drop to one's knees, collapse sideways to the floor, rock back and forth with sobs, sit leaning forward with one's face in one's hands, curl up into oneself, turn to the side.* Наприклад: *"He was shot, Brooke..." Finally she dropped to her knees... Then she collapsed sideways to the floor* [14, с. 90]; *Brooke was on the stairs curled up into herself... Tears were running down her cheeks* [14, с. 209].

Як бачимо, вербалізація оптико-кінестетичних симптомів суму в сучасних американських прозових творах здійснюється переважно за допомогою номінацій, які виражають мімічні зміни та (у дещо меншій кількості) рухи головою. У відсотковому співвідношенні 99% від усіх номінацій складають словосполучення і лише 1% – дієслова, які позначають оптико-кінестетичні симптоми суму в матеріалі дослідження.

Отже, представлені у психології симптоми негативної базової емоції суму дозволили виокремити групу номінацій "оптико-кінестетичні симптоми" суму у сучасних американських прозових творах. Ці номінації позначають відповідні мімічні зміни, рух плечового поясу, мануальні жести, дії з предметами, рухи головою, тілом та постави у стані суму. При цьому номінація оптико-кінестетичних симптомів суму здійснюється у сучасній американській художній прозі найчастіше за допомогою словосполучень, які виражають мімічні зміни та рухи головою в момент переживання людиною емоції суму.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виявленні засобів вербалізації оптико-кінестетичних симптомів інших емоцій у англійському художньому дискурсі та проведенні їхнього порівняльного аналізу.

Література

1. Бендас Т. В. Гендерная психология / Т. В. Бендас. – СПб. : Питер, 2006. – 431 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія / М. Й. Варій. – [3-тє вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
3. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
4. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2007. – 783 с.
5. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : монография / Н. А. Красавский. – М. : Гнозис, 2008. – 374 с.
6. Лабунская В. А. Невербальное поведение: структура и функции / В. А. Лабунская // Социальная психология : хрестоматия / сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая. – М. : Аспект Пресс, 2003. – С. 84–111.
7. Прохорова О. Н. Репрезентация эмоционального концепта "тривога" лексемами абстрактной семантики в современном английском языке / О. Н. Прохорова, А. М. Лагоденко // Вестник МГОУ. Серия: Лингвистика. – 2009. – № 4. – С. 100–105.
8. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : монография / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
9. Brown D. Angels and Demons : a novel / Dan Brown. – London : Corgi Books, 2001. – 620 p.
10. Gregory J. The Book of Names : a novel / Jill Gregory, Karen Tintori. – New York : St. Martin's Paperbacks, 2008. – 341 p.
11. Hawks J. T. The Dark River : a novel / John Twelve Hawks. – [1st ed.]. – New York : Vintage Books, 2008. – 414 p.
12. King S. Cell : a novel / Stephen King. – New York : Pocket Star Books, 2006. – 450 p.

13. Lazarus R. S. Constructs of the Mind in Adaptation / R. S. Lazarus // Psychological and Biological Approaches to Emotion / eds. N. L. Stein, B. Leventhal, Th. R. Trabasso. – New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1990. – 454 p.
14. Patterson J. The Quickie : a novel / James Patterson, Michael Ledwidge. – [1st ed.]. –New York ; Boston : Grand Central Publishing, 2008. – 357 p.
15. Steel D. Miracle : a novel / Danielle Steel. – New York : A Dell Book, 2006. – 225 p.
16. Ungerer F. An introduction to Cognitive Linguistics / Friedrich Ungerer, H.-J. Schmid. – [2nd ed.]. – Harlow : Pearson education, 2006. – 384 p.
17. Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures : Diversity and Universals / Anna Wierzbicka. – New York : Cambridge University Press, 1999. – 349 p.

НАШІ АВТОРИ

1. **Бандурко Зінаїда Валеріївна**, викладач кафедри німецької мови Херсонського державного університету.
2. **Бевзо Галина Андріївна**, аспірант Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.
3. **Білозерська Тетяна Володимирівна**, старший викладач кафедри теорії та практики перекладу Херсонського національного технічного університету.
4. **Бобро Марія Павлівна**, старший викладач кафедри загального та прикладного мовознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
5. **Бялик Василь Дмитрович**, доктор філологічних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
6. **Вітебська Поліна Віталіївна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та практики перекладу ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.
7. **Галинська Олена Миколаївна**, кандидат філологічних наук, старший викладач Національного університету харчових технологій.
8. **Галунова Наталія Миколаївна**, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри загального та прикладного мовознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
9. **Голтвеницька Маргарита Володимирівна**, учитель української мови та літератури Харківської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 36.
10. **Голуб Олена Михайлівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”.
11. **Гошилик Володимир Богданович**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології факультету іноземних мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
12. **Гошилик Наталія Сергіївна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології факультету іноземних мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
13. **Грибіник Юлія Ізидорівна**, викладач кафедри англійської мови Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
14. **Гурова Оксана Модестівна**, викладач кафедри української мови філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
15. **Жукова Ольга Тарасівна**, аспірант ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”.
16. **Завражна Софія Андріївна**, студентка 5-го курсу відділення іноземних мов філологічного факультету ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”.
17. **Ікалюк Леся Михайлівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
18. **Каліберда Оксана Олександрівна**, кандидат філологічних наук, старший викладач Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету.
19. **Ковбаско Юрій Григорович**, кандидат філологічних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
20. **Книшенко Наталія Петрівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
21. **Куликовська Наталя Іванівна**, викладач кафедри німецької мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
22. **Лебедь Юлія Борисівна**, кандидат філологічних наук, асистент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського.
23. **Лоскутова Наталія Миколаївна**, асистент кафедри німецької філології Маріупольського державного університету.

24. **Мороз Аліна Василівна**, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри сучасних європейських мов Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського торговельно-економічного університету.
25. **Ніколенко Оксана Вікторівна**, викладач Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
26. **Овчаренко Наталія Іванівна**, кандидат філологічних наук, доцент, декан філологічного факультету, завідувач кафедри української мови та літератури ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”.
27. **Олійник Лідія Володимирівна**, старший викладач Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”.
28. **Павлюк Ірина Богданівна**, аспірант, асистент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
29. **Петренко Оксана Василівна**, асистент кафедри німецької філології Маріупольського державного університету.
30. **Петров Олександр Володимирович**, доктор філол. наук, професор кафедри російського, слов'янського та загального мовознавства Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.
31. **Піскозуб Зоряна Федорівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології Львівського Національного університету ім. І. Франка.
32. **Пособчук Оксана Олександрівна**, аспірант Національного університету “Кієво-Могилянська академія”.
33. **Прокопець Марина Іванівна**, аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
34. **Тєлєжкіна Олеся Олександрівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та латинської мови Національного фармацевтичного університету.
35. **Туришева Оксана Олегівна**, кандидат філологічних наук, доцент Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”.
36. **Сегін Любомир Васильович**, кандидат філологічних наук, доцент ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”.
37. **Шумейко Ольга Володимирівна**, кандидат філологічних наук, асистент кафедри теорії і практики перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
38. **Щуровська Тетяна Анатоліївна**, магістрант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

ШАНОВНІ АВТОРИ!

При поданні рукописів у наступні випуски журналу

"Наукові записки" Ніжинського державного університету ім. М.Гоголя

просимо дотримуватися ПРАВИЛ оформлення та подання рукописів до журналу

До опублікування у журналі приймаються наукові статті, що раніше не друкувалися. Матеріали подаються українською, російською, англійською, німецькою мовами у **друкованому** та **електронному** виглядах. Друкуються на одному боці аркушів білого паперу формату А4 (210 x 297 мм) у форматі Word 97 або пізнішої версії, шрифт Times New Roman, кегль 14, з 1,5 інтервалом та розмірами полів: верхнє – 20 мм, ліве – 30 мм, праве – 15 мм, нижнє – 25 мм.

Обсяг статті – від 7 до 17 сторінок.

До рукопису додаються:

– **рецензія**, підписана спеціалістом вищої кваліфікації в тій галузі науково-технічного знання, до якої належить стаття за своїм змістом (для осіб, що не мають наукового ступеня);

– **витяг із протоколу** засідання кафедри чи іншого наукового підрозділу, де ця стаття обговорювалася, з ухвалою про рекомендацію її до друку в "Наукових записках" (для осіб, що не мають наукового ступеня);

– **дані про автора** (прізвище, ім'я, по батькові, адреса, науковий ступінь, вчені звання, посада, місце роботи, службовий та домашній телефони, e-mail), із котрим редакція матиме справу щодо опублікування рукопису;

– **квитанція про оплату** за друк статті – **17,00 грн за 1 стандартну сторінку**.

До друку приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

СТРУКТУРА РУКОПISУ

- 1) Рукопис починається з **індексу УДК** у верхньому лівому куті першої сторінки тексту.
- 2) **Назва** друкується великими літерами по центру.
- 3) **Прізвище та ініціали автора** – під заголовком малими літерами.
- 4) Короткі **анотації українською, російською та англійською мовами** (до 6 речень).
- 5) **Ключові слова** українською, російською та англійською мовами.
- 6) **Основний текст** статті може розбиватися на розділи. Посилання в тексті подаються у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та сторінки ([7, с. 64]) у підзаголовку "Література".
- 7) Перед **списком використаних джерел**, який подається у порядку посилання, пишеться підзаголовок "Література".

У кінці статті подаються прізвища та назва статті англійською мовою.

Усі значення фізичних величин подаються в одиницях Міжнародної системи СІ.

У тексті використовується науковий та науково-популярний стиль, за винятком звертання до попередніх робіт або якщо інше зумовлене змістом статті.

Усі малюнки подаються на електронних носіях в одному зі стандартних форматів (jpeg, tiff). Усі малюнки і таблиці потрібно послідовно пронумерувати арабськими цифрами (**Рис. 1., Таблиця 1**). До кожного малюнка подають короткий підпис, а до таблиці – заголовок. Необхідно уникати дублювання графічного матеріалу і довгих заголовків таблиць.

Формули у статті подаються тільки в електронному варіанті й набираються через стандартний редактор формул Microsoft Equation, що входить до складу Microsoft Office.

Нумерація формул подається в круглих дужках. Нумеруються лише ті формули, на котрі у статті є посилання.

Рішення про публікацію статті приймає редколегія. Вона має право направити статтю на додаткову рецензію або експертизу, а також на літературну правку статті без погодження з автором. **Без попередньої оплати стаття до друку не допускається.**

Авторам надається коректура статті. Ніякі зміни верстки, за винятком помилок під час набору, не допускаються. Виправлену і підписану автором коректуру слід протягом трьох днів повернути в редакцію.

Думка редколегії не завжди збігається з думкою автора статті.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікації.

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Матеріали направляти за адресою:

м. Ніжин, вул. Кропив'янського, 2 (кафедра світової літератури та історії культури)

E-mail: svit.lit@mail.ru

Самойленко Григорій Васильович (тел. робочий: (04631)7-19-77; дом.: (04631)2-41-10)

У разі недотримання авторами усіх вищезазначених умов редакція має право повернути статтю на доопрацювання чи відмовити в її друкуванні

Зразок заяви

В редколегію журналу

"Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя"

ЗАЯВА

Я (Ми) _____

автор (співавтор) статті _____

прошу (просимо) опублікувати її в журналі "Наукові записки..."

Заявляю (заявляємо), що стаття написана спеціально для журналу, раніше ніде не публікувалась і не направлена для публікації в інші видання.

З чинним законодавством про друковані засоби інформації ознайомлений(ні) і за його порушення несу (несемо) персональну відповідальність.

"_____" 201____ р.

Підпис